Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny
Zakład Katechetyki i Pedagogiki Chrześcijańskiej

Ks. Jacek Zjawin

POCHRZCIELNE WTAJEMNICZENIE MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ W ŚWIETLE MATERIAŁÓW KATECHETYCZNYCH Z LAT 2001 – 2010.

W POSZUKIWANIU MODELU INTEGRALNEGO

Praca doktorska
napisana na seminarium
z katechetyki
pod kierunkiem
Ks. prof. dr hab. Jana Szpeta

Poznań 2015

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI 2
WYKAZ SKRÓTÓW 4
WSTĘP 6
Rozdział I. Wtajemniczenie chrześcijańskie podstawowym zadaniem działalności katechetycznej Kościoła 12
1.1. Kształtowanie się wtajemniczenia w chrześcijaństwo 12
1.1.1. Katechumenat w czasach apostolskich 13
1.1.2. Katechumenat przedkonstantyński (do 313 roku) 19
1.1.3. Katechumenat pokonstantyński (po 313 roku) 24
1.1.4. Katechumenat od V do XX wieku 30
1.1.4.1. Katechumenat rodzinny w okresie średniowiecza 31
1.1.4.2. Katechumenat parafialny czasu Soboru Trydenckiego 33
1.1.4.3. Katechumenat szkolny w okresie oświecenie 35
1.1.4.4. Próba rewizji i dostosowania katechumenatu podczas Soboru Watykańskiego II 36
1.2. Terminologia 38
1.2.1. Wtajemniczenie 38
1.2.2. Inicjacja 46
1.2.3. Katechumenat 57
1.2.4. Wychowanie wiary 59
1.3. Elementy konstytuujące proces wtajemniczenia 62
Rozdział II. Wtajemniczenie młodzieży gimnazjalnej w dokumentach katechetycznych Kościoła i w materiałach katechetycznych 67
2.1. Chrześcijańskie wtajemniczenie celem i zadaniem katechezy młodzieży gimnazjalnej w dokumentach katechetycznych Kościoła 67
2.1.1. Elementy wtajemniczenia chrześcijańskiego w Podstawie Programowej i ogólnopolskich programach nauczania religii 80
2.1.1.1. Program Wierzyć Chrystusowi 89
2.1.1.2. Program Przyjąć blask Bożej Prawdy 90
2.1.1.3. Program Iść za Jezusem 96
2.1.1.4. Program W drodze do Ojca 96
2.1.1.5. Program Jezus Drogą, Prawdą i Życiem 97
2.2. Elementy wtajemniczenia chrześcijańskiego w materiałach do nauki religii w gimnazjum 98
2.1.1. Seria materiałów zatytułowana „W drodze do Emaus” 99
2.1.2. Seria materiałów tzw. „radomska“ 101
2.1.3. Seria materiałów tzw. „lubelska“ 103
2.1.4. Seria materiałów zatytułowana „Odsłonić twarz Chrystusa” 105
2.1.5. Seria materiałów tzw. „warszawsko-praska“ 108
2.1.6. Seria materiałów zatytułowana „W drodze do Ojca” 111
2.1.7. Seria materiałow tzw. „hiszpańska“ 113
2.1.8. Seria materiałów tzw. „poznańska“ 115
Rozdział III. Wtajemniczenie chrześcijańskie w programie i materiałach do katechezy parafialnej 133
3.1. Parafia podstawowym środowiskiem wtajemniczenia chrześcijańskiego 133
3.2. Przygotowanie do bierzmowania jako cel katechezy gimnazjalnej w programie

katechezy parafialnej ... 138
3.3. Organizacja przygotowania w ramach katechezy parafialnej ... 141
3.3.1. Osoba katechety ... 141
3.3.1.1. Katecheta jako świadek ... 141
3.3.1.2. Konieczność stałej formacji ... 144
3.3.2. Katecheza we wspólnocie Kościoła ... 146
3.3.2.1. Katecheza parafialna, próba analizy sytuacji obecnej ... 147
3.3.2.2. Katecheza rodzinna ... 151
3.4. Formy przygotowania w materiałach katechezy parafialnej ... 153
3.4.1. Materiały krakowskie „Wypłyń na głębię" ... 153
3.4.2. Materiały kieleckie „Otrzymacie Jego moc" ... 158
3.4.3. Materiały poznańskie „Przygotowanie do sakramentu bierzmowania" ... 160
3.4.3.1. Podręcznik dla ucznia i przedwodnik metodyczny ... 161
3.4.3.2. Celebracje liturgiczne ... 164
Rozdział IV. Model integralny pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej wynikający z synchronizacji działań w rodzinie, parafii i szkole ... 168
4.1. Założenia modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej ... 169
4.1.1. Elementy katechumenalne w modelu integralnym ... 173
4.1.2. Adresat katechezy ... 177
4.1.3. Osoby odpowiedzialne ... 180
4.1.4. Ewangelizacyjne ukierunkowanie treści katechezy ... 182
4.2. Środowiska katechetyczne ... 184
4.2.1. Parafialna katecheza wtajemniczająca ... 184
4.2.2. Przygotowanie dalsze w ramach katechezy szkolnej ... 189
4.2.3. Katecheza rodzinna wychowująca do wiary ... 194
4.3. Propozycja modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej ... 195
ZAKOŃCZENIE ... 199
BIBLIOGRAFIA ... 204

WYKAZ SKRÓTÓW

CT	Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach. *Catechesi tradendae.* Watykan 16 października 1979.
ChL	Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele. *Christifideles laici.* Watykan 30 grudnia 1988.
DOK	Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji.* Watykan 15 sierpnia 1997.
DWCh	Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim. *Gravissimum educationis.* Watykan 28 października 1965.
DM	Dekret o działalności misyjnej Kościoła. *Ad gentes.* Watykan 7 grudnia 1965
EN	Posynodalna adhortacja apostolska Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym. *Evangelii nuntiandi.* Watykan 8 grudnia 1975
KDK	Konstytucja Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym. *Gaudium et Spes.* Watykan 7 grudnia 1965.
KK	Konstytucja dogmatyczna o Kościele. *Lumen Gentium.* Watykan 21 listopada 1964.
KKK	*Katechizm Kościoła Katolickiego*. *Wydanie II* poprawione. Poznań 2012
KL	Konstytucja o liturgii świętej. *Sacrosanctum Concilium.* Watykan 4 grudnia 1963.
OICA	*Ordo Initiationis Christiane Adultorum,* tłum. pol. *Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich.* Katowice 2007.
PDK	*Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce.* Konferencja Episkopatu Polski. Kraków 2001.
PNR	*Program Nauczania Religii.* Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Kraków 2001.
PPK	*Podstawa Programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce.* Konferencja Episkopatu Polski. Kraków 2001. W tekście ciągłym występuje także jako *Podstawa Programowa.*
PSPL	II Polski Synod Plenarny, *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II.* Warszawa 2001

BT	*Biblia Tysiąclecia.* Wyd. 5. Poznań 2000
GPNT	*Grecko-Polski Nowy Testament*, wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi, Warszawa 1994

Zastosowane cytaty z Pisma Świętego według: *Biblia Tysiąclecia.* Wyd. 5. Poznań 2000, łącznie z zawartymi tam skrótami;

Dokumenty Soboru Watykańskiego II według edycji: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje.* Tekst Polski. Nowe Tłumaczenie. Poznań 2012, łącznie z przyjętymi tam skrótami.

WSTĘP

W 1952 roku Karol Wojtyła opublikował profetyczny artykuł na temat katechumenatu[1]. Autor, personalista w etyce, który doświadczył dwóch totalitaryzmów, snuł w nim rozważania oparte na kanwie liturgii wigilii paschalnej. Artykuł składał się z trzech części: Odkrycie wielkanocne, Świadomość tajemnicy, Liturgia. Karol Wojtyła pisał o „nocy Zmartwychwstania, którą wyznawcy Chrystusa spędzali na czuwaniu", co w kontekście ówczesnej liturgii Triduum Sacrum wydawało się być pierwszym zwiastunem posoborowej reformy. Podkreślał również, że w tej właśnie nocy, zastępy katechumenów docierały do Chrztu świętego po przejściu katechumenatu wielkopostnego, który przez 40 dni miał przygotować kandydata do chrztu przez modlitwy, obrzędy, celebracje. Miał go po prostu „wtajemniczyć". Katechumenat polegał na stworzeniu warunków zewnętrznych dla wzrostu wiary w sposób stopniowy i etapowy. Uwieńczeniem tego procesu miała być liturgia Nocy Paschalnej, która stawiała katechumena nie w obliczu historycznego wydarzenia Zmartwychwstania, ale w obliczu samego Zmartwychwstałego. Spotkanie ze Zmartwychwstałym pozwalało odkryć to Życie, do którego człowiek rodził się po raz wtóry w sakramencie chrztu świętego. To Życie nie było powrotem do poprzedniego życia, nie bytło reanimacją ludzkich zwłok. Jest to Życie, którego siły natury nie potrafią przełamać. Językiem fenomenologa pisał Karol Wojtyła o tym, ze liturgia nocy paschalnej wysuwała Sakrament przed Fakt. Dzięki uczestniczeniu w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej, fakt zmartwychwstania stawał się osobistym udziałem wszystkich uczestników liturgii. Proces katechumenatu ukazał Karol Wojtyła jako oświetlanie rozumu światłem wiary, jako wzrost wewnętrznej dojrzałości „logiki wiary".

Nikt, z autorem wspomnianego artykułu na czele, nie zdawał sobie sprawy z tego, że rozpoczęty dziesięć lat później Sobór Watykański II, sięgając do źródeł chrześcijaństwa, zwróci uwagę na konieczność powrotu do katechumenatu. „Należy przywrócić wielostopniowy katechumenat dorosłych" stwierdzili Ojcowie Soborowi w Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* (KL 64). W Dekrecie *Ad gentes divinitus,* podejmującym temat działalności misyjnej Kościoła znalazło się istotne stwierdzenie, że „katechumenat nie polega na samym wyjaśnianiu dogmatów i przykazań, lecz na kształtowaniu całego życia chrześcijańskiego i wystarczająco długich ćwiczeniach, przez które uczniowie łączą się

[1]K. Wojtyła, *Katechumenat XX wieku*, w: "Znak", T. 34 (1952), s. 287-296.

z Chrystusem, swym nauczycielem" (DM 13-14).

Realizując dekrety soborowe, Święta Kongregacja Do Spraw Kultu Bożego w roku 1972 wydała *Ordo Initiationis Christianae Adultorum*. W czwartym rozdziale OICA pojawiła się sugestia, by specjalnie dostosowane katechezy i niektóre ryty właściwe katechumenatowi zostały użyte dla nawrócenia i dojrzewania w wierze także dorosłych już ochrzczonych.

W kolejnych dokumentach Magisterium Kościoła wielokrotnie potwierdziło naglącą konieczność *katechumenatu pochrzcielnego*. Do dokumentów tych można zaliczyć adhortację apostostolską *Evangelii Nuntiandi* Pawła VI, w której padły znamienne słowa: „dzisiejsze warunki coraz bardziej wymagają katechizacji w postaci jakiegoś katechumenatu"(EN 44). W adhortacji apostolskiej *Catechesi Tradendae* Jan Paweł II stwierdził: „Nasza duszpasterska i misyjna troska kierowana jest do tych, ... którzy urodzeni w kraju chrześcijańskim, a nawet żyjąc w środowisku – socjologicznie rzecz biorąc – chrześcijańskim, nigdy przecież nie zostali wykształceni we własnej wierze i stąd, jako dorośli, pozostają katechumenami w dosłownym znaczeniu tego słowa" (CT 44).

W Adhortacji Apostolskiej *Christifideles Laici*, Jan Paweł II pisał: „pomocą [w formacji chrześcijan] może być katecheza osób ochrzczonych prowadzona w formie katechumenatu i wykorzystująca pewne elementy rytu chrześcijańskiej inicjacji dorosłych, które służą odkryciu i przeżywaniu ogromnych i nadzwyczajnych bogactw i odpowiedzialności wynikających z otrzymanego Chrztu"(ChL 61). Zagadnienie katechumenatu pochrzcielnego pojawiło się w Katechizmie Kościoła Katolickiego: „chrzest dzieci ze swej natury wymaga katechumenatu pochrzcielnego. Nie chodzi tylko o późniejsze nauczanie, lecz także o konieczny rozwój łaski chrztu w miarę dorastania osoby" (KKK 1231).

Kongregacja do spraw duchowieństwa w Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji stwierdziła: „«Wzorem każdej katechezy jest katechumenat chrzcielny, który jest specyficzną formacją, przez jaką dorosły nawrócony na wiarę jest prowadzony do wyznania wiary chrzcielnej w czasie wigilii paschalnej». Ta formacja katechumenalna powinna inspirować inne formy katechezy, w ich celach i w ich dynamice" (DOK 59). Pojawiło się tam także bardzo ważne uściślenie: „Katecheza pochrzcielna, nie musząc odtwarzać mechanicznie konfiguracji katechumenatu chrzcielnego oraz uznając w katechizowanych ich rzeczywistość ochrzczonych, uczyni dobrze inspirując się w tej «szkole przygotowującej do życia chrześcijańskiego», pozwalając, by ją ożywiały jej podstawowe i charakterystyczne elementy" (DOK 91). Konferencja Episkopatu Polski wydała w roku 1975 Instrukcję

duszpasterską dotyczącą sakramentu bierzmowania[2], w której stwierdzono, że odnowiony *Obrzęd sakramentu bierzmowania* uwydatnia ścisły związek bierzmowania z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim z sakramentem chrztu i Eucharystii. Przygotowanie do przyjęcia bierzmowania według tej instrukcji miało być włączone w całokształt pracy duszpastersko katechetycznej.

Po pięćdziesięciu latach, które upłynęły od zapisania wspomnianej na początku wypowiedzi, Karol Wojtyła, już jako Papież Jan Paweł II, zatwierdził *ad experimentum* schemat *pochrzcielnego itinerarium katechumenalnego*, który przez Jego następcę został zatwierdzony definitywnie[3]. W ten sposób swoje formalne fundamenty zyskał jeden z posoborowych ruchów odnowy tzw. Neokatechumenat.

Jeden z założycieli Drogi Neokatechumenalnej wspominał, że podczas pierwszego spotkania z Janem Pawłem II, które miało miejsce w Castelgandolfo 5 września 1979 roku Papież stwiedził, że podczas Mszy Świętej zobaczył przed sobą: ateizm – chrzest – katechumenat. W owym momencie świadkowie tej rozmowy nie zrozumieli dobrze, co chciał powiedzieć, co więcej, wydawało się czymś błędnym postawić chrzest przed katechumenatem. Po dwudziestu trzech latach, w obliczu Statutu Drogi Neokatechumenalnej, którego Papież chciał, nalegając osobiście, aby był zatwierdzony, tamte słowa nabrały właściwego sensu. Kluczem do zrozumienia myśli papieskiej mogło być to, co Jan Paweł II powiedział w jednej z rzymskich parafii do wspólnot neokatechumenalnych: „*Ja tak widzę genezę neokatechumenatu* [...]*, ktoś, nie wiem czy Kiko, czy ktoś inny, zadawał sobie pytanie: skąd Kościół pierwotny czerpał siłę, a skąd bierze się słabość o wiele liczniejszego Kościoła dzisiejszego? I sądzę, że znalazł odpowiedź w katechumenacie, w tej Drodze"*[4]. Mówiąc, że widział przed sobą: ateizm – chrzest – katechumenat, Papież chciał przekazać inicjatorom Drogi Neokatechumenalnej istotną myśl. Po doświadczeniu ateizmu komunistycznego, który przeżył w Polsce, Papież, którego filozofia ma korzenie w fenomenologii Husserla, chciał powiedzieć, że aby dać odpowiedź na siłę współczesnego ateizmu i sekularyzacji, ochrzczeni chrześcijanie potrzebują katechumenatu, jaki miał Kościół pierwotny, katechumenatu pochrzcielnego[5].

Następca św. Jana Pawła II, Benedykt XVI w 2011 roku wydał List Apostolski

---

[2] C. Krakowiak, *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski: 1966-1993*, Lublin 1994, s. 29-32.
[3] *Neocatechumenale Iter. Statuta, tł. Pol. Droga Neokatechumenalna. Statut. Zatwierdzenie definitywne*, Lublin, 2008.
[4] por. Wypowiedź Kiko Argüello w dniu zatwierdzenia Statutu Drogi Neokatechumenalnej, Papieska Rada do Spraw Świeckich, Aula Magna Rzym, 28 czerwca 2002 r.
http://www.camminoneocatecumenale.it/new/default.asp?lang=pl&page=statuto02_03 [dostęp 2.10.2012]
[5] por. Tamże.

w formie «motu proprio», Porta fidei ogłaszający rok 2012 rokiem wiary. Podkreślił w nim obecny kryzys wiary, który przejawia się między innymi tym, że tkanka kulturowa, w której żyje współczesny człowiek przestała być chrześcijańska. Bardziej niż w przeszłości wiara stanęła wobec szeregu pytań wynikających ze zmiany mentalności ograniczającej poznanie do osiągnięć naukowych i technologicznych. Tytułowa metafora „bramy wiary" ukazała chrześcijaństwo jako drogę, która polega na coraz głębszym poznawaniu i przyjmowaniu tajemnicy wiary. Droga ta trwa całe życie, a Kościół towarzyszy chrześcijaninowi w procesie wtajemniczenia[6].

Ten szereg intuicji i przesłanek zawartych w Magisterium Kościoła ostatnich lat, oraz doświadczenia duszpasterskie i katechetyczne Kościoła XXI wieku w Polsce, skłoniły autora niniejszej pracy do podjęcia analizy materiałów katechetycznych z lat 2001-2010 oraz organizacji katechezy etapu gimnazjalnego pod kątem katechumenalnym, w celu stworzenia modelu integralnego katechezy przygotowującej do sakramentu bierzmowania. Wyłaniające się w Magisterium Kościoła ostatnich sześćdziesięciu lat zagadnienie *katechumenatu pochrzcielnego*, rozumianego jako stopniowe wtajemniczenie w wiarę osób ochrzczonych w wieku niemowlęcym, stało się fundamentem analiz materiałów katechetycznych. II Synod Plenarny ustalił, że sakrament bierzmowania powinien być udzielany młodzieży uczęszczającej do trzeciej klasy gimnazjum[7], stąd przedmiotem analiz stały się materiały katechetyczne tego etapu edukacyjnego. Przeanalizowano wszystkie zatwierdzone przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski jako ogólnopolskie programy nauczania lekcji religii[8] i odpowiadające im podręczniki[9]. Przedmiotem

[6] Por. Benedykt XVI, *List apostolski w formie «motu proprio» Porta fidei ogłaszający rok wiary*, Rzym, 11 października 2011, tł. pol. Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2011.
[7] II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, Warszawa, 2001, s. 112.
[8] W trakcie pracy badawczej obowiązywały następujące ogólnopolskie programy do nauczania religii:
nr AZ-3-01/1 z 20 IX 2001, Wierzyć Chrystusowi;
nr AZ-3-02/2 z 27 II 2002, Przyjąć blask Bożej Prawdy, opr. J. Szpet, D. Jackowiak;
nr AZ-3-02/3 z 27 II 2002, Iść za Jezusem, opr. P. Tomasik;
nr AZ-3-02/9 z 10 VII 2002, W drodze do Ojca, red. T. Śmiech;
nr AZ-3-02/10 z 22 VII 2002, Jezus Drogą, Prawdą i Życiem, opr. M. Krawczyk, B. Misiek, W. Osial.
[9] Program ogólnopolski nr AZ-3-01/1 z 20 IX 2001, *Wierzyć Chrystusowi*
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-11, *Jezus uczy i zbawia*, red. Z. Marek, WAM (wyd. z 2004)
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/1-11, *Jezus działa i zbawia*, red. Z. Marek, WAM (wyd. z 2005)
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/1-11, *Jezus prowadzi i zbawia*, red. Z. Marek, WAM (wyd. z 2006)
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-2, *Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku*, red. S. Łabendowicz, Ave, Radom 2002
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/1-2, *Jezus Chrystus zbawia*, red. S. Łabendowicz, Ave, Radom 2002
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/1-2, *Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła*, red. S. Łabendowicz, Ave, Radom 2002
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-6, *Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku***,** red. R. Lis, *Gaudium*, Lublin 2004
Klasa II gimnazjum nr AX-32-01/1-6, *Jezus Chrystus zbawia*, red. R. Lis, *Gaudium*, Lublin 2005

pogłębionych analiz stał się program AZ-3-02/2 z 27 II 2002, *Przyjąć blask Bożej Prawdy*, opracowany przez J. Szpeta i D. Jackowiak, ze względu na komplementarność materiałów do katechezy parafialnej i nauczania religii w szkole oraz ze względu na postulat integralności środowisk katechetycznych. Cezura czasowa w temacie pracy wynika z faktu, że analizowane materiały bazowały na *Podstawie Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce z* 20 czerwca 2001 roku, bowiem 8 marca 2010 roku została zatwierdzona nowa *Podstawa Programowa*.

Niezbędne było wykorzystanie Dokumentów Kościoła Powszechnego, Kościoła w Polsce i ksiąg liturgicznych, które wraz z programami i ich obudową stały się materiałem źródłowym. Wykorzystano też istniejąca literaturę przedmiotu, pomocniczą oraz opracowania.

Praca powstała według paradygmatu teologii pastoralnej: widzieć-oceniać-działać. Pierwszy rozdział ukazuje historię katechumenatu począwszy od Kościoła pierwotnego aż po czasy współczesne oraz przedstawia zagadnienia terminologiczne. W świetle tych danych rozdział drugi stanowi analizę i próbę oceny materiałów katechetycznych do katechezy szkolnej. Rozdział trzeci zawiera analizę materiałów i organizację katechezy parafialnej.

Klasa III gimnazjum nr AX-33-01/1-6, *Jezus Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła*, red. R. Lis, *Gaudium*, Lublin 2006
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-8, *Szukam was***,** red. W. Kubik, WAM, Kraków 2006
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/1-8, *Jestem z wami*, red. W. Kubik, WAM , Kraków 2007
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/1-8, *Chodźmy razem*, red. W. Kubik, WAM, Kraków 2008
Program ogólnopolski nr AZ-3-02/2 z 27 II 2002, *Przyjąć blask Bożej Prawdy*, opr. J. Szpet, D. Jackowiak
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/2-0, *Słowo Boga jest blisko Ciebie*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2000
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/2-0, *Wolni przez miłość*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2000
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/2-0, *Żyjąc z innymi, dla innych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2000
Program ogólnopolski nr AZ-3-02/3 z 27 II 2002, *Iść za Jezusem,* opr. P. Tomasik
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/3-0, P. Tomasik, *Słowo blisko Ciebie*, Wydawnictwo Warszawsko-Praskie, Warszawa 1999
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/3-0, P. Tomasik, *Dom na skale*, Wydawnictwo Warszawsko-Praskie, Warszawa 2000
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/3-0, P. Tomasik, *Tak niech świeci wasze światło*, Wydawnictwo Warszawsko-Praskie, Warszawa 2001
Program ogólnopolski nr AZ-3-02/9 z 10 VII 2002, *W drodze do Ojca*, red. T. Śmiech
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/9-0, *W moim Kościele*, red. T. Śmiech, *Jedność*, Kielce 2008
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/9-0, *W miłości Ojca*, red. T. Śmiech, *Jedność*, Kielce 2008
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/9-0, *W życiu i w prawdzie*, red. T. Śmiech, *Jedność*, Kielce 2008
Program ogólnopolski nr AZ-3-02/10 z 22 VII 2002, *Jezus Drogą, Prawdą i Życiem*, opr. M. Krawczyk, B. Misiek, W. Osial
Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/10-0, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Drogą*, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001
Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/10-0, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Prawdą*, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001
Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/10-0, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Życiem*, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Rozdział czwarty jest propozycją modelu integralnego katechezy, który wyłania się w toku pracy badawczej i może stać się konkretną pomocą w działalności katechetycznej.

Zastosowano zatem metody analityczno-syntetyczną oraz dedukyjno-indukcyjną. Praca wpisuje się w krąg „badań stosowanych", które umożliwiają na podstawie uzyskanych z obserwacji wyników sformułować pragmatyczne wnioski w celu poprawienia efektywności działania. Są to także „badania przyczynkarskie", gdyż ograniczają się do wąskiego zakresu zjawiska. Zastosowano procedurę diagnostyczną aktualnych uwarunkowań katechezy i operacyjną, która umożliwia przygotowanie, projektowanie i konstruowanie różnych rozwiązań działania, w tym przypadku projektowanie modelu katechezy[10].

[10] Por. J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Warszawa 2005, s. 41-45.

Rozdział I. Wtajemniczenie chrześcijańskie podstawowym zadaniem działalności katechetycznej Kościoła

Motto Tertuliana (+220) „Fiunt non nascuntur Christiani”[11]– „Stają się, a nie rodzą się chrześcijanie”, najkrócej wyraża konieczność drogi, jaką musi przebyć człowiek zanim będzie można o nim powiedzieć: chrześcijanin. Drogi, która tak naprawdę nigdy się nie kończy. Można jednak dosyć precyzyjnie określić pewien jej etap, który nazywamy *wtajemniczeniem*. Termin ten występuje także w innych religiach, a gdy mowa o chrześcijaństwie, wtajemniczenie w sensie ścisłym to *mistagogia*, czyli etap wprowadzania w chrześcijaństwo następujący bezpośrednio po chrzcie, kiedy poprzez katechezy mistagogiczne neofita pogłębia rozumienie i przeżywanie sakramentów, modlitwy, życia we wspólnocie. Można jednak użyć terminu *wtajemniczenie* w znaczeniu szerszym mówiąc o całym procesie prowadzenia do wiary w Jezusa Chrystusa i do Kościoła. Wtajemniczenie jest pomocą Kościoła udzielaną tym, którzy chcą do Niego wejść. Wspólnota uczniów Chrystusa prowadzi kandydatów do osobistej wiary i coraz pełniejszego zakorzenienia w rzeczywistości Kościoła. Proces taki zakłada rozwój, dojrzewanie i coraz mocniejsze i widoczniejsze scalenie ze wspólnotą wierzących[12]. Ta pomoc, której Kościół udziela w drodze do dojrzałej wiary jest też nazywana *katechumenatem*, czyli złożoną z określonych etapów i stopni drogą chrześcijańskiego wtajemniczenia.

Aby dobrze zrozumieć istotę i cel chrześcijańskiego wtajemniczenia należy sięgnąć do jego historii, która zostanie naszkicowana w tym rozdziale. Zostanie ukazany rozwój katechumenatu począwszy od czasów apostolskich, poprzez „złoty wiek” katechumenatu i przełom konstantyński aż po schyłek katechumenatu w średniowieczu, próby ratowania go w czasie Soboru Trydenckiego i zanik w oświeceniowym racjonalizmie. Punktem docelowym tego szkicu będzie ukazanie linii odnowy wtajemniczenia katechumenalnego nakreślonych przez Sobór Watykański II i realizowanych w posoborowych księgach liturgicznych i praktyce Kościoła.

1.1.Kształtowanie się wtajemniczenia w chrześcijaństwo

Poszczególne etapy historii Kościoła znaczone są wydarzeniami, które zmieniały bieg historii lub modyfikowały jej kurs. Rozwój praktyki wtajemiczenia w chrześcijaństwo jest

[11] Tertulian, *Apologetyk*, XVIII, 4, tłum. J. Sajdak, Poznań 1947, s. 81.
[12] Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 27-28.

ściśle uzależniony od realiów konkretnej epoki historycznej. Chronologiczna analiza ułatwia dostrzeżenie procesów rozwoju, stagnacji i degradacji tej rzeczywistości w Kościele. Wyłonią się także w toku analizy struktury katechumenatu jego naistotniejsze elementy wraz z kontekstem, z którego wyrosły.

1.1.1. Katechumenat w czasach apostolskich

Zanim zostanie przedstawiony problemem przygotowania do chrztu w Nowym Testamencie, należy zarysować pewne uwarunkowania, które poprzedziły czasy apostolskie Kościoła[13]. Z jednej strony chrześcijaństwo weszło w świat pogański, który w swojej religijności posiadał rozbudowane ryty inicjacyjne, z drugiej jest pod oczywistym wpływem judaizmu, co najwyraźniej widać w przejęciu elementów obrzędowości żydowskiej sekty esseńczyków z Qumran. Można wskazać wyraźne analogie pomiędzy etapami wprowadzenia do wspólnoty w Qumran, a etapami dochodzenia do chrztu w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich[14]. Elementem charakterystycznym była dwufazowość systemu dopuszczania do wspólnoty. Sensacyjne odkrycia w Qumran, potwierdziły informacje przekazane przez Józefa Flawiusza w *Wojnie żydowskiej*[15]. Kandydat pragnący wstąpić do wspólnoty był najpierw poddawany rocznej próbie, podczas której uczył się nowego sposobu życia, pozostając jednak poza wspólnotą. Od wyniku tej próby zależało, czy został dopuszczony do kolejnego etapu – dwuletniego nowicjatu, w czasie którego coraz bardziej włączał się w życie wspólnoty. Kryterium przechodzenia do kolejnych etapów było więc pomyślne przejście prób przede wszystkim w dziedzinie obyczajów i życia[16]. Oceny kandydata dokonywali członkowie wspólnoty.

W omawianym okresie można zaobserwować stopniowe wykształcanie się etapów inicjacji chrześcijańskiej, jest to jednak jeszcze improwizacja w warunkach misyjnych kierowana przez Ducha Świętego[17]. Najwięcej informacji dotyczących interesującego nas problemu zawierają *Listy* i *Dzieje Apostolskie.*

Obrzęd chrztu, nazywany też *ponownym narodzeniem* (re-generatio)[18] lub

[13] Por. S. Federowicz, *Bardzo krótka historia katechumenatu*, Kraków 2007, s. 9.
[14] M. Dujarier, *Krótka historia katechumenatu*, Poznań 1990, s. 25.
[15] J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, II,VIII,7,137-144.
[16] M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 26.
[17] Por. R. Murawski, *Katecheza chrzcielna w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostolskich*, 1990; R. Murawski, *Katechumenalny wymiar katechezy cz. 1*, w: "Katecheta", T. 2 (2008), s. 5-16.
[18] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 39n.

narodzeniem z wody i z Ducha Świętego (por. J 3, 3.5) pojawiał się w momencie narodzin Kościoła w Dniu Pięćdziesiątnicy (por. Dz 2,41). Od tej przełomowej chwili rozpoczynają się dla Ludu Bożego czasy ostateczne, eschatyczne i wydawać by się mogło, że chrzest powinien być udzielany bez specjalnie długiego okresu próby[19]. Pierwsi chrześcijanie żyją w przekonaniu, że powtórne przyjście Chrystusa nastąpi niebawem, w związku z tym wszystko, co opóźnia włączenie do Kościoła stanowi zbędną przeszkodę. Z takim tokiem myślenia wydają się korespondować dwa fragmenty Dziejów Apostolskich, które zostaną poniżej poddane krótkiej analizie. Czytając pobieżnie te teksty można stwierdzić, że w Kościele czasów Apostolskich nie ma tzw. *etapów katechumenalnych,* czyli określonych stopni przygotowywania i dopuszczania do sakramentu chrztu. Nigdzie jednak nie znajduje się stwierdzenie, że sama wiara wystarczy do tego, by przyjąć chrzest[20]. Zarówno opis nawrócenia trzech tysięcy Żydów – słuchaczy kerygmatu św. Piotra (Dz 2, 37-41), oraz chrzest Etiopa, po krótkim przygotowaniu w czasie podróży z Jerozolimy do Gazy (Dz 8, 25-41) wyglądają na pośpiesznie udzielony sakrament. Jednak już Ojcowie Kościoła[21] zwracają uwagę na bezpodstawność takiego wnioskowania. Widzimy bowiem w opisie nawrócenia i chrztu podczas Zesłania Ducha Świętego, ślady katechezy moralnej, które św. Łukasz streszcza: *... w wielu też innych słowach dawał świadectwo i napominał: „Ratujcie się z tego przewrotnego pokolenia!"*(Dz 2,40). Słuchacze byli chrzczeni dopiero po wysłuchaniu i przyjęciu tej *nauki*, czyli kerygmatu i pouczeń moralnych, które zaliczamy do działalności katechetycznej i formacyjnej[22]. Zarysowuje się w ten sposób droga nawrócenia, które dokonywało się etapami. Podobnie sama interpretacja wyrażenia *owego dnia* (Dz 2,40) może wprowadzić w błąd sugerując, że wspomniane trzy tysiące nawróconych, to liczba ochrzczonych w dniu Pięćdziesiątnicy. Egzegeza Nowego Testamentu interpretuje wyrażenie *ów dzień* eschatologicznie, jako dzień, w którym Bóg przyjmuje do swojego Kościoła ludzi z każdego języka i narodu[23].

Jeśli chodzi o bardzo szybkie dopuszczenie do chrztu dworskiego urzędnika królowej etiopskiej Kandaki, nieporozumienie wyjaśnia Tertulian[24]. Wskazuje on na czas przygotowania, do którego można włączyć wizytę Etiopa w świątyni Jerozolimskiej, modlitwę i czytanie Pisma w podróży. Apostoł Filip, wyjaśniając fragment księgi proroka

[19] M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 19.
[20] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.
[21] Augustyn, *De fide et operibus*, 8,13; POK 10,231.
[22] U. Gianetto, *Inicjacja chrześcijańska*, w: Słownik katechetyczny, (red.) J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 336-338.
[23] M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 20.
[24] Por. Tertulian, *De batpismo*, 18,2; PSP 5,151.

Izajasza (Iz 53,7n – Czwarta pień Sługi Pańskiego), *opowiedział mu Dobrą Nowinę o* Jezusie (Dz 8,35), czyli kerygmat, nieco inny od kerygmatu św. Piotra.

Trzeba w tym miejscu przypomnieć, że księgi Nowego Testamentu mają charakter katechezy, a nie zapisu kronikarskiego, dlatego wiele szczegółów pominięto dla zachowania zwięzłości tekstu. Ten charakter tekstów nowotestamentalnych może nas wprowadzić w błąd gdy próbujemy poddać analizie samą formę przygotowania do chrztu. Konieczne jest korzystanie z zasad egzegezy Nowego Testamentu[25].

W obu przytoczonych przypadkach zauważa się moment głoszenia kerygmatu, który poprzedza nawrócenie i chrzest. Słowo *kerygmat* pochodzi od greckiego *κηρύσσω,* co oznacza *głoszę, krzyczę*. Tym słowem określano pierwsze głoszenie, zwiastowanie dobrej nowiny, analogicznie do posługi *keryksa* – starożytnego herolda, który obwieszczał postanowienia władcy poddanym[26]. Kerygmat apostolski kształtuje się w następujący sposób.

Apostoł Piotr wychodząc od konkretnej sytuacji Zesłania Ducha Świętego, która sprawia, że pojawia się zainteresowanie wspólnotą *pijanych młodym winem* (por. Dz 2,13), prowadzi słuchaczy do dobrej nowiny o Jezusie Chrystusie. W opracowaniach wyróżnia się konkretne, powtarzające się elementy kerygmatu w jego warstwie treściowej. Roman Murawski w publikacji *Wczesnochrześcijańska katecheza* wymienia następujące[27]:

1. Nadszedł czas wypełnienia proroctw Starego Przymierza
2. Według Bożego planu proroctwa wypełniły się w życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa
3. Zmartwychwstanie jest wywyższeniem Jezusa
4. Duch Święty prowadzi dalej dzieło Jezusa w Kościele
5. Jezus przyjdzie powtórnie by rozpocząć erę mesjańską
6. Wezwanie do pokuty i nawrócenia oraz przyjęcia chrztu. Obietnica zbawienia.

M. Paciuszkiewicz[28] cytując komentarz Biblii Tysiąclecia podaje jeszcze prostszy schemat:

1. Nawiązanie do konkretnych okoliczności
2. Proklamacja faktu zmartwychwstania
3. Argumentacja ze Starego Testamentu
4. Wezwanie do pokuty

Jeszcze inaczej strukturę wewnętrzną kerygmatu św. Piotra (zarówno z Dz 2,14-36,

[25] R. Rubinkiewicz, *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań - Warszawa 1996, s. 128.
[26] Por. M. Paciuszkiewicz, *Katechuchenat dawniej i dziś*, Warszawa 2004, s. 83.
[27] R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza*, Płock 1999, s. 49.
[28] Por. M. Paciuszkiewicz, *Katechumenat…*, dz. cyt., s. 88.

jak i Dz 3,12-26) ukazuje R. Pisula[29]:

1. Ogłoszenie *kairos* (czasu wypełnienia obietnic)
2. Postawienie słuchacza wobec sprawiedliwości ukrzyżowanego Chrystusa, który demaskuje go jako grzesznika
3. Proklamacja zmartwychwstania Chrystusa jako odpowiedzi Boga na grzech człowieka
4. Wezwanie do nawrócenia i chrztu na odpuszczenie grzechów.

Nieco inaczej wygląda schemat kerygmatu św. Pawła, głoszony do pogan[30]. Tam, gdzie Żydzi byli wezwani do nawrócenia do Pana, tj. do Jezusa Chrystusa, tam poganie mieli nawrócić się do Boga żywego, odwracając się od bałwochwalstwa. Paweł głosił kerygmat na Ateńskim Areopagu, zaproszony przez przedstawicieli ówczesnych szkół filozoficznych[31] (Dz 17,22-30). Paweł ukazuje Boga, jako tego, który odpowiada na naturalne poszukiwania człowieka. Boga-Stwórcę, który jest transcendentny i nie można zamknąć go do formy posągu czy obrazu. Kerygmat Pawła urywał się w momencie słowa o zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa – prawdy, która dla Greków uważających ciało za więzienie duszy, wydała się czymś tak niedorzecznym, że skwitowali ją wymijającym: *posłuchamy Cię innym razem* (Dz17,32). Dzieje Apostolskie zaznaczają jednak, że są osoby, które przyjęły kerygmat i przyłączyły się do Pawła. Kerygmat kierowany do Żydów ukazuje zatem Jezusa jako Mesjasza zapowiedzianego przez proroków, natomiast ten, którego adresatami są poganie przeciwstawia politeizmowi monoteizm, wiarę w jednego Boga. W Dziejach Apostolskich spotykamy także kerygmat diakona Szczepana (Dz 7, 2-52).

Kerygmat – obwieszczenie misterium Chrystusa Zmartwychwstałego, prowadził do tzw. pierwszego nawrócenia, które wyrażało się w pytaniu skierowanym do Apostołów: *Cóż mamy czynić bracia?*(Dz 2, 37). Jest to znak wiary gotowej wyrazić się w działaniu[32], a wiarę można uznać za pierwszy próg na drodze dochodzenia do chrztu. Słowo kerygmatu działa na słuchaczy otwierająco i sprawia, że słuchający stają się *disponibiles*[33] (łac. będący do dyspozycji), czyli gotowi na przemianę dogłębną i czynną. Nie jest to jeszcze wiara ugruntowana, dlatego zachodziła potrzeba pewnego okresu katechezy, nauczania i formacji, który kończył się drugim progiem, na którym stwierdza się, czy kandydaci *przyjęli naukę* (Dz 2, 41). Widać więc początki dwustopniowej i dwuetapowej struktury przygotowania do chrztu: pierwsza ewangelizacja (kerygmat), która prowadzi do ogólnego aktu wiary, potem

[29] R. Pisula, *Kerygmat Apostolski dzisiaj*, Lublin 2005, s. 11n.
[30] R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska…*, dz. cyt., s. 50.
[31] Por. M. Paciuszkiewicz, *Katechumenat…*, dz. cyt., s. 90.
[32] M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 23.
[33] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 40.

katecheza, która przekłada wiarę na konkretne postawy życiowe, a zatem pojawiają się postulaty moralne.

Sakrament chrztu był ukoronowaniem pewnej drogi, a zarazem początkiem kolejnego etapu – życia we wspólnocie Kościoła. Św. Łukasz stwierdzał lapidarnie, że nowo ochrzczeni *trwali w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach* (Dz 2, 42). Słowo – wspólnota – modlitwa – Eucharystia stanowią wewnętrzną dynamikę życia ochrzczonych[34]. Kolejne wersety dzieła św. Łukasza (Dz 2, 43-47) podkreślają radykalizm postaw, w który wpisuje się miłość wzajemna i pomoc wobec potrzebujących, które budzą podziw i szacunek otoczenia.

W drugim z przytoczonych opisów chrztu (Dz 8, 25-41), gdzie przygotowanie ma charakter indywidualny, zauważa się również podstawowe warunki przygotowania do chrztu. Św. Łukasz podkreśla, że kandydat jest już osobą wierzącą, gdyż odbył pielgrzymkę do Świętego Miasta i czyta Biblię. Wartość tego przygotowania potwierdza sam Bóg (Dz 8, 26.29) przez swojego anioła i w Duchu. Etiop odbył już wędrówkę ku wierze i po wysłuchaniu Biblijnej katechezy o Chrystusie, opartej na proroctwie Izajasza, może wyznać wiarę i przyjąć chrzest. W tym przypadku etap kerygmatu i katechezy nakładają się na siebie ze względu na wyjątkowe okoliczności – mała ilość czasu i mocne oparcie kandydata na Słowie Bożym prowadzące do pytania o Jezusa Chrystusa.

Czytając Dzieje Apostolskie można zatem zauważyć pewne powtarzające się elementy przygotowania do chrztu. Przepowiadanie *kerygmatu*, czyli Dobrej Nowiny o Chrystusie, który umarł i zmartwychwstał, staje się impulsem do wiary i nawrócenia słuchaczy, a *zanurzenie* (gr. baptisma – por. Mt 28, 19) prowadzi do wszczepienie nowych członków w młody organizm Kościoła. Dalsze życie ochrzczonych oparte było na słuchaniu nauki apostolskiej, na modlitwie, wspólnocie i łamaniu chleba (por. Dz 2, 42-47). Nawet w tak skrótowym opisie procesu *stawania się* chrześcijaninem zauważamy pewną charakterystyczną strukturę: spotkanie z Kościołem (Apostołami), słowo (Kerygmat), wiara, nawrócenie, chrzest, życie we wspólnocie.

Ślady praktyki wtajemniczenia odnaleźć można także w innych fragmentach Dziejów Apostolskich takich jak: Setnik Korneliusz (Dz 10), Filip w Samarii (Dz 8, 5-12), Nawrócenie i chrzest Szawła (Dz 9,1-19), Lidia z Tiatyry (Dz 16, 13-14), Strażnik więzienia z Filippi (Dz 16, 30-33), Kryspus z Koryntu (Dz 18, 48), Chrzest dwunastu mężczyzn z Efezu[35]. Model dynamiki inicjacyjnej znajdujemy także w opowiadaniu o uczniach idących do Emaus

[34] Tamże, s. 42.
[35] Tamże, s. 46-51.

z Ewangelii wg św. Łukasza (Łk 24).

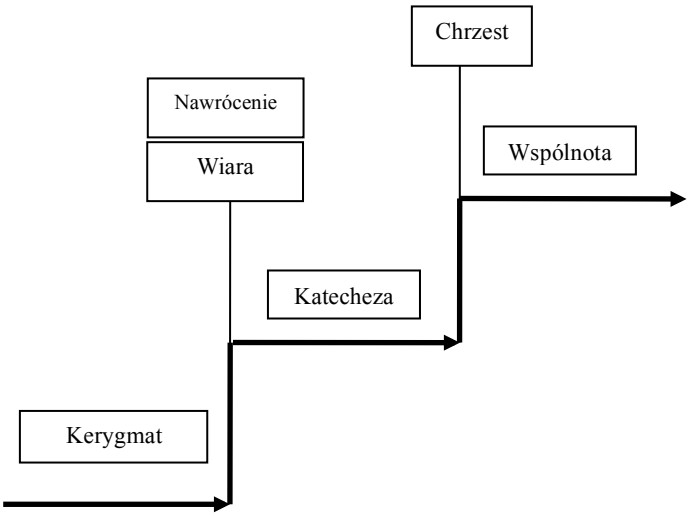
Zarówno Apostoł Piotr, jak i Filip (jeden z *siedmiu*) pełnią w procesie prowadzenia kandydata do chrztu rolę analogiczną do roli wspólnoty w przypadku grup esseńskich wspomnianych na początku tego rozdziału. To oni mieli stwierdzić, czy nawrócenie jest autentyczne, czy zostały przyjęte pouczenia moralne. S. Fedorowicz proponuje przyjęcie schematu*: badanie – katecheza - egzamin*[36]*,* który wyłania się jako wspólny mianownik wszystkich tekstów dotyczących chrztu w Nowym Testamencie. Od początku, bowiem stawiano konkretne wymagania: kandydat musiał posiadać zaczątek wiary, zobowiązany był do nawrócenia i przemiany życia, a to wszystko było poddawane ocenie. W samej katechezie zawsze zawarte były dwa elementy: nauczanie prawd wiary i wychowanie do moralności chrześcijańskiej. Dla pierwotnego Kościoła wtajemniczenie oznaczało głównie ryty inicjacyjne, dlatego w tekstach Nowego Testamentu mamy niewiele śladów po fazie przygotowawczej, czyli faktycznym katechumenacie.

Podsumowując pierwszy etap rozwoju katechumenatu, należy zauważyć najpierw, że od samego początku Kościoła, od dnia Pięćdziesiątnicy, jest sprawowany sakrament chrztu. Ci, którzy pragną wejść do Kościoła, najpierw słuchają słowa – kerygmatu lub katechezy chrzcielnej. To słowo zmierza do obudzenia wiary i nawrócenia. Nawrócenie musi być konkretne i wyrażać się w zmianie postaw moralnych w kierunku życia zgodnego z Ewangelią. Wspólnota towarzyszy całemu procesowi poprzez obiektywną ocenę i dopuszczenie do kolejnych stopni katechumenatu. W tym pierwotnym katechumenacie widzimy już zalążki treści i obrzędów późniejszych form przygotowania do chrztu. Warto jeszcze zaznaczyć, że w owym czasie nie mówi się wyraźnie o chrzcie dzieci, co nie oznacza, że chrzczeni byli tylko dorośli. Skoro pojawia się w tekstach Nowego Testamentu wzmianka, że nawróceni przyjmują chrzest „wraz z całym domem" (np.: Korneliusz, Lidia z Tiatyry, strażnik z Filippi, Kryspus z Koryntu), to biorąc także pod uwagę wielodzietność ówczesnych rodzin, wydaje się niemożliwym, by dzieci pozbawiano łaski chrztu. Nade wszystko, wyraźnie jawi się postulat dopuszczania do chrztu tylko tych osób, u których można stwierdzić wiarę wynikającą z nawrócenia, i których sposób życia przechodzi pomyślnie próbę w czasie katechezy.

Według S. Federowicza droga wtajemniczenia w I wieku przebiegała następująco: przygotowanie dalsze (dość długi okres – jeśli przyjmiemy analogię do obrzędów inicjacyjnych wspólnoty z Qumran to około trzech lat), gdy dokonało się nawrócenie - czyli

[36] S. Federowicz, *Bardzo krótka historia…*, dz. cyt., s. 13.

powrót do Boga, odwrócenie się od zła i zasadnicza zmiana mentalności - odbywało się pouczenie przedchrzcielne; po poręczeniu kandydat składał wyznanie wiary, przyjmował chrzest przez zanurzenie w wodzie lub przez polanie wodą, według formuły chrystologicznej (Dz 10, 48) lub trynitarnej (Mt 28, 19). W ten sposób otrzymywał dar Ducha Świętego i włączany był do wspólnoty Kościoła, który udzielał mu jeszcze kilku pochrzcielnych nauk. Jak zobaczymy w następnych wiekach schemat ten zasadniczo pozostanie ten sam, znacznie rozbudowywane będą jednak poszczególne jego elementy[37]. Gdyby spróbować stworzyć jakiś zarys graficzny formy pierwotnego katechumenatu (choć w tym czasie nie można mówić jeszcze ściśle o instytucji katechumenatu), to wydaje się, że w czasach apostolskich mógłby on wyglądać następująco:

Rys. 1. Schemat katechumenatu w czasach apostolskich – opr. własne

1.1.2. Katechumenat przedkonstantyński (do 313 roku)

Kolejne wieki istnienia Kościoła prowadzą do stopniowego krystalizowania się instytucji katechumenatu. W tym czasie dokonuje się proces „ukościelnienia" misji

[37] Tamże.

nauczania[38]. Następuje przejście od „prywatnego" przygotowania do chrztu, z jakim spotykamy się jeszcze w II wieku, do „urzędowego" przygotowania, o jakim nas informują dokumenty z końca II i z początku III wieku. Do roku 313 sytuacja młodego Kościoła jest z kilku powodów bardzo trudna: wspólnoty są liczebnie małe, chrześcijanie żyją w świecie pogańskim, Kościół nie ma aprobaty władzy świeckiej. Te uwarunkowania rodzą jeden podstawowy problem: prześladowania. Paradoksalnie te niesprzyjające okoliczności stają się przyczyną wysokiej jakości duszpasterstwa na każdym jego odcinku. Dotyczy to także samego dopuszczania do wspólnoty Kościoła, czyli katechumenatu. W opracowaniach podaje się świadectwa pisane sięgające przełomu II wieku (*Didache*, *Apologia* św. Justyna, *Tradycja Apostolska* św. Hipolita). W świetle tych tekstów *starożytny katechumenat można opisać jako instytucję kościelną typu duszpastersko-liturgicznego, zaaprobowaną przez władzę kościelną, rozwijającą się w obrębie wspólnot chrześcijańskich począwszy od II w., a upowszechniającą się szybko we wszystkich Kościołach w III wieku*[39].

Didache (tzw. „Nauka Dwunastu Apostołów", I/II wiek) to najstarszy pomnik pozakanonicznej literatury chrześcijańskiej[40]. Nauczanie anonimowego autora, działającego w środowisku Aleksandryjskim lub Antiocheńskim, skupia się w pierwszej części dzieła na ukazaniu dwóch dróg: życia i śmierci. Ta pierwsza opiera się na przykazaniu miłości Boga i bliźniego, druga jest jej zaprzeczeniem. Zaraz po tym tekście znajdują się polecenia dotyczące udzielania sakramentu chrztu dlatego słusznie przypuszcza się, że ta katecheza moralna to pouczenie przedchrzcielne. Odnajdujemy tutaj odniesienia do nawrócenia, wiary, wyrzeczenia się zła. Ta katecheza chrzcielna jest więc związana z decyzją wkroczenia na „drogę życia" po definitywnym zerwaniu z „drogą śmierci". Kolejnym elementem przygotowania do chrztu była praktyka postu zalecana zarówno kandydatowi jak i szafarzowi sakramentu. Następne rozdziały poruszają zagadnienie samego chrztu, udzielając szczegółowych wskazówek na temat miejsca, materii, formuły chrzcielnej. Chrzest stanowił otwarcie bramy do życia w Kościele i uprawnienie do korzystania z tego, co święte – czyli z Eucharystii. Zauważa się więc, że w czasach poapostolskich, pod koniec I lub w początkach II wieku, mamy przygotowawczą naukę do chrztu oraz zaangażowanie

[38] Por. R. Murawski, *Historia katechezy: Katecheza w pierwszych wiekach*, 2011.; R. Murawski, *Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.
[39] G. Groppo, *Katechumenat starożytny*, w: Słownik katechetyczny, (red.) J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 490-493.
[40] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 52-58.

całej wspólnoty przez towarzyszący przygotowaniom post, znamy także formę udzielania chrztu i jego znaczenie w dopuszczeniu do Eucharystii[41].

Cennych danych odnośnie formy przygotowania do chrztu w tym czasie dostarcza *Apologia* św. Justyna[42]. Fakt, że dzieło miało na celu obronę chrześcijaństwa przed zarzutami pogan, w sposób oczywisty wpływa na jego charakter. Justyn wśród licznych zagadnień, porusza także problem wprowadzania ludzi do Kościoła przez katechumenat, który w tym czasie zaczyna się coraz wyraźniej kształtować, choć w II wieku jest jeszcze nieoficjalny i pozbawiony wyraźnej aprobaty Kościoła. W *Apologii* zauważamy ślady obrzędów inicjacyjnych przeznaczonych dla pogan, coraz liczniej przybywających do Kościoła. Jednocześnie pojawiają się herezje z kręgu gnostycyzmu, którym trzeba przeciwdziałać, co niewątpliwie również wpływa na kształt inicjacji chrześcijańskiej.

W *Apologii* ukazana jest najpierw zachęta do ewangelizacji, która nie jest monopolem specjalistów, ale stałą troską wszystkich chrześcijan. Zdolność do ewangelizowania nie wynika bowiem z wykształcenia, znajomości zasad retoryki ani nawet z ogólnej mądrości życiowej. Jest to łaska udzielona w sakramencie chrztu, dająca impuls do działalności misyjnej. Ten, kto przyjął chrzest może i powinien prowadzić do wiary swoich najbliższych, znajomych, współpracowników. Robi to przede wszystkim własnym świadectwem nie pomijając jednak słowa zachęcającego do wiary. Ten etap wprowadzania do Kościoła jest jeszcze spontaniczny, choć zaakceptowany przez Kościół hierarchiczny. Czas ewangelizacji to przygotowanie dalsze obejmujące naukę wiary i moralności chrześcijańskiej, które są mocno zakorzenione w kerygmacie apostolskim i kontynuują jego treści[43].

Przygotowanie bliższe rozpoczynało się przyrzeczeniem – ślubowaniem, czyli świadomą decyzją przyjęcia chrztu[44]. Kandydaci byli pouczeni o warunkach wejścia do katechumenatu (rezygnacja z grzechu, konieczność egzorcyzmów w przypadku opętania, porzucenie zawodów przeciwnych obyczajom chrześcijańskim)[45]. Wśród kryteriów dopuszczenia do chrztu można wyróżnić trzy zasadnicze: żal za grzechy, wiara w Kościół jako nauczyciela prawdy, przemienione życie[46] – to na nich oparta jest katecheza tego czasu. Ostatnim etapem jest przygotowanie bezpośrednie trwające kilka dni, które można nazwać „chrzcielnym". Ci, którzy prowadzą katechumenów, mają poświadczyć czy

[41] Tamże.
[42] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 34.
[43] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 60.
[44] Tamże.
[45] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 42.
[46] Por. Tamże, s. 35.

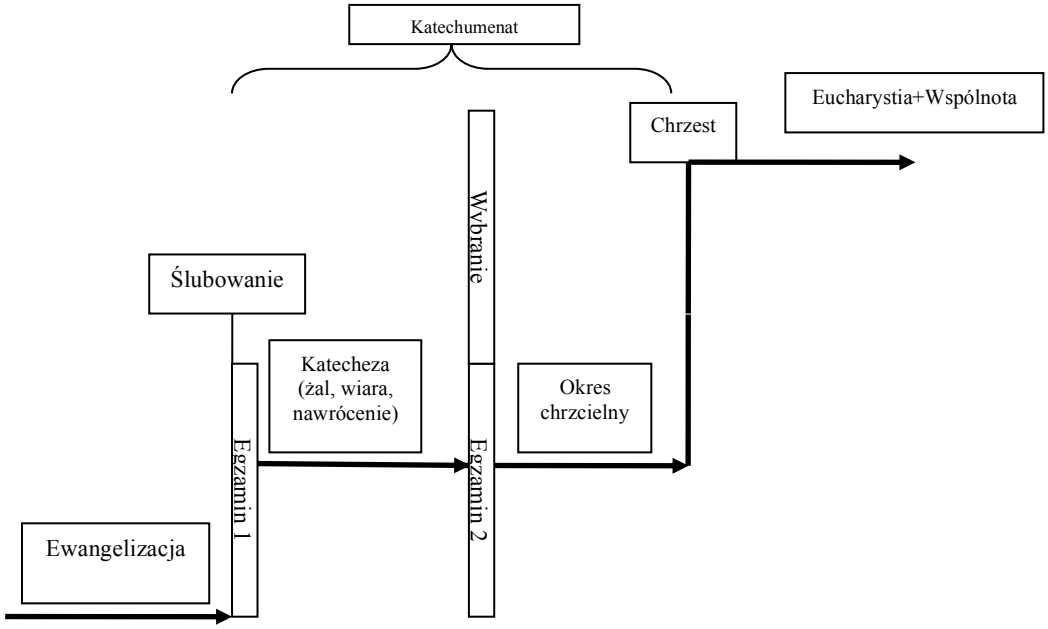
w dotychczasowym katechumenacie widać było ich wysiłek w poprawie życia. W skład tego okresu wchodzi przygotowanie liturgiczne oraz nauka modlitwy, postu i żalu za grzechy[47] Według Justyna, wierni dołączają wtedy do przyszłych neofitów, razem z nimi modlą się i poszczą[48]. Towarzyszą im także w momencie chrztu i wprowadzają do wspólnoty, by celebrować Eucharystię. Podczas gdy katechumeni chcieli żyć po chrześcijańsku, chrzest i Eucharystia do tego uzdalniały[49].

Bardzo ciekawe zagadnienie egzaminów[50] wnosi do prowadzonych poszukiwań *Tradycja Apostolska* św. Hipolita, czyli najstarsza dokumentacja usystematyzowanego itinerarium dla inicjacji chrześcijańskiej[51]. Według niego katechumenat trwał trzy lata i był wstawiony pomiędzy dwa, niezwykle poważne egzaminy dopuszczające. Termin ten trzeba rozumieć w sensie sprawdzania, ale nie wiedzy, lecz pewnych konkretnych postaw, motywów itp. Ci, którzy ewangelizują kandydatów i ich przyprowadzają, składają poświadczenie, że są oni zdolni do słuchania słowa. Przekazywano kandydatom warunki i wymagania, które muszą spełnić wstępując na drogę przygotowania do chrztu. Między innymi wzywa się konkubinariuszy do zachowania wstrzemięźliwości seksualnej[52], opętanych poddaje się egzorcyzmom, wykonujących pewne zawody (prowadzenie domu publicznego, aktorstwo, gladiator itp.), które prowadzą do popełniania grzechów ciężkich: bałwochwalstwa, zabójstwa i nieczystości – wzywa się do ich porzucenia. Drugi egzamin ma miejsce przed bezpośrednim przygotowaniem do chrztu. W niektórych opracowaniach nazywa się go „badaniem" lub „osądzaniem" w przeciwieństwie do pierwszego egzaminu, który był bardziej „poszukiwaniem" prawdziwych motywów prośby o chrzest[53]. W tym momencie chodzi o sprawdzenie, jak katechumeni przeżyli okres przygotowania – czy spełnili wszystkie warunki postawione na początku tego etapu. „Rodzice chrzestni" (ci, którzy ewangelizowali kandydata) muszą jeszcze raz zaświadczyć o faktach ukazujących wysiłek kandydata w dążeniu do nawrócenia i wiary.

Na tym etapie ewolucja katechumenatu przebiegała płynnie i łagodnie. Można stwierdzić, że stopniowo rozwinął się zalążek katechumenatu, który widzieliśmy w Nowym

[47] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 61.
[48] Por. Justyn, *Apologia*, I, 61, 2; BOK 24, tłum. L. Misiarczyk, Kraków 2004, s. 501.
[49] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 37.
[50] Por. Tamże, s. 41.
[51] Por. U. Gianetto, *Inicjacja chrześcijańska*, w: Słownik katechetyczny, dz. cyt., s. 336-338.Inicjacja chrześcijańska dorosłych
[52] „Jeśli ktoś żyje w związku małżeńskim, należy go pouczyć, że mąż powinien zadowolić się własną żoną, a żona własnym mężem. Jeśli ktoś nie jest żonaty, należy go przestrzec, że nie wolno mu popełnić cudzołóstwa, lecz musi albo zwrzeć prawdziwe małżeństwo, albo zachować wstrzemięźliwość". Hipolit Rzymski, *Tradycja Apostolska;* ALP 1,308-309; cyt. za: M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 42.
[53] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 86.

Testamencie. Najpierw ukształtowała się struktura okresu chrzcielnego wraz z egzaminem dopuszczenia. Potem sam okres katechumenalny zinstytucjonalizował się, a kryteria wejścia do katechumenatu zostały wyraźnie sformułowane[54]. Schyłek III i początek IV wieku można nazwać „złotym wiekiem" katechumenatu, do którego będą nawiązywały ruchy odnowy po Soborze Watykańskim II[55]. Przed soborem historycy skłonni byli uważać wiek IV i V za złoty okres tej instytucji, jednak nie brano pod uwagę celów duszpasterskich, które ją wtedy kształtowały[56]. Kościół wchodzi w nową fazę istnienia i działalności duszpasterskiej wraz z Edyktem Mediolańskim, dlatego przyjęliśmy go jako granicę ważnych przemian ewolucyjnych katechumenatu, idąc m.in. za R. Murawskim i G. Cavallotto[57]. Można schemat katechumenatu w epoce przedkonstantyńskiej przedstawić w następujący sposób:

Rys. 2. Schemat katechumenatu w epoce przedkonstantyńskiej – opr. własne

[54] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 58.
[55] Por. L. D. Torre, *Inicjacja chrześcijańska dorosłych*, w: Słownik katechetyczny, (red.) J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 339-342.
[56] Por. G. Groppo, *Katechumenat starożytny*, tamże, s. 490-493.
[57] Por. R. Murawski, *Katechumenalny wymiar katechezy cz. 3*, w: "Katecheta", T. 6 (2008), s. 3-10.

1.1.3. Katechumenat pokonstantyński (po 313 roku)

Chrześcijaństwo będące religią zakazaną, po roku 313 znalazło się w warunkach tolerancji prawnej, która wkrótce potem przekształciła się w uprzywilejowaną wolność, by w latach 391-392 stać się jedyną religią dozwoloną[58]. Mimo pozytywnych aspektów takiego zwrotu w historii, nowa sytuacja rodzi szereg problemów duszpasterskich, zwłaszcza osłabienie w gorliwości nowych kandydatów w sytuacji, gdy chrześcijaństwo staje się niejako „obowiązkowe", czy jak powiedzielibyśmy dzisiaj „politycznie poprawne" w pełnym tego słowa znaczeniu. Przez wejście w szeregi chrześcijan można przypodobać się władcy, zawrzeć małżeństwo z osobą ochrzczoną, a odkładając chrzest na później, katechumeni mogą prowadzić życie bez poważniejszych zobowiązań i konsekwencji. Rośnie więc liczba katechumenów, a maleje liczba prawdziwie nawróconych i gotowych przyjąć chrzest ze wszystkimi jego konsekwencjami[59]. Niektórzy należą do grupy katechumenów przez całe życie[60]. Duszpasterze starają się w tym okresie o utrzymanie autentyczności chrześcijaństwa z minionej epoki, podejmując rozmaite działania. Jednocześnie, do Kościoła wchodzą umysły wykształcone na kulturze klasycznej, co natychmiast przekłada się na rozwój chrześcijańskiej literatury katechetycznej i homiletycznej. Słusznie więc nazywa się ten czas „złotym wiekiem" katechezy – ale już nie „złotym wiekiem" katechumenatu[61].

Do najwybitniejszych pisarzy tego okresu należą: św. Cyryl Jerozolimski, św. Ambroży z Mediolanu, św. Augustyn z Hippony. Teksty tych właśnie ojców sprawiają wrażenie, że nic się nie zmieniło i że katechumenat nadal trwa w swoim największym rozkwicie, ale są przesłanki, które ukazują fasadowość takiego ujęcia. Egzamin dopuszczający do słuchania katechez, który przeprowadzano niegdyś z wielką powagą, w IV wieku rzadko stanowi przypieczętowanie prawdziwego nawrócenia[62]. W olbrzymiej liczbie pism patrystycznych IV wieku, posiadamy niewiele świadectw poważnie potraktowanego egzaminu dopuszczenia, co świadczy o tym, że ryt wejścia do katechumenatu jest przynętą, podczas gdy wcześniej był przypieczętowaniem nawrócenia. Jednak jeden z tekstów tego czasu, *De catechizandis rudibus* św. Augustyna[63] określany jako pierwszy podręcznik

[58] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 59.
[59] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 106.
[60] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 3-10.
[61] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 107.
[62] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 69.
[63] Por. J. Zjawin, *Jak nie zniechęcić się katechizowaniem. Na podstawie 'De catechizandis rudibus' św.*

katechetyki, podaje szczegóły, które pokazują, w jakim kierunku ewoluuje egzamin wstępny kandydata do chrztu. Widać w nim troskę i wysiłek, by pomóc kandydatowi w oczyszczeniu motywów prośby o chrzest[64]. Ten okres uprzedzający sam katechumenat można nazwać „prekatechumenatem". Jest on z jednej strony badaniem motywów decyzji kandydata, z drugiej jest to wstępna katecheza. Według *De catechizandis rudibus* katecheza ta została zredukowana do rozmowy trwającej dwie godziny, obejmowała wielki skrót całej historii zbawienia[65] i miała obudzić w kandydacie motywację wyższego rzędu. Po tym nauczaniu, którego treść obszernie opisuje biskup Hippony, kandydat jest pytany, czy pragnie uwierzyć w te prawdy i stosować do nich swoje życie. Odpowiedź pozytywna powoduje przejście do właściwego katechumenatu przez odpowiednie obrzędy[66]. Warto na chwilę zatrzymać się nad tymi obrzędami. Według św. Augustyna były to: znak krzyża (*signatio*), dmuchanie w twarz (*exsufflatio*), nałożenie ręki (*impositio manus*), „sakrament soli"(*sacramentum salis*)[67]. Wyrażenia użyte na określenie znaku krzyża (*signum, sigillum, impressio, charakter*) wskazują, że nie było to zwykłe nakreślenie krzyża na czole kandydata, ale trwały i ciągle widoczny znak, najprawdopodobniej tatuaż[68]. W obrzędzie tym nie chodziło zatem o błogosławieństwo, ale o bardzo wymowny i czytelny znak przynależności do wspólnoty uczniów Chrystusa. Dmuchanie w twarz, to nic innego jak egzorcyzm, czyli wyrwanie z mocy ciemności przez uświęcające działanie Kościoła. Nałożenie ręki połączone z modlitwą przypomina to, o którym pisał już św. Hipolit w *Tradycji Apostolskiej*[69] *a* zatem mamy tu ślad „złotego wieku" katechumenatu (początek III wieku). Św. Augustyn jest pierwszym świadkiem spożywania „soli uświęconej błogosławieństwem", który to obrzęd był stosowany we wprowadzeniu do katechumenatu tylko na zachodzie[70]. Symboliczny wymiar soli jest mocno osadzony w Starym Testamencie, gdzie używano tej przyprawy i środka konserwującego jako znaku przymierza (por. Lb 18,19; 2 Krn 13,5). Z tego wynikał nakaz posolenia każdej ofiary pokarmowej składanej w przybytku. W Starym Testamencie sól symbolizowała również wspólnie spożywany posiłek, a przysłowiowe „zjedzenie beczki soli" pochodzi od Cicero[71] i koresponduje z takim znaczeniem tego symbolu. Jest też sól znakiem walki ze złem, gdyż niszczy zarodki

---

Augustyna, w: "Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła", T. 7 (2009), Poznań, s. 99-104.
[64] B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 108.
[65] Tamże, s. 109.
[66] Por. Augustyn, *De catechizandis rudibus*, 26,50.
[67] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 110-112.
[68] Por. P. M. Brennan, *The Vocation of the Child*, 2008, s. 144.
[69] Por. H. Rzymski, *Tradycja Apostolska*, 1,309.w: M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 73.
[70] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 112.
[71] Por. Cicero, *De Amicitia*, 67.

rozkładu, a zatem strzeże czystości i świeżości. To podwójne znaczenie soli, realizuje się w obrzędzie przyjęcia do katechumenatu, który z jednej strony jest włączeniem do wspólnoty (choć jeszcze nie jako chrześcijanin to już nie jako poganin), z drugiej jest oczyszczającym egzorcyzmem. W określeniu „sakrament soli" chodzi oczywiście o „sakrament" w ówczesnym, bardzo szerokim znaczeniu, czyli o materialny element jako znak uczestniczenia w rzeczywistości duchowej, nie zaś o sakrament w sensie ścisłym, który został doprecyzowany później[72].

Ewolucja katechumenatu w tym czasie pokazuje, że Kościół woli przynaglać do chrztu nijakich kandydatów, niż osłabiać ich przez długi czas próby. Dewaluacja wstępnego etapu katechumenatu – już po wprowadzeniu kandydatów przez wyżej opisane obrzędy – jest uważana za początek dewaluacji katechumenatu w ogóle. W IV i V wieku stwierdza się już brak formacji wstępnej – do katechumenatu przyjmuje się całe masy kandydatów. Brak nawrócenia powoduje, że lekceważą oni katechezy i wprowadzanie w życie usłyszanych nauk. Katechumenat w sensie ścisłym już prawie nie istnieje[73]. Brakuje specjalnych nauk dla katechumenów, obowiązuje ich jedynie udział w liturgii słowa, po której są odsyłani do domów[74].

W tej sytuacji Kościół wykorzystywał Wielki Post jako okres formacji chrzcielnej[75]. Chodzi tu już jednak nie tyle o zastąpienie katechumenatu, co zintensyfikowanie bezpośredniego przygotowania do chrztu. Wielkopostna droga katechumenalna obejmowała trzy różne, ale ściśle ze sobą związane elementy formacji: pogłębianie rozumienia słowa Bożego przez katechezę, praktyki ascetyczno-pokutne oraz modlitwy i celebracje liturgiczne[76]. Okres ten rozpoczyna wpisanie imienia połączone z badaniem (drugim egzaminem) kandydatów, które ma miejsce w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu. Duszpasterze zachęcają opornych do wpisania imienia, gdyż ci nie chcą podjąć zobowiązań „nowego życia". Spotkania odbywają się codziennie, wczesnym rankiem i połączone są z egzorcyzmami. Katechezy trwają trzy godziny i dotyczą Pisma Świętego, Zmartwychwstania, wiary. Celem jest wprowadzenie kandydata w poznanie zbawczego planu Boga, który urzeczywistnił się w Jezusie Chrystusie, w Jego śmierci i zmartwychwstaniu[77]. Praktyki ascetyczne charakteryzowały się surowością i dotyczyły ciała (post, jałmużna, dzieła miłosierdzia, czuwania nocne, spanie na ziemi, abstynencja

[72] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 113.
[73] Por. Tamże, s. 114.
[74] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 3-10.
[75] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 73.
[76] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 3-10.
[77] Por. Tamże.

małżeńska) i ducha (wyznawanie grzechów, darowanie uraz i przewinień, umartwienie języka i wzroku). Ich zadaniem było oczyścić i wyzwolić ducha, pomóc w zerwaniu z obyczajami pogańskimi i przyswoić sobie styl życia zgodny z Ewangelią[78]. Po pięciu tygodniach nauczania kandydaci otrzymują *Symbol wiary*, który jest dokładnie wyjaśniany. Do tej katechezy na temat Pisma Świętego i *Credo* niektóre Kościoły dodają jeszcze jedną: *Ojcze Nasz*. Spotkanie kończył egzorcyzm udzielany przez biskupa, połączony z namaszczeniem olejem. Kandydaci (nazywani już teraz *electi* – wybrani) otrzymują zatem w tym okresie formację doktrynalną, moralną, liturgiczną i duchową[79]. W tym czasie miały również miejsce trzy wielkie, publiczne, uroczyste *skrutinia*[80]. Odbywały się one w III, IV i V niedzielę Wielkiego Postu, wobec całej wspólnoty, która towarzyszyła kandydatom i wspierała ich przez modlitwę. Modlitwom towarzyszyły różne obrzędy o charakterze egzorcyzmów. Nazwa *skrutinium* pochodziła z wiary Kościoła w to, że na drodze do chrztu to sam Bóg wspiera kandydatów, bada ich, poddaje próbie, doświadcza i oczyszcza swą mocą. Egzorcyzmy są pomocą w walce z szatanem i w przejściu z sytuacji grzechu pierworodnego do życia w łasce Bożej. W opracowaniach opartych na starożytnym tekstach liturgicznych (np.: *Sakramentarz Gelazjański z* VII wieku, *Dziennik Podróży* Egerii[81]) można odnaleźć szczegółowo opisany przebieg liturgii skrutinium[82]. Składały się na nią takie elementy jak: czas modlitewnego milczenia, znak krzyża, egzorcyzm poprzedzający modlitwę publiczną lub następujący po niej. We wszystkim podkreśla się fakt, że to sam Bóg doświadcza i bada kandydata. Teologiczny sens skrutiniów można streścić w następujących stwierdzeniach: Bóg doświadcza kandydata; wzywa do pokuty i nawrócenia; antycypuje sąd eschatologiczny; uświadamia wybranie kandydatów; jest wydarzeniem zbawczym; oznacza zwycięstwo nad szatanem[83]. Powtarzanie skrutiniów wynika z konieczności permanentnego nawracania się i zapowiada powtarzanie sakramentu pokuty.

Kolejnym ważnym elementem pokonstantyńskiego katechumenatu były *traditiones* i *redditiones Symboli* i *Orationis Dominicae,* czyli obrzędy przekazania i oddania wyznania wiary i Modlitwy Pańskiej. Tajemnice wiary i modlitwa są przekazywane katechumenom jako największy skarb Kościoła z odpowiednim wyjaśnieniem literalnym i duchowym.

[78] Por. Tamże.
[79] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 118.
[80] Por. Tamże, s. 120.
[81] Por. R. Murawski, *Katechumenalny wymiar katechezy cz. 2*, w: "Katecheta", T. 4 (2008), s. 4-12.
[82] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 121-132.
[83] Por. A. Luarentin, M. Dujarier, *Catechumenat. Donnes de l'histoire et perspectives nouvelles*, Paris 1969, s. 231-232.245.

Następnie po siedmiu tygodniach katechez zostają oddane, czyli wyrecytowane w obecności biskupa i wspólnoty. Treść symbolu nie mogła być zapisana inaczej jak tylko w pamięci słuchaczy katechez. Wiązało się to z *lex arcani* zabraniającym ujawniania wyższych tajemnic wiary nieochrzczonym. Obrzęd przekazywania i oddawania Modlitwy Pańskiej występował rzadziej i był wprowadzeniem w modlitwę bezpośrednio przed sakramentem chrztu. Dla całokształtu przygotowań warto jeszcze pokrótce opisać obrzęd *ephptheta* (hebr. *effetha* – otwórz się) nazywany obrzędem otwarcia. Sprawowano go w Wielką Sobotę, tuż po ostatnim egzorcyzmie[84]. W tłumaczeniu symboliki tego obrzędu podkreśla się najpierw otwarcie uszu, by kandydat mógł słuchać wykładanych prawd wiary, następnie zaś otwarcie ust, ku wyznawaniu tych zbawczych prawd.

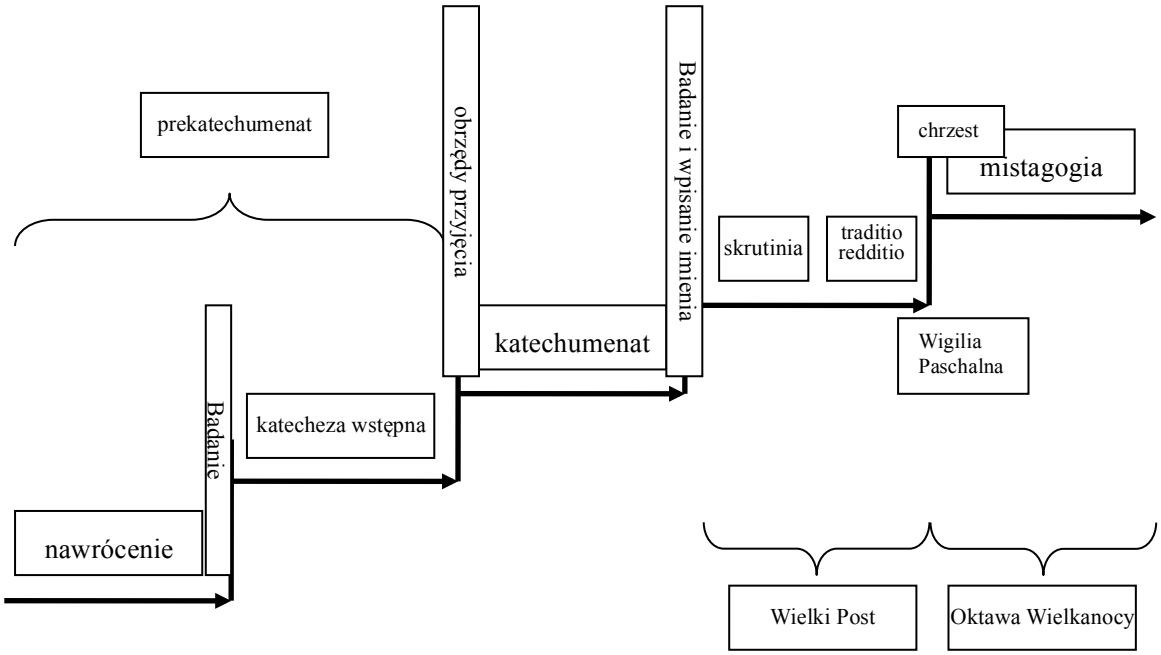
Przez *lex arcani* i obrzędy *traditio* i *redditio* oraz *ephptheta,* Kościół przeciwstawiał się naturalizmowi, który stawiał chrześcijaństwo na równi z religijnością naturalną w jej różnych odmianach. „Masa katechumenalna" nawracająca się powierzchownie na podstawie płytkiej motywacji musiała się skonfrontować z oryginalnością wiary chrześcijańskiej oraz uznać konieczność daru Bożego na drodze do wiary.

Zasadnicza faza przygotowań to Wielki Tydzień, a moment kulminacyjny – sakrament chrztu – ma miejsce w Wigilię Paschalną[85]. W Wielki Czwartek kandydaci brali kąpiel[86], w Wielki Piątek i Sobotę wraz ze wszystkimi wiernymi zachowywali post ścisły, polegający na jednym posiłku dziennie oraz abstynencję polegającą na powstrzymywaniu się od mięsa, wina, a także (w przypadku małżonków) – od pożycia małżeńskiego[87].

Z jednej strony w tym czasie zanikł właściwy katechumenat, co było spowodowane głównie obniżeniem wymagań stawianych przy wejściu do katechumenatu, a jeszcze wcześniej brakiem nawrócenia poprzedzonego właściwą ewangelizacją. W omawianym okresie zaciera się też prawdziwe znaczenie chrztu. Chrzest w rozumieniu przychodzących do Kościoła mas staje się pewną korzyścią, sposobem na zabezpieczenie życia, ucieczką przed piekłem, tracąc tym samym wymiar zanurzenia w śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Kościół uzyskał wolność ale zaraził się przez to mentalnością świata i pomimo wysiłków duszpasterskich doszło do sytuacji, w której życie prawdziwie ewangeliczne stało się domeną wyłącznie zakonników[88]. Nie brakuje jednak w epoce pokonstantyńskiej pozytywnych elementów. Najważniejszym z nich jest katechumenalna organizacja

[84] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 138.
[85] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 78.
[86] Por. H. Rzymski, *Tradycja Apostolska*, dz. cyt.
[87] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 144.
[88] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 83.

Wielkiego Postu i próba realizowania katechumenatu w formie skondensowanej. Schemat katechumenatu funkcjonującego w epoce pokonstantyńskiej można przedstawić następująco:

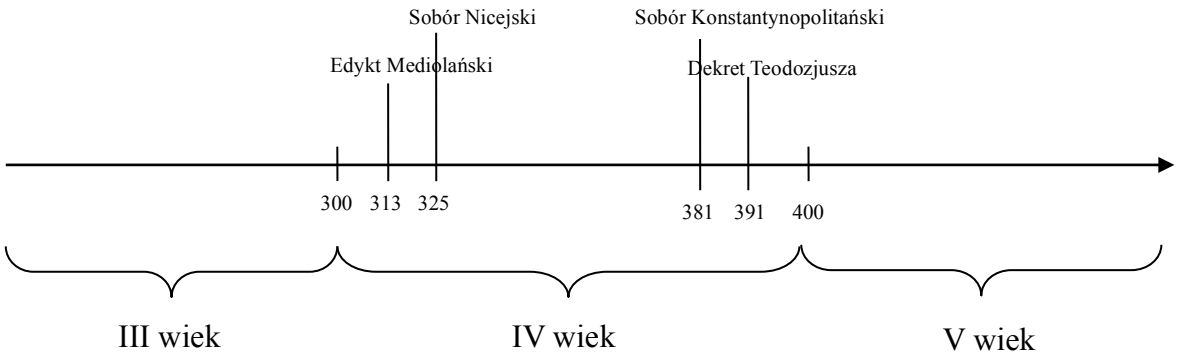
Rys. 3. Schemat katechumenatu w epoce pokonstantyńskiej – opr. własne

Doświadczenie pokazuje, że skondensowany katechumenat wielkopostny nie spełniał zadania wtajemniczenia, dlatego ciągle powracała konieczność dłuższego czasu formacji i rozłożenia katechumenatu na etapy, tak, by umożliwić stopniowe dojrzewanie w wierze. Biskup Pietro Nonis porównał ewangelizację, czyli głoszenie kerygmatu z momentem poczęcia, a katechizację z okresem ciąży[89]. Dziecko poczęte w łonie matki, musi tam dojrzewać aż do dnia porodu. Narodzeniem się w wymiarze duchowym jest chrzest święty. Nie można za wcześnie chrzcić katechumena, tak jak nie można zbyt wcześnie wyjąć dziecka z łona matki. Medycyna współczesna zna, co prawda przypadki tzw. „wcześniaków" (już od 25 tygodnia ciąży), ale wtedy potrzebny jest inkubator, czyli stworzenie warunków maksymalnie zbliżonych do środowiska życia płodowego. Być może model pochrzcielnego katechumenatu, można by oprzeć na obrazie inkubatora, który prowadzi do dojrzałości w wierze, tych, którzy za wcześnie zostali urodzeni przez chrzest.

Na zakończenie tej części poszukiwań można zaproponować jeszcze jeden schemat obrazujący szczytowy okres rozwoju katechumenatu na tle epoki. W 313 r. Cesarz

[89] P. Nonis, *Ewangelizacja a katecheza*, w: "Communio", T. 8 (1993), Poznań, s. 96-100.

Konstantyn wspólnie z Licyniuszem ogłosił edykt tolerancyjny, w którym postawił chrześcijaństwo na równi z innymi religiami. W celu zakończenia wewnątrzkościelnego sporu na temat Ariusza, Konstantyn w 325 r. zwołał biskupów na Sobór Nicejski. Po wyroku skazującym wydanym przez sobór, skazał Ariusza i jego zwolenników na wygnanie. Sobór Konstantynopolitański (381 r.) rozwiązać miał przede wszystkim problem teologiczny herezji *pneumatomachów*, polegającej na uznawaniu Ducha Świętego za istotę stworzoną. Owocem soboru jest *Credo*, które nosi nazwę nicejsko-konstantynopolitańskiego. W 391 r. na mocy decyzji Teodozjusza, chrześcijaństwo zostało podniesione do rangi religii państwowej oraz został wydany zakaz sprawowania wszystkich kultów pogańskich[90].

Rys. 4. „Złoty wiek" katechumenatu (III/IV) – opr. własne

1.1.4. Katechumenat od V do XX wieku

W praktyce duszpasterskiej Kościoła, począwszy od końca IV wieku widoczna jest zmiana kierunku oddziaływań katechetycznych. Począwszy od V/VI wieku katechumenat w swej pierwotnej i klasycznej postaci zaczął stopniowo zanikać. Wykształcił się wówczas nowy model inicjacji chrześcijańskiej[91].

[90] R. Fröhlich, *Historia Kościoła w datach. Wybrane zagadnienia*, Kielce 2006, s. 120.
[91] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.

1.1.4.1. Katechumenat rodzinny w okresie średniowiecza

U progu średniowiecza Kościół nie był już diasporą, nie musiał też tak usilnie jak wcześniej zmagać się z herezjami. Środowisko życia chrześcijan stało się środowiskiem wiary oczywistej[92]. Fakt masowego chrzczenia ludów dawnego imperium rzymskiego doprowadził do sytuacji, kiedy w kościele były całe masy ludzi ochrzczonych, którzy nie przeszli katechumenatu. Właściwa praca ewangelizacyjna przeniosła się na okres po przyjęciu chrztu. Bariera językową (j. łaciński był językiem głoszenia Ewangelii) i analfabetyzm adresatów tej katechezy pochrzcielnej sprawiły, że w treści ograniczono się do podstawowych prawd wiary i najważniejszych obowiązków moralnych[93]. Katechumenat zamienił się w duszpasterstwo ogólne realizowane w ramach niedzielnych i świątecznych kazań. Papieże próbowali zapewnić poważne przygotowanie do chrztu dorosłych (np. Grzegorz II, VIII w.) przez naleganie, by chrzcić tylko w święto Paschy i Pięćdziesiątnicy. Szczególnie gorliwymi apostołami przygotowania dorosłych do chrztu byli: Marcin z Bragi (udało się mu osiągnąć przegłosowanie przez Sobór w Bradze (572 r.) kanonu wprowadzającego wymaganie trzech tygodni przygotowania), Bonifacy, apostoł Germanii (dwa miesiące przygotowań). Alcuin (+804) wykorzystując *De catechizanis rudibus,* św. Augustyna zachęca do katechezy poważnej i dobrowolnej trwającej od 7 do 40 dni[94]. Te starania nie przyniosły jednak trwałych rezultatów i dlatego trzeba stwierdzić, że w okresie średniowiecza katechumenat praktycznie już nie istniał. W takiej sytuacji praktykowanie obyczajów pogańskich przez chrześcijan wydaje się oczywistym skutkiem słabej formacji ochrzczonych.

W tym okresie skupiono się na chrzcie dzieci, co było spowodowane z jednej strony wysoką śmiertelnością niemowląt, a z drugiej przekonaniem o konieczności chrztu, jako warunku niezbędnego do zbawienia. Wśród tych uwarunkowań powstał model *inicjacji pochrzcielnej*, który z pewnymi modyfikacjami przetrwał do dnia dzisiejszego[95]. Ta inicjacja nie jest już katechumenatem w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale zachowuje pewne jego elementy takie jak formy obrzędowe i teksty modlitw. Można jeszcze mówić o pewnym katechumenacie (inicjacji przedchrzcielnej) dzieci patrząc na rozwój tradycyjnych skrutiniów wielkopostnych, które z trzech zostają rozbudowane do siedmiu, by podkreślić

[92] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 174.
[93] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.
[94] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 90.
[95] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.

teologiczną myśl o Bożym działaniu w człowieku na drodze do zbawienia[96]. Pomimo różnych prób ratowania katechumenatu widzimy jego degenerację postępującą w kierunku rytualizmu[97]. Z pewnością na wspomniany rytualizm wpłynęło upowszechnienie chrztu dzieci niezdolnych do osobistego zaangażowania i wiary. Już święty Augustyn zaniepokojony tym problemem stwierdzał, że dziecko wierzy i angażuje się przez innych tak, jak popadło w grzech pierworodny, nie z własnej winy, ale przez innych. Zaangażowanie rodziców chrzestnych staje się fundamentem umożliwiającym w przyszłości rozwój wiary osobistej ochrzczonego dziecka[98]. Z opisów *Sakramentarza Gelazjańskiego* i *Ordo Romanus* (VII-VIII w.) wyłania się obraz inicjacji dzieci tego okresu. Co ciekawe, okazuje się, że nie są to niemowlęta, ale dzieci, które przyprowadzone przez rodziców do kościoła, mogą już samodzielnie chodzić. Z dokumentu wynika, że dzieci były ustawiane w grupy, wchodziły do kościoła, zajmowały miejsca itp. W obrzędach pojawiło się naznaczenie krzyżem przez kapłana, sakrament soli, modlitwa egzorcyzmu, znaczenie krzyżem przez rodziców chrzestnych[99], czyli ślady rytów katechumenalnych poprzednich epok. Cały obrzęd skrutinium miał miejsce podczas Mszy Świętej, po liturgii egzorcyzmów dzieci były wyprowadzane z kościoła do specjalnego miejsca (*custodia*), a w dalszej części Eucharystii brali udział tylko rodzice i chrzestni. Kolejne skrutinia wprowadzały przekazanie Ewangelii, Symbolu, Modlitwy Pańskiej, Psalmów [100]. Ostatnie skrutinium (VII) ma miejsce w Wielką Sobotę poza Mszą Świętą i zawiera oddanie Symbolu, który jednak jest recytowany przez kapłana, a nie przez dzieci. Taki rodzaj przygotowania do chrztu ma tę jedną zaletę, że niejako przymusza rodziców do przebycia wraz z dzieckiem drogi katechez i liturgii prowadzących do chrztu[101]. Dzieci nie mogły ze zrozumiałych przyczyn aktywnie uczestniczyć w formacji katechumenalnej, nie mogły też wykazywać znaków nawrócenia i wiary, dlatego z bogatej tradycji katechumenalnej pozostały tylko ryty, przeprowadzane z przyczyn duszpasterskich w bardzo krótkim czasie. Skracano też kolejno czas między narodzinami a chrztem od 30 dni, poprzez 15, 8, 3 dni aż do samego dnia narodzin[102]. Skrutinia zredukowano do dwóch: w środę po IV niedzieli Wielkiego Postu odbywało się skrutinium streszczające wstępną część katechumenatu i drugie w Wigilię

[96] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 175.
[97] Por. T. Maertens, *Histoire et pastorale du rituel du catechumenat et du bapteme*, Bruges 1962, s. 168.
[98] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 176.
[99] Por. H. Manders, *Adult baptism and the catechumenate*, New York, 1967.
[100] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 185nn.
[101] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 90.
[102] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 192.

Paschalną. Powstał w ten sposób dwuaktowy obrzęd przygotowania i chrztu[103]. Wspomniany wyżej Alcuin, mnich benedyktyński pracujący na dworze Karola Wielkiego, stworzył *Ordo Baptismi, w* którym dawne etapy oparte na skrutiniach i rozłożone na różne tygodnie związał razem nadając im sztuczną jedność, ujmując całokształt obrzędów w jednoaktowym rycie, przeprowadzanym od razu w samym dniu chrztu[104].

Ukształtował się też nowy podział odpowiedzialności za formację chrześcijańską. Rodzina przejęła współodpowiedzialność za formację dzieci i młodzieży, parafia za dorosłych. Przez całe średniowiecze można mówić o funkcjonowaniu katechumenatu rodzinnego, który bardziej na zasadzie spontaniczności i naturalności, niż przez systematyczne nauczanie, przekazywał żywą wiarę. Ta katecheza rodzinna znajdowała swoją kontynuację w katechezie dorosłych w parafii. Głównym jej elementem była niedzielna Eucharystia, podczas której proboszcz prowadził parafialną naukę wiary i moralności[105].

1.1.4.2. Katechumenat parafialny czasu Soboru Trydenckiego

W kolejnych etapach formowania się katechezy dzieci i młodzieży, przełomowym okazał się wiek XVI, który przyniósł humanistyczne prądy w wychowaniu i nauczaniu. Katecheza przejęła w swojej treści i formie główne prądy pedagogiczne tego okresu, wprowadzając nowe inicjatywy katechetyczne. Nowe zgromadzenia zakonne[106] (jezuici, pijarzy, oratorianie, urszulanki), które także w XXI realizują swój charyzmat w szkolnictwie, już 500 lat temu wprowadzały nowoczesną pedagogikę do swoich programów wychowawczych. Oczywistym był wpływ reformacji, która wykorzystywała szkoły dla szerzenia swego nauczania oraz powstające sieci szkół parafialnych, które miały przekazywać prawowierną naukę. Z innych zewnętrznych przyczyn zmian w szkolnictwie warto wspomnieć o XVI wiecznych zarazach w Europie, które spowodowały wzrost liczby osieroconych i bezdomnych dzieci, które trzeba było objąć opieką duszpasterską i katechetyczną. W tym czasie szkoły parafialne zaczęły funkcjonować na szeroką skalę[107]. Pod koniec XV wieku we Włoszech pojawiły się pierwsze niedzielne szkoły katechizmu, a w 1536 w Mediolanie powstały tzw. *Szkoły Nauki Chrześcijańskiej*, które stały się inspiracją

[103] Por. Tamże.
[104] Por. Tamże, s. 193.
[105] Zob. R. Murawski, *Historia katechezy,* w: (red.) J. Stala, *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, Tarnów 2003, s. 69n.
[106] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.
[107] Por. Tamże.

dla innych tego typu placówek oraz modelem dla uchwał Soboru Trydenckiego, który zinstytucjonalizował katechezę parafialną[108]. Do tych szkół uczęszczały dzieci w wieku od 5/6 do 14/15 lat w niedzielne i świąteczne popołudnia. Z przyczyn organizacyjnych dzielono dzieci na trzy grupy wiekowe, osobno chłopcy i dziewczynki. Lekcje katechizmu trwały około dwóch godzin, dochodziły jeszcze lekcje czytania i pisania, wprowadzenie w życie modlitwy, liturgii i sakramentów[109]. Do największego rozkwitu szkół parafialnych przyczynił się niewątpliwie św. Karol Boromeusz, który zgodnie z uchwałami Soboru Trydenckiego zalecił organizowanie takich szkół we wszystkich parafiach diecezji (Mediolan, Lombardia). Sobór Trydencki (1545-1563) na sesji 24 polecił zorganizowanie niedzielnej i świątecznej nauki religii dla dzieci we wszystkich parafiach. Fragment *Dekretu o reformie, rozdział IV* przedstawia się następująco:

... biskup powinien ponadto zatroszczyć się, aby przynajmniej w Niedzielę i inne święta, dzieci w każdej parafii były starannie nauczane podstaw wiary i posłuszeństwa Bogu i rodzicom, przez tych, których to jest zadaniem, i którzy powinni być w miarę potrzeby przymuszani przez biskupa nawet przez kary kościelne [110].

Od tego momentu niedzielna katecheza dzieci i młodzieży przestała być prywatną, oddolną inicjatywą zakonów i duszpasterzy, a stała się urzędową formą katechezy Kościoła. Poprzez posoborowe dekrety podstawowa odpowiedzialność za wychowanie i nauczanie religijne młodego pokolenia, za wtajemniczanie go w życie chrześcijańskie, zaczęła się przesuwać z rodziny na parafię i szkołę. W miejsce katechumenatu rodzinnego, który widzieliśmy w średniowieczu, zostaje wprowadzony katechumenat parafialny[111].

Równolegle jednak rozwijała się działalność misyjna Kościoła w Ameryce Łacińskiej, w Azji i Afryce, gdzie trwa walka pomiędzy zwolennikami chrztów masowych (franciszkanie) a tymi, którzy wymagają katechumenatu (dominikanie, augustianie)[112]. Kolejne lata pokazują jednak, że wielu neofitów, którzy nie przeszli katechumenatu, porzuca bardzo szybko wiarę, dlatego np. św. Ignacy Loyola poleca tworzenie „domów katechumenatu", w których konwertyci gromadzeni są na trzy miesiące w celu przygotowania do chrztu. W tym czasie zredagowano także pierwsze katechizmy[113]. Kolejne wieki to

[108] Por. Tamże.
[109] Por. Tamże.
[110] http://www.intratext.com/IXT/ENG0432/_P2D.HTM, [dostęp 24.07.2012] tłum. własne. autora pracy
[111] Por. R. Murawski, *Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.
[112] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 92.
[113] Por. W. Osial, *Historia katechizmu: geneza i rozwój katechizmu w Kościele katolickim od I do XVI wieku*,

poszukiwanie solidnych podstaw ruchu odnowy katechumenatu. Kardynał Giulio Antonio Santori prowadzi przez 25 lat badania starożytnych liturgii i w 1602 roku publikuje Rytuał Rzymski odtworzony na podstawie zwyczajów Kościoła starożytnego. Karmelita Tomasz od Jezusa, na podstawie Rytuału pisze w 1613 roku księgę *De procuranda salute omnium gentium*. Podejmuje tutaj projekt Rytuału dołączając do niego praktyczne sugestie dotyczące katechezy katechumenów oraz neofitów[114]. Rytuały, które powstają na potrzeby misji nie zawierają jednak żadnych etapów wykorzystując tylko pewne znaki, aby zaznaczyć przez ceremonie przejście kolejnych progów drogi do chrztu. Nie są to jednak ryty czysto liturgiczne[115]. Potrydenckie *Rituale Romanum* z 1614 roku zawiera dwa obrzędy: jednoaktowy obrzęd chrztu dorosłych i dzieci. Ten drugi jest po prostu streszczeniem pierwszego, sztucznie dostosowanego do sytuacji dzieci – niemowląt[116]. Taka sytuacja trwa blisko czterysta lat i doczeka się reformy dopiero podczas Soboru Watykańskiego II.

1.1.4.3. Katechumenat szkolny w okresie oświecenie

Na wszystkie sfery życia ludzkiego wpłynęło znacząco oświecenie. Zmieniło ono sposób myślenia, pojmowania świata, obraz Boga. Oczywisty jest również wpływ oświecenia na sprawę wychowania młodego pokolenia, a w szczególności na interesujący nas problem katechechumenatu i katechezy. Kasacja zakonu Jezuitów w 1773, działania podjęte przez Komisję Edukacji Narodowej (1773-1794) oraz przyjęcie w nauczaniu religii modelu austriackiego wprowadzonego przez Marię Teresę, przy współpracy J. I. Felbigera to najważniejsze wyznaczniki tego okresu[117]. Do publicznych szkół powstających pod nadzorem państwa zostaje przeniesiona z parafii katecheza, przekształcona w przedmiot szkolny – naukę religii. Powstał w tym czasie nowy model inicjacji chrześcijańskiej – *katechumenat szkolny*[118]. Takie włączenie katechezy w struktury szkoły przynosi skutki, które odczuwamy do dziś. Absolutystyczne monarchie XVIII wieku wykorzystywały szkolnictwo do kształcenia oddanych państwu obywateli, co przekładało się także na ingerowanie w programy nauczania religii. Dochodziło nawet do narzucania tekstów katechizmowych i zatwierdzania nauczycieli

2013.
[114] Por. M. Dujarier, *Krótka historia…*, dz. cyt., s. 93.
[115] Por. Tamże.
[116] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 194.
[117] Por. R. Murawski*, Katechumenalny wymiar...* dz. cyt., s. 5-16.
[118] Por. Tamże.

religii, co stwarzało stan napięcia między Kościołem a państwem[119]. Wśród korzyści przeniesienia katechezy do szkoły trzeba wymienić: zajęcie zaszczytnego miejsca wśród innych przedmiotów szkolnych (ocena z religii umieszczona była na pierwszym miejscu na świadectwie szkolnym), systematyczna katecheza dla większej ilości uczniów, aparat dydaktyczny i metodyczny promowany przez pedagogikę oświeceniową (mnemotechniki wypierane przez metody bardziej angażujące ucznia). Te korzyści nie zniwelowały jednak poważnych niebezpieczeństw, na które naraziła się katecheza. Samo określenie *nauka religii*, które zastąpiło słowo *katecheza* pokazuje wpływ racjonalizmu na koncepcję katechezy. Od tego momentu w katechezie nie chodzi już o przekazywanie wiary, ale o nauczanie religii. Katecheza przestała być wydarzeniem w łonie Kościoła rozgrywającym się między Bogiem a człowiekiem, a stała się sprawą czysto ludzką rozgrywającą się na terenie szkoły pomiędzy nauczycielem a uczniem[120]. Do XVIII wieku istniało w wychowaniu młodego pokolenia współdziałanie rodziny, parafii i szkoły. Od tego momentu rodzina i parafia zaczynają się coraz bardziej dystansować od swych wychowawczych obowiązków. W związku z tym został zubożony proces chrześcijańskiej inicjacji, który dotychczas dokonywał się w rodzinie i w parafii, a teraz w realiach szkoły jest nie do końca możliwy.

1.1.4.4. Próba rewizji i dostosowania katechumenatu podczas Soboru Watykańskiego II

Wobec powszechnej praktyki chrztu niemowląt i nieadekwatnego do okoliczności obrzędu chrztu, Sobór zażądał dostosowania obrzędu do rzeczywistej sytuacji niemowląt (*Konstytucja o Liturgii Świętej* - KL 67), przywrócenia wielostopniowego katechumenatu dorosłych (KL 64) oraz rewizji obrzędów chrzcielnych dla dorosłych kandydatów (KL 66)[121]. W innych dokumentach temat chrztu pojawił się w *Dekrecie o działalności misyjnej Kościoła,* który prezentuje istotę i znaczenie różnych momentów drogi wtajemniczenia chrześcijańskiego (DM 13-14). Okazjonalnie wspomina się o katechumenacie w DB 14, KK 14, DK 5 i 6.

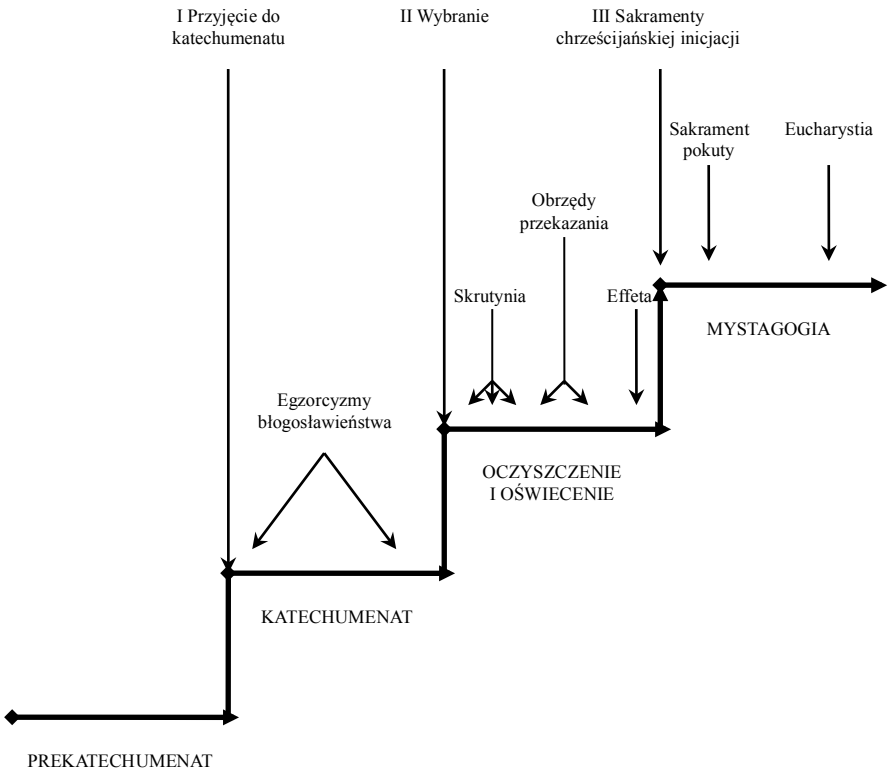
Posoborowa odnowa zaowocowała dwiema księgami liturgicznymi: *Ordo Baptismi parvulorum* Pawła VI (1969 i 1973 r) oraz *Ordo initiationis christianae adultorum* Pawła VI

[119] Por. Tamże.
[120] Por. Tamże.
[121] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 195.

(1972 r.). Pierwszy jest jednoaktowym obrzędem chrztu dzieci dostosowanym do prawdziwej sytuacji niemowląt, drugi jest wielostopniowym obrzędem wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych z przywróconym katechumenatem. Pojawia się zatem dokument odpowiadający na prawdziwe zapotrzebowanie i wypełniający tysiącletnią pustkę[122]. W procesie inicjacji, który wyłania się z tego drugiego obrzędu wyraźnie rysują się trzy stopnie (przyjęcie do katechumenatu, wpisanie na listę „wybranych", przyjęcie sakramentów wtajemniczenia) i cztery okresy (ewangelizacja, katechumenat, okres oczyszczenia i oświecenia, mistagogia). Cykl formacyjny stosowany w ośrodkach katechumenalnych do kolejnych okresów wypracowuje określone treści i zadania[123]. Ewangelizacja, czyli prekatechumenat ma rozbudzić zmysł wiary i kształtować prawidłową motywację dla wejścia na drogę chrześcijaństwa. Drugi etap – katechumenat prowadzi do poznawania Chrystusa w Ewangelii. Kończy go wpisanie imienia, które potwierdza zaistniałą już osobistą więź z Chrystusem. W tym okresie katechumeni korzystają z umocnienia w obrzędach egzorcyzmów i błogosławieństw, aby relacja z Bogiem mogła rzeczywiście wpływać na konkretne zmiany w życiu. Trzeci etap – oczyszczenie i oświecenie – służy poznawaniu siebie w Chrystusie, co prowadzi do nawrócenia. Ten etap, w nawiązaniu do historii katechumenatu, przypada zawsze na Wielki Post. W ramach tego etapu mają miejsce obrzędy potwierdzające i umacniające nawrócenie: skrutinia i obrzędy przekazania (Symbolu wiary i Modlitwy Pańskiej) oraz oddanie Symbolu wiary, czyli publiczne wyznanie wiary. Czwarty etap – okres mistagogii – jest już życiem w Chrystusie, w którym Duch Święty „od wewnątrz" prowadzi ochrzczonego ku pełniejszemu zrozumieniu i wypełnieniu woli Boga[124].

Można za A. Sielepin przyjąć następujący schemat katechumenatu posoborowego:

[122] L. D. Torre, *Inicjacja chrześcijańska dorosłych*, w: Słownik katechetyczny, dz. cyt., s. 339-342.
[123] Por. A. Sielepin, *Wejdźcie do Kościoła*, Kraków 2005, s. 15-19.
[124] Por. Tamże.

rys. 5. Schemat katechumenatu w OICA[125]

1.2. Terminologia

W niniejszej pracy często używa się terminów, których znaczenie nierzadko zaciera się i nakłada, dlatego koniecznym jest w tym miejscu aby uściślić ich zakres znaczeniowy

1.2.1. Wtajemniczenie

W Piśmie Świętym termin „wtajemniczenie" pojawia się w różnych kontekstach zarówno w Starym jak i w Nowym Testamencie[126]. Najpierw na podstawie Konkordancji

[125] zob. Tamże.
[126] wszystkie cytaty za: *Biblia Tysiąclecia*, Pallottinum, wydanie V, Poznań 2002; *Grecko – Polski Nowy Testament*, Vocatio, Warszawa 1994.

Biblijnej[127] odnalaziono wszystkie miejsca w Biblii, gdzie termin się pojawia a następnie próbowano rozpoznać kontekst, by lepiej naświetlić jego znaczenie. Poniżej fragmenty i wnioski wynikające z ich analizy.

Ojciec, w przedwczesnym żalu pogrążony, sporządził obraz młodo zabranego dziecka i odtąd jako boga czcił ongiś zmarłego człowieka, a dla poddanych ustanowił wtajemniczenia i obrzędy (Mdr 14,15).

Autor Księgi Mądrości mówi o genezie pewnej formy religijności, która bazuje na kulcie zmarłych przodków. Wtajemniczenie wiąże się z wprowadzeniem w tą religijność i obrzędowość. Konkordancja podaje ten fragment w kontekście źródeł bałwochwalstwa starotestamentalnego.

Sławi ona swe szlachetne pochodzenie, gdyż obcuje z Bogiem i miłuje ją Władca wszechrzeczy, bo jest wtajemniczona w wiedzę Boga i w Jego dziełach dokonuje wyboru (Mdr 8,4)

Termin wtajemniczenie określa ścisły związek mądrości z Bogiem. W Nowym Testamencie Mądrość jest hipostazą Boga i uosabia się w Jezusie Chrystusie. Jezus mówi: „Nikt też nie zna Syna, tylko Ojciec, ani Ojca nikt nie zna, tylko Syn, i ten, komu Syn zechce objawić" (Mt 11,27). Wtajemniczenie jest więc poznaniem na sposób osobowego zjednoczenia Trójcy Świętej.

Bo i dawnych mieszkańców Twojej świętej ziemi znienawidziłeś za ich postępki tak obrzydliwe: czarnoksięstwa, niecne obrzędy, bezlitosne zabijanie dzieci, krwiożercze – z ludzkich ciał i krwi – biesiady wtajemniczonych spośród bractwa…(Mdr 12,5)

Termin pojawia się w znaczeniu negatywnym. Księga Mądrości opisuje obrzędy, które dziś nazwalibyśmy okultystycznymi lub ściśle satanistycznymi. Wtajemniczenie dotyczy więc wprowadzenia w kult i praktyki religijne.

Apoloniusz zaś udał się do króla i wtajemniczył go w swoje wiadomości o skarbach. (2 Mch 3,7)

Wtajemniczyć to także przekazać tajemne wiadomości nieznane dla ogółu. Tu możemy znaleźć analogię do tzw. *lex arcani* czyli do tajemnicy dotyczącej prawd wiary, które były przekazywane stopniowo po chrzcie świętym w okresie *mistagogii.*

Skoro katechumenat zaczął się kształtować we wspólnocie młodego Kościoła powinniśmy zwrócić szczególną uwagę na używanie słowa wtajemniczenie w Nowym Testamencie.

[127] *Konkordancja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia,* Vocatio, Warszawa 2000.

Bo jeśli będziesz błogosławił w duchu, jakże na twoje błogosławienie odpowie „Amen" ktoś nie wtajemniczony, skoro nie rozumie tego, co ty mówisz?(1 Kor 14,16)

Wtajemniczenie w Nowym Testamencie to wprowadzenie w życie Kościoła, bliską relację z Bogiem, przeżywanie sakramentów świętych. W pierwszym liście do Koryntian św. Paweł pisze o używaniu charyzmatów, czyli szczególnych przejawów działania Ducha Świętego.

W przekładzie interlinearnym ten fragment przedstawia się następująco:

Gdyż jeśli wysławiałbyś [w] duchu – wypełniający – miejsce – prostaka (ιδιωτου)<w sensie: człowiek prosty, zwykły, nie obdarzony jeszcze łaskami duchowymi> *jak powie „Amen" na twoje dziękowanie, skoro, co mówisz, nie wie?*[128]

Przekład interlinearny pokazuje więc, że ktoś niewtajemniczony, to *prostak* (ιδιωτης) który *nie wie* (ουκ οιδεν). Wtajemniczenie jest zatem związane z zasobem wiedzy dotyczącej spraw duchowych.

Tych kilka fragmentów pokazuje, że termin wtajemniczenie używany był najczęściej w kontekście religijnym i dotyczył przekazania wiedzy, najczęściej w formie tajemnicy. Jest obecny także element osobowego zjednoczenia z poznawanym Bogiem.

Należy przyjrzeć się dokładniej greckim słowom, aby szerzej nakreślić kontekst zagadnienia wtajemniczenia. Trzeba zwrócić uwagę na różne terminy greckie pojawiające się w Nowym Testamencie, które znaczeniowo zawierają się w polskim słowie „wtajemniczenie", a których w tłumaczeniach nie spotyka się w tej postaci.

Greckie τελειοω – wtajemniczać, spełniać do końca, dokonywać, wypełniać (do końca), wykonywać (do końca); doprowadzać do celu, doprowadzać do szczęśliwego końca, spełniać; czynić doskonałym; wtajemniczać, uświęcać[129].

Nie mówię, że już to osiągnąłem i już się stałem doskonałym (τελειοωμαι)*, lecz pędzę, abym też to zdobył bo i sam zostałem zdobyty przez Chrystusa Jezusa.* (Flp 3,12);

Według komentarza do Biblii Tysiąclecia określenie *zostałem zdobyty* dotyczy wydarzenia, które św. Paweł przeżył pod Damaszkiem. Wtajemniczenie jest prowadzeniem do stanu doskonałości a więc świętości.

Przystało bowiem Temu, dla którego wszystko i przez którego wszystko, który wielu synów do chwały doprowadza, aby przewodnika ich zbawienia udoskonalił (τελειωσαι) *przez cierpienie* (Hbr 2,10)

[128] Grecko-Polski Nowy Testament, wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi, Warszawa 1994.
[129] Por. *teleio*, w: Wielki Słownik Grecko – Polski Nowego Testamentu, Warszawa 1997.

Według komentarza do Biblii Tysiąclecia cierpienie udoskonaliło nie tylko samego Chrystusa w Jego posłannictwie Odkupiciela, lecz również i tych, którzy w Niego wierzą. Wtajemniczenie jest przyjęciem owoców Męki i Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa.

A gdy wszystko wykonał (BT – inne tłum. *wydoskonalony pod każdym względem,* GPNT – τελειοωθεις – *uczyniony dojrzałym*), *stał się sprawcą zbawienia wiecznego dla wszystkich, którzy Go słuchają, nazwany przez Boga kapłanem na wzór Melchizedeka* (Hbr 5,9n.). Podobnie jak w poprzednim fragmencie dzieło Odkupienia jest określane słowem, które ma ścisły związek z wtajemniczeniem.

*Prawo bowiem ustanawiało arcykapłanami ludzi obciążonych słabością, słowo zaś przysięgi, złożonej po nadaniu Prawa, ustanawia Syna doskonałego (*τετελειωμενον*) na wieki*. (Hbr 7,28)

W powyższym fragmencie widać opozycję: być obciążonym słabością – być doskonałym (możliwe tłumaczenie: być wtajemniczonym). Wtajemniczenie jest prowadzeniem do doskonałości chrześcijańskiej.

Jedną bowiem ofiarą udoskonalił (GPNT – τετελειωκεν – *uczynił dojrzałymi*) *na wieki tych, którzy są uświęcani.* (Hbr 10,14)

Według komentarza do Biblii Tysiąclecia wszelkie środki naszego uświęcenia, choć ponawiane, biorą swą skuteczność z jednej, jedynej ofiary krzyżowej Chrystusa. To uświęcenie można nazywać wtajemniczeniem.

Wtajemniczenie jako udoskonalenie jest zatem z jednej strony wysiłkiem człowieka (*pędzę* - Flp 3,12), ale jednocześnie darem Boga – bez Jego działania niemożliwe jest wtajemniczenie *(uczynił* - Hbr 10,14*)*. Jest to pewien proces, który ostatecznie zakończy się w momencie śmierci człowieka. Wracamy tutaj do starożytnej maksymy Tertuliana *Fiunt non nascuntur Christiani*[130].

Inny termin grecki μυεομαι – wtajemniczać w misteria[131], który możemy tłumaczyć polskim *wtajemniczać,* pozwala nam dostrzec zagadnienie w szerszym kontekście.

Umiem cierpieć biedę, umiem i obfitować. Do wszystkich w ogóle warunków jestem zaprawiony (μεμυημαι – GPNT *jestem wtajemniczony*)*: i być sytym, i głód cierpieć, obfitować i doznawać niedostatku* (Flp 4,12). Św. Paweł mówiąc o swojej apostolskiej misji, porusza temat życiowej dojrzałości kształtowanej przez trudne warunki zewnętrzne i wysiłek

[130] Tertulian, *Apologetyk*, dz. cyt., s. 81.
[131] Por. *mneomai*, w: Wielki Słownik Grecko – Polski Nowego Testamentu, Warszawa 1997.

konieczny do ich przetrwania. To także można zaliczyć do sfery wtajemniczenia chrześcijańskiego.

τελειοσ – wtajemniczony, taki, który osiągnął cel (rozwoju); taki, który osiągnął pełnię (w swoim rodzaju); w pełni rozwinięty, dorosły, dojrzały, doskonały; jako wyraz zapożyczony z pogańskiej terminologii misteryjnej[132].

Wszyscy więc my, doskonali (GPNT – τελειοι – *dojrzali*)*, tak to odczuwajmy: a jeśli odczuwacie coś inaczej, i to Bóg wam objawi* (Flp 3,15).

Doskonałość chrześcijańska jest zatem z jednej strony antycypowana w doczesności, z drugiej czeka na ostateczne spełnienie w wieczności z Bogiem.

Jego to głosimy, upominając każdego człowieka i ucząc każdego człowiek z całą mądrością, aby każdego człowieka okazać doskonałym (GPNT - τελειον – *dojrzałym*) *w Chrystusie* (Kol 1,28). Doskonałość jest więc wspomagana przez upominanie i nauczanie apostołów.

Istotne jest też użycie terminu wtajemniczenie na określenie pewnego stanu ducha ludzkiego.

συνοιδα – wiedzieć razem z kimś, być wtajemniczonym[133].

...i za wiedzą żony (GPNT - συνειδυιης – za wspólną wiedzą) *odłożył sobie część zapłaty, a pewną część przyniósł i złożył u stóp Apostołów* (Dz 5,2). Grecki termin *syneidesis* wchodzi do języka łacińskiego jako *conscientia*, czyli sumienie będące władzą duchową człowieka służącą do oceniania moralnego czynów. Ten termin ukazuje nam, że wtajemniczenie to wprowadzenie nie tylko w wiedzę, ale także w mądrość życiową, która pozwala wykorzystać zdobyte wiadomości w konkretnych sytuacjach.

Inny termin używany w kontekście zagadnienia wtajemniczenia to *mistagogia*. W języku polskim używany niekiedy zamiennie z *wtajemniczeniem* w znaczeniu węższym. Termin pochodzi od greckiego μυστεριον co oznacza *tajemnicę, lub tajemną naukę* a w kontekście Nowego Testamentu *naukę o objawionych prawdach wiary.* Termin używany jest najczęściej przez św. Pawła. Występuje także w innych miejscach.

On im odpowiedział: «Wam dano poznać tajemnice królestwa niebieskiego, im zaś nie dano (Mt 13,11).

W komentarzu napisano, że tylko uczniowie otrzymali, i to w różnym stopniu, poznanie tajemnicy mesjańskiej, czyli poznanie w Jezusie Mesjasza, a w Jego dziełach - założenie królestwa mesjańskiego. Dlatego oczy ich są szczęśliwe. Ludowi przedstawia Jezus tajemnicę mesjańską pod osłoną symboli, w przypowieściach, których mu bliżej nie wyjaśnia, czekając

[132] Por. *teleios*, w: Wielki Słownik Grecko – Polski Nowego Testamentu, Warszawa 1997.
[133] Por. *synoida*, w: Wielki Słownik Grecko – Polski Nowego Testamentu, Warszawa 1997.

na głębsze zainteresowanie tą sprawą. Natomiast uczniom zainteresowanym, dopuszczonym do poznania tajemnicy przypowieści wyjaśniane przez Jezusa dają głębszą jej znajomość.

On im odrzekł: «Wam dana jest tajemnica królestwa Bożego, dla tych zaś, którzy są poza wami, wszystko dzieje się w przypowieściach (Mk 4,11).

Według zamiarów Bożych zbawienie świata i sposób dokonania tegoż przez Jezusa Chrystusa miały pozostać tajemnicą aż do Jego zmartwychwstania. Tylko apostołowie, zwłaszcza Piotr, Jakub i Jan, i uczniowie stali się uczestnikami tej tajemnicy mesjańskiej, tajemnicy królestwa Bożego. Innym Jezus objawia ją częściowo pod osłoną przypowieści i symboli, których dokładniej nie wyjaśnia. Z tego powodu Jezus zabrania uzdrowionym rozgłaszać cuda, i demonon zdradzać, kim jest. Podobnie w kolejnej Ewangelii synoptycznej:

On rzekł: «Wam dano poznać tajemnice królestwa Bożego, innym zaś w przypowieściach, aby patrząc nie widzieli i słuchając nie rozumieli (Łk 8,10).

W listach św. Pawła termin pojawia się w następujących kontekstach.

Nie chcę jednak, bracia, pozostawiać was w nieświadomości co do tej tajemnicy - byście o sobie nie mieli zbyt wysokiego mniemania - że zatwardziałość dotknęła tylko część Izraela aż do czasu, gdy wejdzie [do Kościoła] pełnia pogan (Rz 11,25).

Temu, który ma moc utwierdzić was zgodnie z Ewangelią i moim głoszeniem Jezusa Chrystusa, zgodnie z objawioną tajemnicą, dla dawnych wieków ukrytą (Rz 16,25).

Paweł tajemnicą nazywa Dobrą Nowinę o zbawieniu w Jezusie Chrystusie, która do momentu jego nawrócenia była zakryta i taką pozostaje nadal dla tych, którzy nie uznali w Chrystusie Mesjasza.

Lecz głosimy tajemnicę mądrości Bożej, mądrość ukrytą, tę, którą Bóg przed wiekami przeznaczył ku chwale naszej, tę, której nie pojął żaden z władców tego świata; gdyby ją bowiem pojęli, nie ukrzyżowaliby Pana chwały; lecz właśnie głosimy, jak zostało napisane, to, czego ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują (1 Kor 2,7-9).

Komentarz naprowadza nas na zrozumienie treści, które kryją się pod pojęciem „tajemnica". Pojąć *tajemnicę mądrości Bożej* to przyjąć, że Jezus Chrystus jest absolutnym Panem wszechrzeczy i że się kieruje wyłącznie miłością w postępowaniu z ludźmi.

Niech więc uważają nas ludzie za sługi Chrystusa i za szafarzy tajemnic Bożych! A od szafarzy już tutaj się żąda, aby każdy z nich był wierny (1 Kor 4,1n).

Tajemnica pojawia się tutaj w liczbie mnogiej a zatem jest to całość Objawienia, które głoszone jest jako Dobra Nowina przez Apostoła.

Określenie „znajomość tajemnic” pojawia się także w Pawłowym hymnie o miłości obok darów charyzmatycznych.

Gdybym też miał dar prorokowania i znał wszystkie tajemnice, i posiadał wszelką wiedzę, i wszelką [możliwą] wiarę, tak iżbym góry przenosił a miłości bym nie miał, byłbym niczym (1 Kor 13,2).

Także tutaj mamy liczbę mnogą wskazującą, że nie jest to tylko uznanie Jezusa za Mesjasza ale także przyjęcie Dobrej Nowiny o Królestwie Bożym.

Starajcie się posiąść miłość, troszczcie się o dary duchowe, szczególnie zaś o dar proroctwa! Ten bowiem, kto mówi językiem, nie ludziom mówi, lecz Bogu. Nikt go nie słyszy, a on pod wpływem Ducha mówi rzeczy tajemne (1 Kor 14,1n).

Paweł wiąże mówienie o *rzeczach tajemnych* z charyzmatycznym darem języków, czyli *glosolalią.*

(…) *przez to, że nam oznajmił tajemnicę swej woli, według swego postanowienia, które przedtem w Nim powziął* (Ef 1,9). Tajemnicą dla człowieka jest także wola Pana Boga. Podobnie w kolejnych wersetach listu do Efezjan

(…) *że mianowicie przez objawienie oznajmiona mi została ta tajemnica, jaką pokrótce przedtem opisałem. Dlatego czytając [te słowa] możecie się przekonać o moim zrozumieniu tajemnicy Chrystusa* (...) *i wydobyć na światło, czym jest wykonanie tajemniczego planu, ukrytego przed wiekami w Bogu, Stwórcy wszechrzeczy* (Ef 3,3n.9).

W innym kontekście pada słowo „tajemnica” w wersetach dotyczących chrześcijańskiego małżeństwa:

Tajemnica to wielka, a ja mówię: w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła (Ef 5,32).

Tajemnicę tutaj stanowi to, że związek małżeński pierwszych rodziców jest typem - zapowiedzią związku Chrystusa z Kościołem. Już prorocy chętnie przedstawiali związek Boga z Jego ludem jako małżeństwo. Każde małżeństwo chrześcijan jest widzialnym odnowieniem misterium Chrystusa i Kościoła. Z tego tekstu pośrednio da się wywnioskować, że małżeństwo chrześcijan jest sakramentem. Pod koniec listu powraca zagadnienie tajemnicy zawartej w Ewangelii:

Weźcie też hełm zbawienia i miecz Ducha, to jest słowo Boże wśród wszelakiej modlitwy i błagania. Przy każdej sposobności módlcie się w Duchu! Nad tym właśnie czuwajcie z całą usilnością i proście za wszystkich świętych i za mnie, aby dane mi było słowo, gdy usta moje otworzę, dla jawnego i swobodnego głoszenia tajemnicy Ewangelii, dla której sprawuję poselstwo jako więzień, ażebym jawnie ją wypowiedział, tak jak winienem (Ef 6,19).

Tajemnica ta, ukryta od wieków i pokoleń, teraz została objawiona Jego świętym, którym Bóg zechciał oznajmić, jak wielkie jest bogactwo chwały tej tajemnicy pośród pogan. Jest nią Chrystus pośród was - nadzieja chwały. (Kol 1,26.27)

Mowa tu o Apostołach, którzy jako pierwsi świadkowie życia, śmierci i zmartwychwstania mają dostęp do tajemnicy Chrystusa.

Chcę bowiem, abyście wiedzieli, jak wielką walkę toczę o was, o tych, którzy są w Laodycei, i o tych wszystkich, którzy nie widzieli mnie osobiście, aby ich serca doznały pokrzepienia, aby zostali w miłości pouczeni, ku [osiągnięciu] całego bogactwa pełni zrozumienia, ku głębszemu poznaniu tajemnicy Boga - [to jest] Chrystusa. (Kol 2,1n)

Módlcie się jednocześnie i za nas, aby Bóg otworzył nam podwoje [dla] słowa, dla wypowiedzenia tajemnicy - Chrystusa, za co też jestem do tej pory więźniem, abym ją obwieścił tak, jak winien [ją] wypowiedzieć. (Kol 4,3n)

W liście do Kolosan tajemnica jest identyfikowana z Osobą Jezusa Chrystusa.

Albowiem już działa tajemnica bezbożności. Niech tylko ten, co teraz powstrzymuje, ustąpi miejsca, wówczas ukaże się Niegodziwiec, którego Pan Jezus zgładzi tchnieniem swoich ust i wniwecz obróci [samym] objawieniem swego przyjścia. (2 Tes 2,7n)

W liście do Tesaloniczan słowo tajemnica jest użyte w kontekście odwrócenia się od Boga, natomiast w liście do Tymoteusza mowa jest o tajemnicy pobożności.

Diakonami tak samo winni być ludzie godni, w mowie nieobłudni, nie nadużywający wina, niechciwi brudnego zysku, [lecz] utrzymujący tajemnicę wiary w czystym sumieniu.(...) A bez wątpienia wielka jest tajemnica pobożności. Ten, który objawił się w ciele, usprawiedliwiony został w Duchu, ukazał się aniołom, ogłoszony został poganom, znalazł wiarę w świecie, wzięty został w chwale. (1 Tm 3,8n.16)

Księga Apokalipsy św. Jana Apostoła używa słowa tajemnica w jeszcze innym kontekście.

Co do tajemnicy siedmiu gwiazd, które ujrzałeś w mojej prawej ręce, i co do siedmiu złotych świeczników: siedem gwiazd - to są Aniołowie siedmiu Kościołów, a siedem świeczników - to jest siedem Kościołów. (Ap 1,20)

(...) ale w dniach głosu siódmego anioła, gdy będzie miał trąbić, misterium Boga się dokona, tak jak podał On dobrą nowinę sługom swym prorokom. (Ap 10,7)

A na jej czole wypisane imię - tajemnica: "Wielki Babilon. Macierz nierządnic i obrzydliwości ziemi." I ujrzałem Niewiastę pijaną krwią świętych i krwią świadków Jezusa, a widząc ją bardzo się zdumiałem. I rzekł do mnie anioł: «Czemu się zdumiałeś? Ja ci wyjaśnię tajemnicę Niewiasty i Bestii, która ją nosi, a ma siedem głów i dziesięć rogów. (Ap 17,5-7)

Termin *misterium* określa naturę chrześcijaństwa, gdyż można go odnieść zarówno do tajemnicy samego Boga objawionej w Jezusie Chrystusie (w misterium Paschalnym), do prawd wiary przekazywanych w Kościele, do działania Boga w sakramentach, funkcjonowania Kościoła jako Ciała Chrystusa, do planu Boga wobec Kościoła i każdego z jego członków[134].

Podsumowując analizę słowa *wtajemniczenie*, oraz terminów pokrywających się z nim znaczeniowo można wysnuć następujące wnioski. Termin posiada znaczenie:

- przekazanie określonej wiedzy nieznanej wszystkim
- wprowadzenia w obrzędowość religii pogańskich
- relacji do istoty Boga, relacji do wspólnoty, relacji do nauczania (zarówno jako czynność (*wtajemniczać*) jak i stan (*być wtajemniczonym*))
- stanu bycia doskonałym w sensie religijno-moralnym
- wprowadzenia w sprawowanie czynności

1.2.2. Inicjacja

Termin inicjacja nie pojawia się w Piśmie Świętym. Z zagadnieniem tym spotykamy się sporadycznie w refleksji teologicznej Ojców Kościoła IV wieku. Prawdopodobnie rzadkie używanie tego terminu wynikało z obaw, by nie kojarzyć wtajemniczenia chrześcijańskiego z obrzędowością pogańską.

W refleksji teologicznej występuje termin *inicjacja*, który tłumaczy się na polskie *wtajemniczenie.* Te terminy są stosowane zamiennie. Należy zwrócić uwagę na definicje słownikowe. *Słownik Łacińsko – Polski*[135] zawiera następujące objaśnienie:

- initio – przypuścić do udziału, wtajemniczyć
- initium, i – wejście, wstęp, początek; pierwiastki, żywioły; początkowe wiadomości, zasady; tajemny kult, misteria.

Według Małego Słownika Teologicznego[136] *inicjacja* – (łac. *initiatio* = *wtajemniczenie, przypuszczenie do udziału*) to wprowadzenie kogoś do społeczności wtajemniczonych. Zwykle oddziela się kandydata od jego dotychczasowego otoczenia, następnie poddaje bolesnej nieraz próbie i w końcu kandydat otrzymuje prawa członków wtajemniczonych. Inicjację spotyka się również u ludów pierwotnych; jest ona przede

[134] zob. K. Skalicky, *Misteryjny charakter chrześcijaństwa*, w: (red.) M. Rusecki, Leksykon Teologii Fundamentalnej, Lublin - Kraków 2002, s. 798-800.
[135] H. Menge, H. Kopia, w: Słownik Łacińsko - Polski, (red.) K. Kumaniecki, Warszawa 1996, s. 263.
[136] Por. *Inicjacja*, w: Mały Słownik Teologiczny, (red.) M. Kowalewski, Poznań 1960.

wszystkim wprowadzeniem młodych do społeczności starszych. Powyższa definicja pochodzi ze słownika wydanego w roku 1960. Nie ma w niej nawiązania do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Można wysnuć tezę, nie używano tego terminu przed soborem watykańskim II w tym kontekście inicjacji chrześcijańskiej, co zostanie potwierdzone poniżej. Pojawiający się w opracowaniach współczesnych termin inicjacja chrześcijańska to przede wszystkim pierwsze sakramentalne uczestnictwo w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa[137]. Według Encyklopedii Powszechnej *inicjacja*, to u ludów prymitywnych symboliczny obrzęd związany z przyjęciem do społeczności dorosłych. Starsi rodu pouczali kandydatów o obowiązkach dorosłych, przekazywali tajemnice rodu i obrzędów religijnych, po czym następowała próba sprawności i uroczyste wprowadzenie[138]. Słownik Wyrazów Obcych definiuje *inicjację* jako po pierwsze wtajemniczenie, czyli uroczyste przyjęcie nowego członka do jakiejś sekty, tajnego stowarzyszenia a po drugie u ludów prymitywnych jest to obrzęd związany z przyjęciem do społeczności dorosłych[139]. *Inicjacja* to także „wtajemniczenie; wyświęcenie". Kontekst etymologiczny to takie wyrażenia jak *initialis* „początkowy" i *initiator* „sprawca" od *initiare* „zaczynać"[140].

Samo wyrażenie „inicjacja chrześcijańska" czasami używane w IV wieku zostało przywrócone w XX wieku i to w znaczeniu wprowadzania w sferę liturgiczno-sakramentalną[141]. Przez wieki wprowadzanie w chrześcijaństwo polegało na wyjaśnianiu i uściślaniu życia, jakim się już żyło. Jeszcze w Encyklopedii Katolickiej z 1951 roku hasło „inicjacja" odnoszone jest do innych religii, a nie do chrześcijaństwa. Dopiero Sobór Watykański II upowszechnił posługiwanie się tym pojęciem (por. DM 14). Jednakże w znacznej części literatury katechetyczno – liturgicznej, również posoborowej, inicjacja chrześcijańska oznaczać będzie jeszcze początkowe wychowanie religijne, przygotowanie do Pierwszej Komunii, albo sakramenty określane „inicjacją".

W Encyklopedii Katolickiej[142] z 1997 roku inicjacja to akt (niekiedy wielostopniowy i wielofazowy) uznany za symboliczne zapoczątkowanie nowego (wyższego) etapu życia lub działania w wymiarze społecznym, kulturowym albo religijnym. Jest to proces wtajemniczenia, często usankcjonowany zwyczajowo lub prawnie, obejmujący wszystkich (zwłaszcza w odniesieniu do dojrzewania) bądź tylko wybranych (np. szaman) członków

[137] Por. E. Majcher, *Inicjacja chrześcijańska, Wokół katechezy posoborowej*, Opole 2004.
[138] Por. *Inicjacja*, w: (red.) R. Łąkowski, Encyklopedia powszechna PWN, Warszawa 1984.
[139] Por. *Inicjacja*, w: Słownik Wyrazów Obcych PWN, Warszawa 1980.
[140] Por. *Inicjacja*, w: Słownik Wyrazów Obcych i zwrotów obcojęzycznych, (red.) W. Kopaliński, Warszawa 1988.
[141] Por. U. Gianetto, *Inicjacja chrześcijańska*, w: Słownik katechetyczny, dz. cyt., s. 336-338.
[142] Por. S. Janeczek, C. Krakowiak, *Inicjacja w chrześcijaństwie*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997, s. 216-217.

grupy, w formie pouczeń, przygotowania cielesnego lub moralnego (niekiedy zwieńczonego sprawdzianem) oraz rytuałów, obrazujących i umożliwiających przejście do nowej egzystencji (tzw. ryty przejścia – *les rites de passage*) oraz włączenie do określonej społeczności. W aspekcie społecznym polega głównie na zapoczątkowaniu życia charakterystycznego dla społeczności dorosłych, podjęciu życiowych zadań (małżeństwo, zawód) i wyjątkowych zdarzeń (narodziny, choroba, śmierć) czy nawet nowego okresu (np.: nowy rok) oraz włączenia do nowej grupy społecznej (rodzina, ród, plemię, naród, państwo, klasa społeczna, społeczność lokalna). W wymiarze religijnym inicjacja to wtajemniczenie w doktrynę religijną i włączenie w społeczność religijną, umożliwiające nie tylko (częściowe lub pełne) uczestnictwo w kulcie, ale także zapoczątkowanie (często o charakterze nawrócenia) nowego życia moralnego oraz rozmaicie rozumianego zbawienia.

Inicjacja plemienna, która zaznacza i powoduje przechodzenie osoby inicjowanej z okresu dzieciństwa do okresu dojrzałości, wprowadza ją do świata wartości duchowych i kulturowych oraz czyni pełnoprawnym i odpowiedzialnym członkiem społeczności[143]. Rozróżnia się trzy fazy: separacji, czyli wyłączenia ze stanu niedojrzałości, marginalną (graniczną), w której dokonuje się ontyczna przemiana osoby inicjowanej, oraz powrotu, czyli włączenia jej do stanu dojrzałości[144]. Istnieje też określenie *inicjacja ezoteryczna*, która jest doświadczana przez członków tajnych związków i stowarzyszeń ezoterycznych oraz uczestników misteriów, kultów; cechuje ją: dostępność dla pewnej ograniczonej liczby osób (najczęściej jednej płci), ważność tajemnicy, często okrucieństwo prób inicjacyjnych[145], przewaga kultu przodków, brak wzmianek o Istocie Najwyższej. Misteria grecko – rzymskie żądały od inicjowanych osobistego doświadczenia religijnego, obiecywały nieśmiertelność i były dostępne dla przedstawicieli obu płci. Elementy inicjacji ezoterycznej dostrzega się np.: w masonerii, gdzie kandydat na mistrza poddaje się inicjacji, której towarzyszą rekwizyty (trumna, grób lub rysunek grobu, czaszka, kości) symbolizujące jego śmierć i powtórne narodziny. *Inicjacja profesjonalna* dotyczy jednostki (szaman, znachor, kapłan, mnich, król, władca) i daje jej szczególny status polityczny lub religijny uprawniający ją do sprawowania władzy oraz kierowania rytuałami i praktykami religijno – magicznymi. Choć wszystkie typy inicjacji mają wiele podobnych elementów (próby i tortury, rytualna śmierć, pouczenia, duchowe odrodzenie, symboliczne wskrzeszenie), to niektóre są różnie akcentowane. W inicjacji plemiennej podkreślane są próby inicjacyjne, w inicjacji ezoterycznej ważne jest

[143] H. Zimoń, *Inicjacja w religiach pozachrześcijańskich*, tamże, s. 212-214.
[144] Zob. J. W. M. Whiting, R. Kluckhohn, A. Anthony, *The Function of Male Initiation Ceremonies at Puberty*, 1958.
[145] Zob. B. Bettelheim, *Symbolic wounds: puberty rights and the envious male*, 1962.

wprowadzenie w tajemne prawdy, a w inicjacji profesjonalnej akcent spoczywa na praktykowaniu władzy oraz przywilejów związanych z nowym statusem politycznym lub religijnym. Inicjacja jest czasem rozumiana jako wtajemniczenie i wprowadzenie do prawd religijnych oraz nowych duchowych wymiarów rzeczywistości, które dokonują się, gdy człowiek jest gotowy do przyjęcia pewnych prawd lub gdy się nawraca. Inicjacja taka nie jest wtedy związana z określonym wiekiem, lecz może odbywać się w różnych okresach życia człowieka, w zależności od jego rozwoju duchowego i dojrzałości religijnej. Znaczenie religijne inicjacji eksponowane przez religioznawców (np. M. Eliade[146]), wyraża się w symbolice śmierci i powtórnych narodzin oraz przekazywaniu wiedzy sakralnej. Symbolami rytualnej śmierci są: busz, chata inicjacyjna lub inne miejsce odosobnienia, operacje obrzezania, usuwanie zębów (np. siekacza), tatuaż, akty umartwienia i praktyki ascetyczne, zakaz mycia się, post, golenie głowy, zanurzenie w wodzie, czołganie się, leżenie na ziemi, nagość, ciemność, porwanie matkom inicjowanych chłopców przez mężczyzn w maskach, akt symbolicznego pożerania inicjantów przez potwora. Ponowne narodziny wyrażane są w następujących formach symbolicznych: nadanie nowego imienia, owijanie inicjanta jak niemowlę, przyczepianie sztucznej pępowiny, obmywanie, malowanie ciała, wydobywanie z wody, skaryfikacja (tatuaż bliznowy), oblanie wodą, nowe szaty (często białe), poznanie tajnego języka, przekazanie tajemnej doktryny, traktowanie inicjantów jak dzieci, co wyraża się w ich karmieniu, ubieraniu, prowadzeniu za rękę i pouczaniu. Innym elementem inicjacji religijnej są pouczenia i wprowadzenia do tradycji mitycznej i sakralnej wiedzy tajemnej: rytuały inicjacyjne stanowią często udramatyzowane powtórzenie pierwotnych wydarzeń mitycznych, wprowadzenie w tradycje mityczne włącza inicjantów do sakralnych dziejów kosmosu i ludzkości, formuje ich na mitycznych wzorcach i modelach sakralnych, odsłania naturę kosmosu i właściwe ich miejsce w jego całości, nadaje religijny wymiar ludzkiej egzystencji i czyni inicjowanych odpowiedzialnymi za zachowanie, odradzanie i utrzymanie porządku kosmicznego oraz umożliwia im uczestnictwo w życiu rytualnym społeczności. Wymiar kosmiczny inicjacji jest nierozdzielnie związany z życiem społecznym i religijnym jednostki oraz społeczności; dzięki inicjacji jednostka osiąga całkowitą integrację z kosmosem, światem roślinnym i zwierzęcym, z którym jest związana powinowactwem duchowym i wewnętrznym, organiczną solidarnością wypływającą z religijnie rozumianej jedności życia. Jego różne formy, z racji wspólnego pochodzenia, tworzą całościowy system kosmiczny i jedność biologiczną. W społeczeństwach

[146]Zob. M. Eliade, *Birth and Rebirth. The Religious Meanings of Initiation in Human Culture*, New York 1958.

niepiśmiennych i archaicznych inicjacja jest sposobem przekazywania sakralnej mocy życia oraz środkiem umożliwiającym duchowe odrodzenie w nowej wspólnocie życia i nowej rzeczywistości sakralnej. Zauważamy zatem pewne elementy inicjacyjne, które chrześcijaństwo, za pośrednictwem judaizmu i hellenizmu, przejęło i nadało im nowe znaczenie (pouczenie post, ciemność, zanurzenie w wodzie, białe szaty)

W judaizmie[147] podstawowym obrzędem *inicjacji* w sensie ścisłym jest obrzezanie, jako znak przymierza (Rdz 17,13) włączający do żydowskiej wspólnoty religijnej. Ponadto inicjacją są ceremonie zapoczątkowujące życie dojrzałe (12 lat dla dziewczynki, 13 lat dla chłopca) związane z podjęciem obowiązków religijnych i prawnych. Przygotowanie do nich dokonuje się w procesie wychowania, zróżnicowanym odpowiednio do płci. Obowiązkiem ojca jest pielęgnowanie tradycji rodowej i religijnej oraz religijno – moralne kształtowanie dziecka. Według *halachy w* wieku 6 lat chłopiec przechodził pod opiekę ojca, który uczył go Tory, modlitwy oraz obowiązków życiowo – zawodowych (por. Rdz 18,19), Wj 12, 26-27; 13,8; Pwt 6,4-7; Joz 22, 24-29). Według *Miszny z* osiągnięciem dojrzałości były związane inicjacyjne uroczystości religijne (rozpoczęte szczególnym przygotowaniem dzieci na święto pojednania na rok lub dwa lata przez osiągnięciem przez nie dojrzałości). Według „Księgi świąt i obyczajów żydowskich" chłopiec jest wówczas pierwszy raz wezwany do publicznego odczytania fragmentu Tory (równocześnie ojciec wypowiada błogosławieństwo wyzwalające go od odpowiedzialności za swego syna) i wygłoszenia własnego komentarza. Staje się dorosły wobec prawa religijnego i odpowiedzialny za swoje postępowanie. Ma prawo współtworzyć *minjan*, czyli być jednym z dziesięciu mężczyzn niezbędnych do odbycia modlitw w miejscu publicznym. Może także dysponować własnym mieniem, nosić filakteria, a nawet zawrzeć małżeństwo. W judaizmie reformowanym, a następnie także w tradycyjnym, uroczystość ta odbywa się w święto *Szawuot*, a w Europie Zachodniej w końcu tygodnia. Inicjacja w judaizmie ma więc znaczenie społeczno – religijne. Podkreśla element dojrzałości dziecka i odpowiedzialności. Warto podkreślić, że wiek 12-13 lat to w naszych realiach początek nauki w gimnazjum.

Podstawową formą inicjacji muzułmanów[148] jest obrzezanie (powiązane z nadaniem imienia) włączające do społeczności religijnej. Stanowi ono jedynie zalecenie zwyczajowe, któremu są poddawani chłopcy między 7. a 13. rokiem życia podczas uroczystego obrzędu. Istotnym obrzędem inicjacyjnym jest szeptanie do ucha dziecka wyznania wiary „Szahada".

[147] Por. S. Janeczek, *Inicjacja w judaizmie*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997, s. 215.
[148] Por. S. Janeczek, *Inicjacja w islamie*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997, s. 215.

Ceremonie inicjacyjne służą ponadto włączaniu do licznych związków o charakterze mistycznym. Obrzędom tym towarzyszy nadanie specjalnego stroju, pewnego rodzaju różańca lub amuletu. W sensie dalszym inicjacyjny charakter mają obrzędy religijne związane z narodzinami (nadanie imienia), zawarciem małżeństwa czy śmiercią (rytualne obmycie oczyszczające). Zauważamy ścisły związek z judaizmem poprzez starożytny zwyczaj obrzezania i nadania imienia, podobny wiek inicjacji oraz przekaz treści wiary.

1.2.2.1. Inerpretacja psychologiczna inicjacji

Psychoanaliza koncentruje się na interpretacji poszczególnych czynności rytualnych, zwłaszcza obrzezania i zwyczajów pokrewnych[149]. Punktem wyjścia jest tu pojęcie konfliktu edypalnego. Według B. Bettelheima obrzędy inicjacyjne mają pomóc poddawanej nim młodzieży w przezwyciężeniu lęku związanego z własną płcią i niezadowolenia z niej, zazdrości wobec płci przeciwnej, a także w pełnym zaakceptowaniu roli seksualnej, przypisywanej danej płci przez społeczeństwo[150]. Stanowią też symboliczny wyraz tej akceptacji. Interpretacja taka zgodna jest z przekonaniem antropologów, że inicjacja stanowi przede wszystkim przejście z okresu dzieciństwa do okresu dojrzałości. Mimo że podczas inicjacji dokonywane są czynności pozornie destrukcyjne (okaleczenia), to jednak wywodzą się one z pragnień prawdziwie konstruktywnych, związanych z przekazywaniem życia, i stąd należy je rozpatrywać w kontekście rytuałów płodności. Obecnie szeroko przyjęty jest też pogląd, że inicjacja to symboliczne ponowne narodziny. Jednym z celów rytuału ponownych narodzin jest zerwanie ścisłej więzi (często o charakterze edypalnym) łączącej syna z matką i zastąpienie jej więzią z mężczyznami (teraz chłopców tych „rodzą" mężczyźni). Ponadto wspólne przeżycia inicjacyjne często zapoczątkowują istnienie grup rówieśniczych i pozytywnie wpływają na ich integrację. Dostrzegamy w interpretacji psychologicznej przede wszystkim istotne zagadnienie powtórnych narodzin oraz włączenia we wspólnotę. Na tym tle należy widzieć inicjację chrześcijańską, z jednej strony zaistniałą w konkretnym kontekście religijno-kulturowym, z drugiej wnoszącą szereg elementów oryginalnych.

[149] Por. S. Steuden, *Inicjacja. Interpretacja psychologiczna*, tamże, s. 216.
[150] Zob. B. Bettelheim, *Symbolic wounds: puberty rights and the envious male…*, dz. cyt.

1.2.2.2. Inicjacja w Chrześcijaństwie

Inicjacja chrześcijańska[151] zapoczątkowuje udział człowieka z Bożym planie zbawienia przez pełne włączenie we wspólnotę Kościoła i jego liturgię, a także życie chrześcijańskie lub jego nowy wymiar (gdy poszczególne etapy inicjacji są rozdzielone w czasie), zobowiązując do podjęcia zadań życiowych i kościelnych. Dokonuje się przez wychowanie i nawrócenie, do którego prowadzi przepowiadanie, przyjmujące w starożytności chrześcijańskiej formę katechumenatu, a obecnie katechezy i kaznodziejstwa, oraz przez przyjęcie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej: chrztu, bierzmowania i Eucharystii, wewnętrznie ze sobą powiązanych i umożliwiających szczególne uczestnictwo w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. W sensie węższym, nawiązując do etnologicznego rozumienia inicjacji jako tzw. obrzędu przejścia, inicjacją są obrzędy potwierdzające eklezjalnie powołanie do życia zakonnego, do dziewictwa lub kapłaństwa, jak też do życia małżeńskiego, a także upoważnienie do tzw. posług. W sensie prawnym inicjacja jest objęciem urzędu kościelnego, zwłaszcza gdy jest to połączone z obrzędem liturgicznym. Pod pewnym względem inicjacją są też niektóre sakramentalia, czyli poświęcenia lub błogosławieństwa osób oraz przynależnych im przedmiotów. Termin *inicjacja* znany był w pierwotnym Kościele. Nie używano go, gdyż unikano z zasady wszystkiego, co przypominało religie pogańskie, a analogie, występujące w obrzędach chrześcijańskich i misteriach pogańskich, apologeci interpretowali jako diabelskie naśladownictwo. Wbrew sugestiom szkoły historyczno – religijnej, podobieństwa te nie świadczą o zależności chrześcijaństwa od religii pogańskch, lecz o jego biblijnych źródłach. Na inicjację chrześcijańską składały się początkowo tylko dwa obrzędy: chrztu i Eucharystii. Chrzest ściśle związany aż do V wieku także z bierzmowaniem, przygotowywał i uprawniał do udziału w Eucharystii. Przepowiadanie apostolskie miało na celu wzbudzenie u słuchaczy wiary, prowadzącej do przyjęcia chrztu. W II wieku udzielanie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej poprzedzała katecheza, której zadaniem było przekazanie prawd wiary i zasad życia chrześcijańskiego oraz modlitwa i post. W III wieku utrwaliły się formy katechumenatu przeznaczonego dla dorosłych, a trwającego zwykle 3 lata. Dzieci z rodzin chrześcijańskich przyjmowały wszystkie 3 sakramenty inicjacji chrześcijańskiej (w Rzymie do XIII wieku). Ważnymi świadkami inicjacji chrześcijańskiej w starożytnym Kościele są: Orygenes (Aleksandria, +254), Cyprian z Kartaginy (+258), Cyryl Jerozolimski (+386),

[151] Por. S. Janeczek, C. Krakowiak, *Inicjacja w chrześcijaństwie*, w: Encyklopedia Katolicka, dz. cyt., s. 216-217.

Ambroży (Mediolan, +397), Jan Chryzostom (Konstantynopol, +407), Augustyn (Hippona, +430) i *Sakramentarz Galezjański* (V wiek). Do zaniku katechumenatu w tej formie doszło w VI wieku w związku z przyjmującą się powszechnie praktyką chrztu niemowląt. Zastrzeżenie udzielania bierzmowania biskupowi i praktyka komunii dzieci około 7 roku życia spowodowały zerwanie jedności obrzędowej sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Od Soboru Trydenckiego stosowano w Kościele już tylko dwa ryty udzielania sakramentów inicjacyjnych: chrztu i bierzmowania, przy czym ani teksty liturgiczne, ani sposób udzielania tych sakramentów nie wskazywały na ich wewnętrzny związek i na odniesienie do Eucharystii. Połączono je dopiero po Soborze Watykańskim II, przywracając w 1972 dokumentem *Ordo initiationis christianae adultorum*[152] instytucję katechumenatu dorosłych, nawiązującą do praktyki starożytnego Kościoła.

Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej są fundamentem życia chrześcijańskiego, a zarazem warunkiem jego pełnego rozwoju. Istnieje między nimi ścisły i wewnętrzny związek teologiczny, historyczny i liturgiczny, gdyż stanowią one wieloetapowy proces stawania się chrześcijaninem. Chrzest jest sakramentem umożliwiającym człowiekowi nowy sposób istnienia (*esse*), bierzmowanie przez dar Ducha Świętego czyni go zdolnym oraz zobowiązanym do życia chrześcijańskiego (*agere*), a Eucharystia jest znakiem nowego przymierza z Bogiem oraz najdoskonalszego zjednoczenia z Chrystusem i jego Kościołem. Historiozbawczy wymiar inicjacji wyraża się w inicjatywie Boga, wychodzącego do człowieka i wzywającego go przez Kościół i w Kościele do wiary, nawrócenia i całkowitej przemiany życia (*metanoia*). Widzialnym znakiem tego procesu i zawarcia przymierza z Bogiem jest przyjęcie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Podobnie jak historia zbawienia, obejmująca wiele wydarzeń, stanowi jedną całość, tak też zróżnicowane sakramenty inicjacji chrześcijańskiej włączają wierzącego w jedno zbawcze misterium Chrystusa, uobecniane w liturgii Kościoła, i rozpoczynają w nim nowe życie (chrzest) w wierności Duchowi Świętemu (bierzmowanie), prowadząc do współofiary z Chrystusem (Eucharystia). Chrystologiczny wymiar inicjacji ujawnia się w stopniowym (kolejne sakramenty inicjacyjne) i coraz doskonalszym zjednoczeniu z Chrystusem, włączeniu w jego misterium paschalne oraz w kapłaństwo wspólne. Pneumatologiczny wymiar inicjacji chrześcijańskiej wyraża się w tym, że dokonuje się ona pod działaniem Ducha Świętego, który otwiera serca na przyjęcie głoszonego orędzia zbawienia, prowadzi do wiary i nawrócenia, pomaga w przygotowaniu się do sakramentów i w owocnym ich przyjęciu.

[152] Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice, 2007.

Eklezjalny wymiar inicjacji chrześcijańskiej wynika z faktu, iż sakramenty są aktami Kościoła (udzielane są w Kościele i przez Kościół), dzięki którym on się urzeczywistnia. Wyrażają one i określają relację wstępujących do Kościoła – chrzest ich wprowadza, bierzmowanie zobowiązuje do apostolstwa i odpowiedzialności za Kościół, Eucharystia przyczynia się do wzrostu Kościoła.

Z punktu widzenia liturgii inicjacja chrześcijańska dorosłych obejmuje obrzędy wielostopniowego przygotowania oraz celebrację sakramentów chrztu, bierzmowania i Eucharystii. Struktura obrzędów inicjacji dorosłych (OICA) nawiązując do starożytnego katechumenatu, jest jednocześnie mocno osadzona w warunkach współczesnego Kościoła i uwzględnia sytuację ludzi dorosłych. Kandydaci pragnący przyjąć sakramenty inicjacyjne muszą przejść długą drogę poszukiwań i duchowego dojrzewania. W tym procesie chrystianizacji jest z nimi Kościół, reprezentowany przez przedstawicieli hierarchii i członków miejscowej wspólnoty wiernych. Trwające według OICA zwykle kilka lat przygotowanie do przyjęcia sakramentów inicjacyjnych dzieli się na 4 okresy (*tempus*) i 3 stopnie (*gradus, gressus*). Rozpoczyna je ewangelizacja (lub prekatechumenat), mająca na celu ogólne pouczenie kandydatów o podstawowych prawdach wiary i zasadach życia chrześcijańskiego oraz doprowadzenie ich do w pełni świadomej i podjętej z motywów religijnych decyzji zostania chrześcijaninem. Okres ten kończy się obrzędem przyjęcia do katechumenatu (stopień pierwszy), w czasie którego kandydaci publicznie proszą o przyjęcie ich do Kościoła. Odpowiedzią Kościoła jest przyjęcie kandydatów do katechumenatu i udzielenie im błogosławieństwa. Czas katechumenatu (drugi okres) ma na celu stopniowe wprowadzanie kandydatów w chrześcijańskie życie wiary, miłości i modlitwy przez odpowiednią katechezę, uczestnictwo w liturgii (celebracje słowa Bożego, egzorcyzmy, błogosławieństwa) i formację apostolską. Kończy się on obrzędem „wybrania, czyli wpisania imienia" (drugi stopień), sprawowanym zwykle w I niedzielę Wielkiego Postu, rozpoczynającym trzeci okres (oczyszczenia i oświecenia), będący bezpośrednim przygotowaniem do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, które „wybrani" (*electi, competentes* lub *illuminandi*) mają przyjąć w wigilię paschalną. Okresowi temu, pełniącemu rolę rekolekcji, towarzyszą specjalne obrzędy liturgiczne zwane *skrutyniami*, celebrowane w III, IV i V niedzielę wielkiego postu oraz przekazanie symbolu wiary i *Modlitwy Pańskiej*. Trzeci stopień inicjacji chrześcijańskiej dorosłych obejmuje sprawowanie sakramentów wtajemniczenia, dokonywane zwykle w czasie liturgii wigilii paschalnej, po którym rozpoczyna się czwarty okres zwany mistagogią, czyli czasem pogłębionego wtajemniczenia, trwającym do końca liturgicznego okresu wielkanocnego. Celem mistagogii jest głębsze

wniknięcie w tajemnicę przyjętych sakramentów oraz doświadczenie życia we wspólnocie przez gorliwe uczestnictwo w niedzielnej liturgii mszalnej i pełnienie uczynków miłosierdzia chrześcijańskiego.

1.2.2.2.1. W Kościele Prawosławnym

Używając terminów *mysterion* (gr.) i *tainstwo* (staro-cerkiewno-słowiańskie), określających sakrament, liturgia i teologia prawosławna kładą nacisk na tajemnicę życia Boga w człowieku, wobec czego inicjacja oznacza zmianę życia, wejście w nową rzeczywistość, traktowaną jako tajemnica[153]. W interpretacji prawosławnej sakramenty są drogą wytyczoną przez Boga, otwartymi przez Niego drzwiami, przez które Chrystus przywraca w porządku sakramentalnym Ducha Świętego. Pierwszy sakrament potrójnej inicjacji oznacza w chrzcie przejście mistyczne przez śmierć i nowe narodziny, a pieczęć chrztu (*sfragis*) świadczy o przynależności do Ludu Bożego zjednoczonego w Chrystusie. Jako kąpiel wieczności inicjacja jest powrotem do źródeł, do postaci na obraz Boży. O ile chrzest odnawia w duszy zamazany obraz Boży, to bierzmowanie przywraca podobieństwo Boże i oznacza uczestnictwo w Duchu Świętym, a Eucharystia celebrowana bezpośrednio po chrzcie i bierzmowaniu włącza ostatecznie w życie Chrystusa. Bierzmowanie jest sakramentem królewskiego kapłaństwa wszystkich wiernych, którego szczególnym wyrazem jest kapłaństwo sakramentalne stanowiące konstytutywny element Kościoła[154].

1.2.2.2.2. W Kościołach Protestanckich

Podkreślenie przez M. Lutra funkcji słowa Bożego, które budząc wiarę, jest fundamentalnym (czy wręcz jedynym) sakramentem zbawienia, spowodowało ograniczenie roli tradycyjnych sakramentów inicjacji chrześcijańskiej[155]. W Kościołach protestanckich nigdy nie był kwestionowany jedynie inicjacyjny charakter chrztu, jako pierwszego i podstawowego sakramentu, a spory na jego temat wewnątrz protestantyzmu dotyczyły tylko kwestii relacji chrztu do wiary i słowa Bożego oraz konieczności chrztu do zbawienia

[153] Por. H. Paprocki, *Inicjacja w Kościele prawosławnym*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997, s. 220.
[154] Zob. S. N. Bulgakov, H. Paprocki, *Prawosławie: zarys nauki Kościoła prawosławnego*, 1992.
[155] Por. K. Kowalik, *Inicjacja w Kościołach protestanckich*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997, s. 220-222.

i praktyki liturgicznej jego udzielania. Według dogmatyki luterańskiej inicjacyjny charakter chrztu wynika z jego roli jako narzędzia łaski, przez które udzielane jest człowiekowi zbawienie dokonane w Chrystusie. Chrzest jest więc nie tylko symbolem i pieczęcią dokonanego przez Boga odkupienia, lecz przede wszystkim efektywnym udzieleniem łaski, oraz nie tylko zewnętrznym aktem przystąpienia do chrześcijańskiego Kościoła, lecz wewnętrznym wszczepieniem w Kościół jako Ciało Chrystusa, a zatem elementem konstytuującym Kościół. Dialektyczna jedność Kościoła duchowego i Kościoła widzialnego sprawia, że chrzest jest zarówno wszczepieniem w Ciało Chrystusa, jak też włączeniem do widzialnej, prawnie ukonstytuowanej, lokalnej wspólnoty Kościoła. Charakter sakramentalny chrztu sprawia, że prawne pozbawienie lub dobrowolne wyrzeczenie się członkostwa we wspólnocie Kościoła nie pozbawia ochrzczonego trwałej przynależności do Mistycznego Ciała Chrystusa i nie oznacza zwolnienia z wynikających z tego faktu obowiązków. Choć protestanci kwestionują sakramentalny charakter bierzmowania[156], to jednak dostrzegają jego funkcje inicjacyjne, przyporządkowane sakramentowi chrztu (przygotowanie do świadomego odnowienia przyrzeczeń chrztu lub uzupełnienie katechezy chrzcielnej, niemożliwej do przeprowadzenia w wypadku niemowlęcia) oraz pełnemu (świadomemu, po kilku egzaminach) uczestnictwu w wieczerzy Pańskiej. Funkcjom tym odpowiada ryt wstawienniczy (błogosławieństwo), przyjmujący niekiedy formę włożenia rąk, który przyjął postać *quasi*-sakramentalnej praktyki wtajemniczenia.

1.2.2.3. Katecheza Inicjacyjna

Katecheza przygotowująca do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej – chrztu i bierzmowania, Eucharystii i pokuty, czyli doprowadzająca do wiary i życia w jedności z Bogiem i braćmi w Kościele jest określana mianem katechezy inicjacyjnej. W pierwotnym Kościele, gdy do VI wieku udzielano sakramentów inicjacji dorosłym, funkcję tę wypełniał katechumenat, a gdy wprowadzono udzielanie chrztu niemowlętom, inicjacja realizowana była po chrzcie w rodzinie, szkole, wspólnocie parafialnej[157]. Od około XVI wieku zaczęto uzupełniać ją parafialną katechezą koncentrującą się bardziej na wyjaśnianiu prawd wiary aniżeli na wprowadzaniu w chrześcijańskie życie. Potrzeba tworzenia nowych form inicjacyjnej katechezy zaistniała we współczesnych społeczeństwach pluralistycznych

[156] Por. W. Hanc, *Bierzmowanie - sakramentem ekumenicznym*, w: "Ateneum Kapłańskie", T. 75 (1983), s. 229-235.
[157] H. Wrońska, *Inicjacyjna katecheza*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997, s. 222.

(nie wypełniających zadań ewangelizacyjnych)[158], w których katecheza szkolna i parafialna nie zapewnia pełnej chrześcijańskiej formacji. Katecheza inicjacyjna zawiera pouczenia prowadzące do nawrócenia i osobistego wyboru Chrystusa, uczestnictwo w życiu liturgiczno – sakramentalnym Kościoła, doświadczenie wspólnoty chrześcijańskiej i stopniowe włączanie się w jej życie oraz przygotowanie do chrześcijańskiego zaangażowania się w sprawy świata[159].

W toku rozważań zagadnienia relacji terminów *inicjacja* i *wtajemniczenie* dochodzi się do następujących wniosków. Gdybyśmy chcieli precyzyjnie zdefiniować te terminy, to trzeba dla jasności zaznaczyć, że *inicjacja* może być rozumiana jako punkt w czasie (ryt wtajemniczający), ale także jako etap, okres (wtajemniczenie przez przekazywanie informacji). Stopniami inicjacji są więc sakramenty (chrzest, Eucharystia), a okresami inicjacji są kolejne etapy katechezy (ewangelizacja, katechumenat, mistagogia). Pobieżny przegląd zagadnienia w różnych religiach i wyznaniach oraz ukazanie perspektywy psychologicznej wskazują na najważniejsze elementy procesu inicjacji: etapowość i stopniowość. Wspólnym mianownikiem treści jest prowadzenie człowieka do dojrzałości w danej sferze.

1.2.3. Katechumenat

W części terminologicznej pracy zostanie teraz szczegółowo przeanalizowane pojęcie katechumenatu, w celu ukazanie jego zróżnicowanego znaczenia w kontekście historyczno-teologicznym.

1.2.3.1. Katechumenat Starożytny

Pojęcie *katechumenat* powstało za pomocą dodania sufiksu „atus", do łacińskiego kościelnego słowa *catechumenus*, zapożyczonego z kolei z kościelnej greki *κάτηχουμενος*, pochodnej czasownika *κάτηχειν* – nauczać żywym głosem[160]. Prosty czasownik *ἐχείν* – rozbrzmiewać, jest przeciwieństwem semantycznym *κηρύσσω* – głoszę, proklamuję. *Κηρύσσω* oznacza „głoszenie orędzia po raz pierwszy" natomiast *ἐχείν* „pozwalam zabrzmieć

[158] Por. F. Blachnicki, *Nowe próby ujęcia katechezy inicjacyjnej*, w: "Katecheta", T. 12 (1968), s. 10-16.
[159] Por. J. Charytański, *Katecheza o sakramentach*, w: "Ateneum Kapłańskie", T. 68 (1965), s. 62-81.
[160] Por. G. Groppo, *Katechumenat starożytny*, w: Słownik katechetyczny, dz. cyt., s. 490-493.

orędziu już głoszonemu". Katechumenat starożytny można opisać jako instytucję kościelną typu duszpastersko – liturgicznego, zaaprobowaną przez władzę kościelną, rozwijającą się w obrębie wspólnot chrześcijańskich począwszy od II w. Katechumenat upowszechnił się szybko we wszystkich Kościołach w III w. i pierwszej połowie IV w., przekształcił się w drugiej połowie IV w., pozostał żywotny w ciągu V w., ale powoli podupadł aż do całkowitego zaniku w VI i VII wieku. Instytucja ta miała na celu wspólnotowe przygotowanie osób dorosłych, które ujawniły zamiar nawrócenia się na chrześcijaństwo, tak w celu udoskonalenia ich nawrócenia na płaszczyźnie ortodoksji i ortopraksji, jak i do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej (chrzest, bierzmowanie, Eucharystia). Środkami do osiągnięcia celu była uporządkowana i organiczna seria nauk (określanych „katechezami") oraz zespół praktyk kultowo – liturgicznych (nałożenie rąk, egzorcyzmy itp.), którym towarzyszyła zobowiązująca praktyka życia chrześcijańskiego. Szczegółowo historia katechumentau starożytnego została zaprezentowana w pierwszym rozdziale dysertacji.

1.2.3.2. Katechumenat Nowożytny

Katechumenat nowożytny to forma katechumenatu, która korzystając z ducha starożytnego katechumenatu, przepracowuje go i dostosowuje do współczesności, zwracając większą uwagę na pojedyncze osoby, na ich poszukiwania i drogę wiary[161]. Wprowadzony w Afryce od 1878 r. przez kard. Ch. Lavigerie, założyciela Ojców Białych, w Europie pojawiał się we Francji od 1953 roku. Francuski katechetyk Joseph Colomb jako pierwszy w 1948 roku pisał: „Rzeczą istotną, nową w historii Kościoła i całkowicie przeciwną do całej tradycji jest to, że nasze dzieci dochodzą do wieku adolescencji i dorosłego nie przechodząc przez *autentyczny katechumenat*"[162]. Dziś konieczny jest „katechumenat pochrzcielny" gdyż rodzice i społeczeństwo, na które przerzucono w średniowieczu obowiązek wprowadzania w życie wiarą, nie jest już w stanie spełnić tego zadania[163]. Dokument Krajowego Wydziału Katechetycznego dla Włoch z 1977 o *Inicjacji chrześcijańskiej dzieci* stwierdza w nr 35, że po bierzmowaniu „należy ukierunkować duszpasterstwo, które towarzyszy nowo bierzmowanym i pomaga im odpowiedzialnie włączyć się w Kościół, podejmując zaangażowanie chrześcijańskie w swym środowisku życia"[164]. Konferencja Episkopatu

[161] Por. E. Alberich, *Katechumenat nowożytny*, tamże, s. 485-489.
[162] Por. J. Colomb, *Pour un catechisme efficace*, Lyon 1948.
[163] Por. U. Gianetto, *Inicjacja chrześcijańska*, w: Słownik katechetyczny, dz. cyt., s. 336-338.
[164] Conferenza Episcopale Italiana, *Evangelizzazione e sacramenti*, 1973, 90.

Piemontu i Lacjum od roku 1984 zmierzają ku nowej dyscyplinie inicjacji chrześcijańskiej i kładą nacisk na przedłużony aż do adolescencji okres oraz na odpowiednie kryteria oceny dotychczasowej drogi[165].

Propozycja modelu integralnego wtajemniczenia zakłada w zasadzie już pewną *super – pozycję,* czyli nałożenie się dwóch etapów: katechumenatu i mistagogii. Postuluje się przeniesienie katechumenatu przedchrzcielnego na czas po chrzcie. Równolegle mistagogia staje się procesem pogłębionego wtajemniczenia. Równocześnie z katechumenatem pochrzcielnym, czyli ponownym odkrywaniem istoty sakramentu chrztu, musi dokonywać się wtajemniczenie w modlitwę, życie wspólnotowe, w czytanie Pisma Świętego, w sakrament Eucharystii oraz pokuty i pojednania. Używając zatem terminu „pochrzcielne wtajemniczenie" mamy na myśli bardzo złożoną rzeczywistość, gdyż jak wykarzemy poniżej musi być w niej obecna preewangelizacja, ewangelizacja, katechumenat i mistagogia.

1.2.4. Wychowanie wiary

Można w posoborowym Magisterium Kościoła dotyczącym katechezy wskazać kilka następujących po sobie dokumentów, które naświetlają problem wychowania z różnych perspektyw. Zagadnienie to odgrywa istotną rolę w podejmowanym w dysertacji temacie, zwłaszcza jeśli chodzi o wychowanie w perspektywie wiary.

Orędzie do Ludu Bożego Synodu Biskupów *Współczesna katecheza, zwłaszcza dzieci i młodzieży*, który odbył się w październiku 1977 roku, w numerze pierwszym stwierdza, że:

Katecheza polega na uporządkowanym i stopniowym wychowaniu do wiary połączonym z nieustannym procesem prowadzenia do dojrzałości tejże wiary[166].

Adhortacja Catechesi Tradendae Jana Pawła II będąca owocem Synodu stwierdza w numerze 18: *Katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego.* (CT 18)

---

[165] Zob. U. Gianetto, *L'iniziazione cristiana nel progetto cat. italiano. Una proposta unitaria di fondo: un quadro globale di formazione cristiana dalla iniziazione alla catechesi permanente*, w: "Rivista diocesana di Roma", T. 25 (1984), nr 5, s. 1074-1094.

[166] *Współczesna katecheza, zwłaszcza dzieci i młodzieży*, Orędzie do Ludu Bożego. Wydanie łacińskie Citta del Vaticano, 28 października 1977; por „L'Osservatore Romano" (30 października 1977), s. 3-4.

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji z 1997 roku, powstałe w związku z opublikowaniem Katechizmu Kościoła Katolickiego stwierdza, że *Stałe wychowanie wiary podąża za wychowaniem podstawowym i je zakłada* (DOK 69)*; Stałe wychowanie wiary zwraca się nie tylko do każdego chrześcijanina, by towarzyszyć mu w jego drodze do świętości, lecz także do wspólnoty chrześcijańskiej jako takiej...* (DOK 70)

Wyrażenie „wychowanie wiary" może budzić pewne wątpliwości, gdyż zdaje się zakładać bezpośredni wpływ na wiarę, kierowanie nią i manipulowanie w pewien sposób od zewnątrz. Jeśli respektujemy teologiczną naturę aktu wiary, można mówić o wychowaniu, tylko w znaczeniu drugorzędnym i przygotowawczym, jako o pośrednictwie ludzkim. Wiara jest łaską darmo daną, stąd działanie ludzkie polega w tej kwestii na ułatwianiu, pomaganiu, usuwaniu przeszkód w procesie budzenia i dojrzewania wiary[167]. Lepiej istotę tego skomplikowanego i zakładającego wolność podmiotu procesu wyraża określenie *wychowanie do wiary* lub *wychowaniu w wierze*[168]. Podkreślić należy zatem jeszcze raz, że o wychowaniu wiary można mówić tylko w znaczeniu drugorzędnym i instrumentalnym, czyli w obrębie takich ludzkich mediacji, które mogą ułatwiać, pomagać, usuwać przeszkody itp. w procesie rozbudzania i rozwijania postawy wiary, ale zawsze poza wszelką możliwą bezpośrednią interwencją w samą wiarę, która pozostaje związana z bezinteresownym działaniem Boga i dobrowolną odpowiedzią człowieka. Wychowanie do wiary to przede wszystkim stworzenie środowiska, w którym wiara może się rozwijać. W tym procesie istotna rolę pełni preewangelizacja, czyli rozwijanie w młodym człowieku tak podstawowych predyspozycji jak zdolność do tworzenia wspólnoty, dialogu, szczerość, życzliwość i wielu innych cech z kręgu wartości ogólnoludzkich. Wychowanie w wierze to także konkretne działania, które pomagają we wzrastaniu w wierze. Termin wychowanie (*pedagogia*) odnosi się przede wszystkim do okresu dzieciństwa i młodości, kiedy człowiek potrzebuje zewnętrznych bodźców do wzrostu i rozwoju, gdyż sam z siebie nie potrafi podołać temu procesowi. Później następuje etap samowychowania, pracy nad sobą gdzie rola wychowawcy staje się bardziej rolą towarzysza, kogoś, kto pomaga obiektywizować doświadczenie religijne. Taką rolę może pełnić wspólnota Kościoła lub kierownik duchowy.

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji ukazuje wzajemną zależność wychowania i wtajemniczenia: *Jeżeli więc przyjmiemy za dokumentami Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, że katecheza jako część procesu ewangelizacji jest zarówno kształceniem, wychowaniem jak*

[167] Por. E. Alberich, *Katecheza dzisiaj: podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. M. Cisowski, Warszawa 2003, s. 146-153.
[168] Por. E. Alberich, *Wychowanie wiary*, w: Słownik katechetyczny, (red.) J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 988-990.

i wtajemniczeniem to pozostaje dla odpowiedzialnych za katechezę takie jej przystosowanie, aby w rzeczywistości polskiej został wypełniony postulat Kościoła o komplementarności szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej (DOK 13)[169]. Chodzi więc o komplementarność i korelację działań szkoły i parafii, aby katecheza spełniała zadanie wychowania i wtajemniczenia. Polskie Dyrektorium Katechetyczne z 2001 roku przywołując *Catechesi Tradendae nr 18,* stwierdza, że definicja katechezy stworzona przez Jana Pawła II wyróżnia trzy podstawowe funkcje katechezy: wychowanie w wierze, nauczanie doktryny chrześcijańskiej oraz wtajemniczenie chrześcijańskie (PDK 18).

Wychowawcze zadania szkolnej lekcji religii mogą napotykać na konkretne trudności związane z kształtującym się ciągle statusem katechezy szkolnej i nauczyciela religii, który nie zawsze jest w stanie spełnić zadanie podwójnej wierności: Kościołowi i szkole. z jednej strony istnieje konieczność dawania świadectwa wiary, z drugiej konkretne wymagania dydaktyczno- metodyczne. Dodatkowym problemem może być specyficzne „osamotnienie" katechety w gronie pedagogicznym nie zawsze przyjaźnie nastawionym do Kościoła[170]. Lekcja religii może odegrać znaczącą rolę w pełnym i integralnie rozumianym wychowaniu. Właściwe zrozumienie specyfiki i zadań wychowania realizowanego w ramach szkolnej lekcji religii domaga się wniknięcia w przesłanie dokumentów Kościoła, podnoszących kwestie wychowania i katechezy. Pius XI w *Divini illius magistri* (1929) pisał: *właściwym i bezpośrednim celem wychowania chrześcijańskiego jest współdziałanie z łaską Bożą nad wyrobieniem człowieka na prawdziwego i doskonałego chrześcijanina, tj. żeby w ludziach odrodzonych przez chrzest urobić i odtworzyć Chrystusa.* Ojcowie Soboru Watykańskiego II bardziej wyakcentowali inicjacyjny charakter pedagogiki chrześcijańskiej oraz jej charakter teocentryczny. Istotnym rysem wychowania chrześcijańskiego jest, integralność, która bierze pod uwagę wszystkie sfery rozwojowe wychowanka. W założeniach programowych, realizowanych w ramach szkolnej lekcji religii, jest obecna zasada poszanowania autonomii, zarówno w odniesieniu do dziedzin czysto świeckich, jak i związanych z płaszczyzną religii i wiary. Przestrzeganie tej zasady jest istotnym warunkiem skuteczności wychowania, stanowiącego jedno z zasadniczych zadań nauczania religii katolickiej. Niemniej ważną kwestią jest unikanie ideologicznej agresji. Chodzi o to, by wartości ściśle religijne nie były przedmiotem szykan ze strony wychowania szkolnego[171].

[169] Zob. wyżej w uzasadnieniu wyboru materiałów katechetycznych do analizy
[170] Por. S. Dziekoński, *Funkcja wychowawcza katechezy parafialnej.,* w: (red.) K. Kantowski, *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004, s. 112-120.
[171] S. Dziekoński, *Wychowanie jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 149-165.

1.3. Elementy konstytuujące proces wtajemniczenia

Skomplikowany proces wtajemniczenia zawiera pewne istotne elementy, bez których nie można go nazwać ani procesem ani wtajemniczeniem. Elementy te posłużą w kolejnych rozdziałach niniejszej dysertacji do analizy materiałów katechetycznych i stworzenia integralnego modelu katechezy. Do elementów składowych procesu wtajemniczenia zalicza się etapy formacji, ryty inicjacyjne, osoby i grupy osób odpowiedzialne za wtajemniczenie oraz treści przekazywane w procesie inicjacji. Wychodząc od danych Soboru Watykańskiego II, który z kolei sięga do źródeł chrześcijaństwa *inicjacja chrześcijańska,* czyli początek procesu wtajemniczenia powininna obejmować:

1. katechezę (dostateczna ewangelizacja z osobistym wyborem Chrystusa: nawrócenie);
2. staż modlitwy i życia sakramentalnego oraz włączenie sakramentalne (albo przypomnienie sakramentów już przyjętych, także w jakiś sposób celebracyjno-liturgiczny);
3. doświadczenie wspólnoty chrześcijańskiej i stopniowe włączenie w istniejącą wspólnotę;
4. wzrastanie w zaangażowaniu społecznym, charytatywnym, apostolskim, skierowane nie tylko do wspólnoty, ale także do świata. Taka inicjacja nie może trwać przez całe życie, ani nie można jej mylić z wzrastaniem i dojrzewaniem, jakie towarzyszą życiu chrześcijańskiemu jako takiemu. Jeżeli całe życie chrześcijańskie jest inicjacją, wówczas inicjacja chrześcijańska pojmowana jako charakterystyka procesu włączenia w życie chrześcijańskie traci swe znaczenie[172].

Księga liturgiczna *Obrzędy inicjacji chrześcijańskiej dorosłych* wyznacza istotne kierunki także w kwestii formacji chrześcijańskiej ochrzczonych zaraz po urodzeniu, ponieważ – jak piszą biskupi włoscy we wprowadzeniu do jej wydania włoskiego (1978) – „stopniowe i progresywne itinerarium ewangelizacji, katechezy i mistagogii jest tu przedstawione jako forma typowa dla formacji chrześcijańskiej". Biorąc pod uwagę etapy, propozycje i wymagania dla dorosłego, który przygotowuje się do przyjęcia chrztu, lepiej rozumie się to, co powinno być zapewnione ochrzczonym w wieku niemowlęcym[173].

Kiedy próbuje się określić najważniejsze elementy konstytuujące proces wtajemniczenia nie można pominąć tego, co odkrył Kościół na pewnym etapie swojego

[172] U. Gianetto, *Inicjacja chrześcijańska*, w: Słownik katechetyczny, dz. cyt., s. 336-338.
[173] Por. F. Blachnicki, *Ordo initiationis christianae adultorum*, w: "Collectanea Theologica", T. 43 (1973), nr 1, s. 51-55.

rozwoju, tego co wnosi do tematu *złoty okres katechumenatu*, czyli epoka przedkonstantyńska i takie dzieła jak *Didache, Apologia* św. Justyna*, Tradycja Apostolska* św. Hieronima. *Didache* podkreśla konieczność podjęcia przez kandydata konkretnej decyzji wkroczenia na drogę do sakramentu chrztu; porusza zagadnienie katechezy chrzcielnej i zaangażowania całej wspólnoty (szczególnie poprzez post w intencji kandydata). Św. Justyn mówi o głoszeniu kerygmatu i ewangelizacji, która jest zadaniem całej wspólnoty obdarzonej misją ewangelizacyjną poprzez sakrament chrztu. Treścią ewangelizacji są sprawy wiary i moralności, a oprócz nauczania ważne jest również świadectwo całej wspólnoty. *Apologia* podejmuje także zagadnienie świadomej decyzji wstąpienia na drogę do chrztu, a wspólnota zaświadcza, czy kandydat jest gotowy do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia. *Apologia* podkreśla również przygotowanie liturgiczne i naukę modlitwy, w którą zaangażowana jest cała wspólnota. *Tradycja Apostolska* wprowadza temat tzw. egzaminów. Pierwszy bada motywy wstąpienia na drogę wiodąca do chrztu, drugi ma ocenić jak kandydat przeżył okres katechumenatu. Te elementy musimy teraz przełożyć na realia XXI wieku, a zatem osadzić je w terminologii i środowisku, w którym żyjemy.

Kerygmat i ewangelizacja musi towarzyszyć wtajemniczeniu na każdym jego etapie. Papież Franciszek w *Evangelii Gaudium* nr 160-162 podkreśla, że ewangelizacja powinna pogłębić pierwsze głoszenie – kerygmę, a następnie prowadzić do mistagogii[174]. Głoszone słowo powinno najpierw egzorcyzmować, dalej uobecniać Jezusa Chrystusa i wreszcie osądzać i wzywać do nawrócenia. Słowo ma także wtajemniczać, czyli wprowadzać w osobiste doświadczenie wiary. Konieczne jest zwrócenie uwagi na internalizację wartości, aby głoszone słowo nie pozostało na płaszczyźnie abstrakcyjnych dywagacji. Istotne jest zwrócenie uwagi na rolę katechety, który wtajemnicza katechizowanego i staje się jego przewodnikiem na drodze wiary. Historia katechumenatu ukazuje nam także ważną rolę poręczyciela, czyli „rodzica" chrzestnego. Wyraźnie podkreślona jest również rola wspólnoty, która przez swoje świadectwo i modlitewną opiekę nad katechumenami staje się środowiskiem ich wtajemniczenia w wiarę. Ważnym wymiarem wtajemniczenia jest inicjacja modlitewno – sakramentalna, która wprowadza w swoistą „praktykę" wiary. Konieczne jest wprowadzenie w modlitwę i przeżywanie sakramentów (zwłaszcza w znaki sakramentalne). Jest możliwe ciągłe pogłębianie, tych dwóch komponentów wiary, jednak katechizowany musi otrzymać klucz do rozumienia liturgii i nawiązania osobistej relacji z Bogiem[175].

[174] J. Szpet, *Inspiracje katechetyczne Evangelii Gaudium*, w: "Katecheza, rodzina, parafia i szkoła", T. 11 (2013), Poznań, s. 49-64.
[175] Zob. F. Blachnicki, *Sympatycy, czy chrześcijanie? Katechumenat na dzisiejszą godzinę*, Kraków 2003.

Jako podsumowanie pierwszego rozdziału warto zestawić i krótko opisać najważniejsze elementy formacji katechumenalnej, które pojawiają się w katechumenacie starożytnym i mogą stać się inspiracją dla współczesnej katechezy. Są to: głoszone słowo, internalizacja wartości, inicjacja modlitewno-sakramentalna, wprowadzenie w życie Kościoła.

Głoszone słowo

Kerygmat i ewangelizacja – musi towarzyszyć wtajemniczeniu na każdym jego etapie. Najpierw jako słowo egzorcyzmujące, dalej jako słowo uobecniające Jezusa Chrystusa i wreszcie jako słowo osądzające i wzywające do nawrócenia. Słowo wtajemnicza, czyli wprowadza w osobiste doświadczenie wiary. Dla kandydatów do chrztu przychodzących z pogaństwa kerygmat jest zwiastowaniem Dobrej Nowiny, które zapoczątkowuje proces nawrócenia. Słowo głoszone w katechezach inicjacyjnych jest niejako sakramentem, gdyż mówiąc o bezwarunkowej miłości Boga, daje słuchającemu doświadczenie Bożej miłości i przebaczenia. Wiara rodzi się ze słuchania, a tym co się słyszy jest słowo Boże (por. Rz 10,17)

Internalizacja wartości

Przyjęcie wartości narzuconych lub proponowanych za swoje jest istotnym elementem formacji katechumenalnej. Katechezy mają doprowadzić do świadomej decyzji kandydata nie tylko na poziomie intelektualnym, ale także egzystencjalnie. Taka internalizacja dokonuje się we wszystkich płaszczyznach życia i w różnych jego etapach. W przypadku wartości religijnych zauważa się, że kluczowym momentem jest czas dojrzewania gdzie przechodzi się z religijności dziecięcej w początki religijności i wiary dojrzałej. Często na tym etapie ma miejsce moment (dłuższy lub krótszy) kryzysu religijności i wiary, czasami następuje odejście od praktyk religijnych i od osobistej relacji z Bogiem.

Inicjacja modlitewno – sakramentalna

Konieczne w formacji katechumenalnej jest wprowadzenie w modlitwę i przeżywanie sakramentów (zwłaszcza w znaki sakramentalne). Jest możliwe ciągłe pogłębianie, tych dwóch komponentów wiary, jednak katechizowany musi otrzymać klucz do rozumienia liturgii i nawiązania osobistej relacji z Bogiem. Jeśli bowiem zatrzymamy się na zewnętrznej warstwie liturgii wprowadzimy katechumenat w rytualizm religijny, jeśli zaniedbamy element zewnętrznego manifestowania wiary popadniemy w spirytualizm, który neguje tajmenicę Wcielenia. Istotnym elementem katechumenatu jest uzdolnienie katechumena do nawiązania

i podtrzymywania osobistej, intymnej relacji z Bogiem na modlitwie.

Wprowadzenie w życie Kościoła

Istotne jest wtajemniczenie w Kościół jako wspólnotę wiary i stworzenie klimatu doświadczenia prawdziwej wspólnoty. Wspólnota powinna być ukazana jako oparcie dla wiary indywidualnej oraz miejsce umożliwiające czynną miłość bliźniego. Katechumen w czasach Kościoła Pierwotnego miał doświadcznie uczestnictwa w rozmaitych wspólnotach, na tym tle wspólnota uczniów Chrystusa jawiła się jako miejsce wyjątkowe i bezprecedensowe. Wśród chrześcijan znikały podziały klasowe, kulturowe, społecznościowe. Kościół był i jest miejscem, gdzie można doświadczyć prawdziwej jedności na najgłębszym poziomie.

Mówiąc o elementach katechumenatu, dla usystematyzowania i uplastycznienia, można użyć obrazu „trójnogu katechumenalnego" czy bardziej ogólnie płaszczyzny na trzech punktach podparcia[176]. Używając tego obrazu mówimy o konieczności obecności trzech elementów stabilizujących wiarę. Są to jednocześnie trzy podstawowe elementy życia chrześcijańskiego uwydatnione przez Sobór Watykański II a wykorzystywane jako schemat katechumenatu pochrzcielnego między innymi na Drodze Neokatechumenalnej[177]. Tymi elementami są:

- wtajemniczenie w Słowo Boże
- wtajemniczenie w sakramenty
- wtajemniczenie w Kościół

Internalizacja wartości dotyczy każdego punktu oparcia wiary - konieczne jest przyjęcie Słowa, przyjęcie sakramentu i przyjęcie wspólnoty nie tylko na płaszczyźnie intelektualnej, ale przede wszystkim na poziomie egzystencjalnym.

Analogiczne ujęcie pojawia się w myśli F. Blachnickiego, kiedy mówiąc o katechumenacie wyróżnia trzy funkcje życiowe Kościoła, czyli rzeczywistości, w które katechumenat wprowadza[178]. Określa je terminami greckimi:

- *Martyria*, czyli głoszenie słowa i słuchanie go
- *Liturgia*, czyli sprawowanie sakramentów i uczestnictwo w nich
- *Diakonia*, czyli budowanie wspólnoty przez czynną miłość

[176] Zgodnie z aksjomatem mechaniki trzy punkty podparcia dają stabilizację płaszczyzny
[177] Droga Neokatechumenalna, *Statut,* Lublin 2008, art. 8, §2.
[178] Por. F. Blachnicki, *Sympatycy, czy chrześcijanie…*, dz. cyt., s. 36.

Nieco inaczej kreśli schemat życia pierwszych chrześcijan B. Mokrzycki. Stwierdza, że słowo Boże – wspólnota – modlitwa – Eucharystia stanowią wewnętrzną dynamikę życia ochrzczonych[179]. Gdyby jednak Słowo Boże i modlitwę potraktować jako jedną rzeczywistość to mamy znowu „trójnóg katechumenalny".

Podsumowując należy zauważyć, że katechumenat sięga swoimi korzeniami czasów apostolskich i jest wypełnieniem nakazu ewangelizacyjnego Jezusa Chrystusa: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata" (Mt 28,19-20). Świadkowie życia, śmierci i zmartwychwstania Mistrza z Nazaretu głosząc kerygmat położyli fundament pod praktykę wtajemniczenia w chrześcijaństwo. Na tym fundamencie pierwotny Kościół zbudował gmach podzielonego na stopnie i etapy katechumenatu, który skutecznie wprowadzał do wspólnoty wierzących zastępny katechumenów. Rozmaite przyczyny spowodowały degradację praktyki katechumenalnej i jej ostateczny zanik. Odnowa posoborowa sięgając do źródeł chrześcijaństwa, postawiła katechumenat za wzór współczesnej katechezie. Wnioski z tego rozdziału, a szczególnie główne elementy katechumenalne posłużą do przeanalizowania materiałów katechetycznych dla młodzieży gimnazjalnej, a w dalszej kolejności do stworzenia integralnego modelu pochrzcielnego wtajemniczenia.

[179] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 42.

Rozdział II. Wtajemniczenie młodzieży gimnazjalnej w dokumentach katechetycznych Kościoła i w materiałach katechetycznych

Celem niniejszej rozprawy jest stworzenie propozycji katechumenalnego modelu wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej. Po rozpoznaniu głównych elementów katechumenalnych w pierwszych rozdziale, w drugim zostaną poddane analizie dokumenty Kościoła i materiały katechetyczne. Narzędziem analizy będzie stworzony w pierwszym rozdziale model katechumenatu stosowany w Kościele od czasów najdawniejszych po dzień dzisiejszy.

W niniejszym rozdziale zostaną najpierw przedstawione założenia dotyczące katechezy młodzieży na etapie gimnazjalnym na podstawie dokumentów katechetycznych. Zostanie uzględnione *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji i Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce.* Stanowi to niezbędny element pracy poprzedzający twórczą analizę materiałów katechetycznych, która zostanie przeprowadzona.

2.1. Chrześcijańskie wtajemniczenie celem i zadaniem katechezy młodzieży gimnazjalnej w dokumentach katechetycznych Kościoła

Zgodnie z zasadami dydaktyki programowanie ma trzy poziomy: ogólny, pośredni i dokładny[180]. Idąc tym torem zostaną przeanalizowane dokumenty Kościoła dotyczące programowania katechezy od poziomu najbardziej ogólnego w kierunku najbardziej uszczegółowionego.

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji[181] ważne dla tej dysertacji zagadnienia porusza najbardziej szczegółowo rozdziale II zatytułowanym: „Katecheza dostosowana do wieku" (DOK 181-185). Znajdują się tutaj następujące zagadnienia wpisane w tematykę katechezy młodzieży: „Okres poprzedzający dojrzewanie, okres dojrzewania i młodość", „Znaczenie młodzieży w społeczeństwie i Kościele", „Cechy charakterystyczne katechezy młodzieży". Autorzy *Dyrektorium* przybliżając sylwetkę gimnazjalisty zauważają, że młodzież ze swoją wrażliwością jest podatna zarówno na przejawy kryzysu duchowego jak i na zaangażowanie na rzecz lepszego społeczeństwa. To staje się szansą dla Kościoła przede wszystkim

[180] P. Tomasik, *Zasady tworzenia programów nauczania religii*, w: "Katecheta", T. 45 (2001), nr I, Poznań, s. 19.
[181] Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Watykan, 15 sierpnia 1997.

w wymiarze katechezy. Pojawia się jednak problem tzw. „wieku negowanego", który pokrywa się z czasem poprzedzającym dojrzewanie. Zwykle, w tzw. krajach rozwiniętych nie uwzględnia się wystarczająco trudności, potrzeb i możliwości ludzkich i duchowych młodzieży w tym okresie. Przyjmując najczęściej w tym czasie sakrament bierzmowania, młodzi ludzie kończą proces wtajemniczenia i oddalają się prawie całkowicie od praktyk wiary. *Dyrektorium* zaleca by bogactwo formacyjne ofiarowane przez proces wtajemniczenia stało się pomocą w podjęciu szczególnej troski duszpasterskiej wobec tej młodzieży. Jeśli propozycja katechezy ma trafić do obecnego pokolenia ludzi młodych, jej sercem musi być bezpośrednia propozycja Chrystusa skierowana do młodzieńca z Ewangelii (por. Mt 19,16-22). Młodzi nie mogą być traktowani jako przedmiot katechezy, ale jako „czynny podmiot, aktywni uczestnicy ewangelizacji i twórcy społecznej odnowy" (por. *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* 89; *Christifideles Laici* 46).

Wśród cech charakterystycznych katechezy młodzieży *Dyrektorium* wskazuje na pewne kierunki. Należy najpierw zwrócić uwagę na różnorodność sytuacji religijnych (młodzi nieochrzczeni; nie do końca wtajemniczeni; przeżywający kryzys wiary; skłonni dokonać wyboru wiary i ci, którzy już go dokonali, ale potrzebują pomocy). Istotny jest postulat integralności katechezy, która jest tym bardziej skuteczna im bardziej obejmuje duszpastersko całość problemów życiowych młodzieży. Katecheza powinna więc dążyć do integracji treści wiary z problemami egzystencjalnymi, naukami o człowieku i wychowaniu, środowiskami świeckimi i z samymi młodymi. Niezwykle użytecznymi pomocami dla skutecznej katechezy zostały nazwane: przynależność do stowarzyszeń młodzieżowych i osobiste towarzyszenie młodym w tym także kierownictwo duchowe.

Dyrektorium proponuje także konkretne formy katechezy młodzieżowej: katechumenat młodzieżowy odpowiedni do wieku szkolnego, katechezę wtajemniczenia chrześcijańskiego, katechezę na określone tematy, inne spotkania okazjonalne i nieformalne.

Dyrektorium zaznacza, że współczesna ewangelizacja młodych powinna uwzględniać raczej wymiar misyjny niż ściśle katechumenalny. Aktualna sytuacja młodych sprawia, że bardziej potrzebna jest animacja o charakterze humanizacyjnym i misyjnym. Chodzi zatem o prekatechumenat wpisany w całość działań wychowawczych. Istotnym zagadnieniem jest kwestia „języka" komunikacji pomiędzy młodymi i Kościołem. *Dyrektorium* podkreśla konieczność przełożenia na język młodych orędzia Chrystusowego bez wypaczania go. Katecheza tego etapu powinna być otwarta na wrażliwość i problemy młodzieży. Szczególne miejsce należy przyznać wychowaniu w prawdzie i wolności zgodnie z Ewangelią, formacji

sumienia, wychowaniu do miłości, problematyce powołaniowej, zaangażowaniu chrześcijańskiemu w społeczeństwie i odpowiedzialności misyjnej w świecie.

W realiach polskich, kiedy w roku 1990 katecheza powróciła do szkoły, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* z roku 2001 poddając analizie aktualną sytucję stwierdza, że szkolne nauczanie religii nie spełniło wszystkich założeń katechezy ujmowanej integralnie, zgodnie z dokumentami Magisterium Kościoła. To Kościół jest prawdziwym podmiotem katechezy, nauczycielem wiary i dlatego szkoła nie możne go zastąpić ani stanowić jedynego miejsca realizacji i rozwoju katechezy (por. PDK 13). W dalszej części dokumentu pojawia się bardzo istotne stwierdzenie o procesie ewangelizacji, w który wpisana jest katecheza oraz o „komplementarności" szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej. Wcześniej zagadnienie to zostało poruszone w *Dyrektorium Ogólnym i Katechizacji, w* numerach od 73 do 76. Szkoła ma więc być „jednym z" ale nie „jedynym" środowiskiem katechetycznym. Dopiero współpraca środowisk: rodzina - parafia - szkoła, może przynieść właściwe efekty w postaci skutecznej ewangelizacji i wtajemniczenia chrześcijańskiego młodego pokolenia.

Można zatem wysnuć pośredni wniosek, iż według *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* funkcja wtajemniczenia powinna być realizowana w szkole[182]. Z drugiej strony podkreśla się niewystarczalność katechezy szkolnej i potrzebę komplementarności z katechezą parafialną. Jeszcze w punkcie 13 pojawia się teza, że rola parafii wydaje się być niezastąpiona w podejmowaniu procesu preewangelizacji, bez którego żadna forma katechezy nie przyniesie oczekiwanych owoców. Punkt 19 okazuje się najistotniejszy dla tej dysertacji, gdyż wymienia elementy katechumenalne wyraźnie nawiązując do katechumenatu Kościoła Pierwotnego. Są to: „pierwsze głoszenie Ewangelii, czyli przepowiadanie misyjne w celu budzenia wiary", „poszukiwanie racji wiary", „doświadczenie życia chrześcijańskiego", „celebracja sakramentów", „umacnianie wspólnoty eklezjalnej", „świadectwo apostolskie i misyjne" (Zob. DOK 77-86, KKK 6, CT 18). Posiadają one wymiar katechetyczny, chociaż katecheza z nimi się nie utożsamia; przygotowują one do katechezy lub z niej wynikają. Dostrzegamy tutaj wyraźnie elementy katechumenatu pierwotnego, swoisty „trójnóg" wiary: inicjacja w słowo Boże (głoszone i słuchane), inicjacja w sakramenty (celebracja); inicjacja we wspólnotę (świadectwo, które umacnia wiarę).

[182] Por. B. Rozen, *Nauczyciele i wychowawcy w wierze w świetle Dyrektorium katechetycznego Kościoła w Polsce,* w: (red.) S. Dziekoński, *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 83-100.

Nadrzędny cel katechezy jest określony przez *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* w ślad za Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji (DOK 80) jako *komunia z Jezusem Chrystusem* (PDK 21-22). Szczegółowe cele katechezy mają realizować ten nadrzędny. To przekłada się na formułowanie i określanie edukacyjnych celów nauki religii w szkole i celów katechetycznego duszpasterstwa w parafiach[183].

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce idąc za *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji* 81 wymienia zadania katechezy: „rozwijanie poznania wiary", „wychowanie liturgiczne", „formacja moralna", „nauczanie modlitwy", „wychowanie do życia we wspólnocie", „wprowadzenie do misji" (PDK 23). Dla tej rozprawy najistotniejsze są elementy nawiązujące wprost lub pośrednio do katechumenatu pierwotnego, a więc internalizowana przez odbiorcę katechezy inicjacja w Słowo Boże, sakramenty i wspólnotę. Istotne wydaje się przeanalizowanie wymienionych wyżej celów pod tym kątem.

W rozwijaniu poznania wiary zawarte jest poznanie Pisma Świętego, prawdy Objawionej. Z jednej strony położony jest tutaj akcent na intelektualne poznanie, ale z drugiej „chodzi tu o takie przyswojenie sobie treści religijnych, aby one mogły posiąść zdolność interpretowania życia ludzkiego według głębokości myśli Chrystusa". Można więc mówić o głoszeniu Słowa i wtajemniczenie w słowo Boże, które staje się „światłem", czyli pomocą w konkretnych sytuacjach życiowych katechizowanego.

W wychowaniu liturgicznym mowa jest zarówno o nauczaniu liturgii, jak i o uczestnictwie w liturgii. Tu podkreślone jest współdziałanie katechezy rodzinnej, nauczania religii w szkole i katechetycznych form duszpasterstwa parafialnego. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla też związek katechezy ze sprawowaniem sakramentów. Można więc zaliczyć wychowanie liturgiczne do inicjacji liturgiczno-sakramentalnej.

W formacji moralnej mowa jest o „ukształtowaniu postawy Jezusa-Nauczyciela". To wychowanie ma polegać na formacji sumienia, gdyż sama wiedza o tym, co jest moralnie dobre, nie wystarczy. Wychowanie moralne powinno człowieka otwierać na łaskę kształtując postawę pokuty i pojednania, z drugiej strony powinno ukazywać związek pomiędzy wolnością a prawdą. Pojawia się też temat katechezy rodzinnej, która zakłada fundament pod proces wychowania moralnego przez świadectwo miłości

[183] Por. R. Murawski, *Działanie katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium Ogólnego i Polskiego,* tamże s. 55-70; J. Przybyłowicz, *Wyzwania pastoralne w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce,* tamże s. 123 - 185.

W wychowaniu do modlitwy zasygnalizowane są istotne uwarunkowania, które utrudniają wtajemniczenie w nią. Podstawowa trudność wynika z tego, że w wielu domach ludzi ochrzczonych zabrakło modlitwy, w związku z tym adresatem katechezy staje się młodzież, która nie rozumie sensu modlitwy i nie odczuwa jej potrzeby. Nowym zadaniem katechezy, jest rozbudzenie życia modlitwy. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* proponuje, by wyraźnie ukazać sens modlitwy (PDK 27). W tym miejscu należy zwrócić uwagę na ograniczenie modlitwy do wymiaru intelektualnego, co przejawia się w użytych sformułowaniach i propozycjach dla katechezy. Terminy te mają niewielki związek z formacją katechumenalną. W następnych zdaniach pojawia się termin „wdrażanie" w praktykowanie modlitwy, co potem znajduje swoje odzwierciedlenie w *Podstawie Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*[184]. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* cytuje też istotne stwierdzenie *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji* 86, o tym, że katecheza powinna być „przeniknięta klimatem modlitwy", co powoduje, że życie chrześcijanina „osiąga swoją głębię". Ten punkt szczególnie podkreśla rolę rodziny i parafii we wtajemniczeniu w życie modlitwy.

Wychowanie do życia wspólnotowego na pierwszym miejscu stawia rodzinę wspólnotę Kościoła. Rodzian, która ma wychowywać do życia wspólnotowego ma w obecnych czasach poważne trudności w spełnianiu tego zadania. Lekcje religii obok ukazywania prawdziwego obrazu Kościoła mają „pogłębiać poczucie przynależności do wspólnoty kościelnej". Dopełnieniem ma być duszpasterstwo katechetyczne, które daje szansę na „przeżycie prawdziwej wspólnoty wiary".

Wprowadzenie do misji w katechezie to uzdolnienie do dawania świadectwa. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* stwierdza, że wprowadzenie do misji powinno się dokonać w rodzinie poprzez żywe świadectwo wiary rodziców (PDK 29). Tego świadectwa obecnie brakuje w zdecydowanej większości rodzin katolickich. Lekcje religii oprócz przekazu wiedzy na temat misji mają „uwrażliwić uczniów na misyjne posłannictwo Kościoła i wychowywać ich do odpowiedzialności za ewangelizację". Duszpasterstwo parafialne ma „budzić troskę misyjną całej wspólnoty Kościoła".

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w *Polsce* mówi też o siedmiu punktach oparcia (filarach) katechezy: Stary Testament, Nowy Testament, Historia Kościoła, Symbol Wiary, Sakramenty, Przykazania, Modlitwa Pańska (PDK 33). Jeśli spojrzeć na nie

[184] Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy, Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków, 2001.

w perspektywie filarów katechumenalnych to zauważamy: Słowo Boże (Stary i Nowy Testament, Historia Kościoła, Symbol Wiary, Przykazania, Modlitwa Pańska) i Sakramenty. Brakuje wyraźnie podkreślonego wymiaru wspólnotowego, choć był on zaakcentowany w zadaniach katechezy w punkcie 28.

Ważnym zagadnieniem jest „integralność katechezy". Temat niniejszej pracy w podtytule postuluje poszukiwanie modelu integralnego jako najwłaściwszej aplikacji zasad katechumenalnych do współczesnej katechezy młodzieży gimnazjalnej. W tym fragmencie pojawia się określenie „integralność" w sensie całości depozytu wiary. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* tłumaczy (cytując *Catechesi Tradendae* 30), że „żadnemu katechecie nie wolno własną powagą dzielić dziedzictwa wiary na to, co on uważa za ważne i nieważne, aby potem jednego nauczać, a drugie przemilczać" (PDK 35). *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* niejako ostrzega, że ten, kto narusza integralność orędzia, tym samym wyjaławia katechezę i zagraża jej owocom. Kryteria integralności katechezy to: chrystocentryzm i trynitarność, głoszenie Dobrej Nowiny o Królestwie Bożym, charakter eklezjalny, inkulturacja, charakter organiczny (hierarchia prawd), odkrywanie znaczenia Dobrej Nowiny dla człowieka.

Istotne dla modelu katechumenalnego treści pojawiają się w rozdziale drugim zatytułowanym: „funkcje katechezy". Mowa jest najpierw o funkcji wychowawczej, która pojawiła się w katechezie w momencie, gdy środowisko przestało w pełni realizować zadania wychowawcze (PDK 37). W obecnych czasach brakuje wspólnoty wiary, dlatego katecheza musi „stworzyć wychowankom również możliwość przeżycia i doświadczenia wartości religijnych we wspólnocie katechetycznej". *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla, że „skuteczność jakiegokolwiek wychowania zależy od możliwości przeżycia i doświadczenia wartości", co jest w pełni zgodne z postulatami katechezy o charakterze katechumenalnym. W punkcie 41 odkreśla się problem redukowania wychowania do wykształcenia, co zagraża także wychowaniu religijnemu. Pojawiają się tu stwierdzenia o „budzeniu i pielęgnowaniu wiary", która ma się stać kulturą. Cel przekazu katechetycznego jest określony jako „oświecenie życia ludzkiego orędziem wiary, umocnienie życia wiary oraz umocnienie do jej uzasadniania w świecie" (zob. DOK 85). Nie można również całego przekazu sprowadzić do wychowania, co bardzo często sugerują oczekiwania szkoły wobec nauczania lekcji religii. Jeszcze raz podkreśla się integralność katechezy. Katecheza jest nauczaniem, czyli specyficznym przekazem wiedzy, która ma „zachęcić i usposobić" słuchaczy do przyjęcia wiary. Porusza się zagadnienie memoryzacji treści,

języka katechezy, środki społecznej komunikacji.

Dla potrzeb niniejszej dysertacji szczególnie interesujący jest punkt 51 (Inicjacyjna funkcja katechezy) i następne. Według *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* „katecheza jest szczególnym i właściwym miejscem wtajemniczenia chrześcijańskiego"(zob. DOK 52). Podkreśla się inicjację związaną z sakramentami wtajemniczenia, zwłaszcza z chrztem. Jest mowa o „świadomości chrztu", którą trzeba ujmować i rozwijać nie jako świadomość aktu jednorazowego, mającego miejsce w przeszłości, ale jako „dynamiczne źródło procesu obejmującego całe życie". Mowa jest o przechodzeniu od świadomości chrztu do świadomości wyboru. Od sytuacji, w której katechizowany jest włączony w Kościół przez wiarę swoich rodziców, do sytuacji, w której świadomie wybiera Jezusa Chrystusa i Kościół. Ten proces według *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* ma się dokonać w rodzinie i w mniejszych wspólnotach (ruchach i stowarzyszeniach religijnych). Parafia ma funkcje inicjacyjną także wtedy, kiedy nauczanie religii odbywa się w szkole. To wynika z eklezjalnej natury samej katechezy (PDK 53).

Ważne w perspektywie modelu katechumenalnego jest również zagadnienie miejsca i roli katechezy w procesie ewangelizacji. Podstawą jej jest posługa słowa i świadectwo. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* dzieli proces ewangelizacji na trzy etapy: działanie misyjne wobec niewierzących i obojętnych religijnie; działania katechetyczno – wtajemniczające (w tej pracy ewangelizacja jest używana w znaczeniu ścisłym jako pierwszy kontakt z Dobrą Nowiną) wobec tych, którzy wybierają Ewangelię, oraz tych, którzy odczuwają potrzebę uzupełnienia lub odnowienia swojego wtajemniczenia; działanie duszpasterskie wobec dojrzałych w wierze chrześcijan w łonie wspólnoty chrześcijańskiej. Posługa słowa w ramach ewangelizacji dzieli się na trzy płaszczyzny: pierwsze głoszenie Ewangelii; katecheza wtajemniczająca; stałe wychowanie wiary (katecheza stała) (PDK 55)[185].

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce wymienia zadania katechezy ewangelizacyjnej, a wśród nich: przypominanie podstawowych elementów wiary, inspiracja do nawrócenia, pogłębianie przyjęcia orędzia Ewangelii, wdrażanie w życie Ewangelią, uzdolnienie do uzasadnienia nadziei płynącej z wiary, dodawanie odwagi do

[185] Por. A. Offmański, *Ewangelizacyjny charakter katechezy w ujęciu "Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce,"* w: (red.) S. Dziekoński, *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 71-82.

działań misyjnych (PDK 56). Jest tu mowa także o „nowej ewangelizacji" i „re-ewangelizacji" oraz „pre-katechezie". Nauczanie religii w szkole po roku 1990 jest określone jako „szansa dla ewangelizacji", ponieważ dla wielu ochrzczonych obojętnych religijnie, lekcje religii w szkole są jedynym miejscem spotkania z Ewangelią i ze świadkami wiary. Szkoła to często jedyne miejsce, gdzie „dzieci i młodzież ze środowisk zdechrystianizowanych mogą usłyszeć głos Kościoła i gdzie dokonać się może wyjaśniające wprowadzenie w liturgię i modlitwę Kościoła". *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* postuluje zatem, by lekcja religii w szkole była ewangelizacją i wtajemniczeniem, a nie tylko uzupełnieniem katechezy parafialnej o formację intelektualną (PDK 57).

Rozdział trzeci *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* omawia istotne elementy katechezy, które wyraźnie nawiązują do podstawowych założeń katechezy katechumenalnej.

Po pierwsze mowa jest o elemencie biblijnym w katechezie. Jest on fundamentem każdej katechezy. Ma ona korzystać z Pisma Świętego w swojej treści ale także „wprowadzać" we właściwe rozumienie Biblii i „rozmiłować", by czytana i rozważana wpływała na przemianę życia. Biblia ściśle łączy się z liturgią, która jest istotnym elementem katechezy. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* stwierdza, że zrozumienie ścisłej więzi Biblii i liturgii czyni z Pisma Świętego „istotny element wtajemniczenia chrześcijańskiego". Ten element katechezy postuluje też przyjęcie „religijnej zasady interpretacji historii" (PDK 60).

Drugim z omówionych jest element teologiczny katechezy. Pojawia się tu bardzo ważne dla naszej dysertacji określenie „kerygmat". Cytując *Catechesi Tradendae* 25 *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* stwierdza, że dzięki katechezie kerygmat jest coraz głębiej pojmowany, poszerzany o wnioski, które z niego wypływają, wyjaśniany wykładem, wymagającym także rozumowania (PDK 62). Pojawia się ciekawy problem na ile analiza teologiczna kerygmatu może przyczynić się do zwiększenia jego skuteczności. Czy przez taką analizę możliwe jest zwiększenie skuteczności Słowa Bożego, które budzi wiarę? Niewątpliwie laicyzacja społeczeństwa wpływa na konieczność pogłębienia elementu teologicznego. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* porusza zagadnienie ateizmu i laicyzacji, którym powinna przeciwstawić się katecheza (PDK 63, 64). Trzeba w tym kontekście przywołać to co Papież Franciszek stwierdza w *Evangelii Gaudium* definiując Nową Ewangelizację i jej zadania

w przekazie wiary. Papież zauważa trzy obszary działalności ewangelizacyjnej: duszpasterstwo zwyczajne, ochrzczonych nie żyjących zgodnie z wymogami chrztu i tych którzy nie znają Chrystusa albo zawsze Go odrzucali. Papież postuluje też przejście od duszpasterstwa zachowawczego do misyjnego. (por. EG 14-15)

Ważną rzeczywistością w katechezie jest doświadczenie ludzkie (PDK 65). Podkreślenie tego elementu wynika z podważenia założenia, że sama treść wiary zdolna jest wzbudzić zainteresowanie u katechizowanych. Trzeba tą treść powiązać z doświadczeniem życiowym: od niego wychodzić i do niego wracać po naświetleniu go i zinterpretowaniu. Ten postulat wynika z zasady „korelacji", która wynika z faktu, że życie ludzkie i orędzie Boże nie wykluczają się, ponieważ urzeczywistnienie wiary dokonuje się zawsze w konkretnej historii. Według tej zasady cała Biblia ukazuje świadectwo wiary Ludu Bożego, a nie teoretyczne zasady relacji z Bogiem.

Istotnym elementem katechezy jest także inkulturacja słowa Bożego (PDK 69). Zadaniem katechezy jest pomoc w odkrywaniu zarodków Słowa w kulturze świeckiej. Taką metodę przyjęła „pierwsza ewangelizacja czasów apostolskich" (Zob. DOK 109). W tej kulturze znajduje jednak odbicie także zranienie człowieka przez grzech, dlatego katecheza powinna pełnić wobec kultury funkcję krytyczną. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* idąc za *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji* 21 stwierdza, że głoszenie Ewangelii powinno dokonać się za pomocą języka danej kultury.

Ważnym wymiarem katechezy jest chrystocentryzm, teocentryzm i eklezjocentryzm. Jest tu mowa o „zwiastowaniu osoby Jezusa Chrystusa, Jego słów i zbawczego dzieła" (PDK 73). Nie chodzi więc o czysto zewnętrzny chrystocentryzm pojmowany jako zasada metodologiczna. Podkreśla się, że chrystocentryzm, czyli nakierowanie procesu katechetyczego na Chrystusa, pozwala na łączenie wiary z życiem. Katecheza ma też przybliżać katechizowanym „tajemnicę Boga", co nie może się ograniczać tylko do przyjęcia dogmatu trynitarnego. Duch Święty uzdalnia do uczestnictwa w jedności Trójcy. Eklezjocentryzm, który jest także jednym z filarów katechumenatu, to włączenie we wspólnotę Kościoła. *Dyrektorium* zaleca by na gruncie polskim pielęgnować zdrową pobożność Maryjną, ukazując Maryję jako Tę, która pierwsza uwierzyła. Podobne zalecenie odnosi się do katechezy dotyczącej świętych i błogosławionych.

Kolejny rozdział dotyczy nauczania religii w szkole. Najpierw warto zwrócić uwagę na wyraźne rozróżnienie, a jednocześnie korelację dwóch rzeczywistości: nauczania religii

w szkole i katechezy (Zob. DOK 73). W warunkach polskich nauczanie religii w szkole jest specyficzną formą katechezy. Jest to ciągle katecheza, bo nawet w szkole podmiotem działającym jest Kościół, który udziela misji kanonicznej danemu nauczycielowi religii (PDK 82).

Według *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* (83) zadaniem nauczania religii w szkole publicznej jest wychowanie chrześcijańskie i przekaz nauki wiary, tak by doprowadzić do umiłowania Boga i przylgnięcia do Niego (por. II Polski Synod Plenarny, *Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu,* 8). Wychowanie jednak nie jest katechumenatem w ścisłym znaczeniu. Może być czymś, co katechumenatowi towarzyszy, ale samo wychowanie to zdecydowanie za mało, kiedy mowa o wtajemniczaniu w wiarę. Wychowanie i przekaz intelektualny nie prowadzi do „umiłowania Boga i przylgnięcia do Niego". Do tego prowadzi osobiste doświadczenie Boga w warunkach katechumenatu. Punkt 83 podkreśla, że nie jest przedmiotem oceny szkolnej praktyka religijna, która może podlegać wartościowaniu jedynie w ramach katechumenatu parafialnego. Należy przyjąć zasadę, obecną też w katechezie parafialnej przed 1990 rokiem, że życie religijne jest przedmiotem osądu sumienia dokonywanego wobec Boga. W tym punkcie znajduje się także stwierdzenie, że katecheza szkolna służy rodzinie i społeczeństwu na zasadzie pomocniczości. Lekcja religii stanowi element dialogu interdyscyplinarnego. Istotne jest zwrócenie uwagi na fakt, że „nauczanie religii w szkole stanowi specyficzną i oryginalną formę posługi słowa"(Zob. DOK 73). Oraz przypomnienie tezy II Polskiego Synodu Plenarnego o powiązaniu nauczania religii w szkole ze wszystkimi działaniami katechetycznymi Kościoła i o konieczności wypełniania w miarę możliwości wszystkich funkcji katechezy, zwłaszcza w zakresie nauczania i wychowania oraz pogłębienia intelektualnego i przygotowania do katechezy inicjacyjnej (Zob. PSPB 44).

Punkt 84 podejmuje zagadnienie możliwości ewangelizacyjnych katechezy szkolnej. Jest wezwaniem do podejmowania w ramach nauczania religii w szkole zadań nowej ewangelizacji i pre-ewangelizacji. Autorzy *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* pojmują ewangelizację jako przezwyciężenie stereotypów dotyczących wiary i życia religijnego, zwłaszcza tych, które głoszą prywatność religii i nieuchronność konfliktu wiary i wiedzy. Punkt kończy stwierdzenie, że religia w szkole jest szansą duszpasterską i szansą na usystematyzowanie przekazu nauki chrześcijańskiej i przeformułowania efektów nauczania katechetycznego.

W punkcie 85 pojawia się stwierdzenie, że proboszcz powinien dołożyć wszelkich

starań by „Dobra Nowina docierała bez przeszkód do wszystkich, którzy na terenie szkoły zechcą jej słuchać". *A* zatem formacja o rysie katechumenalnym (słuchanie Ewangelii) może zaistnieć tylko wtedy, gdy uczeń „zechce" słuchać Dobrej Nowiny. Jednak punkt 87 przypomina o obowiązku uczestniczenia w lekcjach religii wszystkich katolików uczęszczających do placówek oświatowych, w których odbywa się nauczanie religii. Wynika z tego, że Dobra Nowina dotrze tylko do niektórych uczestników lekcji religii, otwartych na słowo Boże natomiast ci, którzy znajdą się tam tylko z obowiązku mogą wszystko, co usłyszą zingorować. Punkt 88 mówiący o rekolekcjach wielkopostnych stwierdza, że są one „uzupełnieniem nauki religii o właściwy katechezie wymiar inicjacyjny". Dalej czytamy, że „rekolekcje szkolne podejmują również zadania ewangelizacyjne wobec środowiska szkolnego". Możemy więc wysnuć wniosek, że lekcjom religii w szkole brakuje wymiaru ewangelizacyjnego i inicjacyjnego, który jest uzupełniony między innymi przez rekolekcje wielkopostne.

Rozdział piąty *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* reguluje sprawę duszpasterstwa katechetycznego w parafii[186]. Stwierdza, że katecheza, dzieci, młodzieży i dorosłych nie mogą być terenami oddzielonymi od siebie czy pozbawionymi wzajemnej łączności. Trzeba, aby one się wspierały i uzupełniały (PDK 97). Podkreśla się wagę katechezy dorosłych, gdyż to od nich zależy skuteczność katechezy dzieci i młodzieży. W tym rozdziale istotne jest zwrócenie uwagi na to, że katechetyczny charakter winny mieć również spotkania dla rodziców młodzieży przygotowującej się do przyjęcia sakramentu bierzmowania. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* zaleca trzy spotkania w ciągu roku: na początku formacji, w trakcie jej trwania oraz przy końcu.

Punkt 105 dotyczy najbardziej interesującego dla niniejszej rozprawy tematu, tzn. katechezy dzieci i młodzieży. Celem katechezy na tym etapie jest kształtowanie wiary dojrzałej, włączenie w Kościół, pomoc w wyborze drogi powołania chrześcijańskiego i podjęcie zadań w Kościele (Zob. DA 12). Punkt 106 wyraźnie podkreśla, że pierwszoplanowym miejscem katechezy jest parafia (Zob. CT 67), dlatego „nauczanie religii w szkole domaga się uzupełnienia o parafialne duszpasterstwo katechetyczne dzieci i młodzieży" (zob. II Polski Synod Plenarny, *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III tysiąclecia chrześcijaństwa* 48; *Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu* 61). Pomimo rozmaitych trudności ważne jest dobre, organizacyjne rozwiązanie

[186] Por. R. Murawski, *Działanie katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium Ogólnego i Polskiego,* tamże s. 55-70.

problemów, które w związku z tym postulatem powstają, tak aby „dzieci i młodzież nie traktowały nauki religii wyłącznie jako jednego z przedmiotów nauczanych w szkole, lecz by mogły również czerpać siłę z bezpośredniego kontaktu z Bogiem w liturgii i sakramentach świętych" (zob. Jan Paweł II, *Przemówienie do biskupów polskich w czasie wizyty „ad limina" w Rzymie (2 II 1998), 5.*)

Punkt 107 definiuje bliżej treść katechezy parafialnej. Jest to przede wszystkim przygotowanie do przyjmowania sakramentów świętych. Według *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* spotkania formacyjne w parafii winny odbywać się przynajmniej jeden raz w miesiącu i posiadać charakter katechetyczny, nie mają powtarzać nauczania religii w szkole, lecz je uzupełniać, zwłaszcza w funkcji wtajemniczenia i wychowania. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* porusza też zagadnienia: środowiska formacji, miejsca formacji, osób odpowiedzialnych i form (spotkania zbiorowe wszystkich kandydatów, celebracje w kościele, praca w grupach). Katecheza młodzieży gimnazjalnej jest zdefiniowana jako katecheza wyznania i rozumienia wiary, co powinno stanowić przedmiot przygotowania do sakramentu bierzmowania. Spotkania z kandydatami powinny mieć raczej charakter celebracji i ukazywać poszczególne sakramenty Kościoła oraz wynikające z nich zadania młodych w Kościele. II Synod Plenarny ustalił, że sakrament bierzmowania powinien być udzielany młodzieży uczęszczającej do trzeciej klasy gimnazjum[187]. Duszpasterstwo katechetyczne (na każdym poziomie nauczania) wymaga opracowania odrębnych, ale zsynchronizowanych z nauczaniem szkolnym, programów dla sakramentalnej katechezy parafialnej. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* zaleca też poszukiwanie nowej formuły szkolnych rekolekcji adwentowych i wielkopostnych.

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce w numerach od 118 do 120 opisuje podmioty odpowiedzialne za katechezę: cała wspólnota Kościoła, biskupi diecezjalni, kapłani, rodzice i dziadkowie, osoby zakonne, katecheci świeccy. Współpraca wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za katechezę jest istotnym zagadnieniem w katechumenalnym modelu wtajemniczenia.

W dalszej części *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* podejmuje temat posługi katechetycznej w parafii. W punkcie 139 definiuje zadanie parafii jako koordynację działań katechetycznych wspólnot, ruchów i nauczania religii w szkołach znajdujących się na terytorium. Ponadto pojawia się stwierdzenie iż „nie wszystkie funkcje

[187] II Polski Synod Plenarny, *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II,* 112.

i zadania katechezy mogą być w całej pełni realizowane w parafii, dlatego wymagane jest zintegrowanie parafialnej posługi katechetycznej z innymi instytucjami, podejmującymi podobne działania"(Zob. DOK 257).

Czy w związku z tym można wysnuć wniosek, że nie tylko parafia uzupełnia katechezę szkolną, ale także, że szkoła uzupełnia katechezę parafialną o pewien brakujący jej element? To pytanie może stać się inspiracją do wyznaczenia istotnych zadań katechezie szkolnej i jej synchronizacji z katechezą parafialną. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na zadania duszpasterzy, a szczególnie proboszcza parafii. Wśród zadań proboszcza (PDK 140) pojawia się między innymi integrowanie katechezy i nauczania religii w szkole z całym duszpasterstwem parafialnym, zwłaszcza z programem ewangelizacyjnym wspólnoty kościelnej oraz troska o zapewnienie więzi między katechezą parafialną i szkolną a sakramentami i liturgią oraz innymi działaniami duszpasterskimi.

Także katecheci mają swoje istotne zadania w procesie wtajemniczenia i synchronizowania różnych wymiarów katechezy. W rozdziale piątym zatytułowanym „Formacja Katechetów", w punkcie 151 dotyczącym kryteriów formacji katechetów czytamy: „W formacji katechetycznej należy przekazać katechetom takie rozumienie katechezy, jakie ma dzisiaj Kościół i uzdolnić ich do urzeczywistniania tego modelu katechezy. Dotyczy to zwłaszcza realizacji katechezy w jej funkcji nauczania, wychowania i wtajemniczenia. Wymaga to, aby katecheci byli równocześnie nauczycielami, wychowawcami i świadkami"(Zob. DOK 237).

Jak wynika z przeprowadzonej analizy *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce,* konieczna jest komplementarność, korelacja i synchronizacja katechezy szkolnej i parafialnej, gdyż ewangelizacja i wtajemniczenie tylko częściowo mogą być realizowane w szkole. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla, że w katechezie powinny być obecne elementy, które wyraźnie nawiązują do katechumenatu pierwotnego: słowo, sakramenty i wspólnota. Mają one prowadzić do celu nadrzędnego, czyli komunii z Jezusem Chrystusem. Wśród zadań katechezy, elementy katechumenalne pojawiają się w „rozwijaniu poznania wiary" (słowo Boże), w „wychowaniu liturgicznym" (sakramenty), w „wychowaniu do życia we wspólnocie". Wśród funkcji katechezy znajduje się funkcja wychowawcza, czyli stworzenie środowiska doświadczenia wiary i wzrostu w wierze. Jest to postulat stworzenia swoistego „inkubatora wiary", czyli środowiska katechumenalnego dla ochrzczonych, którzy nie otrzymali dostatecznego wtajemniczenia w wiarę. Drugą funkcją jest nauczanie, ze swoją katechumenalną specyfiką.

Ma bowiem przekazywać wiedzę, która usposobi do przyjęcia wiary. Trzecią jest funkcja inicjacyjna, czwartą funkcja ewangelizacyjna. Wśród elementów katechezy pojawiają się elementy katechumenalne (biblijny, teologiczny (kerygmat), doświadczenie ludzkie, chrystocentryzm, teocentryzm, eklezjocentryzm). *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* w rozdziale piątym podejmuje zagadnienie duszpasterstwa katechetycznego w parafii. Pojawiają się elementy katechumenalne: kształtowanie dojrzałej wiary, inicjacja sakramentalna i wtajemniczenie. Pojawia się postulat opracowania odrębnych programów dla katechezy parafialnej. W kwestii formacji katechetów podkreśla się uzdolnienie do dawania świadectwa.

2.1.1. Elementy wtajemniczenia chrześcijańskiego w Podstawie Programowej i ogólnopolskich programach nauczania religii

Kolejnym poziomem programowania katechezy jest podstawa programowa i oparte na niej programy nauczania religii. Reforma oświata i powrót religii do szkoły stworzyły konieczność wypracowania nowym programów nauczania. Zgodnie z charakterem niniejszej dysertacji zbadamy te rejony pod kątem katechumenalnym

Podstawa programowa to dokument, który zawiera całościowe spojrzenie na działalność katechetyczną prowadzoną w trzech środowiskach katechezy (rodzia, parafia i szkoła) oraz koresponduje z narodowym dyrekorium katechetycznym[188]. *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* z 2001 roku we wstępnie stwierdza między innymi, że „głoszenie Dobrej Nowiny o zbawieniu, czyli posługa słowa Bożego, realizuje się przez pierwsze głoszenie, tzn. przepowiadanie misyjne, katechezę przed i pochrzcielną, posługę liturgiczną, katechetyczną i teologiczną“ (por. DOK 49-52)[189]. Według *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* posługa katechetyczna przybiera postać pierwszego głoszenia wobec niewierzących i obojętnych religijnie (Zob. DOK 61). Poza działalnością ewangelizacyjną skierowaną do niewierzących Kościół zwraca się z Dobrą Nowiną także do tych, którzy już uwierzyli i zdecydowali się należeć do Jezusa Chrystusa. W tym przypadku katecheza przejmuje funkcję wprowadzania w pełnię życia chrześcijańskiego, czyli wtajemniczeniem. To właśnie wtajemniczenie staje się ważnym ogniwem między działaniem misyjnym Kościoła, którego istotą jest wzywanie do wiary, oraz

[188] Por. J. Szpet, *Podstawa Programowa Katechezy,* w: (red.) S. Dziekoński, *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 23-42.
[189] Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy, Kościoła Katolickiego w Polsce*, dz. cyt.

działaniem duszpasterskim, które wspiera wiarę wspólnoty chrześcijańskiej (Zob. DOK 64). Stąd też wszelkie inicjatywy Kościoła powinny wspierać człowieka w jego upodabnianiu się do Jezusa Chrystusa i włączaniu do wspólnoty Jego uczniów. Wspólnota ta swą wiarę wyznaje, celebruje i o niej świadczy (Por. DOK 67-68).

Katecheza dzieci i młodzieży po roku 1990 przybrała postać głównie nauczania w szkole, jednak dokumenty katechetyczne nie pomijają pozostałym dwóch środowisk katechetycznych czyli parafii i rodziny. Charakterystycznym dla katechezy szkolnej zjawiskiem jest to, że zarówno dzieci jak i młodzież prezentują dość zróżnicowany poziom zainteresowania Ewangelią, a w konsekwencji różny poziom życia religijnego. Można też zauważyć, że wiele osób korzystających ze szkolnej katechezy nie osiągnęło jeszcze dojrzałości odpowiedniej swojemu wiekowi. W związku z tym katecheza szkolna powinna przybierać postać procesów ewangelizacyjnych, a mniej wtajemniczać skoro brakuje fundamentów wiary[190]. Nauka religii w szkole nie wyczerpuje w pełni zadań stawianych przed katechezą (por. *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* 73), dlatego konieczne jest jej uzupełnienie katechezą w rodzinie i w parafii. Współczene rodziny stały się w tej kwestii dysfunkcyjne i nie tylko, że przestały być środowiskiem wzrastania w wierze, ale nie dają nawet podstawowego oparcia w rozwoju ludzkim. Katecheza w szkole jest szansą objęcia dzieci i młodzieży z tych właśnie rodzin. Z ciągle zmieniające się sytuacji egzystencjalnej polskiej młodzieży wynika też konieczność różnorodności programów i podręczników dostosowanych do różnych potrzeb ewangelizacyjnych środowisk, w jakich wychowują się nowe pokolenia. Według wytycznych *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* katecheza ma wprowadzać w życie religijne (przedszkole), kierować inicjacją w sakramenty pokuty, pojednania i Eucharystii (klasa 1-3), odsłaniać historię zbawienia (klasa 4-6), prowadzić do rozumnego wyznawania wiary i je wspierać (gimnazjum) i wreszcie umożliwiać dawanie świadectwa życia chrześcijańskiego (szkoły ponadgimnazjalne).

Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce nazywa katechezę adresowaną do młodzieży gimnazjalnej katechezą „wyznania i rozumienia wiary”[191]. W płaszczyźnie działań wychowawczych dokument postuluje, aby z cierpliwością i mądrością pomóc młodemu człowiekowi, przeżywającemu swoisty kryzys tożsamości, w kształtowaniu własnego, autonomicznego wnętrza, w przechodzeniu od wychowania do

[190]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, Lublin 2009, s. 227.
[191] Por. S. Dziekoński, *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce,* w: (red.) S. Dziekoński, *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 103-122.

samowychowania i w konsekwencji nawiązywania dojrzałych relacji. Wiele kryzysów religijnych i odrzucenie nauczania Kościoła ma swoje źródło w osobistych trudnościach natury seksualnej, dlatego w kwestii rozwoju religijnego istotne są na tym etapie edukacyjnym treści związane z sakramentem pokuty i pojednania oraz możliwość korzystania przez młodzież z kierownictwa duchowego. Trzy podstawowe procesy psychiczne: interioryzacja, absolutyzacja i socjalizacja wyznaczają kierunek procesu dojrzewania młodzieży gimnazjalnej. Należy więc zadbać by wartości religijne zostały powiązane z życiem i osobiście przyjęte przez uczniów, a także by zostały umieszczone w centrum życia jako punkt odniesienia. W procesie socjalizacji ważną rolę pełnią grupy rówieśnicze pielęgnujące wartości religijne, które powinny powstawać w ramach szkoły i parafii. Pośród różnych zadań podkreśla się bliższe przygotowanie do bierzmowania, które powinno zdominować katechezę parafialną na gimnazjalnym etapie edukacyjnym[192]. Katecheza przygotowująca do sakramentu bierzmowania ma nosić cechy katechezy katechumenalnej, a zwieńczeniem tego etapu formacji ma być uroczyste sprawowanie sakramentu bierzmowania przy aktywnym współudziale młodzieży w całej liturgii. Zadaniem tej pracy jest zbadać czy elementy formacji katechumenalnej rzeczywiście pojawiają się w *Podstawie Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* z 2001 roku.

Omawiany dokument w celach na etapie gimnazjum mówiąc o sześciu zadaniach katechezy cytuje *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*. Tymi celami są: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia we wspólnocie, wprowadzenie do misji. Tak sformułowane cele dotyczą katechezy w szerokim tego słowa znaczeniu. Jest to więc katecheza prowadzona w różnych środowiskach i adresowana do różnych grup odbiorców. Niniejsza dysertacja skupia się na katechezie szkolnej etapu gimnazjum, aby w niej odnaleźć elementy katechumenalne. Zauważmy, że w tak sformułowanych zadaniach katechezy akcent nie jest położony na wtajemniczenie chrześcijańskie. Zamiast „rozwijania poznania wiary" trzeba by mówić o wprowadzeniu w osobiste doświadczenie wiary. W miejsce „wychowania liturgicznego" konieczna była by inicjacja sakramentalna, czyli wprowadzenie młodego człowieka w przeżywanie liturgii jako osobistego spotkania z Jezusem Chrystusem. „Wychowanie do życia we wspólnocie" powinno bardziej zaakcentować wprowadzenie we wspólnotę Kościoła, a „wprowadzenie do misji" musiałoby uzdalniać do ewangelizacji, jako owocu osobistego doświadczenia wiary. Zadanie „formacja moralnej" zawiera postulowaną w katechumenacie

[192]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 212.

internalizację wartości, a „nauczanie modlitwy" można utożsamić z inicjacją modlitewną. Istotne jest jednak jak te zadania *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji* zostaną przełożone na cele katechetyczne. *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* postuluje „wychowanie katolika świadomego i odpowiedzialnego za swoją wiarę, kochającego Boga, Kościół i własną Ojczyznę" poprzez 10 celów katechetycznych. Analizując je w perspektywie katechumenalnej można stwierdzić, że dominuje funkcja poznawcza, niekiedy ograniczona tylko do poznania pojęć, przy założeniu, że samo poznanie doprowadzi do przemiany życia. Brakuje wyraźnie głoszenia Dobrej Nowiny o Zbawieniu w Jezusie Chrystusie. „Wychowanie do udziału w liturgii" to nie inicjacja modlitewno – sakramentalna, ale pewien jej element. „Wdrożenie do przestrzegania przykazania miłości", to nie to samo, co przestrzeganie przykazań jako wynik osobistego spotkania z miłością Boga w Jezusie Chrystusie. Konieczne wydaje się również odwrócenie kolejności celów, tak by poznanie miłości Bożej znalazło się przed przestrzeganiem przykazań Bożych. Jeśli pod pojęciem „socjalizacji kościelnej" autorzy rozumieją wtajemniczenie w życie wspólnoty Kościoła to można uznać, że jest to cel o zabarwieniu katechumenalnym. Cel nr 4 („Internalizacja prawd wiary i katolickich postaw moralnych") i cel nr 6 („Przygotowanie do umiejętnego wyboru dobra w konkretnych sytuacjach życiowych") są jak najbardziej zgodne z modelem katechumenalny. Widzimy tu wyraźnie ujęcie egzystencjalne, które przenosi poznane prawdy w konkretną rzeczywistość. Cel nr 8 („Odniesienie działań człowieka do woli Boga") wyraźnie wskazuje na konieczność konfrontacji życia ze Słowem Bożym, a więc realizuje jeden z najważniejszych postulatów katechezy katechumenalnej. Widzimy więc, że cele katechezy wpisuje się w formację katechumenalną ale tylko w pewnym wymiarze, co sprawia, że koniecznym wydaje się szersze wykorzystanie wskazań modelu katechumenalnego.

Kolejnym krokiem jest poddanie analizie zadań nauki religii, jakie proponuje *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*. Spośród dziesięciu zadań, trzy noszą wyraźne rysy katechumenalne i dotyczą wtajemniczenia w liturgię i słowo Boże. Jest to zadanie nr 2 („Wprowadzić w lekturę Pisma Świętego; rozwijać umiejętność odbioru tekstów biblijnych i w ich świetle rozumieć świat, człowieka, własne powołanie; ukazać wybrane postaci Starego i Nowego Testamentu jako przykłady rozwiązywania problemów w świetle wiary; ukazać jedność Nowego i Starego Testamentu"), 3 („Pogłębić przeżywanie roku liturgicznego, przedstawić sakramenty jako znaki działania Boga w życiu Kościoła i chrześcijanina; umocnić w świadomości konieczność przyjmowania sakramentu pokuty

i Eucharystii; prowadzić bliższe przygotowanie do sakramentu bierzmowania i dalsze do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie") i 6 („Wprowadzić w lekturę Pisma Świętego; ukazać bogactwo *Modlitwy Pańskiej* jako drogi chrześcijanina"). W pozostałych dominuje intelektualizm, który ogranicza katechezę tylko do przekazu wiedzy. Ewangeliczne błogosławieństwa, jako pewien model człowieka przemienionego przez działanie Ducha Świętego, są elementem docelowym drogi rozwoju wiary. Wydaje się, że stawianie ich obok Dekalogu, nie jest poprawne z punktu widzenia pedagogii wiary. Cel nr 4 („Kształtować postawy wewnętrzne związane z sakramentem pokuty i pojednania oraz Eucharystii") może być wykorzystany w modelu katechumenalnym, jeśli „kształtowanie postawy" będziemy rozumieć jako poddanie się działaniu słowa Bożego[193].

Kolejną płaszczyzną uszczegółowienia jest wyznaczenie treści katechezy. Należy zbadać, czy znajdują się w warstwie merytorycznej *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* nawiązania do katechumenatu pierwotnego. Na 29 modułów treściowych, sześć (nr 7 – „Boże Objawienie jako pomoc w rozwiązywaniu problemów stojących przed człowiekiem", nr 8 – „Rok liturgiczny w Kościele: Adwent, Boże Narodzenie w raz z okresem Narodzenia Pańskiego, tydzień modlitw o jedność chrześcijan, Wielki Post, rekolekcje szkolne, Triduum Paschalne, okres wielkanocny, Zesłanie Ducha Świętego, miesiące i święta maryjne, uroczystości wybranych patronów Polski i świętych polskich", nr 9 – „Sakramenty – działanie Chrystusa żyjącego w Kościele", nr 10 – „Eucharystia sakramentem miłości", nr 11 – „Sakrament pokuty i pojednania sakramentem nawrócenia", nr 19 – „Modlitwa Pańska jako program drogi chrześcijanina") jest bezpośrednim przełożeniem założeń katechumenalnych na treści katechetyczne. Trzynaście punktów (12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 28, 29) można wykorzystać w modelu katechumenalnym przy odpowiednim ujęciu metodycznym. Pozostałe jednostki (1, 2, 3, 4, 5, 6, 14, 23, 26, 27) treściowo wyraźnie odbiegają od założeń modelu katechumenalnego.

Należy również zbadać, jakich osiągnięć ucznia spodziewają się autorzy *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* i czy te osiągnięcia uwzględniają założenia katechumenalne. Na 22 zamierzone osiągnięcia tylko dwa (nr 6 - „Odkrywanie Sakramentów jako znaków działania Boga w życiu Kościoła" i nr 19 – „Umiejętność rozwiązywania podstawowych problemów wiary") wyraźnie korespondują z zasadami

[193] „Podstawa programowa z 2001 za cel uznaje "przedstawienie osoby Jezusa Chrystusa", "internalizację" prawd wiary, zakłada że młodzież będzie "rozumieć" życie i działalność zbawczą Jezusa Chrystusa. Nie zakłada jednak prowadzenia młodzieży do nawrócenia." Tamże, s. 463.

katechumenalnymi. Osiem (3, 5, 8, 9, 10, 18, 21, 22) wyznacza kierunek, który może być mierzalnym efektem wtajemniczenia chrześcijańskiego. Pozostałe (1, 2, 4, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20) nie uwzględniają modelu katechumenalnego, który nie ogranicza się do przekazania treści, ale zwraca uwagę na konieczność internalizacji wartości, potwierdzonej konkretnymi postawami. W zasadzie terminy z *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*: „wiedzieć", „rozumieć", „umieć" mają pewien rys katechumenalny. Katechumen otrzymywał konkretny zasób wiedzy, którą miał zrozumieć i umieć ją wykorzystać, ale wtajemniczenie ma być czymś więcej niż formowaniem sfery poznawczej, intelektualnej i sprawnościowej (wolitywnej).

Omawiany dokument porusza też zagadnienie procedur osiągania wyżej opisanych celów, w tym metod kształcenia. Na pierwszym miejscu wymienia metody aktywizujące zapożyczone z pedagogiki świeckiej. Te metody budzą zainteresowanie tematem i umożliwiają aktywne poszukiwanie odpowiedzi na nurtujące ucznia pytania. Wśród tych metod ogranicza się wykorzystanie metody podającej, która w tym kontekście nie ma waloru aktywizacji. W katechumenacie starożytnym, który sięga korzeniami Starego Testamentu, słowo odgrywało i odgrywa istotną rolę w procesie dochodzenia do wiary. Konieczne jest więc roztropne połączenie metod aktywizujących i podających, głównie w sensie głoszenia kerygmatu. Cenne natomiast jest stwierdzenie, że katecheta („przedstawiciel Kościoła") ma pełnić rolę przewodnika, inspiratora, wspierającego, kierującego poszukiwaniami i odkrywaniem prawdy. Najistotniejszym jest zwrócenie uwagi na to, że katecheta ma być świadkiem wiary.

Kolejne zagadnienie to kwestia wykorzystania w katechezie metod biblijnych. *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla, że zadaniem tych metod jest kształtowanie umiejętności wykorzystania i rozumienia Objawienia Bożego. Istotne z punktu widzenia katechumenalnego jest stwierdzenie o konieczności „wprowadzenia uczniów w materiał źródłowy, którym jest Pismo Święte, dokumenty Kościoła itp."

Dokument postuluje również wykorzystanie metod poszukujących (drama, dykusja, panel, trybunał, praca z tekstem, metoda problemowa, quizy, rewizja życia). Podkreśla się tutaj, że metody te „budzą poczucie odpowiedzialności za siebie, rodzinę, środowisko". Warto zaakcentować fakt, że w katechumenacie pierwotnym podkreślano fakt, że to Duch Święty przez głoszone słowo budzi człowieka do wiary, a metody są tylko narzędziem, które musi być umiejętnie wykorzystane. Kształtowanie wzorców osobowych jest tutaj również przedstawione na wzór nauczania świeckiego. Mamy, więc pewien ideał, wzór, który trzeba

naśladować. Patrząc na katechezę pierwszych wieków można zauważyć, że chrześcijanin, to człowiek, który poddaje się działaniu Ducha Świętego w Kościele, a nie własnym wysiłkiem naśladuje wzorce moralne.

Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce porusza także zagadnienie metod problemowych i stwierdza, że służą one integrowaniu doświadczenia życiowego i wiary, co jest szczególnie cenne w ujęciu katechumenalnym. W ostatnim zdaniu pojawia się wzmianka o metodach medytacyjnych i liturgicznych wprowadzających w liturgię i modlitwę, co jest także istotnym punktem modelu katechumenalnego.

Omawiany dokument zawiera także istotne wskazania o współpracy środowisk, co w temacie katechumenatu, jest jednym z kluczowych zagadnień, chodzi bowiem o stworzenie młodemu człowiekowi środowiska rozwoju wiary i włączenie go we wspólnotę Kościoła. Ten temat zostanie dokładniej przeanalizowany w rozdziale trzecim.

Jeśli chodzi o rodzinę, kontakt katechety z rodzicami, ze względów organizacyjnych dokonuje się poprzez szkołę. *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* sugeruje by na początku roku podać rodzicom wymagania i zakres podejmowanych tematów (rodzice mają do tego prawo, gdyż w gimnazjum to oni decydują o udziale dziecka w lekcji religii). Kontakty z rodzicami powinny jednak mieć miejsce także na terenie parafii – katecheta powinien w miarę możliwości włączyć się w duszpasterstwo katechetyczne w parafiach swoich uczniów. W temacie współpracy ze środowiskiem parafialnym dokument wyraźnie podkreśla, że przygotowanie do sakramentu bierzmowania wykorzystuje osiągnięcia związane z nauką religii w szkole i ma realizować przede wszystkim funkcję wtajemniczenia. Program działań katechetycznych w parafii uwzględnia nowy system edukacji szkolnej i takie jego elementy jak: środowisko formacji, jakim jest własna parafia (a nie parafia, na terenie której znajduje się szkoła); miejsce formacji, którym jest budynek kościelny lub parafialny; czas formacji, która trwa przez trzy lata nauki w gimnazjum, a spotkania odbywają się przynajmniej jeden raz w miesiącu (klasa I i II), przynajmniej dwa razy w miesiącu (klasa III); osoby odpowiedzialne za formację: księża, katecheci, animatorzy wywodzący się z kościelnych ruchów młodzieżowych; formy: spotkania ogólne wszystkich kandydatów, celebracje w kościele parafialnym, praca w grupach; treści działań katechetycznych parafii wynikające z celów katechetycznych (*Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*) i skorelowane z treściami nauki religii w szkole. Podkreśla się też wykorzystanie duszpasterskie rekolekcji adwentowych (parafialnych) i wielkopostnych (szkolnych lub parafialnych, zależnie od tradycji diecezji).

Wszystkie te elementy noszą wyraźny rys katechumenalny, co jest zrozumiałe, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że parafia, jako Kościół lokalny, powinna być miejscem przekazywania wiary.

Podsumowując, respektująca *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* rozpoczyna się przypomnieniem najważniejszych przesłanek i wniosków dotyczących katechezy w Polsce po roku 1990. Należy do nich stwierdzenie, że w obecnej rzeczywistości katecheza szkolna przejmuje zadania ewangelizacyjne, a zrezygnować musi w większości z zadania wtajemniczenia, które domaga się uzupełnienia w katechezie rodzinnej i parafialnej. W odniesieniu do interesującego nas etapu edukacyjnego katecheza ma „prowadzić do rozumnego wyznania wiary i je wspierać". *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla wagę filozofii jako pomocy w racjonalnym poszukiwaniu prawdy, a więc także w odkrywaniu istnienia Boga[194]. Zawiera także opis korelacji prozdrowotnej i zadania kształtowania różnych wymiarów zdrowia: fizycznego, psychicznego, społecznego i duchowego (PPK s. 65)[195]. Istotną ścieżką edukacyjną jest edukacja czytelnicza i medialna, która ma doprowadzić do krytycznego odbioru treści i formy przekazów medialnych (PPK s. 66)[196].

W podsumowaniu należy podkreślić następujące wnioski:

- W świetle zadań wynikających z *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji* konieczne dla dzisiejszej katechezy wydaje się położenie większego akcentu na wymiar katechumenalny.
- Należy także zauważyć, że w celach następuje wyraźne odejście od modelu katechumenalnego w kierunku kształcenia szkolnego. Sama terminologia („ukazywać", „wprowadzać w świat pojęć", „przedstawiać", „wychowywać", „przygotować", „wdrożyć", „odnieść") nawiązuje do katechumenatu tylko w niewielkim stopniu[197].
- W ujęciu zadań nauki religii w szkole dominuje funkcja informacyjna, choć pojawia się także wtajemniczenie w słowo Boże i liturgię, co wskazuje na to, że wymiar katechumenalny nie został zupełnie pominięty. Brakuje jednak wyraźnie

[194]Por. Tamże, s. 220.
[195]Por. Tamże, s. 222.
[196]Por. Tamże, s. 223.
[197]Por. Tamże, s. 463.

katechumenalnego ujęcia, czyli stworzenia środowiska wzrostu w wierze. Wyrażają to takie terminy określające zadania nauczyciela jak: „wyjaśnienie", „kształtowanie", „przedstawienie", „ukazanie", „uświadomienie". Mniej jest terminów takich jak: „wprowadzenie" czy „pogłębienie".

- W treściach lekcji religii przeważają propozycje tematów, które można wykorzystać w modelu katechumenalnym przy zastosowaniu odpowiedniej metodyki przekazu (13 tematów). Na drugim miejscu jest grupa tematów, które nie korelują z modelem katechumenalnym (10). Na trzecim miejscu wyraźnie katechumenalne treści (6).
- W zaplanowanych osiągnięciach ucznia zauważyć można akcent położony na zrozumienie *i* umiejętności. Brakuje wyraźnego postawienia akcentu na wtajemniczenie, jako efektu lekcji religii. Konieczne wydaje się zbadanie wiary, czyli konkretnych postaw, które weryfikuje wprowadzenie w życie poznanych treści. Jest to trudne, ale wydaje się możliwe w rzeczywistości szkoły. Ostatni punkt tej części dokumentu stwierdza, że osiągnięciem ucznia powinno być „zaangażowanie w apostolstwo świeckich", co pokazuje, że mamy w szkolnym nauczaniu religii kryterium, które idzie głębiej niż sprawdzenie przyswojonej wiedzy.
- Wiele wniosków można wysnuć z procedur osiągania celów. Duży akcent położony jest na metody aktywizujące zapożyczone z pedagogiki świeckiej, zbyt mało jest głoszenia słowa Bożego tak istotnego w modelu katechumenalnym. Cenne jest zaakcentowanie faktu, że katecheta ma być świadkiem wiary. Element katechumenalny pojawia się w metodach biblijnych, poszukujących i problemowych. Są też zasygnalizowane metody medytacyjne i liturgiczne. Istotna jest wzmianka o współpracy środowisk, czyli nawiązanie kontaktu z rodzicami zarówno na terenie szkoły jak i parafii oraz zadania dla tej ostatniej, która ma realizować funkcję wtajemniczenia. Wszystkie wymienione w tym miejscu elementy są w stu procentach katechumenalne.

Układ celów, zadań, treści i osiągnięć jest logiczny i konsekwentny, chociaż wydaje się, że pewne elementy można uporządkować w bardziej logiczny sposób i zrównoważyć poziomy uszczegółowienia[198]. Brakuje też konkretnych wskazań w wymiarze ewangelizacyjnym, który stopniowo staje się jedynym możliwym kształtem katechezy

[198]Por. Tamże, s. 215n.

szkolnej, ze względu na uczestników lekcji religii[199].

Założenia *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* i ich realizacja w praktyce programów nauczania religii i materiałów do katechezy są kolejnym etapem badawczym pracy. Wybrano podręczniki ogólnopolskie, zatwierdzone jako zgodne z obowiązującym programem, aktualnie używane. Jak zauważono wczesniej ważnym kryterium była synchronizacja materiałów do katechezy parafialnej i szkolnej tego etapu edukacji stąd wybrano progamy postulujące synchronizację. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż zgoda na pluralizm programów i podręczników wynikała ze zrozumienia, iż na terenie Polski młodzież wychowywana jest w różnych tradycjach, jeśli chodzi o religijność, stąd różne są potrzeby ewangelizacyjne. Stworzenie jednego podręcznika było niemożliwe[200]. Programy zostaną poddane analizie w kolejności chronologicznej, według daty zatwierdzenia programu.

2.1.1.1. *Program* Wierzyć Chrystusowi[201]

Program Komisji Wychowania Katolickiego opiera się na trzech dziełach Jezusa Chrystusa: objawieniu, zbawieniu i posłaniu. Chrześcijanin powinien wiarą odpowiedzieć na działanie Jezusa Chrystusa w historii zbawienia. Program klasy pierwszej gizmnazjum prowadzi ucznia od religii do wiary („Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku"), w klasie drugiej kluczem jest prezentacja historia zbawienia, bliska układowi roku liturgicznego („Jezus Chrystus Zbawia"), klasa trzecia opiera się na przygotowaniu do bierzmowania i uwrażliwieniu na dawanie świadectwa wiary („Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła"). Program zakłada, że uczniowie będą pogłębiać swoją znajomość Chrystusa w trakcie spotkań mających charakter inicjacyjny i liturgiczny, co odbywa się w parafii, do której należą i w której mają przyjąć sakrament bierzmowania. Kolejne lata nauczania wyznaczone są przez tematykę związaną z godnością człowieka (klasa pierwsza), ze społecznym wymiarem życia chrześcijańskiego (klasa druga), oraz z bezpośrednim przygotowaniem do bierzmowania, rozumianego jako wejście w obszar dojrzałości chrześcijańskiej (klasa trzecia). Porównując z *Podstawą Programową* nastąpiło w programie wyraźne ograniczenie materiału dotyczącego historii Kościoła. Brakuje też tematyki,

[199]Por. Tamże, s. 227.
[200] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki do nauczania religii w gimnazjum,* w: (red.) J. Stala, *Wychowanie młodzieży w średnim wieku szkolnym*, T. 2, Tarnów 2007, s. 398.
[201] nr AZ-3-01/1 z 20 IX 2001

odnoszącej się do trudności okresu dojrzewania. Zasygnalizowane zmiany przekładają się na brak wielu obowiązkowych zagadnień historycznych oraz podjęcia problematyki konkretnych trudności okresu dojrzewania w czterech seriach podręcznikowych napisanych według wytycznych programu AZ-3-01/1[202]. Do programu zostały napisane serie: „W drodze do Emaus", „Odsłonić twarz Chrystusa", „radomska"[203] pod kierunkiem ks. Stanisława Łabendowicza i „lubelska" pod kierunkiem ks. Ryszarda Lisa. Zostaną one dokładniej przeanalizowane w kolejnym etapie pracy.

2.1.1.2. *Program* Przyjąć blask Bożej Prawdy[204]

Kolejny program, opracowany przez J. Szpeta i D. Jackowiak podejmuje wymóg integralności procesu katechetycznego[205]. Ten element jest istotny w modelu katechumenalnym, gdyż patrzy na ucznia całościowo jako na osobę dojrzewającą na różnych płaszczyznach. Jak czytamy we wstępie: „Program szczególne miejsce pragnie przyznać wychowaniu do prawdy i do wolności zgodnie z Ewangelią, formacji sumienia, wychowaniu do miłości, problematyce powołaniowej, zaangażowaniu chrześcijańskiemu w społeczeństwie, odpowiedzialności misyjnej za świat". Program poszczególnych roczników koncentruje się wokół następujących haseł: „Słowo Boga jest blisko ciebie", „Wolni przez miłość", „Żyjąc z innymi, dla innych".

- „Słowo Boga jest blisko Ciebie" (klasa pierwsza)

Na tym etapie twórcy programu stawiają katechecie zadanie uwrażliwienia ucznia na obecność i działanie Boga w jego życiu oraz udzielenie Bogu odpowiedzi. Miejscem odkrywania obecności Boga jest słowo Boże, które aktualizuje się w życiu ucznia. Program zaczyna od pytań o sens życia („Szukam sensu życia" - dział 1), dalej ukazuje odpowiedź, którą przynosi słowo Boże („Pismo Święte księgą o Bogu i człowieku" - dział 2), Boga powołującego człowieka do współpracy w dziele zbawienia („Bóg prowadzi swój lud w wolności" - dział 3), kierującego do każdego indywidualne wezwanie („W poszukiwaniu

[202]Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 385.
[203] W tym przypadku oraz w przypadku podręczników serii „hiszpańskiej", „poznańskiej", „lubelskiej" i „warszawsko – praskiej" będę używał tego określenia w związku z miejscem wydania oraz ze względu na brak nazwy serii.
[204] nr AZ-3-02/2 z 27 II 2002
[205] Program powstał w oparciu o: Konferencja Episkopatu Polski. Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych. Program studyjny.*, Poznań, 1999; J. Szpet, D. Jackowiak, *Podstawa Programowa i program kształcenia religijnego młodzieży. Projekt*, Poznań, 2001.

własnej tożsamości" - dział 4), człowieka odpowiadającego wiernością („Wierność do końca"– dział 5). Patrząc na te założenia pod kątem formacji katechumenalnej można zauważyć, że dział pierwszy daje egzystencjalny punkt wyjścia do katechezy, która nigdy nie może być oderwana od rzeczywistości konkretnego człowieka, czyli jej adresata. Na tą egzystencję rzuca światło słowa Bożego dział drugi. W zadaniach nauczyciela religii brakuje jednak w tym dziale takich sformułowań jak „wtajemniczyć" w słowo Boże. Jest „zapoznanie", „motywowanie", „rozbudzanie". Dział trzeci, jako jeden z celów zakłada „kształtowanie postawy wewnętrznej wolności opartej na wierze w Boga". W formacji katechumenalnej chodzi o poddanie się kształtującej mocy słowa Bożego bardziej niż o własny wysiłek i pracę nad sobą. Cenne jest ukazanie Mojżesza, Pawła, życia pierwotnej gminy chrześcijańskich jako punktu odniesienia dla kształtowania wiary dojrzałej. W zadaniach nauczyciela religii mamy jednak akcent na „zapoznawanie", „rozbudzanie świadomości" a nie wtajemniczanie. Dział czwarty wśród zadań wymienia „kształtowanie własnej tożsamości w oparciu o biblijne wzorce osobowe", podczas gdy słowo Boże samo z siebie ma moc kształtowania człowieka, jeśli jest słuchane, celebrowane, rozważane we wspólnocie. Drugim celem ma być „rozwijanie umiejętności odbioru tekstów", co znowu można uznać za traktowanie słowa Bożego w sposób instrumentalny w katechezie. Cenne z punktu widzenia modelu katechumenalnego jest ukazanie ważnych postaci historii zbawienia: Saul, Dawid i Salomon, gdyż w tych konkretnych życiorysach katechizowany może odnaleźć własne zmagania o wiarę. Dział piąty nie ma jednego wyraźnie sprecyzowanego celu. Treści oscylują pomiędzy problemem cierpienia, eschatologii, płciowości, uzasadnianiem poglądów. Brakuje osadzenia w temacie wierności i ukazania, że nie zależy ona wyłącznie od osobistego wysiłku, ale od oparcia wiary na słowie Bożym, wspólnocie i sakramentach. Wśród zamierzonych osiągnięć mowa jest o dobrym wychowaniu i wykorzystaniu poznanej wiedzy. W katechezie pierwszego roku gimnazjum nie widać wyraźnie prowadzenia katechizowanego do konkretnych postaw życiowych, które można by zweryfikować. Internalizacja wartości jest istotnym elementem integralnego modelu wtajemniczenia, który mógłby się tutaj wyraźniej pojawić.

- „Wolni przez miłość" (klasa druga)

Program wychodzi od naturalnego poszukiwania szczęścia („Poszukiwanie szczęścia" – dział 1), kieruje ucznia ku odpowiedzi, którą daje religia („Człowiek istotą religijną" – dział 2), ukazuje Boga, który prowadzi człowieka ku szczęściu („Żyć w wolności" – dział 3), co wymaga budowania postawy wiary („Jest Jeden Bóg" – dział 4) i przyjęcia samego Boga

(„Nie będziesz brał imienia…” - dział 5) oraz wyrażenia wiary w celebracji („Bóg mnie zaprasza” – dział 6). Uczeń ma poznać jak to wyznanie wiary kształtowało się w ciągu wieków („Dzieje ludu Bożego...” - dział 7).

Katecheza tego etapu jest więc osadzona egzystencjalnie, gdyż wychodzi od ludzkich pragnień otwierając ucznia na to zagadnienie. Konsumpcyjny styl życia i kultura masowa, w której żyjemy upraszcza i obniża pułap ludzkich pragnień i dlatego tak ważne jest uświadomienia sobie tych wewnętrznych dynamizmów, które kierują decyzjami i reakcjami. Sformułowanie celu: „wspieranie uczniów w poszukiwaniu wartości” zmierza w kierunku pedagogiki świeckiej, która nie uznaje faktu, że to Bóg-Stwórca jest autorem wszystkiego, co mieści się w pojęciu „wartość”. Człowiek uznaje rzeczywistość obiektywną i przyjmuje świat stworzony jako dar od Boga w akcie wiary. Rozdział drugi zawiera istotne treści związane z religijnością naturalną, która w katechezie pierwotnego Kościoła, była punktem wyjścia do głoszenia kerygmatu (por. *Mowa Pawła przed Areopagiem*, Dz 17, 22-31). Ten dział kładzie jednak akcent na intelektualną refleksję na temat religijności. Cenne wydaje się jedno z zadań: „wspomaganie rozwoju postawy wynikającej z przyjętej wiary”, ale tylko gdy odrzucimy „pelagianizm”, czyli prymat ludzkiego wysiłku nad działaniem Łaski. W dziale trzecim również brakuje rysu katechumenalnego, czyli poddania się działaniu słowa Bożego i sakramentów we wspólnocie Kościoła. Jest natomiast: „uzdolnienie do zmierzenia się…”, „rozwijanie świadomości, wspomaganie”. Terminy te ukazują otwarcie pewnego procesu, ale brakuje pójścia w głąb by dokonało się realne wtajemniczenie. Dział czwarty w celach mówi o „znajomości i interpretacji” wybranych prawd wiary, co może zawsze pozostać po za sferą postaw. Jest jednak drugi cel „świadoma partycypacja <<wierzę>> ucznia w <<wierzymy>> Kościoła”, co jest pójściem w kierunku jednego z filarów wiary dojrzałej: wspólnoty Kościoła. Jeśli jednak ta partycypacja dokonuje się tylko na etapie świadomości, to wiara staje się tylko światopoglądem. Dział piąty oprócz „znajomości” mówi o „postawie odpowiedzi na Boże wezwanie”, jednak jak czytamy w zadaniach taka postawa ma się wytworzyć przez „uzdalnianie i motywowanie” do podejmowania wezwania Bożego. Dział szósty jest okazją do wtajemniczenia w sakramenty i w celach pojawia się „postawa świadomego uczestnictwa w świętowaniu wiary”. Zadaniem nauczyciela według programu nie jest jednak stwarzanie uczniom doświadczenia wiary, ale „rozwijanie motywacji zaangażowanego uczestnictwa”. Dział siódmy mówi o „znajomości” i „interpretacji” historii Kościoła. Wyraźnie brakuje ujęcia wtajemniczającego w działanie Boga w historii Kościoła. Wśród zamierzonych osiągnięć tego etapu edukacji nie odnajdujemy żadnych odniesień do

postaw zgodnych z wiarą. Dominuje skupienie na wiedzy, którą uczeń wykorzystuje w dyskusji ale nie mamy pewności, ani konkretnych przesłanek by stwierdzić, że jest to wiedza, którą uczeń wykorzysta w życiu.

- „Żyjąc z innymi, dla innych“ (klasa trzecia)

Tak jak wskazuje tytuł tego etapu edukacji program proponuje zagadnienie wspólnoty i różnych jej wymiarów. Katecheza ma ukazać znaczenie i zadania wspólnoty w życiu i wierze („Wspólnota – podstawą dla życia i dla wiary” – dział 1), konieczność oparcia wspólnoty na prawdzie („Prawda w ludzkim życiu” – dział 2), uświadomić wartość życia ludzkiego, by budować refleksyjną i odpowiedzialną postawę chrześcijańską („Życie jest darem – jest wartością” – dział 3), ukazać miłość jako budulec wspólnoty w życiu konsekrowanym i kapłańskim („Miłość – dar z siebie” – dział 4) oraz w małżeństwie i rodzinie („Partnerstwo – małżeństwo – rodzina” – dział 5). Świadome chrześcijaństwo wiąże się z odpowiedzialnym uczestnictwem w życiu Kościoła i społeczeństwa („Znaczenie dóbr materialnych (nauka społeczna Kościoła)” – dział 6, „W supermarkecie świata” – dział 7) oraz znajomością faktów z historii Kościoła („Wybrane zagadnienia z historii Kościoła w wiekach XIX – XX” – dział 9. Osobny blok (dział 8) dotyczy sakramentu bierzmowania i zakłada się, że treści tam zawarte wykorzystane będą w różnych okresach roku.

Katecheza tego etapu kładzie nacisk na ważny filar katechumenalny, którym jest wspólnota. Takie są też cele, które oscylują wokół świadomego tworzenia wspólnoty Kościoła. Wśród zadań nauczyciela religii również pojawia się budowanie wspólnoty lub uzdalnianie do jej budowania. Pozostaje pytanie o sposoby osiągania tych celów i realizowania zadań. Istotne jest też formowanie świadomego chrześcijanina, który potrafi odkryć prawdę i na niej oprzeć swoje życie. Nauczyciel ma „pobudzać”, „pomagać” i „uzdalniać” do poszukiwania wartości. Odczuwa się brak wtajemniczenia w relację z Chrystusem, który jest Prawdą, a nie tylko przynosi pewne prawdy. Odkrywanie życia jako daru, w XXI wieku, który zawłaszczył sobie panowanie nad życiem ludzkim, nie dokona się tylko na płaszczyźnie intelektu, gdyż katecheza konkuruje z przekazem medialnym, mającym o wiele większy wpływ na człowieka i ukazującym zupełnie inną wartość życia. Potrzeba wtajemniczenia w relację z Bogiem, które daje doświadczenie bycia obdarowanym i kochanym bezwarunkowo. Potrzeba również doświadczenia bycia kochanym we wspólnocie, która musi nadrabiać wszelkie braki wspólnoty rodzinnej w kwestii akceptacji i dawania poczucia bezpieczeństwa. Miłość chrześcijańska również nie rodzi się z refleksji intelektualnej, ale jest wynikiem działania Ducha Świętego, który uzdalnia do miłości na

wzór Jezusa Chrystusa. Dając uczniom tylko wiedzę na temat właściwych postaw życiowych nie dajemy im narzędzia do formowania tych postaw, czyli głębokiej zażyłości z Duchem Świętym. Nauczyciel ma „wspierać", „uwrażliwiać", „pomagać", „ukazywać", czyli stwarzać pewne warunki, w których będzie mógł działać Duch Święty, ale o tym działaniu program nie wspomina. W treściach związanych z małżeństwem i rodziną pojawia się „gotowość otwarcia na chrześcijańskie spojrzenie na życie małżeńskie", co zbliża katechezę do religioznawstwa, a oddala od wtajemniczenia. W kolejnym dziale pojawia się zadanie: „Pobudzanie kreatywnych postaw ucznia w procesie zdobywania umiejętności włączania się w życie społeczne i podejmowania odpowiedzialności", które można by zastąpić „wtajemniczeniem we wspólnotę", co jednak jest niemożliwe poprzez informowanie, które najczęściej pojawia się w treściach i celach. Dział 7 kieruje nas ku postawom chrześcijańskim w konkretnych sytuacjach życiowych. Przy użyciu odpowiednich sposobów osiągania celów można go wykorzystać katechumenalnie. Dział dotyczący sakramentu bierzmowania, który można by najpełniej włączyć w proces wtajemniczenia w programie nauczania religii dla gimnazjum ograniczony jest do informacji („przybliżenie istoty i zadań wypływających z przyjęcia sakramentu bierzmowania"). Jest mowa również o kształtowaniu postaw („dać świadectwo"), co jest szczególnie cenne i warte rozwinięcia. Dział dotyczący historii Kościoła kieruje się w treściach bardziej w stronę szkolnej lekcji historii, a odchodzi od wymiaru katechetycznego. Potrzeba zatem uzupełnienia programu zarówno w treściach jak i metodach o wtajemniczenie w rzeczywistość Kościoła, który jest przedmiotem wiary a nie tylko wiedzy. Podsumowując ten etap edukacyjny zwróćmy uwagę na osiągnięcia, jakie zakłada program. Wśród umiejętności zauważamy głównie postawy życiowe, co koresponduje z postulatem internalizacji wartości. Widzimy więc tutaj elementy katechumenatu, czyli wtajemniczenia w życie chrześcijańskie. Procedury osiągania celów będą przedmiotem badań kolejnego rozdziału, ale w tym miejscu warto je zasygnalizować dla nakreślenia szerszego kontekstu. Mowa jest tutaj o „metodach kształcenia". Zacytowany jest fragment *Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji* nr 183: „Młodzi nie mogą być uważani tylko za przedmiot katechezy, ale za „czynny podmiot, aktywnych uczestników ewangelizacji i twórców społecznej odnowy". Jest to wyraźne wskazanie na ewangelizacyjny wymiar katechezy, a ewangelizacja jest etapem katechumenatu. Program jednak skupia się na słowie „aktywnych" i postuluje przede wszystkim stosowanie metod aktywizujących, a ograniczenie stosowania metod podających. Ważne jest pokreślenie roli katechety jako przewodnika, ale zaznacza się również jego rolę jako świadka wiary, czyli przedstawiciela wspólnoty Kościoła. Mowa jest o metodach biblijnych, które zbliżają do metodyki katechumenalnej. Wspominane

w programie metody poszukujące mogą być również wykorzystane katechumenalnie, choć same w sobie mogą dawać jedynie pewne doświadczenia emocjonalne, pracy w grupie itp. Pojawiają się także metody medytacyjne i liturgiczne, które mają wyraźnie charakter wtajemniczający.

Na zakończenie program omawia zagadnienia współpracy środowisk katechetycznych. Na tym etapie katechezy to rodzice decydują o woli uczestniczenia swoich dzieci w lekcjach religii stąd oczywistą jest konieczność współpracy z nimi. Zarówno szkoła jak i parafia mogą być miejscem kontaktu z rodzicami.

Na tym etapie edukacyjnym zgodnie z założeniami *Podstawy Programowej* obowiązkiem parafii jest bezpośrednie przygotowanie młodzieży do sakramentu bierzmowania. Uprzywilejowanym miejscem tego przygotowania i przyjęcia sakramentu jest parafia miejsca zamieszkania ucznia. Przygotowanie to powinno wykorzystywać osiągnięcia uczniów zdobyte podczas nauki religii w szkole i realizować przede wszystkim funkcję wtajemniczenia. Organizacyjnie program sugeruje spotkania raz w miesiącu podczas nauki w pierwszej i drugiej klasie oraz dwa razy w miesiącu dla trzeciej klasy gimnazjum. Treści tego wtajemniczenia powinny być skorelowane z nauką religii w szkole, czyli powinny uzupełniać naukę szkolną o elementy katechumenalne. Forma spotkań przewidziana przez program również nawiązuje do formacji katechumenalnej, są to bowiem: spotkania wspólne wszystkich kandydatów, celebracje w kościele parafialnym, spotkania w małych grupach. Osobami odpowiedzialnymi za tą katechezę mają być kapłani, katecheci i animatorzy wywodzący się z kościelnych ruchów młodzieżowych.

Program podobnie jak *Podstawa* zawiera wiele elementów, które można wykorzystać katechumenalnie. Większość z nich, z racji tego, że w szkole znajduje się młodzież nie zewangelizowana, powinna przejąć parafia. Szkoła powinna iść bardziej w kierunku ewangelizacyjnym. Należałoby usunąć lub ograniczyć w rzeczywistości szkoły elementy pogłębionej katechezy, gdyż nie ma gruntu na który taka katecheza mogłaby trafić by przynieść oczekiwane owoce. Pojawia się także zagadnienie współpracy środowisk, przygotowania do sakramentu bierzmowania w parafii oraz jego ramy organizacyjne i osoby odpowiedzialne.

2.1.1.3. *Program* Iść za Jezusem[206]

Inną propozycją realizacji *Podstawy Programowej* jest program nauczania religii „Iść za Jezusem", napisany przez ks. Piotra Tomasika. Przyjmuje on za swój cel ukazanie wartości wyznawanej wiary i głównych idei, potrzebnych do jej zrozumienia. Brakuje zatem już w założeniach wymiaru katechumenalnego, który ma prowadzić do osobistego spotkania z Chrystusem – Osobą. Program klasy pierwszej („Słowo blisko ciebie"), ma charakter historyczny: podejmuje zagadnienia od prehistorii biblijnej, poprzez objawienie się Chrystusa, aż po prezentację historii Kościoła do końca średniowiecza. Ideą przewodnią tej klasy jest słowo Boże, które Bóg posyła dla uleczenia ludzkości, stające się Ciałem i żyjące w Kościele. Słowo Boże jest wciąż obecne w życiu świata i konkretnego człowieka, dzięki czemu historia katechizowanego staje się historią zbawienia. Takie ujęcie wydaje się posiadać rys katechumenalny, gdyż pomaga katechizowanemu spojrzeć na osobistą historię w perspektywie wiary. Program klasy drugiej („Dom na skale") skupia się na tematyce moralnej. Rozpoczyna się od wyjaśnienia podstawowych pojęć etycznych, następnie podejmuje pogłębioną analizę treści poszczególnych przykazań Dekalogu, wreszcie wskazuje na konieczność pomocy ze strony Boga w postaci sakramentów powiązanych w tym ujęciu z poszczególnymi Błogosławieństwami z kazania na górze. Tematyka historyczna tej klasy obejmuje czas od renesansu do XVIII wieku. W klasie trzeciej („Tak niech świeci wasze światło") podejmowane są zasadniczo dwie grupy zagadnień. Pierwsza z nich dotyczy miłości, małżeństwa, rodziny, w tym także przekazywania życia. Drugą grupę stanowi bardzo szeroka problematyka religioznawcza, powołania życiowego i zawodowego z zakresu katolickiej nauki społecznej, ale też spraw interesujących młodzież (muzyka, moda, idole pop-kultury). Program zawiera również tematy historyczne dotycząca wydarzeń z XIX i XX wieku. Te różnorodne tematy są uporządkowane w kluczu kolejnych próśb Modlitwy Pańskiej i noszą znaczący tytuł Droga ucznia Chrystusa[207]. Zauważamy zatem wtajemniczenie w słowo Boże i internalizację wartości. Wraźnie brakuje wtajemniczenia we wspólnotę Kościoła i w modlitwę.

2.1.1.4. *Program* W drodze do Ojca[208]

Program nauczania opracowany przez ks. Tadeusza Śmiecha nosi tytuł „W drodze do Ojca". Jego struktura jest zasadniczo różna od omawianych dotychczas programów.

[206] nr AZ-3-02/3 z 27 II 2002
[207] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 393.
[208] nr AZ-3-02/9 z 10 VII 2002

Charakterystyczne w nim jest tabelaryczne ujęcie treści szczegółowych, procedur osiągania celów, sposobów oceny oraz osiągnięć ucznia w zakresie wiedzy, umiejętności oraz postaw i zachowań. W klasie pierwszej („W moim Kościele") proponowane są treści związane z sakramentami, Dekalogiem, codziennością chrześcijańską, modlitwą i udziałem w liturgii. Podejmowane są też zagadnienia eklezjologiczne. Program przewiduje ponadto w tej i następnych klasach po kilka jednostek wprowadzających w rok kościelny i wybrane święta. W klasie drugiej („W miłości Ojca") program zaczyna się od wskazania na zobowiązania wypływające z wyznawanej wiary, następnie podejmuje tematy związane z miłością, małżeństwem i rodziną, zagrożeniami dla wiary i miłości. Na zakończenie ukazuje życie młodzieży zgodnie z duchem Ewangelii, a także kwestie związane z Katolicką Nauką Społeczną. Do tematów programowych autorzy dołączyli również zagadnienia historyczne. Program nauczania dla klasy trzeciej („W życiu i w prawdzie"), przewiduje tematykę objawienia Bożego, biblijnych wzorców osobowych, zagadnień chrystologicznych i eklezjologicznych oraz dokładne omówienie Błogosławieństw z Kazania na Górze. Warto w tym miejscu podkreślić pewną specyfikę programu „kieleckiego" polegającą na umieszeniu kwestii odnoszących się do Biblii i objawienia na końcu nauki w gimnazjum. Pismo Święte, sposoby czytania go, są omawiane w klasie pierwszej, ale widać że uznano za konieczne podsumowanie formacji gimnazjalnej za pomocą tematyki biblijnej[209]. Program w założeniach zawiera wszystkie elementy katechumenalne.

2.1.1.5. *Program* Jezus Drogą, Prawdą i Życiem[210]

Program autorstwa M. Krawczyk i B. Misiak powstał na podstawie dostosowanych do warunków polskich podręczników hiszpańskiego autora P. Herrána. Tytuł programu „Jezus Chrystus Drogą, Prawdą, Życiem" wskazuje na trzy zakresy tematyczne, jakie stają się przedmiotem nauczania religii w kolejnych trzech klasach gimnazjalnych. Program klasy pierwszej skupia się na tematyce poznania Boga, Jego istoty, objawienia naturalnego, sposobów i zasad czytania Biblii, historii zbawienia w Starym Testamencie, zagadnieniach z zakresu chrystologii i eklezjologii, oraz dokładnie omawia sakramenty. W klasie drugiej program ma charakter przede wszystkim etyczny i proponuje przyjąć za punkt wyjścia pytanie „Kim jest człowiek?", a następnie rozważa problematykę zła i grzechu, dziecięctwa Bożego oraz Nowego Prawa, wyrażonego w przykazaniu miłości i Kazaniu na Górze. Podejmuje także tematy wolności i odpowiedzialności, sumienia i łaski, oraz świętości;

[209] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 395.
[210] nr AZ-3-02/10 z 22 VII 2002

omówione zostają również poszczególne przykazania Dekalogu. W klasie trzeciej pojawia się tematyka religioznawcza, związana z dziełami Chrystusa: Misterium Paschalnym, posłaniem Ducha Świętego, założeniem Kościoła. Na zakończenie program proponuje dość dokładne omówienie historii Kościoła, by spełnić wymagania stawiane przez *Postawę Programową Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*[211]. Dostrzegamy zatem w programie wszystkie filary katechumenalne. W programie wyróżniono treści podstawowe, wynikające z *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* oraz treści uzupełniające, stanowiące autorską propozycję rozszerzenia wiedzy, do swobodnego wyboru przez nauczyciela. Ciekawostką jest "spiralny" układ treści[212] w cyklu trzyletnim i linearny układ w obrębie każdej klasy. Takie ułożenie umożliwia wprowadzanie nowych treści, przy jednoczesnym rozwijaniu już omówionych. Program zawiera także propozycję pomiaru osiągnięć. Szerokie uwzględnienie problematyki wychowawczej pozwala na prowadzenie procesu wychowawczego zintegrowanego z programem wychowawczym szkoły. Zgodnie z wymaganiami *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* w programie są również wskazówki do współpracy z parafią i rodziną. Znajdziemy tam również wyjątki z rozporządzeń w sprawie programów nauczania oraz cele ogólne nauczania religii w gimnazjum.

2.2. Elementy wtajemniczenia chrześcijańskiego w materiałach do nauki religii w gimnazjum

W dalszym ciągu rozprawy zostanie przebadanych pod kątem elementów katechumenalnych osiem serii podręczników, które powstały do pięciu programów nauczania religii w oparciu o *Podstawę Programową Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce z* 2001 roku. Seria „poznańska" jako spełniająca postulat synchronizacji katechezy parafialnej i szkolnej została przeanalizowana bardzo szczegółowo, pozostałe serie na tyle, aby ukazać obraz całości. Kolejność analizowanych materiałów podyktowana została kolejnością zatwierdzenia programów nauczania, z tym że seria „poznańska" została przeanalizowana w ostatniej kolejności.

[211] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 396n.
[212] Zob. *Wprowadzenie*, w: Program nauczania religii w gimnazjum, *Jezus Chrystus Drogą, Prawdą, Życiem.*

*2.1.1. Seria materiałów zatytułowana „*W drodze do Emaus”[213]

Jako pierwsza w oparciu o Program Komisji Wychowania Katolickiego (AZ-3-01/1) ukazała się seria podręczników pt. „W drodze do Emaus“. Komplet edukacyjny składa się z podręczników: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-01/1-11, *Jezus uczy i zbawia*, red. Z. Marek, wyd. z 2004; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-01/1-11, *Jezus działa i zbawia*, red. Z. Marek, wyd. z 2005; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-01/1-11, *Jezus prowadzi i zbawia*, red. Z. Marek, wyd. z 2006; oraz materiałów metodycznych, które zawierają zebrane w jeden skoroszyt: program edukacji religijnej, założenia podręczników dla katechety i dla ucznia oraz konspekty katechez, płytę CD z tekstami szybkiego wydruku do pracy w grupach oraz nagraniami tekstów i utworów muzycznych.

Seria ta wyprzedziła ukazanie się *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* i *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce,* a także *Programu Nauczania Religii* przyjętego przez Komisję Wychowania Katolickiego. Z tych względów nie mogła uwzględnić ich założeń. Dopiero w latach 2004-2006 ukazało się jej drugie wydanie, znacznie zmienione i dostosowane w całości do programu „Wierzyć Chrystusowi“. Autorzy zdecydowali się nie zatwierdzać podręczników w oparciu o własny program, ale dostosować serię do założeń programu Komisji Wychowania Katolickiego[214]. Podręczniki otrzymały wtedy zatwierdzenie ogólnopolskie bez żadnych ograniczeń czasowych. W założeniach twórców podręczniki zostały pomyślane jako „źródłowy komentarz wiary, ułatwiający młodym odkrywanie istotnych dla ich życia treści Bożego objawienia“[215]. Poddając podręczniki analizie pod kątem elementów katechumenalnych dochodzimy do nastepujących wniosków. W układzie graficznym za pomocą symboli oznaczono wykorzystane w katechezie słowo Boże (piktogram „książka”) i modlitwę („świeca”) oraz wezwanie do osobistej refleksji i internalizacji wartości („ołówek”). Poza kilkoma tematami brakuje wyraźnego wtajemniczenia we wspólnotę Kościoła. W formie katechez uderza fakt, że są one jakby dialogiem prowadzonym pomiędzy autorem a adresatem. Dominuje egzystencjalny model katechezy, który wychodzi od konretnego doświadczenia i próbuje je oświetlić słowem Bożym. Słowo Boże jest głoszone i komentowane, a w logicznym układzie jednostki następuje po egzystencjalnym wstępie,

[213] Seria wydana w Wydawnictwie WAM w Krakowie
[214] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 388.
[215] Z. Marek, *Akcenty pedagogiczno – teologiczne w podręcznikach z serii „W drodze do Emaus”,* w: W drodze do Emaus. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy I gimnazjum, Kraków 2008.

prowadzi do modlitwy i autorefleksji, która stanowi uwieńczenie lekcji. Według P. Mąkosy podręczniki te podejmują próbę realizacji funkcji inicjacyjnej. Autorzy są jednak świadomi, że tej funkcji nie uda się zrealizować w pełni w środowisku szkolnym, można jedynie pomóc w stworzeniu uwarunkowań, które będą sprzyjały nawiązywaniu osobowej więzi z Chrystusem[216].

Szczegółowa analiza dostarcza nam następujących danych. Ideą przewodnią podręcznika jest słowo Boże głoszone i żyjące w Kościele[217]. Podręcznik do klasy I zawiera 59 jednostek podzielonych na 7 działów[218], które w większości dotyczą słowa Bożego, a zatem realizują jeden z katechumenalnych filarów. Zrealizowany jest także postulat internalizacji wartości, gdyż kontakt ze słowem Bożym prowadzi do autorefleksji i przemiany życia (omówienie Dekalogu). Podręcznik do klasy II zawiera 52 jednostki lekcyjne podzielone na 8 działów[219]. Treści podręcznika do klasy II ogniskują się wokół liturgii Kościoła, aczkolwiek realizacja poszczególnych jednostek tematycznych nie pokrywa się z biegiem roku kościelnego[220]. W zamierzeniu autorów ma być kontynuacją rozpoczętego precesu inicjacji w dojrzałe życie chrześcijańskie i pomocą w „nauczaniu wiary", rozumianym jako wtajemniczenie[221]. Autorzy jednak już na początku ukazując perspektywę przygotowania do sakramentu bierzmowania, stwierdzają, że „lekcja religii nie wystarczy" do pełni wtajemniczenia w wiarę. Tematy kładą akcent na wtajemniczenie w liturgię (m.in. Triduum Paschalne i Siedem Sakramentów świętych z akcentem na sakrament Eucharystii i bierzmowania) i osobiste doświadczenie wiary. Podręcznik do klasy III zawiera 52 jednostki podzielone na 8 działów[222]. Główną ideą podręcznika jest obecność Ducha Świętego w Kościele i życiu poszczególnych jego członków, co ma szczególne znaczenie w kontekście zbliżającego się bierzmowania[223]. W treści widać akcent położony na wtajemniczenie we wspólnotę Kościoła i osobiste odkrycie działania Ducha Świętego. Kościół ukazany jest w bardzo szerokiej perspektywie. Z jednej strony są to przymioty Kościoła i ich poglębiona

[216]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 255.
[217]Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 388.
[218] Tytuły działów: „Słowo o sobie – poznajmy się"; „Ziarna słowa w świecie"; „Słowa Ewangelii"; „Słowo Boże w Kościele"; „Słowa wiary i nadziei"; „Słowa, które wyzwalają"; „Słowa, które trwają".
[219] Tytuły działów: „Nasze pytania"; „Ku pełni czasów"; „W Królestwie Bożym"; „Ukrzyżowany i zmartwychwstały"; „Nadzieja nowego życia"; „Życie z Chrystusem ukrzyżowanym"; „Nasza Pięćdziesiątnica"; „Pragnienie Boga".
[220] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 388.
[221] Z. Marek*, Uczestnictwo w życiu i zbawczym działaniu Boga. Teologiczno – pedagogiczne założenia podręcznika „Jezus działa i zbawia",* w: W drodze do Emaus. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy II gimnazjum, Kraków 2008.
[222] Tytuły działów: „Nikt nie jest samotną wyspą"; „Wspólnota Ducha Świętego"; „Duch Święty w życiu chrześcijanina"; „Mocni w Duchu"; „Duch Święty jednoczy Kościół"; „Święty wychowawca miłości"; „Świadkowie miłości", „Nasze Emaus".
[223] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 388.

analiza, z drugiej ukazanie Kościoła, który ma dla młodego człowieka odpowiedzi na ważne, życiowe pytania. Można zauważyć tutaj etap mistagogii we wspólnotę Kościoła tak ważny w katechumenacie pierwszych wieków. Wydaje się jednak, że skoro sakrament bierzmowania jest udzielany pod koniec klasy trzeciej to lepiej byłoby właśnie na tym etapie szerzej poruszyć treści dotyczące sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej.

Materiały metodyczne do podręczników ukazały się w poręcznej formie wkładek do trzech skoroszytów, dla każdej klasy osobno. Oprócz scenariuszy lekcyjnych zawierają także materiały służącej do planowania i ewaluacji nauczania religii w szkole. Struktura jednostek lekcyjnych zawiera w celach katechezy „treść orędzia zbawczego", co zbliża ja do katechezy katechumenalnej zwłaszcza wtedy, kiedy słowo Boże jest podczas katechezy nie tyle analizowane co zwiastowane, a w celach pojawiają się takie określenia jak „wspomaganie", „uświadamianie", „odkrywanie". Materiały metodyczne realizują zarówno postulat wtajemniczenia w słowo Boże jak i internalizacji wartości. W tematach dotyczących przygotowania do sakramentu bierzmowania podkreśla się wtajemniczenie modlitewno – sakramentalne, a w jednostkach dotyczących Kościoła wtajemniczenie we wspólnotę wierzących. Materiały metodyczne zawierają artykuły pogłębiające teologiczne podstawy podręcznika oraz dotykające istotnych elementów inicjacyjnych: wtajemniczenie w rozumienie znaków liturgicznych, związek eucharystii z pozostałymi sakramentami wtajemniczenia, teologiczno – liturgiczne aspekty sakramentu bierzmowania. Materiały metodyczne dla klasy III zawierają 9 konferencji dla rodziców, co koresponduje z integralnością katechezy, która ma odbywać się w trzech środowiskach katechetycznych: rodzina, parafia i szkoła. W konferencjach pojawia się szerego tematów, które pomagając rodzicom w przekazywaniu wiary[224].

2.1.2. Seria materiałów tzw. „radomska"[225]

Kolejna seria podręczników jest efektem pracy grupy katechetów z diecezji radomskiej, pracującej pod kierunkiem ks. Stanisława Łabendowicza. W założeniach wyrażonych we wstępie do podręcznika katechizowany dowiaduje się, że celem tego etapu katehizacji jest „dążenie do zjednoczenia z Chrystusem poprzez objawiające Go słowo Boże".

[224] Tematy konferencji: „Charakterystyka młodzieży gimnazjalnej"; „Nikt nie jest samotną wyspą"; „Kościół wspólnotą Ducha Świętego"; „Duch Święty działający w Kościele"; „Duch Święty umacnia w wyznawaniu wiary"; „Duch Święty uzdalnia do miłości"; „Duch Święty jednoczy Kościół"; „Duch Święty uzdalnia do apostolstwa"; „Rodzina chrześcijańska wspólnotą wierzącą i ewangelizującą".
[225] Seria wydana w Wydawnictwie Ave w Radomiu.

Komplet edukacyjny składa się z podręczników: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-01/1-2, „Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku“, red. S. Łabendowicz; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-01/1-2, „Jezus Chrystus zbawia“, red. S. Łabendowicz; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-01/1-2, „Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła“, red. S. Łabendowicz; oraz materiałów metodycznych wydanych w formie zeszytów spiętych w segregatorach. Jednostki lekcyjne podzielone są na sekcje zawierające cytaty z Pisma Świętego, nauczanie Kościoła, fragmenty homilii papieskich, materiał do przemyślenia i zapamiętania, a także propozycje pracy domowej. Każda sekcja posiada charakterystyczny element graficzny. Warte podkreślenia jest bardzo wyraźne nastawienie katechezy wszystkich trzech klas na przygotowanie do sakramentu bierzmowania[226]. Szczegółowa analiza dostarcza nam następujących danych. Podręcznik do klasy pierwszej zawiera 61 jednostek zgrupowanych w 8 działach[227]. Myślą przewodnią podręcznika do klasy pierwszej są słowa: “Bóg mówi do człowieka, a człowiek odpowiada wiarą na Jego słowo”[228]. Katecheza wychodzi od doświadczenia ludzkiego ma zatem wymiar egzystencjalny i antropologiczny. Ukazane jest poszukiwanie Boga i wyjście Boga naprzeciw ludzkim poszukiwaniom w Objawieniu. Odpowiedzią człowieka na Boże Objawienie jest życie moralne ukazane nie tylko w Dekalogu ale także w konretnych życiorysach świętych. Na końcu każdego działu znajduje się zestaw pytań kontrolnych. Na końcu każdego podręcznika znajduje się mały śpiewnik pieśni i piosenek religijnych. Podręcznik do klasy drugiej zawiera 61 jednostek lekcyjnych w 9 działach[229]. W treści podręcznik zdaje się wychodzić od tego samego punktu co w klasie pierwszej: od doświadczenia ludzkiego w kierunku Boga objawiającego się. Wydaje się, że korzystniej byłoby zacząć od poziomu, do którego udało się doprowadzić uczniów w pierwszej klasie, czyli odpowiedzi człowieka na Objawienie Boże. Już od drugiego rozdziału rozpoczyna się jednak zgłębianie tajemnicy Chrystusa, zatem pierwszy dział należy potraktować jako „po-wakacyjny“ powrót do istoty katechezy. Katechezy wtajemniczają w słowo Boże, modlitwę i liturgię. Podręcznik do klasy trzeciej zawiera 68 tematów

[226] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 390.
[227] Tytuły działów: „Człowiek w obliczu własnej tajemnicy”; „Ludzie wszystkich narodów szukają Boga”; „Bóg zwraca się do człowieka w swoim słowie”; „Bóg objawia się w dziejach narodu wybranego”; „Bóg daje prawo”; „Bóg przemawia przez swego Syna Jezusa Chrystusa”; „Człowiek odpowiada wiarą na objawione słowo Boże”; „Przeżywamy wydarzenia zbawcze w ciągu roku liturgicznego”.
[228] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 260-264.
[229] Tytuły działów: „Niezaspokojone pragnienie człowieka”; „Bóg zbawia – pełnia czasów w Chrystusie”; „Jezus naucza w przypowieściach o królestwie Bożym”; „Jezus wskazuje drogowskazy do szczęścia – błogosławieństwa prawem Królestwa Bożego”; „Jezus uczy modlitwy”; „Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa”; „Życie z Chrystusem Zmartwychwstałym”; „Nadzieja nowego życia”; „Celebracja tajemnic zbawienia w roku liturgicznym”.

pogrupowanych w 10 bloków[230]. Dominują wyraźnie tematy wtajemniczające w relację z Trzecią Osobą Trójcy Świętej, sakrament bierzmowania, wspólnotę Kościoła. We wstępie do podręcznika ks. Łabendowicz ukazuje przygotowanie do sakramentu bierzmowania uformowane na wzór starożytnego katechumenatu ze stopniami i etapami. Punkt wyjścia podręcznika jest po raz trzeci (tak jak w pierwszej i drugiej klasie) egzystencjalny i antropologiczny (zagadnienie wspólnoty ludzkiej). Brakuje zatem rysu kerygmatycznego, czyli zwiastowania Dobrej Nowiny o miłości Boga, która tworzy wspólnotę Kościoła. Temat Kościoła pojawia się później jako kolejny etap odkrywania wspólnoty. Podobnie kolejny dział wychodzi od naturalnej religijności ludzkiej i duchowych potrzeb człowieka i prowadzi w kierunku wiary. Podręcznik zawiera także *Obrzędy sakramentu bierzmowania.*

Poradnik metodyczny zawiera scenariusze lekcji wydane w zeszytach spinanych w segragatorze. Całość jednostki lekcyjnej porządkuje schemat: wprowadzenie, przedstawienie prawdy („To mówi Pan"), zastosowanie życiowe, zeszyt ucznia, praca domowa. Schemat ten posiada rys katechumenalny i kerygmatyczny. Scenariusze, mimo wstępnej deklaracji autorów o atrakcyjności formy przekazu, sprowadzają się zwykle do pracy w grupach, polegającej na analizie tekstów podręcznikowych. W skład pakietu edukacyjnego wchodzą ponadto zeszyty ćwiczeń zawierające krótkie teksty odautorskie, fragmenty przemówień papieskich i poezji. Dla każdej jednostki lekcyjnej przewidziano zwykle kilka ćwiczeń, wyznaczono także miejsce na notatki przygotowane przez nauczyciela[231]. Przewodniki programowo - dydaktyczne to *Program Nauczania Religii Komisji Wychowania Katolickieg*o, plan edukacji religijnej, plan wynikowy, kryteria oceniania oraz wyjaśnienie terminów stosowanych w dokumentach programowych odnoszących się do nauczania religii i katechezy.

2.1.3. Seria materiałów tzw. „lubelska"[232]

Podręczniki serii lubelskiej są efektem pracy grupy katechetów z archidiecezji lubelskiej, którą kierował ks. Ryszard Lis. Jest to kolejna seria podręczników stworzonych na podstawie programu pt. „Wierzyć Chrystusowi". W skład pakietu edukacyjnego wchodzą

[230] Tytuły działów: „Wspólnota podstawą życia i wiary"; „Duchowe pragnienie człowieka"; „Wypełnienie planów Ojca mocą Ducha Świętego"; „Duch Święty działa w Kościele"; „Duch Święty źródłem życia i obfitości darów"; „Duch Święty umacnia łaską w sakramencie bierzmowania"; „Duch Święty napełnia mocą"; „Duch Święty działa w historii Kościoła"; „Świadectwo życia chrześcijańskiego".
[231] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 260-264.
[232] Seria wydana w Wydawnictwie Gaudium w Lublinie.

podręczniki: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-01/1-6, „Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku“, red. R. Lis; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AX-32-01/1-6, „Jezus Chrystus zbawia“, red. R. Lis; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AX-33-01/1-6, „Jezus Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła“, red. R. Lis; materiały metodyczne zawierające konspekty lekcji w formie luźnych kartek, które można wpiąć do segregatora. Podręczniki reprezentują model katechezy antropologicznej[233]. Każda jednostka rozpoczyna się od przedstawienia sytuacji egzystencjalnej, nawiązującej do doświadczeń uczniów, następnie przedstawiona jest treść wiary, zawarta w Piśmie Świętym lub dokumentach Magisterium Kościoła, zaprezentowane są pytania do samodzielnej refleksji lub refleksja autorów. Treść podręczników dość wiernie realizuje zagadnienia zapisane w programie Komisji Wychowania Katolickiego dla gimnazjum nr AZ-3-01/1. Podręcznik do klasy pierwszej składa się z 58 jednostek tematycznych ujętych w 7 działach[234] zakończonych bibliografią, która występuje we wszytkich podręcznikach tej serii. We wstępie autorzy ukazują zarys treści: od fundamentalnych pytań o sens życia i jego pochodzenie, poprzez wielkie religie świata, słowo Boże zawarte w Piśmie Świętym, aż do przymierza Boga z człowiekiem i świadectw pozabiblijnych o Jezusie Chrystusie. Istotnym wymiarem katechezy na tym etapie ma być również kwestia wiary, jako osobistej relacji do Boga. Każda jednostka lekcyjna składa się z segmentów oznaczonych symbolami: „świeca“ – doświadczenie życiowe adresata katechezy, „otwarte Pismo Święte“ – słowo Boże, które pomaga zrozumieć życiowe doświadczenia, nauczanie Kościoła, które daje konkretne wskazania moralne, „myślący chłopiec“ – zagadnienia wymagające osobistego przemyślenia, „dłonie złożone do modlitwy“ – słowa modlitw pomagających przełożyć treści katechezy na osobiste życie duchowe. Podręcznik do klasy drugiej to 55 tematów pogrupowanych w 7 blokach[235]. We wstępie odautorskim zostaje nakreślony zarys treści. Katecheza na tym etapie ma przybliżyć do Jezusa, pomóc w odnalezieniu odpowiedzi na niepokoje ludzkiego serca. Tematy zawarte w tym podręczniku mają „prowadzić do Królestwa Bożego poprzez pustynię ludzkich doświadczeń“. Centralnym tematem roku ma być misterium Paschalne Jezusa Chrystusa.

[233]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 264-269.
[234] Tytuły działów: *Najważniejsze pytania; Nadprzyrodzona tęsknota za Bogiem; Słowa Boga adresowane do człowieka; Bóg mówi stwarzając; Obietnice i wypełnienia; Bóg przemawia przez swojego Syna Jezusa Chrystusa; Wiara i zaufanie odpowiedzią człowieka na Słowo Boże.*
[235] Tytuły działów: *Niepokoje ludzkiego serca; Bóg dokonuje zbawienia; Pełnia czasów; Jezus Chrystus mówi o królestwie Bożym; Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa; Życie z Chrystusem Zmartwychwstałym; Nadzieja nowego życia.*

Podręcznik do klasy trzeciej zawiera 56 jednostek podzielonych na 7 działów[236]. Dominują tematy dotyczące Trzeciej Osoby Trójcy Świętej i wtajemniczające we wspólnotę Kościoła. Zabrakło wstępu redakcyjnego, a w treści zbyt mało jest bezpośrednich odniesień do sakramentu bierzmowania, który jest uwieńczeniem katechezy w gimnazjum. Podręcznik metodyczny zawiera konspekty lekcji w formie luźnych kartek, które można wpiąć do segregatora. Każdy konspekt w przebiegu katechezy wyróżnia następujące elementy: „Sytuacja egzystencjalna", „Treść orędzia Bożego", „Aktualizacja ukrytej prawdy", „Modlitwa", „Notatka", „Zadanie domowe". Konspekty sprowadzają się w większości przypadków do pracy w grupach, przy użyciu różnorodnych metod aktywizujących. Na końcu każdego podręcznika metodycznego znajduje się bibliografia i plany wynikowe.

2.1.4. Seria materiałów zatytułowana „Odsłonić twarz Chrystusa"[237]

W roku 2005 wydawnictwo WAM podjęło się też trudu stworzenia alternatywnego do serii *W drodze do Emaus* podręcznika pod redakcją W. Kubika. Jest on także owocem pracy zespołu, nieco mniejszego i związanego ze środowiskiem krakowskim[238]. Komplet edukacyjny składa się z podręczników: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-01/1-8, *Szukam was*, red. W. Kubik, wyd. 2006; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-01/1-8, *Jestem z wami*, red. W. Kubik, wyd. 2008; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-01/1-8, *Chodźmy razem*, red. W. Kubik, wyd. 2008; oraz z materiałów metodycznych wydrukowanych w formie wkładek do skoroszytu. Podręczniki zostały stworzone pod kierunkiem Władysława Kubika SJ przez zespół teologów, metodyków, nauczycieli religii i innych przedmiotów co stanowi nowość w porównaniu z innymi seriami[239]. Według autorów podręcznik dla ucznia spełnia równocześnie wymogi dydaktyczne języka polskiego. Autorzy starają się mówić o sprawach religijnych językiem prostym, zrozumiałym, bez nadużywania terminów teologicznych[240]. Sam tytuł serii wskazuje na wtajemniczający charatker katechezy. Zadanie inicjacji w słowo Boże jest realizowane poprzez zapoznanie gimnazjalistów z zasadami czytania Pisma

[236] Tytuły działów: *Żyję we wspólnocie; Kościół wspólnotą Ducha Świętego; Duch Święty działający w Kościele; Umocnieni w wierze; Duch Święty uzdalnia do miłości; Jednocząca działność Kościoła; Duch Święty uzdalnia do apostolstwa.*
[237] Seria wydana w Wydawnictwie WAM w Krakowie.
[238] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 264-269.
[239] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 389.
[240] *Wprowadzenie do poradnika metodycznego.* w: *Szukam Was. Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy I gimnazjum.* z. 0, s. 3.

Świętego i podstawową wiedzą na temat Biblii. Autorzy ukazują też wielu świadków wiary, którzy mogą stać się przeciwwagą dla współczesnych wzorców lansowanych przez media. Twórcy podręczników przewidują podczas lekcji religii czas na modlitwę wspólnotową i osobistą oraz na rozważanie Pisma Świętego. Szczegółowa analiza dostarcza nam następujących danych. Podręcznik do klasy pierwszej zawiera 58 jednostek tematycznych podzielonych na 9 działów[241]. W zamyśle autorów podręcznik ten ma uświadomić uczniom, że to Bóg pierwszy wychodzi na spotkanie z nami i czeka cierpliwie na naszą odpowiedź na Jego bezinteresowną miłość stąd tytuł *Szukam was*. Obecna w programie tej klasy tematyka religioznawcza i chrystologiczna oraz z zakresu introdukcji biblijnej została uzupełniona zagadnieniami eklezjologicznymi[242]. Graficzna strona okładki podręcznika wskazuje na prawdę o obecności Chrystusa w każdym człowieku[243]. Schemat każdej jednostki podręcznika składa się z następujących części: teksty (zaczerpnięte z Pisma Świętego, dzieł literackich i teologicznych oraz z przykładów i opowiadań mądrościowych), pytania i zadania (propozycje ćwiczeń ustnych i pisemnych), „jak sądzisz?“ (ciekawe pytania i problemy do dyskusji), refleksja i modlitwa (myśli pomocne w osobistym i wspólnotowym rozważaniu treści katechezy), „jeśli chcesz...“ (wskazówki dla pragnących pogłębić swoją przyjaźń z Jezusem), słownik (zawiera nowo poznane terminy), „masz wiadomość!“ (notatka z lekcji w formie SMS-a). Graficznie każda jednostka przypomina układem stronę internetową. Podręcznik do klasy drugiej zawiera 57 jednostek ujętych w 9 działów[244]. Tytuł podręcznika *Jestem z wami* ma przypomnieć uczniom o obecności i działaniu Boga w życiu człowieka. Treści mają pomóc w odkrywaniu obecności Chrystusa w życiu uczniów i dlatego historia zbawienia została ukazana jako dzieje ratowania człowieka przez Boga. Ta historia była i jest osobistą historią adresata katechezy. Bóg nieustannie wyciąga pomocną dłoń w sakramentach i poprzez głoszoną w Kościele Dobrą Nowinę[245]. Treści katechez są urozmaicone komiksami, zdjęciami, rysunkami oraz reprodukcjami dzieł znanych mistrzów pędzla. Szata graficzna przykuwa uwagę, a obrazy korespondują z przekazywanymi treściami. Podręcznik do klasy trzeciej zawiera 54 jednostki lekcyjne zebrane w 8 działów[246]. We wstępnie do podręcznika

[241] Tytuły działów: *Ludzie pytają o Mnie; Ludzie poszukują Mnie; Mówię do was; Dałem wam wszystko; Prowadziłem was; Jestem z wami; Ludzie odnajdują mnie; Jestem dla was; Czekam na was.*
[242]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 270.
[243] *Wprowadzenie do poradnika metodycznego.* w: *Szukam Was. Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy I gimnazjum.* z. 0, s. 3.
[244] Tytuły działów: *Chcę być szczęśliwy; Szczęście na własną rękę; Pomocna dłoń Boga; Bóg stał się jednym z nas; Zobacz i uwierz; Szczęśliwi, którzy uwierzyli; Przez śmierć do życia; Idę razem z wami; Uświęcająca moc Boga.*
[245] *Wprowadzenie do poradnika metodycznego.* w: *Jestem z Wami. Podręcznik metodyczny do nauki religii dla klasy II gimnazjum.* z. 0, s. 1n.
[246] Tytuły działów: *Nie żyjemy sami dla siebie; Kościół wspólnotą Ducha Świętego; Jesteśmy świątynią Ducha*

autorzy zapowiadają, że głównym rysem tego roku pracy katechetycznej będzie podjęcie decyzji o przyjęciu sakramentu bierzmowania. Tytuł podręcznika *Chodźmy razem* mówi o wspólnocie, do której zaprasza Jezus Chrystus na chrzcie świętym. Rozkład graficzny i treściowy katechez jest podobny do układu podręcznika klasy pierwszej i drugiej. We wprowadzeniu do materiałów metodycznych dowiadujemy się, że podręcznik ma na celu prowadzenie ucznia do „rozumienia świata i kierowania swoim rozwojem"[247], co stanowi bezpośrednie przełożenie wytycznych *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*. Autorzy zwracają też uwagę, że mimo iż inne przedmioty szkolne (np. J. Polski) zajmują się tekstami biblijnymi, to tylko na katechezie Biblia jest traktowana jako słowo objawione i stąd katecheza powinna odbywać się w klimacie modlitwy i rozważania słowa Bożego. Materiały metodyczne zawierają Ogólnopolski Program Nauczania Religii i Plan Wynikowe – podzielone na 3 części odpowiednio do każdego etapu gimnazjum. W scenariuszu pierwszej katechezy pojawia się propozycja przeprowadzenia anonimowej ankiety, którą warto powtarzać co jakiś czas. Ankieta ma na celu zdiagnozowanie poziomu wiedzy religijnej, a także praktyk religijnych. Wynika to ze świadomości faktu, iż gimnazjalistów uczestniczących w lekcjach religii cechuje bardzo różny poziom wiary, moralności i przynależności do Kościoła[248]. Dzięki niej możemy odpowiednio dopasować przekaz treści do odbiorcy katechezy – w tym przypadku konkretnej klasy. Pierwszy blok obejmuje treści preewangelizacyjne. Katecheza ma otworzyć ucznia na problemy egzystencjalne i wzbudzić zainteresowanie tematem wiary. Kolejne bloki dotyczą innych religii i wyznań, Pisma Świętego, stworzenia świata, historii zbawienia, Jezusa Chrystusa, odpowiedzi człowieka na Objawienie, Kościoła. W klasie drugiej pierwsze dwa bloki tematyczne zawierają tematy związane z pragnieniem szczęścia człowieka, następnie Pan Bóg jest ukazany jako ten, który odpowiada na pragnienie szczęścia, kolejne bloki ukazują osobę Jezusa Chrystusa i wzywają do wiary w Niego, prezentuje postaci tych, którzy uwierzyli. Natępny blok przedstawia Paschę Jezusa Chrystusa, a po nim umieszczono dwa bloki pt.: „Idę razem z wami", dotyczące sakramentów Eucharytii i pojednania. Ostatni blok to katechezy okolicznościowe związane z rokiem liturgicznym. W trzeciej klasie pierwszy i drugi blok zawierają tematy dotyczące wspólnoty Kościoła, trzeci i czwarty wiary w Ducha Świętego, piąty wiary w Kościół, szósty i siódmy poruszają tematy związane z miłością

Świętego; Mocni w wierze; Wierzę w Kościół; Mocni miłością; Mocni w działaniu; U źródła żywej wiary. Rok liturgiczny.

[247] Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce,* Kraków 2001, Wyd. WAM, s. 49nn.

[248] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 389n.

bliźniego, a ósmy ukazuje liturgię jako źródło żywej wiary. Katecheza w zamierzeniu autorów nie proponuje gotowych recept na życie i autorytatywnych odpowiedzi na rodzące się pytania. Autorzy wyjaśniają, że chodzi o Bożą strategię: pokazać dobro i piękno, wyjść naprzeciw z Dobrą Nowiną i powiedzieć Chrystusowe: „Jeśli chcesz". Twórcy podręcznika wychodzą z założenia, że „wiara zakłada wolność – nie przymus, poszukiwanie prawdy – nie jej posiadanie[249]. Jest też blok katechez okolicznościowych związanych z rokiem liturgicznym. Scenariusze katechez pogrupowane są w zeszyty, które wpina się w segregator, co ułatwia korzystanie z materiałów w codziennej pracy katechety. Ostatni zeszyt zawiera materiały do kserowania.

2.1.5. Seria materiałów tzw. „warszawsko-praska"[250]

Program nauczania religii *Iść za Jezusem*, napisany przez ks. Piotra Tomasika, przyjmuje za swój cel ukazanie wartości wyznawanej wiary i głównych idei, potrzebnych do jej zrozumienia[251]. Komplet edukacyjny składa się z podręczników: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-02/3-0, P. Tomasik, *Słowo blisko Ciebie*, wyd. 1999; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-02/3-0, P. Tomasik, *Dom na skale*, wyd. 2000; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-02/3-0, P. Tomasik, *Tak niech świeci wasze światło*, wyd. 2001; materiałów metodycznych wydanych w formie książkowej. Podręcznik klasy I ma charakter wybitnie historyczny: od prehistorii biblijnej historii zbawienia, poprzez objawienie się Chrystusa, aż po prezentację historii Kościoła do końca średniowiecza. Podręcznik klasy II skupia się na tematyce moralnej. Rozpoczyna się od wyjaśnienia podstawowych pojęć etycznych, następnie podejmuje pogłębioną analizę treści poszczególnych przykazań Dekalogu. W klasie III podejmowane są zasadniczo dwie grupy zagadnień. Pierwsza z nich dotyczy miłości, małżeństwa, rodziny, w tym także przekazywania życia. Drugą grupę stanowi bardzo szeroka problematyka religioznawcza, powołania życiowego i zawodowego z zakresu katolickiej nauki społecznej, oraz zagadnień szczególnie interesujących młodzież, jak muzyka, moda, idole pop-kultury. Pojawia się także tematyka historyczna dotycząca XIX i XX wieku[252]. Szczegółowa analiza pozwala zauważyć, że: podręcznik do klasy pierwszej zawiera 46 jednostek w czterech

[249]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 270.
[250] Seria wydana przez Wydawnictwo Warszawsko – Praskie w Warszawie.
[251] T. Czarnecka, *Szukam was. Podręcznik dla gimnazjalistów. Wydawnictwo WAM. Kraków 2006*, w: "Katecheta", T. 10 (2006), s. 77-80.
[252] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 393.

działach[253], dodatkowy dział (*Przywróć mi życie według Twego Słowa)* zawierający 7 jednostek (katechezy związane z rokiem liturgicznym), słowniczek trudniejszych terminów, skróty tytułów ksiąg Pisma Świętego oraz kilka kolorowych ilustracji (same katechezy zawierają czarno – białe grafiki). Są to zdjęcia z archiwum autora oraz reprodukcji wielkich dzieł malarstwa religijnego. Podobny układ treści znajduje się w podręczniku do drugiej i trzeciej klasy. We wstępie do podręcznika do klasy pierwszej autor zapowiada, że sięgnie do źródeł chrześcijaństwa, czyli Pisma Świętego, Objawienia się Boga w Jezusie Chrystusie, dziejów Kościoła. Rolę nauczyciela religii autor rozumie, jako tego, który objaśnia uczniom prawdę o Bogu. Na koniec prosi o ocenę nowego podręcznika samych uczniów. Każda jednostka lekcyjna jest podzielona na części oznaczone na marginesie symbolicznymi grafikami: *listy i opinie* – teksty pisane (według autora) przez młodych ludzi, borykających się z problemami życiowymi; *przeczytaj* - teksty Ojców Kościoła i współczesnych pisarzy i myślicieli, *zastanów się* – pytania do refleksji nad podjętym tematem, *Bóg mówi* – fragmenty z Pisma Świętego, *Bóg pomaga* - tekst odautorski puentujący katechezę, *zapamiętaj* – najważniejsze informacje zebrane w ramce, *praca domowa* – teksty do przeczytania na następną lekcję, treści do przypomnienia z poprzednich lat katechezy, pytani do refleksji, *poezja* – utwory literackie poruszające zagadnienia religijne, *komentarz* – odautorskie wyjaśnienia pomagające w zrozumieniu tekstów, *nota* – wiadomości w formie haseł encyklopedycznych, *przypomnij sobie* – informacje przydatne na lekcji religii, które uczeń powinien znać z innych przedmiotów, *Jan Paweł II naucza* – teksty papieskie będące komentarzem do tematu lekcji, *Biblia poucza* - biblijne *sitz im leben, tekst źródłowy* – fragenty tekstów pozabiblijnych, *poszli za Jezusem* – życiorysy świętych, *Kościół naucza* – fragmenty dokumentów Magisterium, *módlmy się* – fragmenty tekstów liturgicznych, *śpiewajmy Panu* – pieśni religijne. Nie wszystkie one występują w każdej jednostce lekcyjnej, przez co powstaje wrażenie pewnego zamieszania i rozdrobnienia treści. Na końcu każdego działu znajdują się pytania kontrolne. Podręcznik do klasy drugiej zawiera 46 jednostek w czterech działach[254], dodatkowy dział (*Rok z Chrystusem w Kościele*) zawiera 11 katechez związanych z rokiem liturgicznym. We wstępie do podręcznika autor stwierdza, że pisząc podręcznik sięgnął do wypowiedzi rówieśników katechizowanych, aby nie był to tylko zbiór „formułek do nauczenia się". Ks. Tomasik chce nauczyć młodzież rozmawiać o Bogu, dlatego pytania zawarte w podręczniku mają inspirować do dyskusji i przemyśleń. Treścią tego roku

[253] Tytuły działów: *Głód słuchania słów Pańskich, Posłał Słowo aby ich uleczyć, Słowo stało się Ciałem, Słowo Boże rozszerzało się.*
[254] Tytuły działów: *Ludzkie drogi, Fundament dobra, Drogowskazy do szczęścia, Umocnienie z wysoka.*

katechezy ma być dekalog i sakramenty oraz kolejny etap historii Kościoła. Autor zwraca uwagę na korelację tego materiału z lekcją historii. Podręcznik do klasy trzeciej zawiera 45 jednostek w trzech działach[255], dodatkowy dział (*Rok z Chrystusem w Kościele*) zawiera 12 katechez związanych z rokiem liturgicznym, w tym *Obrzędy sakramentu bierzmowania.* Katecheza w klasie trzeciej ma według zapowiedzi autora pomóc w przemyśleniu nowych problemów końca gimnazjum i początku szkoły średniej. Dotknie zagadnienia miłości, modlitwy *Ojcze Nasz* (kolejne wezwania tej modlitwy wyznaczają schemat trzeciego działu) *i* kolejnego etapu historii Kościoła. Materiały metodyczne wydano w formie trzech książek zawierających propozycje realizacji tematów (nie konspektów), odpowiednio dla każdej klasy. Konspekty powstały przy udziale nauczycieli religii z diecezji warszawsko – praskiej. We wstępie autor zaznacza, że poradnik metodyczny, tak samo jak i podręcznik, *nie mogą pełnić roli gorsetu* ograniczającego twórczość nauczyciela religii. Są z zasady bardzo skrótowe i ogólne, a sam nauczyciel ma dostosować ilość i poziom trudności treści do poziomu klasy. Dodatkowo pojawiają się także propozycje powtórzenia wiadomości i sprawdzianów pisemnych. Autor zachęca także katechetów do selekcji materiału zgodnie z poziomem klasy i specyfiką danego środowiska szkolnego. W poradniku zawarto także propozycje korelacji nauki religii z przedmiotami świeckimi i ścieżkami przedmiotowymi. Materiały ubogaca artykuł o koncepcji nauczania religii w zreformowanej szkole oraz program kształcenia religijnego dla danej klasy. Poradnik do klasy drugiej uzupełniono krótką charakterystyką treści zawartych w każdej jednostce podręcznika. Ma to pomóc nauczycielowi w zrozumieniu logiki jednostki. Autor podkreśla możliwość wykorzystania reprodukcji malarstwa zamieszczonych w podręczniku i poleca konstultację artystyczną z nauczycielem plastyki. Poradnik ubogaca artykuł o szansach i zagrożeniach katechezy w reformowanej szkole. Poradnik do klasy trzeciej został uzupełniony o kilka propozycji bezpośredniego przygotowania do bierzmowania oraz indeksy cytatów wypowiedzi papieskich, życiorysów świętych, cytatów z literatury pięknej oraz siglów biblijnych zawartych we wszystkich trzech podręcznikach ucznia.

[255] Tytuły działów: *Mój świat, Żyję aby kochać, Droga ucznia Chrystusa.*

*2.1.6. Seria materiałów zatytułowana „*W drodze do Ojca”[256]

Komplet edukacyjny składa się z podręczników: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-02/9-0, *W moim Kościele*, red. T. Śmiech, wyd. 2008; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-02/9-0, *W miłości Ojca*, red. T. Śmiech, wyd. 2008; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-02/9-0, *W życiu i w prawdzie*, red. T. Śmiech, wyd. 2008; oraz z materiałów metodycznych wydrukowanych w formie wkładek do skoroszytu. Dodatkowo dla celów katechezy parafialnej mamy także *Katechizm bierzmowanych „Otrzymacie Jego moc“, Przewodnik metodyczny i scenariusze spotkań liturgicznych przed bierzmowaniem* oraz zestaw arkuszy do kopiowania w teczce zawierającej pomoce dla animatora prowadzącego spotkania w małej grupie. Geneza programu, na którym oparta jest ta seria podręczników, sięga 1996 roku, a więc znacznie wyprzedza prace ogólnopolskie nad nową podstawą programową i programem nauczania religii. Głównym motywem jego opracowania było ukazanie się Katechizmu Kościoła Katolickiego. W zamierzeniach autorów nie znajdujemy wyraźnych akcentów katechumenalnych. Pierwszym motywem stworzenia programu był fakt, że program z 1971 nie uzwględniał realiów nauczania religii w szkole, oraz nowej rzeczywistości domagającej się nowej treści i formy katechezy. Istotną rolę pełniła też koncepcja katechezy antropologicznej M. Majewskiego i R. Murawskiego[257]. Po kolejnych przemianach i dostosowaniach do *Podstawy Programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce z* 2001 roku za nadrzędne cele uznano: formowanie świadomego katolika, kształtowanie postawy odpowiedzialności za swoją wiarę oraz rozwijanie miłości do Boga, Kościoła i Ojczyzny (por. *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* s. 55). Według założeń autorów program ma uwzględnić rozwój gimnazjalistów na różnych płaszczyznach, ukazać seksualność jako wartość pozytywną w konteście miłości małżeńskiej i rodzinnej oraz poruszyć problemy egzystencjalne i wątpliwości w sferze religijnej charakterystyczne dla tego wieku. Podręczniki kieleckie są napisane dokładnie do zaprezentowanego programu. Ich język jest prosty, a porównując je z poprzednimi edycjami książek tej serii można zauważyć wysiłek, jaki autorzy włożyli w udoskonalenie materiałów[258]. Szczegółowa analiza dostarcza nam następujących danych. Podręcznik do klasy pierwszej zawiera 65 jednostek lekcyjnych. Wstęp do podręcznika oraz pierwszy dział

[256] Seria wydana w Wydawnictwie Jedność w Kielcach.
[257] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 393.
[258] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 293.

wyraźnie nawiązuje do tzw. „Czterech praw życia duchowego“ wykorzystywanych stosunkowo często w metodyce nowej ewangelizacji. Jednostki lekcyjne zebrano w 7 działów[259], które stanowią z jednej strony wstępną ewangelizację, a z drugiej nawiązują do struktury Katechizmu Kościoła Katolickiego (wyznanie wiary, sakramenty, dekalog, modlitwa). Bardzo ciekawym akcentem są osobiste świadectwa wiary osób znanych ze świata mediów. Słowo Boże pełni zwykle funkcję ilustrującą tekst odautorski, rzadziej kerygmatyczną. Zdarza się, że w podręczniku znajduje się zestaw tekstów z minimalnym komentarzem, który domaga się szerszego komentarza ze strony prowadzącego lekcję. Element „pomyśl“ idzie w kierunku internalizacji wartości przedstawianych podczas lekcji. Teksty pieśni umieszczone w większości katechez uzupełniają przekaz o element liturgiczny. Podręcznik do klasy drugiej zawiera 67 jednostek zgrupowanych w 7 działów[260]. W treści koncentruje się na pogłębieniu wiary katechizowanych, ukazuje zagadnienia związane z małżeństwem i rodziną oraz kwestie dotyczące odkrywania własnego powołania i świadczenia o wierze[261]. Autorem tego podręcznika jest redaktor serii ks. Tadeusz Śmiech. Podręcznik do klasy trzeciej zawiera 63 jednostki w 7 działach[262]. Treścią tego etapu jest Boże Objawienie i Kościół. Ten podręcznik, stworzony przez zespół autorów, ma najbardziej dopracowaną szatę graficzną i kerygmatycznie ukierunkowany schemat jednostek katechetycznych. Uderza fakt, że sakramentowi bierzmowania w ciągu trzech lat katechezy szkolnej bezpośrednio są poświęcone tylko dwie katechezy (klasa I nr 10 i klasa II nr 5). Być może jest to spowodowane rozbudowaną obudową w formie podręczników i materiałów do katechezy parafialnej. Materiały metodyczne zawierają scenariusze każdej jednostki lekcyjnej, które jednak mają stać się w zamyśle autorów materiałem do twórczej aktywności nauczyciela[263]. Scenariusz poprzedzony jest określeniem „wiodących celów katechetycznych“ oraz „szczegółowych celów operacyjnych“. Pierwsza grupa celów jest często formułowana w duchu katechumenalnym, kładąc nacisk na indywidualne doświadczenie wiary (*Otwarcie się na Bożą miłość i przyjęcie jej; Uznanie własnej grzeszności; Zaufanie Jezusowi; Częste i godne przyjmowanie Jezusa w Komunii świętej; Otwarcie na uzdrawiającą moc Chrystusa*). Dominują jednak cele odwołujące się wyłącznie do wiedzy i zrozumienia treści.

[259] Tytuły działów: *Dobra Nowina, Sakramenty, Dekalog, Moja chrześcijańska codzienność, Kościół, Świętowanie Bożej obecności w roku liturgicznym, Historia chrześcijaństwa (starożytność i średniowiecze)*
[260] Tytuły działów: *W nadziei pogłębiania wiary; Miłość, małżeństwo, rodzina; Zagrożenia dla wiary; Pokonać zagrożenia wobec miłości; Szanse i nadzieje świata; Ku pełni życia chrześcijańskiego; Historia chrześcijaństwa (czasy nowożytne)*
[261] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 395.
[262] Tytuły działów: *Być chrześcijaninem, Boże Objawienie, Biblijne wzorce osobowe moralnego życia człowieka, Jezus Chrystus, Kościół i moja młodość, „W laboratorium wiary”, Katechezy dodatkowe.*
[263]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 296.

W szczegółowych celach operacyjnych znajdują się postawy chrześcijańskie, które można uformować tylko na drodze stopniowego wtajemniczania w wiarę, a nie za pomocą przekazywania wiedzy i umiejętności zrozumienia poznanych treści. Scenariusz składa się z „wprowadzenia", „podania prawdy", „pogłębienia", „zastosowania" i „zakończenia". Słowo Boże jest uroczyście proklamowane, ale najczęściej występuje jako komentarz treści katechezy lub odpowiedź na rodzące się pytania.

2.1.7. Seria materiałow tzw. „hiszpańska"[264]

Podręczniki są wiernym odbiciem programu, choć w tym wypadku należałoby powiedzieć, że to program, jako wtórny wobec podręczników, idealnie je odzworowuje. Komplet eduakcyjny składa się z podręczników: klasa I gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-31-02/10-0, red. P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Drogą*, wyd. 2001; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-02/10-0, red. P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Prawdą*, wyd. 2001; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-02/10-0, red. P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Życiem*, wyd. 2001. Mają one inny, aniżeli pozostałe, układ formalny. Materiał każdej klasy podzielony jest na 15 działów, z których każdy zawiera po kilka jednostek. Na zakończenie każdego działu proponowane są ćwiczenia. Układ treści w podręczniku zawiera treści egzystencjalne, dogmatyczne, autotesty, treści do zapamiętania i uzupełniające, wskazówki do samodzielnej lektury. Szata graficzna wyróżnia te podręczniki na rynku polskim. Określenie serii jako "hiszpańskiej" jest umowne, bowiem polska redaktorka, Jolanta Próchniewicz, dokonała twórczej, można powiedzieć wzorcowej adaptacji podręcznika do warunków polskich. Świadczy o tym m.in. ewolucja materiałów w kolejnych ich wydaniach[265]. Szczegółowa analiza dostarcza nam następujących danych. Autorzy zwracają uwagę, że zadaniem podręcznika nie jest tylko przekazanie wiedzy ale przede wszystkim wtajemniczenie w relację z Bogiem. W każdym podręczniku znajduje się 15 działów tematycznych, słowniczek i mały katechizm. Na początku każdego działu znajduje się schemat graficzny prezentujący najważniejsze zagadnienia danego rozdziału oraz spis zagadnień podstawowych i uzupełniających. Następnie krótkie przedstawienie treści rozdziału oraz „sprawdzian wstępny" czyli pytania wprowadzające w tematykę rozdziału. Kolejny element to „słownik

[264] Seria wydana w Wydawnictwie Apostolicum w Warszawie oraz w Wydawnictwie Piotra i Pawła w Poznaniu.
[265] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 297.

podstawowy“, który zawiera najważniejsze pojęcia danej części podręcznika. W każdym rozdziale autorzy umieścili również rubrykę „zapamiętaj“, „autotest“ do samodzielnego sprawdzenia wiedzy przez ucznia, oraz w niektórych rozdziałach rubrykę „liturgia“ zawierającą wyjaśnienie, w jaki sposób Kościół przeżywa daną prawdę w roku liturgicznym. Aby praca z podręcznikiem była owocna, autorzy zalecają, by korzystać także z Pisma Świętego i Katechizmu Kościoła Katolickiego. W klasie pierwszej tematy dotyczą poznania Boga, Objawienia w Starym i Nowym Testamencie, Kościoła i Sakramentów świętych. W dodatku znajduje się „codzienny pacierz“. W klasie drugiej tematy dotyczą zagadnień moralnych, w szczególności przykazań Dekalogu i naśladowania Jezusa Chrystusa. W trzeciej klasie dominują zagadnienia związane z Kościołem, jego historią i aktualną strukturą. Zgodnie z zasygnalizowaną w programie „spiralą“ treściową, zacznyna się od tematów związanych z poszukiwaniem Boga przez człowieka, poprzez treści dotyczące Objawienia aż do zagadnień dotyczących Kościoła, jako wspólnoty zapoczątkowanej przez Zesłanie Ducha Świętego. Spośród wszystkich podręczników, seria „hiszpańska“ zdaje się być najlepsza pod względem szaty graficznej i jakości edycji. Podręczniki metodyczne wydano w formie książkowej. Każdy z 15 rozdziałów podzielony jest na części: cele katechezy (wiedza, umiejętności, postawy), zadania wychowawcze (podkreśla się pozostawienie uczniowi wolności, gdyż tylko w takim klimacie może rozwijać się wiara), zadania dydaktyczne (podstawowe i indywidualne), plan lekcji (uwzględniający możliwości czasowe, przygotowanie uczniów, ich możliwości i zainteresowania, dostępne pomoce dydaktyczne), ocenianie w zakresie zadań podstawowych, zadania indywidualne, propozycje innych ćwiczeń (większość z nich zawiera pytania problemowe stanowiące punkt wyjścia do dyskusji), ocenianie w zakresie zadań podstawowych – testy, test oceny końcowej (podsumowanie całego roku nauki). Na 15 rozdziałów w każdym roku szkolnym, podręcznik zakłada 64 godziny lekcyjne. Program jest zasadniczo dostosowany do roku liturgicznego. W naszej ocenie komplet materiałów edukacyjnych spełania zadania katechumenalne tak pod względem treści jak i formy przekazu.

2.1.8. Seria materiałów tzw. „poznańska“[266]

Podręczniki stworzone do programu *Przyjąć blask Bożej Prawdy* przez jego autorów, czyli ks. Jana Szpeta i Danutę Jackowiak, stanowią wraz z całym pakietem edukacyjnym dokładne odzworowanie programu nauczania. W skład pakietu wchodzą podręczniki ucznia: klasa I gimnazjum, zatwierdzony pod nr AZ-31-02/2-0, *Słowo Boga jest blisko Ciebie*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, wyd. 2000; klasa II gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-32-02/2-0, *Wolni przez miłość*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, wyd. 2000; klasa III gimnazjum, podręcznik zatwierdzony pod nr AZ-33-02/2-0, *Żyjąc z innymi, dla innych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, wyd. 2000; materiały metodyczne wydane w formie kartek wpinanych do skoroszytu oraz materiały do katechezy parafialnej. Podręcznik do klasy I podejmuje zagadnienia objawienia biblijnego i podstawowych sposobów czytania Pisma Świętego, wskazuje na wolność jako istotę objawienia, konieczność szukania własnej tożsamości opartej na wierze oraz wierności, która stanowi postawę integrującą życie ludzkie. W tym ostatnim rozdziale autorzy ciekawia łączą zagadnienia ludzkiej płciowości i eschatologii. Podręcznik klasy II podejmuje zagadnienia religioznawcze, pogłębia rozumienie wolności, rozszerzając je na płaszczyznę społeczną, rozwija prawdę o jedności Boga, podejmując zagadniania zawiązane z trzema pierwszymi przykazaniami Dekalogu, wskazuje na sakramenty jako drogę zjednoczenia z Bogiem i dołącza zagadnienia z historii Kościoła XVI-XVIII wieku. W klasie III podręcznik ogniskuje treści wokół pojęć wspólnoty, prawdy, życia i miłości. Z rozważań tych pragnie wyciągnąć wnioski odnoszące się do rodziny, stosunku do dóbr materialnych oraz do wielorakich idei współczesnego świata. W klasie III proponuje się zatem pogłębioną analizę pozostałych siedmiu przykazań Dekalogu, jak róznież podjęcie bezpośredniego przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania, a także poznania wybranych zagadnień z historii Kościoła XX wieku[267]. Szczegółowa analiza dostarcza nam wiele istotnych i interesujących danych. Dla przejrzystości wyników badań zamieszczamy je w pracy w formie tabelarycznej. Pierwsza kolumna tabeli to numery poszczególnych jednostek lekcyjnych. Poszczególne elementy są w nagłówku tabeli oznaczone według następującego schematu:

I. Strona lewa:

A. Temat - tytuł,

B. Element wprowadzający w problem: pytania, ilustracje, fotografie, znaki graficzne

[266] Seria wydana w Wydawnictwie Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu.
[267] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 396n.

C. Kontynuacja – rozwinięcie problemu: fotografie, rysunki, mapy, opowiadania, zabawy sondaże.

II. Strona prawa:

D. „Słowa kluczowe": określenia, definicje, zwroty, wyrażenia

E. Pytania – zwrot do ucznia

F. „Zatrzymaj się": cytaty biblijne, wypowiedzi znanych osób, przysłowia, fragmenty poezji i prozy

G. Ilustracje

III. Element centralny: fotografia, kolaż – rysunek, mapa, która scala wszystkie części katechezy.

TŹ – Niektóre katechezy posiadają dodatkowo trzecią i czwartą stronę na których znajdują się teksty źródłowe do analizowanego tematu.

Trzeba zwrócić uwagę na swoistość podręczników poznańskich, które są wyraźnie przeznaczone do pracy pod kierunkiem nauczyciela i do minimum redukują funkcję samokształceniową. Zasadniczo brakuje w serii tekstów odautorskich. W związku z przyjęciem takiej koncepcji podręcznika autorzy stworzyli poradnik metodyczny w formie scenariuszy lekcji[268]. Materiały metodyczne podają funkcję poszczególnych elementów. *Temat – tytuł* ma zaciekawić ucznia; *element wprowadzający* ma inspirować uczniów do poszukiwań, analizowania problematyki podjętej w temacie; *kontynuacja* ma być pomocą w ukształtowaniu szerokiego poglądu na zagadnienia tematyczne; *słowa kluczowe* – mają przekazać sens pojęć, usystematyzować wiedzę, uzdolnić do posługiwania się zdobytą wiedzą; *pytania* - mają zachęcić do przeanalizowania własnych poglądów, postaw, działań, decyzji; *zatrzymaj się* – ma umożliwić medytację, doświadczenie bliskości Boga, budowanie własnej hierarchii wartości; *ilustracje* – mają być pomocą w udzielaniu przez ucznia odpowiedzi na postawiony w katechezie problem. *Element centralny* – może pełnić różne funkcje w zależności od danej jednostki: stanowi punkt wyjścia analizowanych zagadnień, jest uzupełnieniem pozostałych ilustracji, jest dopowiedzeniem do *zatrzymaj się*, jest podsumowaniem treści katechezy.

W założeniach tych stosunkowo mały akcent położono na wymiar kerygmatyczny, tak istotny w katechezie wtajemniczającej. Brak „zwiastowania" słowa Bożego, z którym ma się skonfrontować katechizowany. Słowo Boże prowadzi serce do nawrócenia. Wtajemniczenie w chrześcijaństwo nie polega na poszukiwaniu odpowiedzi na ważne pytania w oparciu

[268] Por. Tamże, s. 391-393.

o słowo Boże i inne źródła życiowej mądrości – chodzi o przyjęcie z wiarą słowa Bożego, które zmienia życie człowieka – osądza go i jednocześnie daje moc do nawrócenia. Zobaczmy jednak, czy ta wstępna intuicja znajdzie potwierdzenie w strukturze konkretnych jednostek lekcyjnych.

Elementy wtajemniczające są w tabeli oznaczone za pomocą skrótów

S - inicjacja w słowo Boże

M - inicjacja modlitewno – sakramentalna

K - inicjacja we wspólnotę Kościoła

W - internalizacja wartości

– Klasa pierwsza

W pierwszej klasie wśród treści wtajemniczających dominuje wtajemniczenie w słowo Boże. Mamy 190 elementów zawierających fragmenty z Pisma Świętego. Co stanowi 38% wszystkich elementów 495). Z punktu widzenia katechumenalnego zbyt mało jest wtajemniczenia we wspólnotę Kościoła (11%) i życie modlitwy i sakramentów (12%). Np.: prawie wcale nie ma tłumaczenia znaków w liturgii, która jest nieczytelna dla młodego odbiorcy. Internalizacja wartości pojawia się 33 razy (7%) – przede wszystkim w pytaniach mobilizujących do refleksji. Pozytywny jest fakt, że w podręczniku treści dotyczące słowa Bożego, sakramentów i wspólnoty pojawiają się, jednak pozostaje pytanie czy w toku lekcji podręcznik zostanie wykorzystany w taki sposób by wtajemniczać w te rzeczywistości? Czy będzie wzięty pod uwagę postulat internalizacji wartości? Na końcu podręcznika pojawiają się trzy opowieści o charakterze wtajemniczającym. Pierwsza ukazuje jak ważne jest życie w zgodzie z sumieniem, o tym, że życie trzeba opierać na solidnych podstawach a nie na przelotnych namiętnościach, o sumienności i bezinteresowności w pracy (W). W *słowach kluczowych* pojawiają się definicje, które mogą być wykorzystane pierwszym etapie ewangelizacyjnym w internalizacji wartości (W). Internalizacja wartości w wymiarze katechumenalnym to nie tylko przyjęcie wartości ogólnoludzkich, gdyż do tego nie jest potrzebna katecheza. Jest to przyjęcie słowa Bożego, sakramentów i rzeczywistości Kościoła za wartość osobistą. Szczegółowy rozkład poszczególnych elementów katechumenalnych ilustruje poniższa tabela.

	I A	I B	I C	II D	II E	II F	II G	III	TŹ
1	-	W	S	-	-	S	-	-	0
2	-	W	-	-	-	S	K	-	-
3	-	S	-	W	-	W S	M K	S	0
4	-	-	K	-	W	S K	K	-	0
5	-	-	-	-	-	W	-	S	0
6	-	M	S	-	-	S	M	-	-
7	-	-	-	S M	W	M	M	M	0
8	-	S	S	S	S W	S	S	S	0
9	S	S	S	S	S	S	S	S	0
10	S	S	S	S	S	S	S	S	S
11	S	S	S	S	S	S	S	S	0
12	S	S	S	S	M S	S	S	W	0
13	-	-	S	S	S W	S	-	S	S
14	-	S	-	-	W	M S	-	-	M
15	S	-	-	S	S	S	S	S	S
16	S	S	S	S	S W	S	S	S W	0
17	S	S	S	S	S W	S	S	S	S
18	S	S M	S	S K	0	W	S	-	S
19	-	M K	K	-	0	S K	K M	K	K
20	S	S	S K	S	-	-	0	-	S
21	-	-	S	S K	K	S K	K	-	0
22	S	-	S	K	0	-	-	K	K
23	S	-	-	S	W	S	S	S	S
24	-	-	S	S	W	K	-	S	0
25	-	S	M	K	W K	S	-	-	K
26	-	S	K S	K S	0	K	-	-	S
27	K	S	K	K M	W K	S M K	M	M	0
28	-	-	-	S	K	S	K	-	0
29	-	-	M	-	W	S	M	-	0
30	S	-	-	S	-	S	-	-	S
31	-	-	-	S	W S M	-	S	K	0

32	S	-	S	S	W S	S	-	K	0
33	-	S	M	M S	W S	-	M	M S	0
34	M	M	M S	M	W M	M	M K	M	0
35	-	M K	M K	M K	W M K	S M	K	M	0
36	-	-	-	-	-	S	M	-	0
37	S	S	-	S	-	S	-	S	0
38	-	S	-	W S	-	S	K	S	0
39	-	S	-	-	-	-	-	-	0
40	-	S	-	-	W K	M	-	-	0
41	-	-	-	-	-	S	K	-	0
42	-	S M K	S	-	W	M	M K	M K	0
43	-	-	-	-	W M	-	-	-	S
44	-	-	-	-	-	S	K	-	0
45	-	-	-	-	-	S	-	-	-
46	-	S	-	-	-	S	K	-	S
47	-	S	S	S	W S	S	M	S	0
48	S	M	0	M	0	S	M	M	0
49	S	S	0	S	0	S	M	-	0
50	S	-	S	S	W S	S	M K	S	0
51	S	-	S	S	W K	S	M K	-	0
52	-	-	-	S	0	S M	M	M	0
53	S	-	-	S	-	S	-	-	0
54	-	-	S	S	-	S	K	S	0
55	-	-	W	-	-	S	K	-	0

Tabela 1. Elementy wtajemniczenia w podręczniku do klasy pierwszej gimnazjum

– Klasa druga

W drugiej klasie kilka katechez wyraźnie pozbawionych jest wymiaru wtajemniczającego (14 i 15) co widać już po samym braku elementów katechumenalnych. Brakuje też zasadniczo modelu kerygmatycznego w samej konstrukcji jednostki w podręczniku. Pojawiają się elementy katechumenalne ale są one podporządkowane modelowi dedukcyjnemu. Widać jednak pewien rozwój w kierunku wtajemniczenia w porównaniu z klasą pierwszą. Elementy katechumenalne występują w następujących

proporcjach: słowo Boże (27%), sakramenty (21%), wspólnota (6%), internalizacja (7%). Począwszy od katechezy 24 oprócz obecnego elementu wtajemniczenia w słowo Boże, pojawia się silniejszy akcent na wtajemniczenie modlitewno – sakramentalne. Bogate w teksty źródłowe katechezy historyczne mogą zostać wykorzystanie we wtajemniczeniu w rzeczywistość Kościoła, która ustanowiona przez Chrystusa realizuje się w konkretnym momencie historii, podlega jej wpływom i podejmuje z nią dialog. Cenna jest katecheza medytacyjna, która daje możliwość wejścia w osobisty, modlitewny kontakt z Bogiem. Warto też podkreślić, że *pytania* nadają katechezie wyraźnie charakter wtajemniczający, gdyż sondują na ile przekazane treści zostają przyjęte i zinternalizowane przez ucznia.

	I A	I B	I C	II D	II E	II F	II G	III	TŹ
1	-	S	S	-	-	S	M K	-	0
2	-	S	S	-	W	S	-	-	0
3	S	S	S	S	W	S	M K	S	0
4	K	-	S	-	W S	-	-	0	0
5	-	S	S	S	-	-	-	-	0
6	-	S	0	-	W	S	-	-	0
7	-	-	S	-	W	-	-	-	0
8	-	S	M S	-	-	S	M	-	0
9	M	M	M S	-	W M	S	M	-	0
10	-	-	S	-	-	-	M	-	0
11	-	S	-	-	-	-	-	-	0
12	-	-	-	-	-	S	M	M	M S
13	-	-	-	-	-	-	-	-	M
14	-	-	S	-	-	-	-	-	0
15	-	S	S	S	W	S	-	S	0
16	S	-	S	S	W S	M S	-	-	S
17	S	-	S	-	W	S	-	S	0
18	-	K	K	K	W K	K	K	K	0
19	-	S	-	-	W	-	-	-	0
20	-	-	-	-	-	S	-	S	-
21	S	S	S	S	-	-	-	-	S

22	W S	-	-	-	W	S	-	S	M
23	S	-	-	-	W	S	-	-	M
24	-	K	S	S	-	M	M	-	0
25	M	-	S	S	W M	M	M	M	S
26	M	M	S	M	W M	-	M	M	0
27	-	S	-	M	-	-	-	-	S
28	S	-	S	S	-	-	0	S	0
29	S	S	-	S	W K	-	-	0	0
30	-	-	S	-	W M	-	M	-	-
31	-	-	S	-	-	S	-	S	0
32	S	-	-	-	W K	S	-	M	0
33	-	-	S	M	W M S	S	M	M	0
34	-	S	M	M	W M	S	-	M	S
35	S M	-	-	M	W M	M	M	M	0
36	S	S	M	M	W M	M S	M	M	M
37	S	-	S	M	W M	M S	M	M	M
38	-	M	S	-	W M	S	M	M	0
39	-	M	0	M K	W K M	S	M	M	0
40	-	S	0	K	W M	M	M	M	M
41	S	S	S	S	W M	S	M	M	M
42	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
43	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
44	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
45	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
46	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
47	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
48	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
49	KATECHEZA MEDYTACYJNA M								

Tabela 2. Elementy wtajemniczenia w podręczniku do klasy drugiej gimnazjum

– Klasa trzecia

Elementy katechumenalne występują w następujących proporcjach: słowo Boże

(31%), sakramenty (6%), wspólnota (7%), internalizacja (2%). Do wtajemniczenia w Słowo Boże zaliczyłem także Magisterium Kościoła obficie cytowane na tym etapie edukacji. Podobnie jak w poprzednich etapach w każdym segmencie podręcznika odnajdziemy wiele elementów katechumenatu starożytnego, jednak ciągle pozostaje pytanie, czy zostaną one wykorzystane w sposób katechumenalny. Dużo jest elementów wtajemniczających związanych ze słowem Bożym, najmniej z wtajemniczeniem w modlitwę i życie sakramentalne. Szczególnie zastanawia nikła ilość elementów zwracających uwagę na konieczność internalizacji wartości.

	I A	I B	I C	II D	II E	II F	II G	III	TŹ
1	K	S	K	-	-	K	-	-	0
2	-	-	S	-	-	S	-	0	0
3	-	-	-	-	0	-	-	-	M
4	-	K	S	-	-	-	-	-	0
5	K S	K	K	K	K W	K	K	-	0
6	-	M	-	K	K W	-	-	K	0
7	-	S	0	-	0	-	-	-	-
8	-	S	S	-	-	K	S	0	0
9	-	S	-	-	-	S	-	0	0
10	-	-	-	-	-	-	M	-	0
11	-	S	-	-	-	-	S	0	0
12	-	S	S	-	S W	S	M	0	0
13	S	S	S	S	-	-	M	0	0
14	S	S	S	-	0	-	S	-	S
15	S	S	S	S	S	S	S	0	S
16	S	-	S	S	-	S	S	0	0
17	-	S	S	-	-	M	K	M	0
18	-	S	-	S	-	-	-	-	0
19	S	S	S	-	-	-	-	0	S
20	S	-	-	-	-	S	-	-	0
21	S	S	S	-	-	S	S	0	0
22	S	S	-	S	SW	0	-	0	-

23	-	S	S	S	SW	S	-	-	S
24	-	-	-	-	-	-	-	0	0
25	M	M	S M	-	S	S	M	M	M
26	-	-	-	M	M	S	-	S	S
27	-	-	-	S	SW	-	-	S	-
28	S	-	-	S	-	S	-	-	-
29	S	-	-	S	-	S	-	0	0
30	S	-	-	-	-	S	-	-	0
31	-	-	-	-	-	S	-	-	0
32	S	-	S	-	-	S	-	-	-
33	-	S	-	-	0	-	-	-	-
34	-	S	S	S	-	S	-	-	S
35	-	-	-	-	-	-	-	-	S
36	-	-	S	-	0	S	-	-	-
37	-	S	S	K	0	-	K	K	S
38	M	-	-	M	0	M	M	-	-
39	-	S	-	-	S	S	S	S	S
40	-	S	S	S	0	S	-	-	K
41	-	S	-	S	0	M	-	-	0
42	-	S	-	S	SW	S	-	0	0
43	-	S	-	S	SW	S	S	0	M
44	-	S	S	S	SW	M	-	-	0
45	-	S	S	S	MW	S	M	S	S
46	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
47	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
48	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
49	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
50	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
51	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
52	KATECHEZA HISTORYCZNA K								
53	KATECHEZA MEDYTACYJNA M								

Tabela 3. Elementy wtajemniczenia w podręczniku do klasy trzeciej gimnazjum

Analzie zostaną poddane teraz materiały metodyczne. W uwagach do przewodnika metodycznego pojawia się opis niektórych metod aktywizujących. W modelu katechumenalnym można wykorzystać „synektykę", która wykorzystuje metodykę ewangelicznych przypowieści (np. słowo Boże jest jak ziarno), metoda „słoneczko" oraz „puste krzesło" stawiają mocny akcent na element egzystencjalny w katechezie, co jest zgodne z katechumenalnym postulatem internalizacji wartości. W tabeli zaznaczyliśmy elementy katechumenalne pojawiające się w segmentach konspektów lekcji w takiej kolejności jak one występują.

– Klasa pierwsza

Z analizy materiałów metodycznych wynika, że elementy katechumenalne pojawiają się w nich w różnych proporcjach. Istotniejsze od analizy ilościowej jest jednak zwrócenie uwagi na metodykę katechez i wskazanie w niej elementów katechumenalnych. Analizując materiały metodyczne trzeba zaznaczyć, że wiedza, zrozumienie i umiejętności tak często w nich podkreślane to nie to samo, co wtajemniczenie. Już samo formułowanie celów katechezy nie daje katechecie możliwości zweryfikowania na ile omawiane treści stały się osobistym wyborem i praktyką katechizowanego. Trudno więc zrealizować naczelny postulat katechumenalny o internalizacji wartości Jest kilka celów, w których podkreśla się konieczność internalizacji wartości (katecheza nr 6 (*uczeń powinien uświadomić sobie konieczność podejmowania trudu pracy nad sobą*), 19, 28, 32, 33, 35, 39, 52) oraz kilka kładących nacisk na katechumenalny element słowa Bożego (10 (*uczeń powinien rozwijać w sobie potrzebę częstej lektury Pisma Świętego, dzięki której może pogłębiać swoje życie religijne*),11, 16, 32, 33, 39, 50). W przebiegu katechez elementy katechumenalne dotyczą najczęściej słowa Bożego i modlitwy, rzadko wspólnoty Kościoła. Warto zwrócić uwagę na kilkakrotne wykorzystanie fragmentów biblijnych jako komentarza lub podsumowania omawianych treści. Słowo Boże nie jest tutaj traktowane kerygmatycznie ale przedmiotowo. Zastanawia fakt praktycznej nieobecności elementów katechumenalnych w zadaniach dla ucznia.

	ZAKŁADANE CELE	PRZEBIEG KATECHEZY	ZADANIE DLA UCZNIA	INSPIRACJE
1	-	S M W S M	M S	-

2	-	S M	-	-
3	-	S	-	-
4	-	-	0	-
5	-	S K W K	-	-
6	W	-	-	-
7	-	S M M	0	-
8	-	S S S S M S	0	-
9	-	S S S M	0	S
10	S	S M	0	S
11	S	S	0	0
12	-	S M	0	0
13	-	S M	0	-
14	-	S M	-	-
15	-	S S M	0	-
16	S	S S M	0	0
17	-	S S S M	-	0
18	-	S M	-	0
19	W	-	0	S
20	-	S M	0	S
21	-	S	0	0
22	-	S S	-	0
23	-	S	-	S
24	-	S M	0	0
25	-	S M M	-	-
26	-	S S	0	0
27	-	K S K K M	0	0
28	K W	S M	-	0
29	-	M	0	0
30	-	W S W S M	0	0
31	-	M S M	0	0
32	S W	S S W S M	0	-
33	S W	S M S M	0	0

34	-	M S M W M M	M	-
35	M K W	M	0	0
36	-	S M	0	0
37	-	S M	0	0
38	-	S	-	0
39	M S W	S M	0	0
40	-	S M	0	0
41	-	S	0	-
42	-	S K M	0	0
43	-	M	-	-
44	-	-	-	-
45	-	S W	0	-
46	-	S S	-	-
47	M	M S	0	-
48	-	S	0	0
49	-	S S	0	0
50	S	S	0	-
51	-	S	0	0
52	W M K	S M	0	-
53	-	S	0	-
54	-	S M	0	0
55	-	S S	0	0

Tabela 4. Elementy wtajemniczenia w materiałach metodycznych do klasy pierwszej gimnazjum

– Klasa druga

Cele katechumenalne pojawiają się w założeniach, jednak przebieg lekcji ich nie odzwierciedla. Konspekt lekcji nie pokazuje jak doprowadzić do realizacji celu ani jak zweryfikować osiągnięcie go (np.: katecheza nr 1 – uczeń powinien umieć poszukiwać szczęścia w tym, co dobre, katecheza nr 3 – uczeń powinien umieć ufać Bogu w cierpieniu i wierzyć w nagrodę czekającą go w niebie, katecheza nr 6 – uczeń powinien chcieć rozwijać swoje podobieństwo do Boga, katecheza nr 21 – uczeń powinien przyjąć postawę ufności

opartej na miłości Boga do człowieka, katecheza nr 37 – uczeń powinien umieć wzbudzić w sobie żal i skruchę, które doprowadzą go do zadośćuczynienia Bogu i bliźnim). W przebiegu katechezy pojawiają się trzykrotnie „rachunki sumienia". Katechumenat akcentował poświadczenie wspólnoty o postępie katechumena w dojrzałości w wierze, a więc kładł nacisk na obiektywną ocenę, gdyż sumienie kandydata nie było jeszcze dostatecznie uformowane. Uderza fakt, że nie pojawia się w tych katechezach dobra nowina o miłości Boga do grzesznika. Taki przeakcentowanie tematu grzechu może budować jednostronny obraz Boga, którego głównym zadaniem jest tropienie i karanie ludzkich słabości. Dominuje model katechezy egzystencjalnej – punktem wyjścia jest doświadczenie ludzkie, tymczasem katechumenat zawsze w centrum stawiał kerygmat. Ciekawą propozycją z punktu widzenie katechumenatu jest medytacja dotykowa wykorzystana w katechezie 49. Pomaga wejść z rzeczywistość głoszonego słowa osobiście i w niecodzienny sposób.

	ZAKŁADANE CELE	PRZEBIEG KATECHEZY	ZADANIE DLA UCZNIA
1	-	M	-
2	-	S M S	0
3	-	S S S S S M S	0
4	-	S S K W M	0
5	-	S	0
6	-	S M	M
7	-	-	-
8	-	S M	0
9	-	M M M M	0
10	-	S M	0
11	-	M	0
12	-	S M	0
13	-	M	0
14	-	S M	0
15	-	S S S M	0
16	-	S SW M	-
17	-	S S S S MS	-
18	-	K K K	-

19	-	S	0
20	-	SM	0
21	-	SS	0
22	-	MSS	0
23	-	SSSS	0
24	-	S K M	-
25	-	SSM	0
26	M	SMMM	M
27	M	MSMMM	-
28	WS	SMM	-
29	WK	SSM	-
30	-	SM	-
31	-	S	-
32	-	S S K	-
33	MSW	SSMSMMSS	S
34	M	SMSSMM	-
35	M	SMMWM	-
36	-	SMWMM	M
37	M	SSWM	-
38	M	SMMSSM	-
39	-	K	-
40	-	SMM	-
41	-	SSW	-
42	-	K	-
43	-	K	-
44	-	K	-
45	-	K	-
46	-	K	-
47	-	K	-
48	-	K	-
49	M	M M	-

Tabela 5. Elementy wtajemniczenia w materiałach metodycznych do klasy drugiej gimnazjum

– Klasa trzecia

Nowością w podręczniku metodycznym jest pojawienie się piktogramów w materiałach metodycznych. Wykorzystanie symboli w katechezie, szczególnie symboli i znaków liturgicznych wpisuje się w model katechumenalny. Podobnie jak na poprzednim etapie odnajdujemy tu cele brzmiące katechumenalnie, ale w przebiegu lekcji brakuje sposobów wtajemniczenia i weryfikacji skuteczności tych metod (katecheza nr 3 – uczeń powinien umieć szukać u Boga źródła prawdziwego szczęścia i realizacji własnych potrzeb, katecheza nr 5 – uczeń powinien umieć realizować siebie jako chrześcijanina we wspólnocie Kościoła parafialnego, katecheza nr 21 – uczeń powinien umieć realizować miłość [której uczy nas Bóg] w codzienności). Na przykładzie celu katechezy 27 – „uczeń powinien starać się żyć zgodnie z VI przykazaniem" możemy dostrzec jeszcze jeden problem współczesnej katechezy. Akcentuje ona wysiłek człowieka pomniejszając fakt, że Ewangelia jest Dobrą Nowiną o tym, że to Bóg potrafi zmienić serce człowieka, by ten nie miał upodobania w grzechu. Podkreślanie starań człowieka w kierunku moralnej poprawności prowadzi do moralizmu zamkniętego na łaskę Bożą. Katechumenat był środowiskiem dojrzewania wiary, które stanowiło swoisty inkubator, czyli sprzyjające zewnętrzne warunki: słowo Boże, sakramenty i wspólnota. Samo przebywanie w tym „inkubatorze" połączone z otwartością serca prowadziło do wzrostu wiary. Inny proglem to fakt, że niektóre cele katechez są sformułowane bardzo ogólnie i szeroko (katecheza nr 38 – uczeń powinien starać się być świadkiem Chrystusa w życiu codziennym), co sprawia, że nie jesteśmy w stanie ich zrealizować w ramach jednej jednostki katechetycznej, a nie rzadko nawet na całym etapie nauczania. Słowo Boże pojawia się często pod koniec katechezy jako swoiste motto czy podsumowanie rozważań. Kilkakrotnie powtarza się schemat: SM – wykorzystanie jednego cytatu biblijnego i modlitwa końcowa. Pozostałe elementy tych katechez nie posiadają charakteru wtajemniczającego.

	ZAKŁADANE CELE	PRZEBIEG KATECHEZY	ZADANIE DLA UCZNIA
1	-	SS M	-
2	-	S M	-
3	-	S M	-
4	-	S M	-

5	-	K K S M	-
6	-	KWM	-
7	K	SM	-
8	-	S K M	-
9	-	S S	-
10	-	-	-
11	-	S S M	-
12	-	S SW	-
13	S	S S	-
14	-	M	-
15	M	S S S S M	-
16	-	M	-
17	-	S M	-
18	-	S S M	-
19	-	S S S M	-
20	-	S	-
21	-	S S	
22	-	S M	-
23	-	S SW	-
24	-	-	-
25	-	MS K M M	-
26	-	MS S M	-
27	-	S	-
28	-	S S M	-
29	W	S M	-
30	-	S S	-
31	-	S	-
32	-	S S	-
33	-	S M	-
34	-	S M	-
35	-	W M	-
36	-	M	-

37	-	K M	-
38	-	K M M	M
39	-	S S M M	-
40	-	S S S M	S K
41	-	S M M	-
42	-	S S S M S W	S
43	-	S W M	-
44	-	S M	-
45	-	M	-
46	-	K	-
47	-	K	-
48	-	K	-
49	-	K	-
50	-	K	-
51	-	K	-
52	-	S S S	-

Tabela 6. Elementy wtajemniczenia w materiałach metodycznych do klasy trzeciej gimnazjum

Zarówno przeanalizowane dokumenty magisterium Kościoła dotyczące katechezy, jak i materiały katechetyczne pokazują konieczność podtrzymywania i rozwijania jej wymiaru katechumenalnego. Można jednak zauważyć zmniejszanie się elementów i akcentów katechumenalnych kiedy następuje przejście od ogólnych dokumentów Magisterium Kościoła dotyczących katechezy w kierunku szczegółowych wytycznych. Postulaty katechumenalne wydają się zanikać pośród akcentów dydaktycznych i wychowawczych. Autor pracy zdaje sobie sprawę z tego, że katecheza szkolna napotyka na swoiste problemy, przez które zadanie wtajemniczania staje się bardzo trudne, a czasami wprost niemożliwe. Ukazane braki elementów katechumenalnych możnaby łatwo usprawiedliwić w ten sposób. Jaskrawe pokazanie w jakim kierunku podąża i do jakiego punktu doszła katecheza szkolna ma na celu wyciagnięcie dobrych wniosków i stworzenie modelu katechezy, który zgodnie z nowymi potrzebami ewangelizacyjnymi, będzie miejscem budzenia i dojrzewania wiary. Jak zauważono zróżnicowanie materiałów katechetycznych w skali kraju jest dosyć wyraźne i znamienne. Tematem osobnej pracy mogłoby być porównanie treści podręczników z poziomem praktyk religijnych danego regionu, czy innymi wskaźnikami ukazującymi życie wiary i zaangażowanie we wspólnotę Kościoła. Kolejny rozdział pracy to analiza zagadnienia wtajemniczenia chrześcijańskiego młodzieży w gimnazjalnej w programie i materiałach do katechezy parafialnej. Parafia jako jedno z trzech najistotniejszych środowisk formacyjnych obok rodziny i szkoły powinna przejąć zasadnicze elementeny katechumenalne niejako z obowiązku i konieczności historycznej.

Rozdział III. Wtajemniczenie chrześcijańskie w programie i materiałach do katechezy parafialnej

Pełne rozpoznanie elementów chrześcijańskiego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej wymaga analizy programu katechezy parafialnej dla tego etapu edukacyjnego oraz przeznaczonych do niego materiałów. Analiza ta stanowi przedmiot zainteresowania niniejszego rozdziału. Podjecię jej jest niezbędne do stworzenia modelu katechezy integralnej.

3.1. Parafia podstawowym środowiskiem wtajemniczenia chrześcijańskiego

Pokłosiem polskiego wkładu w prace IV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Biskupów w roku 1977, na temat: «Katecheza w naszych czasach», a w związku z tym w późniejszą redakcję tekstu adhortacji posynodalnej *Catechesi tradendae* z 1979 roku, było umiejscowienie katechezy w parafii czyli w jej podstawowym i najważniejszym środowisku[269]. Jan Paweł II określił parafię „pierwszoplanowym miejscem katechezy" (CT 67). Wydawane w kolejnych dziesięcioleciach dokumenty katechetyczne idą wyznaczoną przez papieża drogą. Dziś, po ponad 20 latach obecności katechezy w szkole, nie ulega wątpliwości, że dobrze zorganizowana katecheza parafialna jest absolutnie konieczna, by wypełnić stawiane przed katechezą zadanie doprowadzenia do głębokiej, osobistej relacji z Jezusem Chrystusem. Jan Paweł II w trakcie wizyty *ad limina apostolorum, w* 1998 roku stwierdził, że "katechizacja w szkole domaga się oczywiście uzupełnienia o wymiar parafialny duszpasterstwa dzieci i młodzieży"[270]. Zdawał sobie sprawę z trudności, na jakie napotyka ten rodzaj katechezy, niemniej jednak zachęcał aby znaleźć jakieś rozwiązanie, by dzieci i młodzież nie traktowały nauki religii jedynie jako jednego z przedmiotów nauczanych w szkole, ale by mogły czerpać siłę także z bezpośredniego kontaktu z Bogiem w liturgii i sakramentach świętych. Podczas spotkania jubileuszowego katechetów i katechistów w roku 2000 powiedział, że "katecheza parafialna ma być zaczynem, który zakwasza każdą inną formę katechezy"[271]. Dwie dekady katechezy szkolnej pokazują, że najpoważniejszym problemem, który wyniknął z powrotu nauczania religii do szkoły, jest osłabienie więzi młodego pokolenia z własną parafią. Dowolność w wyborze szkoły na każdym etapie

[269] Por. K. Nycz, *Wstęp do Adhortacji Catechesi tradendae*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*. Tom II - Adhortacje, Kraków 2006, 13-15.
[270] Jan Paweł II, *Przemówienie w trakcie "Ad limina apostolorum"*,1993, w: L'Osservatore Romano, T. 14, 1993 s. 17.
[271] Cyt. za: F. Macharski, S. Koperek, M. Leśniak, U. Jagielloński, P. A. Teologiczna, *Archidiecezja krakowska na przełomie tysiącleci*, 2004, s. 178.

edukacyjnym spowodowała, że wielu młodych ludzi spędza większość czasu w tygodniowym rozkładzie zajęć poza parafią zamieszkania. Katecheta szkolny poznaje uczniów z różnych parafii, ale nie jest w stanie spotkać się z nimi na przykład podczas niedzielnej Mszy Świętej, ponieważ dojeżdżają do szkoły nieraz z bardzo oddalonych miejscowości[272]. Tymczasem współgranie nauki i życia gwarantuje jedynie realna wspólnota, a nie grupa uczniów na różnym poziomie rozwoju duchowego, często poruszających się po obrzeżach Kościoła, połączona tylko przydziałem do tej samej klasy. Jednym z bardziej wyrazistych faktów przekonujących o konieczności dobrej katechezy parafialnej jest pełna sprawdzalność praktyki przykazania miłości Boga i bliźniego w parafii[273].

Wiara przekłada się tutaj na konkretne czyny, a nie jest tylko niezobowiązującą deklaracją. Kiedy spojrzymy na historię katechezy, możemy dostrzec fakty, które wyraźnie wskazują na parafię jako uprzywilejowane miejsce katechezy. W taki sposób jawi się wspólnota parafialna w kościele pierwszych wieków jako środowisko katechumenatu. Zauważa się także, że "wyprowadzanie" katechezy z parafii nigdy nie wychodziło jej na dobre. Określenie "nauka religii" jako równorzędne dla katechezy, pojawiło się w oświeceniu, kiedy nowożytne szkolnictwo włączyło religię w zakres przedmiotów szkolnych. Mimo, że od tych czasów upłynęły dwa stulecia, sytuacja, jaka wówczas zaistniała, ukształtowała specyficzną mentalność katechetyczną, z którą spotykamy się do dzisiaj nie tylko wśród świeckich. Zgodnie z tym myśleniem szkolne nauczanie religii zdolne jest przejąć i wypełnić wszystkie funkcje i zadania katechezy. W naszym kraju, zwłaszcza po przeniesieniu katechezy do szkół w roku 1990, zaczęło się pojawiać i utwierdzać redukcyjne rozumienie katechezy. Tymczasem w dokumentach katechetycznych katecheza parafialna ukazana jest jako „matka" wszystkich pozostałych form katechezy, z której one w jakiś sposób wynikają i z którą powinny mieć żywą łączność. Parafia jest bowiem integralną częścią Kościoła powszechnego i ten Kościół powszechny ujawnia. Trudno wprowadzić w życie sakramentalne w oderwaniu od miejsca, gdzie sakramenty się sprawuje. Lekcje religii w szkole mogą stanowić coś w rodzaju przygotowania dalszego, ale nie są w stanie temu zadaniu w pełni sprostać[274]. Warto zwrócić uwagę na fakt, że prawie wszystkie wypowiedzi dokumentów katechetycznych, zwłaszcza te, które dotyczą natury katechezy, jej funkcji, celu i zadań, odnoszą się w zasadzie do katechezy parafialnej[275]. Widać to chociażby w *Dyrektorium*

[272] Por. P. Tomasik, *Programy i podręczniki…*, dz. cyt., s. 391-393.
[273] Por. J. Szpet, *Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole*, Poznań 2002, s. 18-19.
[274] Por. T. Panuś, *Konieczność katechezy parafialnej,* w: (red.) R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, *Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, T. 91, Opole 2006, s. 117-129.
[275] R. Murawski, *Istota i specyfika katechezy parafialnej,* tamże s. 131-144.; R. Murawski, *Działanie*

Ogólnym o Katechizacji, kiedy definiuje cel (doprowadzenie katechizowanych do komunii z Jezusem) i zadania katechezy (rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, wychowanie do modlitwy)(DOK 80-87). Tak sformułowane cele i zadania z trudnością dadzą się realizować w pełni poza parafią. Mocne wyeksponowanie funkcji wtajemniczającej katechezy w *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji* również wskazuje na główne miejsce wtajemniczenia, czyli wspólnotę kościelną. Natomiast najbardziej znaczącym miejscem, w którym formuje się i żyje wspólnota kościelna, jest parafia (Por. DOK 257). *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* poprzestaje na refleksjach i ogólnych wytycznych dotyczących katechezy[276]. Bezpośrednich zaleceń praktycznych odnośnie do działań katechetycznych w parafii trzeba szukać w dyrektoriach narodowych – w przypadku Polski w *Dyrektorium Katechetycznym Kościoła Katolickiego w Polsce*. Istnieje także literatura ukazująca modele katechezy w innych krajach europejskich na podstawie analizy rodzimych dyrektoriów katechetycznych[277]. Kiedy omawiany dokument powtarza za adhortacją *Catechesi tradendae, że* "parafia jest pierwszoplanowym miejscem katechezy" (PDK 106) dodaje prawie natychmiast, że jest to przede wszystkim uprzywilejowane miejsce katechezy przygotowującej do sakramentów świętych (PDK 107). Problem ten w tym samym ujęciu pojawił się już wcześniej w dokumentach *II Polskiego Synodu Plenarnego w* tomach dotyczących szkoły i uniwersytetu w życiu Kościoła oraz liturgii Kościoła po Soborze Watykańskim II (zob. PSPE 61, PSPL 81). Funkcje katechezy (wychowanie, nauczanie i wtajemniczenie)(PDK 37 - 57) z jednej strony umożliwiają realny wpływ lekcji religii w szkole na formowanie młodego pokolenia, z drugiej wskazują na parafię, która jest właściwym środowiskiem katechezy zwłaszcza w kwestii wtajemniczenia. Charakteryzując katechezę parafialną dzieci i młodzieży *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* zwraca uwagę, że jej celem jest przede wszystkim kształtowanie dojrzałej wiary, włączenie w Kościół, pomoc w wyborze drogi powołania chrześcijańskiego i podjęcie zadań w Kościele (PDK 105-107). Dokument omawia także szczegółowo zadania katechezy. Rozwijanie poznania wiary ma się dokonywać nie tylko na płaszczyźnie intelektualnej, ale także egzystencjalnej, aby uczeń potrafił w świetle wiary oceniać rzeczywistość.

---

katechetyczne…, dz. cyt., s. 55-70.

[276] R. Murawski, *Katecheza parafialna - reaktywacja…*, dz. cyt., s. 131-144.

[277] R. Murawski, *Działanie katechetyczne…*, dz. cyt., s. 55-70.; R. Chałupniak, *Sekularyzacja szkolnej lekcji religii a narodowe dyrektoria katechetyczne we Włoszech, w Niemczech i w Polsce,* tamże s. 249 - 265.; H. Schwillus, *Doświadczenie katechezy parafialnej w Niemczech,* w: (red.) R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, *Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, T. 91, Opole 2006, s. 35-46.; J. Vodicar, *Parish Catechesis in Slovenia,* tamże s. 57-66.; A. Maciąg, *Cel i zadania katechezy parafialnej w kościele rzymskokatolickim na Ukrainie,* tamże s. 71-81. M. L. Mazzarello, *La catechesi parrocchiale in Italia,* tamże s. 91-98.

W gimnazjum zwraca się szczególną uwagę na wychowanie do świadomości wiary, do odpowiedzialności za rozwój Kościoła i chrześcijańską przemianę świata. Katechizowany powinien nie tylko poznać podstawowe wiadomości o Piśmie Świętym, ale również posiąść umiejętność właściwego interpretowania wybranych tekstów biblijnych, aktualizowania faktów dotyczących wybranych postaci biblijnych, właściwego rozumienia wydarzeń z życia, nauczania i zbawczego charakteru dzieła Jezusa Chrystusa. Wychowanie liturgiczne w gimnazjum w porównania z poprzednim etapem edukacyjnym więcej uwagi poświęca teologii sakramentów, zwłaszcza: Eucharystii, pokucie i pojednaniu, małżeństwu, przy czym główny akcent kładzie się na przygotowanie do sakramentu bierzmowania. Nauczanie w tym wymiarze, to nie tyle przekaz wiedzy religijnej, co wprowadzanie katechizowanych w wyznawanie wiary i praktykę życia chrześcijańskiego. To wtajemniczenie ma się dokonywać poprzez udział kandydatów w liturgii, nabożeństwach, modlitwie wspólnej i indywidualnej. Formacja moralna zakładając, że łaska buduje na naturze idzie w kierunku budowania wartości nadprzyrodzonych na wartościach ludzkich. Formacja na tym etapie stawia sobie przede wszystkim dwa cele: przygotowanie do umiejętnego wyboru dobra w konkretnych sytuacjach życiowych oraz wdrożenie do przestrzegania przykazania miłości w zakresie indywidualnym i społecznym. Wynika z tego szereg szczegółowych zadań, pozwalających katechizowanemu zapoznać się z podstawowymi pojęciami i zasadami etycznymi, posiąść umiejętność stosowania ogólnych zasad etycznych w poszczególnych przypadkach, dostrzec konsekwencję stosowania dekalogu i błogosławieństw w codziennym życiu, zrozumieć na czym polega prawdziwa miłość i wskazać na sposoby jej przeżywania w różnych aspektach życia ludzkiego. Wielość przemian w sferze biologicznej, psychicznej i społecznej gimnazjalistów wpływa na specyfikę formacji modlitewnej tego okresu. Jednym z głównych zadań jest ukazanie bogactwa Modlitwy Pańskiej, jako programu życia chrześcijanina oraz uzdalnianie katechizowanego do samodzielnej lektury Pisma Świętego. W gimnazjum wychowanie do życia we wspólnocie wymaga uwzględnienia zmian rozwojowych, które związane są ze sferą osiągnięć, niezależności i tożsamości. Młodzież coraz bardziej uświadamia sobie własne dążenia i cele, zdolności, które posiada, zewnętrzne szanse ich urzeczywistnienia, a równocześnie ograniczenia tych możliwości. Następuje wzrost autonomii emocjonalnej i autonomii przy podejmowaniu decyzji, co pozostaje w związku z kształtowaniem się tożsamości, dzięki której rośnie szacunek i zaufanie do siebie, wiara we własne siły i przekonanie o słuszności wyboru drogi życiowej. Intensywne

dojrzewanie religijne gimnazjalisty, dokonuje się na drodze trzech podstawowych procesów psychicznych: interioryzacji, absolutyzacji i socjalizacji[278]. Konflikty w życiu młodzieży gimnazjalnej są wynikiem napięć między potrzebą samodzielności, a ograniczeniami narzucanymi przez rodziców i wychowawców oraz między pragnieniem niezależności, a potrzebą oparcia. W tym okresie ma również miejsce kryzys tożsamości, autorytetów oraz szukania własnego miejsca w świecie i w Kościele. Zaczyna też się pojawiać zagadnienie rozeznawania woli Bożej. W perspektywie formacji misyjnej chrzest powinien być traktowany jako źródło dynamizmu chrześcijańskiego obejmującego całe życie. Na etapie gimnazjum wprowadzenie w misję zostaje połączone z przygotowaniem do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Dokumenty katechetyczne zwracają uwagę, aby przygotować katechizowanego do samodzielnego rozwiązywania problemów religijnych dotyczących na przykład przekazywania i podtrzymywania życia. Wynika stąd, że każdy wielki temat katechetyczny domaga się rozwinięcia tak w płaszczyźnie poznawczej, jak i liturgicznej, moralnej, modlitewnej, społeczno - apostolskiej i misyjnej[279].

Cechą charakterystyczną duszpasterstwa katechetycznego w parafii jest z jednej strony skorelowanie katechezy parafialnej z nauką religii w szkole, z drugiej - powiązanie jej z innymi formami duszpasterstwa[280]. Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce zarysowuje plan, który tworzą ogólne założenia, formy organizacyjne oraz tematyka właściwa dla poszczególnych etapów edukacyjnych. Organizacyjnie i merytorycznie katecheza parafialna podzielona jest na cztery trzyletnie cykle (etapy) formacyjne, przy czym każdy z nich posiada konkretny cel formacyjny, wiąże się z określonymi etapami inicjacji chrześcijańskiej i kończy się uroczystą celebracją liturgiczną związaną z ich zakończeniem. W programie spotkań zaleca się uwzględnić środowisko formacji, którym jest własna parafia, a nie parafia, na terenie której znajduje się szkoła; miejsce formacji, którym jest budynek kościelny lub parafialny; osoby odpowiedzialne za formację, czyli kapłanów, katechetów, animatorów wywodzących się z kościelnych ruchów młodzieżowych; formy spotkań, czyli spotkania zbiorowe, celebracje i praca w grupach. Katecheza młodzieży gimnazjalnej stawia sobie za cel przygotowanie do sakramentu bierzmowania i łączy się z przewidzianym w programie szkolnym wyznaniem i rozumieniem wiary. Spotkania powinny odbywać się przynajmniej jeden raz w miesiącu, posiadać charakter celebracji i przybliżać młodym poszczególne sakramenty Kościoła oraz wynikające z nich zadania (PDK 107). Całe

[278] *Charakterystyka młodzieży klas gimnazjalnych* w: Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce.,* Kraków 2002, s. 49-50.
[279] Por. S. Dziekoński, *Zadania współczesnej katechezy…*, dz. cyt., s. 103-122.
[280] Por. R. Murawski, *Katecheza parafialna - reaktywacja…*, dz. cyt., s. 131-144.

duszpasterstwo katechetyczne w parafii powinno mieć wymiar liturgiczny, czyli prowadzić do liturgii, która z drugiej strony sama staje się doskonałą katechezą (PDK 115). Zwieńczeniem etapu formacyjnego w gimnazjum jest przyjęcie sakramentu bierzmowania, który zgodnie z zaleceniami II Polskiego Synodu Plenarnego winien być udzielany młodzieży w trzeciej klasie gimnazjalnej. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* kładzie również nacisk na katechezę dorosłych, wychodząc z założenia, że duszpasterstwo katechetyczne powinno mieć charakter ciągły, a także określając za *Catechesi tradendae* katechezę dorosłych, jako „najznakomitszą formę katechezy" (PDK 98). Od dorosłych i ich świadectwa wiary, a szczególnie od chrześcijańskich rodziców, zależy skuteczność katechezy dzieci i młodzieży. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla szczególną rolę katechezy dorosłych w ramach przygotowania ich dzieci do sakramentów świętych[281]. Rodzice młodzieży przygotowującej się do bierzmowania powinni wziąć udział w przynajmniej trzech spotkaniach w ciągu roku: na początku formacji, w trakcie jej trwania oraz przy końcu (PDK 103). Ze względu na procesy socjalizacji religijnej zachodzące w dzieciństwie i młodości katechizacja ma również istone znaczenie dla samej wspólnoty parafialnej, która dzięki nowym pokoleniom wierzących nieustannie się odmładza i zakorzenia (PDK 105). *Dyrektorium Kościoła Katolickiego w Polsce* dla owocnej realizacji wskazanych form katechetycznych zaleca opracowanie odrębnych ale zsynchronizowanych z nauczaniem szkolnym, programów dla sakramentalnej katechezy parafialnej.

3.2. Przygotowanie do bierzmowania jako cel katechezy gimnazjalnej w programie katechezy parafialnej

Cel i zadania katechezy są w dokumentach katechetycznych Kościoła sformułowane tak, że nie ma możliwości zrealizowania ich z redukcyjnym, tj. zawężonym do ujęcia dydaktycznego, spojrzeniem na katechezę. Wymagają one ujęcia integralnego. Parafia jest nazywana uprzywilejowanym miejscem katechezy, gdyż właśnie w parafii najpełniej funkcjonuje wspólnota Kościelna będąca podstawowym środowiskiem katechetycznym. Nie można jednak zapominać o postulacie integralności katechezy jako procesu, która to integralność warunkuje jego skuteczność. *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* zakładająca nauczanie, wtajemniczenie i wychowanie, wpływa na

[281] Por. R. Murawski, *Działanie katechetyczne…*, dz. cyt., s. 55-70.

konieczność integralnego spojrzenia na katechezę[282]. Program Nauczania Religii wydany przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w roku 2001 pokrótce przedstawia wytyczne dotyczących współpracy środowisk katechetycznych (rodzina, parafia, szkoła). Mówiąc o przygotowaniu we wspólnocie parafialnej należy wydrębnić przygotwanie dalsze, bliższe i bezpośrednie. Przygotowanie bliższe to całość katechizacji w szkole podstawowej i związana z tym formacja religijna w parafii. Przygotowanie bliższe obejmuje trzy lata gimnazjum. W pierwszym roku postuluje się zaproszenie kandydatów wraz z rodzicami na wspólną liturgię przypominającą kształtem liturgię *wybrania* celebrowaną w starożytnym katechumenacie. Spotkania – katechezy powinny mieć miejsce w pierwszym i drugim roku przygotowań raz w miesiącu. Ich celem powinno być pogłębienie rozumienia sakramentu chrztu i doprowadzenie do osobistej decyzji przyjęcia sakramentu bierzmowania. Zakończeniem tego etapu byłoby odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych. W drugim roku przygotowań postuluje się położenie akcentu na związek kadndydata z Chrystusem, który wyzwala z niewoli grzechu i daje udział w nowym życiu. Należy wtedy skupić się na wtajemniczeniu w sakrament pokuty i Eucharystii. Drugi rok przygotowań miałby kończyć się dopuszczeniem do przygotowania bezpośredniego, który pokrywa się z trzecim rokiem przygotowań. Na początku trzeciej klasy gimnazjum kandydaci powinni złożyć swoje pisemne prośby do Księdza Biskupa o udzielenie sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Przygotowanie w ostatnim roku formacji powinny być nakierowane na tajemnicę Ducha Świętego obecnego w życiu Kościoła. To oczekiwanie na Zesłanie Ducha Świętego może być pogłębione przez wspólne trwanie na modlitwie, udział w rekolekcjach zamnkniętych, pielgrzymkę do skankturium oraz uczestnictwo w nowennie do Ducha Świętego. Kolejne lata katechizacji w szkole ponadgimnazjalnej powinny przygotowywać młodych do misji, świadectwa wiary i apostolstwa. Program podaje również zestaw tematów, które należy przeprowadzić podczas spotkań w ramach katechezy parafialnej kandydatów do bierzmowania.

I rok pracy: Wielkość człowieka stworzonego przez Boga

1) Być stworzonym przez Boga – szansa czy ograniczenie?
2) Miejsce Boga w życiu człowieka.
3) Wiara w Boga – szansą czy zagrożeniem człowieka?
4) Udział w nowym stworzeniu.
5) Nowy człowiek.

[282] Por. J. Szpet, *Podstawa Programowa Katechezy,* tamże s. 23-42.

6) Nowy świat.
7) Łączenie w życiu wiary i wiedzy.
8) Zaufać i powierzyć się Bogu, to…

II rok pracy: Życie w społeczności

1) Zostałem ochrzczony – powierzony społeczności wierzących.
2) Jako ochrzczony żyję dla społeczności ludzkiej.
3) Udział w życiu społecznym: służba i miłość na wzór Jezusa.
4) Sens troski o sprawy społeczne.
5) Społeczność Kościoła i moje w niej miejsce.
6) Odpowiedzialność za siebie w Kościele.
7) Odpowiedzialność za społeczność Kościoła.
8) Kościół domowy, Kościół parafialny.

III rok pracy: Na drodze do dojrzałości…

1) Dojrzałość i jej przejawy.
2) Dlaczego bierzmowanie?
3) Wiara źródłem dojrzewania człowieka.
4) Treść wyznawanej przez chrześcijan wiary: Wiara w Boga Ojca, Syna i Ducha.
5) Jezus ośrodkiem dziejów świata i człowieka.
6) Jezus wnosi nowy sposób patrzenia na dzieje świata i człowieka.
7) Przejawy życia wiarą: życie sakramentalne i życie modlitwy.
8) Bierzmowanie sakramentem wiary.
9) Bierzmowanie sakramentem uzdalniającym do odpowiedzialności.
10) Aby godnie i odpowiedzialnie przyjąć sakrament bierzmowania …
11) Co daje wierzącemu sakrament bierzmowania?
12) Co dalej, po przyjęciu sakramentu bierzmowania?
13) Uczyć się przejmować odpowiedzialność za…
14) Pozostawać świadkiem.

Wytyczne kładą mocny akcent na świadome przyjęcie sakramentu bierzmowania oraz pomoc kandydatowi we wtajemniczeniu we wspólnotę Kościoła. Duży nacisk położono również na odpowiedzialność prowadzącą do podjęcia zadań wynikających z przyjęcia tego sakramentu. Jest też element wtajemniczenia w modlitwę, ale w perspektywie modelu katechumenalnego jest on nieproporcjonalny. Należałoby zwrócić większą uwagę na inicjację modlitewną i sakramentalno – liturgiczną.

3.3. Organizacja przygotowania w ramach katechezy parafialnej

Kolejnym krokiem analizy poruszanego zagadnienia jest próba opisania istotnych elementów tworzących ramy organizacyjne katechezy parafialnej przygotowującej gimnazjalistów do przyjęcia sakramentu bierzmowania.

3.3.1. Osoba katechety

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji (DOK 232) wyróżnia w zależności od różnych potrzeb katechezy, różne typy katechetów. Wśród sześciu zdefiniowanych typów dwa interesują nas szczególnie, są to: typ *katechety młodzieży i dorosłych* oraz typ *katechety dzieci.* W pierwszym przypadku *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* mówi o sytuacji krajów o tradycji chrześcijańskiej, które wymagają nowej ewangelizacji. *Katecheci młodzieży i dorosłych* mają tam ożywić procesy katechezy wtajemniczającej. Oni również powinni zatroszczyć się o katechezę stałą. W tych zadaniach *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* podkreśla również podstawową w tej sytuacji rolę kapłana. Jako *pierwszorzędna* jest określona rola *katechety dzieci*, który podejmuje delikatną misję pierwszego kontaktu z nauką katechizmu i przygotowania do przyjęcia sakramentu pokuty, Eucharystii i bierzmowania. To zadanie staje się jeszcze ważniejsze w czasach, gdy zaniknął katechumenat rodzinny i rodzice prawie całkowicie zwolnili się z zadania przekazywania wiary.

3.3.1.1. Katecheta jako świadek

Słowa Pawła VI o posłuchu dla nauczycieli i świadków[283] w przypadku katechetów wydają się być szczególnie ważne. Podkreśla się wielokrotnie zarówno w dokumentach dotyczących ewangelizacji i katechizacji[284], jak i w licznych opracowaniach, że dzieło katechezy należy traktować jako misję i powołanie, a nie tylko w kategoriach zawodu

[283] "Człowiek współczesny chętniej słucha świadków niż nauczycieli; a jeśli już nawet słucha nauczycieli, to dlatego, że są oni równocześnie świadkami. Doznaje on czegoś w rodzaju instynktownej odrazy wobec wszystkiego, co wydaje się być udawaniem, fasadowością lub kompromisem. W związku z tym ceni się wartość życia prawdziwie zgodnego z Ewangelią!" Paweł VI, *Przemówienie podczas audiencji ogólnej,* 2.X.1974.
[284] Paweł VI, *Evangelii nuntiandi. Posynodalna adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym*, Watykan, 8 grudnia 1975.

i świeckiej dydaktyki. Katecheta jest tym, który zgodnie z Ewangelią św. Marka towarzyszy Jezusowi, głosi naukę i wypędza złe duchy (por. Mk 3,14-15). Musi mieć zatem osobiste doświadczenie wiary, zapał ewangelizacyjny i gotowość do duchowego zmagania się z siłami zła[285]. W badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród maturzystów i gimnazjalistów rola katechety jako świadka wiary znajduje się na pierwszym miejscu wśród określeń, jakimi uczniowie definiują katechetów (70% licealistów i 40% gimnazjalistów)[286]. Jest to więc ciągle ważna funkcja szkolnego katechety i co ciekawe w ciągu ostatnich lat oczekiwania uczniów w tej kwestii rosną. Z pewnością położenie większego akcentu na formowanie katechetów do osobistego świadectwa wiary, jest jednym ze sposobów ożywienia i pogłębienia katechezy na różnych płaszczyznach. Osoba katechety ma bardzo ważne znaczenie, zwłaszcza na etapie dochodzenia do wiary – katecheta jest świadkiem i od jego świadectwa zależy, czy katechizowany odkryje wiarę jako wartość także dla siebie[287]. W miarę upływu lat uczniowie patrzą na katechetę z większym krytycyzmem i stawiają mu większe wymagania, ale jak pokazują badania katecheza poparta autorytetem katechety może być skuteczniejsza.

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce w numerach 119-134 definiuje osoby odpowiedzialne za katechezę. Katecheci świeccy są tutaj wymienieni po biskupach, kapłanach, rodzicach i osobach zakonnych. Katecheta wśród ogólnych zadań nauczycielskich (funkcja dydaktyczna, wychowawcza, opiekuńcza i wspierająca)[288] podejmuje to szczególne i wyjątkowe zadanie wtajemniczenia w wiarę. Ono staje się osią i specyfiką jego nauczycielskiej tożsamości. Zdaniem J. Szpeta są dwa główne zadania stojące przed katechizującymi w kwestii wtajemniczenia[289]: prowadzenie katechezy inicjacyjnej oraz nadanie całemu procesowi katechetycznemu charakteru wtajemniczającego. Pierwsze dokonuje się przez bezpośrednie prowadzenie katechezy wtajemniczającej, drugie przez podejmowanie w ramach różnych katechez wymiaru wtajemniczenia w życie liturgiczne, modlitewno – sakramentalne i życie Kościoła. Istotny jest także proces internalizacji przez adresatów katechezy wartości ewangelicznych, aby nie pozostały one tylko na poziomie dobrze znanych i cenionych, ale nie wprowadzanych w życie wartości.

[285] Por. S. Gądecki, *Świadomość powołania i posłania katechety*, w: "Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła", T. 7 (2009), Poznań, s. 7-15.
[286] Por. J. Szpet, *Profesjonalizm i pasja katechety inspirujące kreatywność ucznia*, w: tamże s. 85-97.
[287] Por. A. Offmański, *W poszukiwaniu tożsamości kapłana katechety*, w: tamże s. 33-52; Por. S. Gądecki, *Świadomość powołania i posłania katechety*, w: tamże s. 7-15.
[288] Por. J. Szpet, *Profesjonalizm i pasja katechety inspirujące kreatywność ucznia*, w: tamże s. 85-97.
[289] Por. J. Szpet, *Inicjacja chrześcijańska w katechezie młodzieży gimnazjalnej*, w: tamże T. 4 (2006), s. 15 - 29; J. Szpet, *Inicjacyjna funkcja katechezy*, w: "Horyzonty Wiary", T. 7 (1996), nr 3, s. 55-72.

Sposobem na przezwyciężenie kryzysu tożsamości współczesnego katechety świeckiego jest więc właściwe spojrzenie na zadania, które stoją przed katechezą szczególnie w wymiarze wtajemniczenia. Ta płaszczyzna odsuwa na plan dalszy kwestię wyników osiąganych przez uczniów, dyscypliny, metod i środków, chociaż ich nie deprecjonuje. Skoro wtajemniczenie ma prowadzić do osobistej relacji katechizowanego z Bogiem, wkraczamy tutaj w przestrzeń tajemnicy, która wymyka się kategoriom pedagogicznym. Można wyznaczyć tylko pewne ogólne płaszczyzny, ale ostatecznie efekty działań katechety mogą pozostać na poziomie serca katechizowanego. Przyjęcie postawy tego, który stwarza klimat wtajemniczenia, nie oczekując na konkretne i natychmiastowe efekty, zabezpiecza katechetę przed zniechęceniem i frustracją, które uniemożliwiają skuteczne głoszenie Dobrej Nowiny[290].

W przypadku katechetów duchownych wyniki badań empirycznych prowadzonych wśród polskiej młodzieży pokazują, że najwyżej cenione w kapłanie - katechecie jest osobiste świadectwo wiary[291]. W *Dyrektorium Ogólnym o Katechizacji w* kontekście roli katechety w wymiarze metodycznym czytamy: *charyzmat dany mu [katechecie] przez Ducha Świętego, pogłębiona duchowość, przejrzyste świadectwo życia stanowią duszę każdej metody i tylko własne jakości ludzkie i chrześcijańskie gwarantują dobre wykorzystanie tekstów i innych pomocy* (DOK 156). Wyobrażenie o Kościele adresata katechezy formuje się na styku pojęć: instytucja biurokratyczna – siła polityczna – instytucja charytatywna. To znacznie utrudnia katechetom duchownym funkcjonowanie w środowisku młodzieży i wypełnianie misji apostolskiej. Już na etapie formacji do kapłaństwa pojawia się nieakceptacja albo traktowanie z rezerwą przyszłej pracy nauczycielskiej, co ma swoje liczne i różnorodne przyczyny[292]. Zanim ksiądz będzie mógł rzeczywiście ewangelizować musi pokonać szereg barier i uprzedzeń w relacjach z młodym pokoleniem. Wielu katechetów duchownych zatrzymuje w drodze głoszenia Dobrej Nowiny i rezygnuje z wysiłku z powodu licznych porażek. Dochodzi do tego swoista schizofrenia tożsamości: kapłan katecheta szkolny – kapłan duszpasterz parafialny. Różnica pomiędzy środowiskiem parafialnym i szkolnym w wielu płaszczyznach i konieczność codziennego przechodzenia z jednego do drugiego jest kolejną przyczyną poważnych problemów z katechetyczną tożsamością. W przypadku kapłanów - katechetów istotne wydaje się zintegrowanie działalności duszpasterskiej w parafii

[290] Por. J. Zjawin*, Jak nie zniechęcić się katechizowaniem. Na podstawie 'De catechizandis rudibus' św. Augustyna*, dz. cyt., s. 99-104.
[291] Por. P. Superlak, *Kapłan katecheta w oczekiwaniach młodzieży,* w: Zeszyty Katechetyczne 6 (2000) nr 17, s. 70.
[292] Por. P. Tomasik, *Formacja kleryków do pracy nauczycieli religii*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 266-293.

i działalności katechetycznej na różnych płaszczyznach z troską o osobistą duchowość. Prezbiterzy mogą w tej kwestii sięgać do wzorców, które oparły się próbie czasu i także dzisiaj są pomocą i inspiracją dla działalności duszpastersko-katechetycznej. Można tu wymienić chociażby proboszcza z Ars, który również był katechetą przykładającym się sumiennie do swoich obowiązków mimo trudności z pamięcią i uczeniem się w ogóle[293]. Podobnie jak w przypadku katechetów świeckich istotne jest zwrócenie uwagi na wtajemniczający wymiar katechezy i osobistą relację z Bogiem. Bez nieustannego pogłębiania tej ostatniej niemożliwe jest skuteczne głoszenie Dobrej Nowiny.

3.3.1.2. Konieczność stałej formacji

Permanentna formacja katechetów ma wymiar fundamentalny w odkrywaniu i umacnianiu ich tożsamości[294]. W dokumentach katechetycznych znajdujemy ostrzeżenie, że działalność katechetyczna bez odpowiednio uformowanych i przygotowanych katechetów naraża jej jakość na poważny spadek (DOK 234). *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* stwierdza dalej, że „formacja katechetów obejmuje różne wymiary. Najgłębsza odnosi się do samego bytu katechety, do jego wymiaru ludzkiego i chrześcijańskiego. Formacja bowiem powinna przede wszystkim pomagać mu w dojrzewaniu – jako osobie, jako wierzącemu i jako apostołowi. Potem następuje to, co katecheta powinien wiedzieć, aby dobrze wypełniać zadanie" (DOK 238). Formacja zatem przebiega wielowymiarowo na płaszczyźnie ludzkiej, chrześcijańskiej, duchowej i intelektualnej[295]. Współczesne badania dojrzałości psychospołecznej pedagogów[296] ukazują jak wielu nauczycieli jest niedojrzałych, a wręcz ulegających schizofrenii pedagogicznej w polskiej rzeczywistości. Tymczasem to właśnie dojrzałość osobowości jest głównym kryterium oceny dobrego nauczyciela w tym także a może przede wszystkim nauczyciela religii[297]. Badania przeprowadzane pośród kandydatów na nauczycieli tworzą pełen sprzeczności obraz współczesnego pedagoga. W kwestii przyszłej pracy w środowisku szkolnym tylko 21% studentów studiów stacjonarnych deklaruje chęć pracy, 24% zdecydowanie odrzuca taką możliwość, a 54% to osoby

[293] Por. J. Szrejter, *Katecheta wychowawcą kreatywnego i refleksyjnego ucznia na przykładzie św. Jana Marii Vianneya*, w: "Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła", T. 7 (2009), Poznań, s. 17-32.
[294] Por. S. Gądecki, *Świadomość powołania i posłania katechety*, w: tamże s. 7-15; J. Szpet, *Dydaktyka…*, dz. cyt., s. 263-275.
[295] Por. A. Offmański*, W poszukiwaniu tożsamości...* dz. cyt., s. 33-52.
[296] Por. L. Górska, *Wizje zawodu nauczyciela w Polsce u progu trzeciego tysiąclecia*, Szczecin 2000, s. 112.
[297] Por. R. Szewczyk, *Osobowość nauczyciela religii*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 217-234.

niezdecydowane[298]. W odniesieniu do katechetów zauważa się, że nie potrafią, a może nie chcą dogłębnie odczytać dokonującej się we współczesnej rzeczywistości zmiany, nie umieją stworzyć własnej wizji posługi słowa jako posługi dla ukształtowania dojrzałej osobowości uczniów Chrystusa. Dlatego wydaje się koniecznym zwrócenie uwagi na element ludzki w formacji katechetów. Na tej płaszczyźnie istotne są podstawowe umiejętności komunikacyjne[299] oraz zdolność funkcjonowania w grupie społecznej, jaką jest parafia i szkoła. Osobowość katechety domaga się nieustannej formacji, gdyż specyfika pracy z młodym, szybko zmieniającym się pokoleniem prowadzi do konieczności przemian w sposobie myślenia, postrzegania, reagowania na nowe wyzwania czasu[300]. Można powiedzieć, że formacja katechety powinna przebiegać w trzech wymiarach: być, wiedzieć i umieć działać. Chodzi bowiem o to by katecheta realizował w pełni swoją osobowość ludzką i chrześcijańską, by znał organicznie i systematycznie orędzie chrześcijańskie i by posiadał kompetencje pedagogiczne, metodyczne i dydaktyczne[301]. Formacja ludzka dla ochrzczonych jest nierozdzielnie związana z formacją chrześcijańską (KDK 16). Doroczne rekolekcje dla katechetów, które autor miał okazję prowadzić, są w tym względzie źródłem wielu refleksji oraz pomysłów na skuteczną formację. W szczerych rozmowach katecheci przyznają, że napotykają w swojej pracy na poważne trudności. Wśród przyczyn wymieniają niski status nauczyciela religii w szkole, nieadekwatność programów i podręczników, problemy z dyscypliną. W ich wypowiedziach przewija się jednak głębokie pragnienie osobistego okrywania słowa Bożego, sakramentów świętych i wspólnoty Kościoła. Tylko właściwie prowadzona formacja prowadząca do osobistego nawrócenia może zapalić ich entuzjazmem do głoszenia Dobrej Nowiny. Św. Jan Paweł II w *Catechesi tradendae* wzywa katechetów, aby nauka, którą przekazują była najpierw przyjęta jako ich własna (por. CT 6) a więc głęboko przemyślana i zinternalizowana. Istotą formacji duchowej jest wejście w osobistą relację z Jezusem Chrystusem poprzez modlitwę, medytację słowa Bożego i sakramenty święte, ze szczególnym zwróceniem uwagi na Eucharystię[302]. Papież mówiąc o duchowości zwraca uwagę na potrzebę inkulturacji, czyli przyjęcia Dobrej Nowiny na wzór Wcielenia, w konkretnych warunkach historycznych i kulturowych (por. CT 53). W *Homilii do*

[298] Por. J. Jarmużek, *Belfer z przypadku,* „Psychologia w szkole", 3/2008, cyt. za: J. Szpet*, Profesjonalizm i pasja*... dz. cyt., s. 85-97.
[299] Por. A. Zellma, *Partnerski styl komunikowania nauczyciela religii jako czynnik warunkujący refleksyjność ucznia*, w: tamże s. 76-84.
[300] Por. I. Nowak, *Osobowość Nauczyciela w świetle koncepcji Marii Grzegorzewskiej*, w: tamże s. 105-113.
[301] Por. J. Szpet, *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Europie*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 235-251.
[302] Por. K. Maciejewska, *Eucharystia źródłem i szczytem życia katechety*, w: "Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła", T. 7 (2009), Poznań, s. 53-74.

nauczycieli[303], św. Jan Paweł II przestrzega przed zagrożeniem, któremu może zapobiec formacja intelektualna. Tym zagrożeniem jest przeintelektualizowanie katechezy, zbytnie akcentowanie przekazu informacji kosztem dążenia do zgłębiania wiedzy. Jest też istotne podjęcie tematu tzw. ”wypalenia zawodowego”, które biorąc pod uwagę specyfikę dzieła katechetycznego, jest istotnym i realnym zagrożeniem misji katechetycznej. Z pomocą przychodzi nam tradycja katechetyczna Ojców Kościoła[304]. Okazuje się, że już w IV wieku katecheci borykali się z problemami, które znamy z dzisiejszej katechetycznej codzienności. Problemy te mają swoje rozwiązanie w umocnieniu tożsamości katechety jako ucznia Chrystusa i głosiciela Dobrej Nowiny. Braki w wykształceniu biblijnym, teologicznym, niedostateczna znajomość życia Kościoła i współczesnej kultury oraz słaba skuteczność stosowanych metod, to bolączki nie tylko katechetów polskich, możemy więc niejako uczyć się na błędach w formacji katechetów w Kościołach lokalnych innych krajów, które kilkadziesiąt lat temu przeżywały bardzo poważny kryzys dotykający dzisiaj Kościół w Polsce[305]. *Dyrektorium* akcentuje dwa kierunki formacji: chrystocentryczny i eklezjalny oraz podaje cztery kryteria inspirujące formację katechetów (PDK 151). Pierwsze: formacja katechetów dla potrzeb ewangelizacyjnych w danej chwili historycznej. Drugie: formować tak, by katecheci byli w stanie przekazać nie tylko nauczanie, lecz także integralną formację chrześcijańską, rozwijając zadanie wtajemniczenia, kształcenia i wychowania. Trzecie: formowanie takich katechetów aby byli w stanie przedstawić katechezę pełną i kompletną, łączącą harmonijnie ortodoksję z ortopraksją. Czwarte: podkreślenie spójności między pedagogią ogólną formacji katechetów i pedagogią specyficzną dla posługiwania katechetycznego[306].

3.3.2. Katecheza we wspólnocie Kościoła

Posoborowa Konstytucja dogmatyczna o Kościele podkreśla zamysł Boga, aby uświęcać i zbawiać ludzi we wspólnocie (por. KK 9). Zbawienie dokonuje się we wspólnocie Kościoła a zatem przekaz wiary poprzez katechezę również zakłada istnienie określonej

[303] Por. Jan Paweł II, *Homilia do nauczycieli*, 4 maja 1983, za: A. Offmański, Jezus Chrystus jedynym źródłem nadziei. Inspiracje wychowawcze Jana Pawła II w adhortacji Ecclesia in Europa; http://www.fidesetratio.org.pl/files/plikipdf/offmanski6.pdf , [dostęp 31.05.2015].
[304] Por. J. Zjawin*, Jak nie zniechęcić się katechizowaniem. Na podstawie 'De catechizandis rudibus' św. Augustyna*, dz. cyt., s. 99-104.
[305] Por. J. Szpet*, Formacja nauczycieli...* dz. cyt., s. 235-251.
[306] Por. T. Panuś, *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Polsce*, w: tamże s. 252-265.

wspólnoty i określonego środowiska[307]. Współczesny katechizowany jest obecny w rozmaitych środowiskach, które wpływają na jego wiarę. Większość z nich wpływa negatywnie poprzez „katechezę tego świata", która w miejscu Boga stawia człowieka, w miejsce miłości bliźniego niczym nieograniczoną konsumpcję i hedonizm. Są jednak jeszcze środowiska, które mogą i powinny skutecznie przekazywać wiarę. *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*, określając miejsca katechezy, wymienia wspólnotę chrześcijańską, rodzinę, katechumenat chrzcielny dorosłych, parafię, szkołę katolicką, stowarzyszenia, ruchy i grupy wiernych, kościelne wspólnoty podstawowe (zob. DOK 253-264). Zwróćmy uwagę na parafię i rodzinę jako podstawowe w rozważanej przez nas w tym rozdziale kwestii.

3.3.2.1. Katecheza parafialna, próba analizy sytuacji obecnej

Według *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* „parafia jest niewątpliwie najbardziej znaczącym miejscem, w którym formuje się i żyje wspólnota chrześcijańska" (DOK 27). To właśnie parafia powinna być ośrodkiem katechizacji, choć potrzebuje w tym dziele współpracy również innych środowisk[308]. Nasze polskie parafie nie są przygotowane do ewangelizacji – dominuje w nich rytualizm i duszpasterstwo sakramentalne. Życie wiernych poza niedzielną Eucharystią nie wypływa z deklarowanej wiary, trudno jest mówić w polskim katolicyzmie o realnym świadectwie chrześcijańskim. To jest z pewnością jeden choć nie jedyny przejaw kryzysu parafii jako takiej[309]. Magnesem przyciągającym do kościoła jest tradycja i uroczystości rodzinne związane z celebrowaniem sakramentów i sakramentaliów (chrzest, pierwsza komunia święta, ślub, pogrzeb, Boże Narodzenie, Wielkanoc, Boże Ciało, Uroczystość Wszystkich Świętych). Typ duszpasterstwa tradycyjnego to bardziej podtrzymywanie chrześcijaństwa socjologicznego, względnie religijne asystowanie wiernym, polegające na zapewnieniu im odpowiednich posług religijnych, aniżeli głoszenie Ewangelii niewierzącym[310]. Systematycznie zauważa się spadek ilości osób praktykujących w wymiarze Eucharystii niedzielnej. Najwyraźniej zauważa się spadek ilości ludzi młodych w kościele. Według badań K. Pawliny zwiększa się procent młodzieży, która wcale nie chodzi do kościoła

[307] Por. K. Misiaszek, *Wspólnota chrześcijańska (parafia) jako podmiot katechezy,* w: (red.) K. Kantowski, *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004.
[308]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 38.
[309] Por. M. Marczewski, *Teologia Parafii,* w: (red.) K. Kantowski, *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004, s. 8 -16.
[310] Por. M. P. Domingues, *Parafia jako miejsce ewangelizacji*, w: "Communio", T. 8 (1993), Poznań, s. 299-312.

(1988 – 4,5%; 1996 – 7%, 2001 – 10%)[311]. Mobilizująco działa na dzieci i rodziców przygotowanie do chrztu i pierwszej komunii świętej. Niepokojącym zjawiskiem jest odchodzenie od praktykowania wiary zaraz po przyjęciu sakramentu bierzmowania (DOK 181). Przygotowanie do bierzmowania mobilizuje w zależności od tego jak prowadzone są w parafii przygotowania do przyjęcia tego sakramentu. Zdarza się, że przez stawianie zbyt wysokich wymagań i formalizm zniechęca się gimnazjalistów, którzy postanawiają kwestię bierzmowania „załatwić" bezpośrednio przed ślubem, albo po mobilizacji w celu „zaliczenia" przygotowań żegnają się z parafią na wiele lat[312]. W parafiach, w których przygotowanie do bierzmowania prowadzi się w duchu ewangelizacyjnym, czyli bardziej dając młodym ludziom doświadczenie wiary niż stawiając im formalne wymagania, efekty są zadziwiająco dobre. Jednak jest to ciągle duszpasterstwo sakramentalne, okazjonalne, a ideałem, który mógłby wyznaczyć konkretny kurs byłoby duszpasterstwo ewangelizowania[313]. To wspólnota parafialna będąc Kościołem lokalnym jest miejscem wtajemniczenia. Wtajemniczenie w doświadczenie osobistego spotkania z Bogiem dokonuje się we wspólnocie Kościoła i jest wtajemniczeniem we wspólnotę, która wspiera modlitwą, opieką i przykładem kandydata[314]. Widzimy więc pewien program zaangażowania całej wspólnoty parafialnej w dzieło wtajemniczenia młodego pokolenia w wiarę. Wspólnota przez miłość i jedność staje się kolejnym motywem wiary młodego człowieka. Wspólnota staje się też oparciem zwłaszcza w chwilach kryzysów obok sakramentów i Słowa Bożego, co zostało szczegółowo opisane pod koniec pierwszego i na początku drugiego rozdziału niniejszej rozprawy. Poniżej skupimy się na dwóch istotnych elementach katechezy parafialnej: spotkaniach katechetycznych i nabożeństwach dla młodzieży przygotowującej się do przyjęcia sakramentu bierzmowania.

3.3.2.1.1. Spotkania formacyjne

W kwestii modelu katechezy (w sensie modelu dydaktycznego, a nie pastoralnego) aktualnie panujący w duszpasterstwie parafialnym, dominuje model podający i metody słowne. Spotkania odbywają się w dużych grupach, w których nie ma możliwości interakcji.

[311] Por. K. Pawlina, *Religijność Polskiej młodzieży*, w: "Wychowawca", T. 10 (2002), nr 11, s. 8-10.
[312] Por. Z. P. Maciejewski, *Chipowanie wiernych. Krytycznie o przygotowaniu do bierzmowania*, w: "Katecheta", T. 5 (2008), Poznań, s. 57-60.
[313] Por. S. v. Calster, *Nowa Ewangelizacja. Metoda prospektywna a nowa ewangelizacja*, w: "Communio", T. 8 (1993), Poznań, s. 350-357.
[314] Por. J. Szpet*, Inicjacja chrześcijańska...* dz. cyt., s. 15 - 29.

Nie można deprecjonować metod słownych, gdyż sam Bóg posłużył się Słowem, aby objawić się człowiekowi, a w prologu św. Jana czytamy: „Na początku było Słowo" (J 1,1). Błędem byłoby także stwierdzenie, że urozmaicanie spotkań przez współczesne osiągnięcia metodyczne (przede wszystkim metody aktywizujące) rozwiąże wszystkie problemy. Jednym z nich jest brak motywacji albo zła motywacja gimnazjalisty. Uczestnik katechezy przygotowującej do sakramentu bierzmowania ma zwykle to samo nastawienie, które dominuje na większości lekcji w szkole. Chce zaliczyć obecność, wykonać nakazane przez nauczyciela czynności, w razie konieczności zaliczyć znajomość określonej partii materiału i zakończyć lekcję. Takie nastawienie uniemożliwia otwarcie serca na głoszone słowo, które jest koniecznym warunkiem osobistego spotkania z Bogiem i wejście na płaszczyznę wiary. Zwrócenie się w stronę modelu katechumenalnego oznaczałoby pójście w kierunku zmniejszenia grup katechizowanych i wejście z nimi w interakcję na różnym poziomie[315]. To umożliwiłoby inne podejście kandydatów do katechez i stworzenie klimatu wtajemniczenia w wiarę. Ten klimat wiąże się nie tylko z samą metodyką prowadzonych katechez, czy z organizacją przygotowań do bierzmowania. Parafia najgłębiej i najskuteczniej katechizuje głównie przez autentyczny przykład życia chrześcijańskiego, dawanie świadectwa, ożywianie wspólnoty chrześcijańskiej, usuwanie i korygowanie wszystkiego, co zaciemnia oblicze Kościoła i stanowi przeszkodę w przyjęciu wiary[316]. W katechezie parafialnej powinna się dokonać inicjacja do sakramentu bierzmowania. Model tego przygotowania opisany w dokumentach katechetycznych zatwierdzonych przez Konferencję Episkopatu Polski zawiera przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie. Należałoby odejść od modelu czysto dydaktycznego w stronę katechezy świadectwa i doświadczenia Kościoła. Ważna jest też kwestia współpracy z rodzicami, która w tym wypadku przekłada się na katechezę rodziców. Sprawdzonym w niektórych diecezjach pomysłem jest m.in. list do rodziców zapraszający ich na spotkanie, informujący o bierzmowaniu, informujący o wizji przygotowania i proszący o współudział w nim[317]. Jeśli chodzi o treści katechezy, to powinna się ona skupić na wypracowanych w starożytnym Kościele scenariuszu nauczania apostolskiego. Jest to taki sposób mówienia o Bogu, który najpierw podkreśla to co Bóg nam dał w Jezusie Chrystusie (kerygmat), a potem stawia konkretne wymagania nawrócenia i życia według ewangelii (katecheza). W samym centrum katechezy stoi zatem osoba Jezusa Chrystusa[318].

[315] Por. A. Zellma, *Partnerski styl komunikowania nauczyciela religii jako czynnik warunkujący refleksyjność ucznia*, w: tamże T. 7 (2009), s. 76-84.
[316] Por. K. Misiaszek, *Wspólnota chrześcijańska…*, dz. cyt.
[317] Por. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania - gimnazjum,* tamże.
[318] Por. P. T. Goliszek, *Katecheza parafialna nowoewangelizacyjną formą głoszenia kerygmatu,* tamże.

W opracowaniach mówi się także o konieczności wykorzystania szansy bezkonfliktowego przekształcenia się "Kościoła ludowego" w "Kościół wspólnotę" (F. Blachnicki), konieczności zmiany stylu duszpasterstwa i działania pastoralnego: od duszpasterstwa „urzędowo-nakazowego" do „zdobywczo-poszukującego" (J. Mariański)[319].

3.3.2.1.2. Inicjacja liturgiczna

Bardzo często zakłada się, że przeprowadzenie kandydatów do bierzmowania przez wszystkie rodzaje nabożeństw parafialnych doprowadzi do ich nawrócenia i osobistego spotkania z Bogiem. Nic bardziej błędnego. Indeksowanie obecności na Mszach Świętych niedzielnych, nabożeństwach różańcowych, Roratach, na drodze krzyżowej, Gorzkich Żalach czy nabożeństwie majowym tylko dla nielicznej grupy jest mobilizujące[320]. W większości przypadków rodzi niechęć i rozwija pomysłowość kandydatów w celu „załatwienia" podpisu czy pieczątki, przez podrobienie go, wejście do kościoła tylko na moment podpisywania indeksów itp. Pomysłowość duszpasterzy w celu ukrócenia tego procederu jest nieustannie wyprzedzana przez kreatywność kandydatów, którzy w dobie „facebooka" i „smartfonów" są w stanie załatwić sobie niemalże wszystko. Chodziłoby więc o to, by podczas przygotowań do bierzmowania dać kandydatom coś, czego nie znajdą w internecie, coś co będzie dla nich cenniejsze niż spotkanie z rówieśnikami, bardziej ciekawe niż film w kinie czy teledysk ulubionej gwiazdy muzyki. Zadanie niełatwe ale możliwe, jeśli przyjmiemy, że kościół ma być miejscem doświadczenia wiary, osobistego spotkania z Bogiem, który mówi do serca kandydata. Katecheza parafialna w porównaniu ze szkolną jest bardziej nastawiona na przekazywanie doświadczenia spotkania z Chrystusem zarówno osobistego jak i wspólnotowego. Ta katecheza może się odwoływać nie tylko do sfery poznawczej, ale także do przeżyciowej i działaniowej. Poprzez klimat zaufania, dobroci i radości nabiera charakteru wychowawczego[321]. To wszystko nie jest możliwe do zrealizowania w rzeczywistości szkoły i dlatego *Program Nauczania Religii z* 2001 roku w części poświęconej współpracy środowisk katechetycznych stwierdza, że działania podejmowane w parafii powinny być skorelowane z katechezą szkolną (por. PNR s. 103). W przygotowaniu do bierzmowania bowiem, to właśnie parafia jest podstawową wspólnotą Kościoła, do której chcemy

[319] Por. M. Marczewski, *Teologia Parafii,* tamże s. 8-16.
[320] Por. Z. P. Maciejewski*, Chipowanie wiernych.*, dz. cyt., s. 57-60.
[321] Por. P. T. Goliszek, *Katecheza parafialna nowoewangelizacyjną…*, dz. cyt.

wprowadzić katechizowanych. W kwestii inicjacji liturgicznej *Program Nauczania Religii* proponuje na rozpoczęcie formacji wspólną liturgię dla kandydatów, rodziców i chrzestnych, podczas której będzie miał miejsce obrzęd analogiczny do starożytnego „wybrania". Kandydaci zostają wyczytani i zaproszeni na drogę bliższego przygotowania do bierzmowania. Na zakończenie pierwszego etapu proponuje się odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych. W drugim roku istotne byłoby wtajemniczenie w sakrament pokuty i pojednania oraz Eucharystii, a kolejnym stopniem formacji byłoby dopuszczenie do bezpośredniego przygotowania do sakramentu bierzmowania. Trzeci rok przygotowań można w kwestii inicjacji liturgicznej ubogacić o udział w rekolekcjach zamkniętych, czy pielgrzymkę do sanktuarium (zob. PNR s. 104). Pielgrzymki, odpowiednio zaplanowane i właściwie przeprowadzone mogą stać się formą katechezy, głoszeniem ewangelii i wezwaniem do nawrócenia. Ponadto stwarzają one okazję do nawiązania nowych jakościowo relacji młodzieży z rówieśnikami, katechetami i osobami duchownymi[322]. Doświadczenie duszpasterskie pokazuje wprost zadziwiające pozytywne efekty wspólnych wyjazdów, które są przedsięwzięciem niełatwym do przeprowadzenia, ale nakład sił i środków okazuje się współmierny do wyraźnych efektów. Proponuje się dwa wyjazdy: jeden na początku formacji, a drugi w klimacie zbliżającej się uroczystości przyjęcia sakramentu bierzmowania[323]. Inicjacja liturgiczna to nie tyle „przymuszenie" kandydatów by zaliczyli rozmaite rodzaje nabożeństw parafialnych, ale by dokonało się ich stopniowe i dopasowane do poziomu wiedzy, inteligencji, życia emocjonalnego wprowadzenie w liturgię. Istotne jest zwrócenia uwagi na ważne procesy psychiczne: interioryzacja, absolutyzacja i socjalizacja[324]. Chodzi zatem o to by młodzież przyjęła wartości religijne jako swoje własne, by nie spychała ich na peryferie osobiście lecz umieściła w centrum oraz by została włączona w grupy rówieśnicze pielęgnujące wartości religijne.

3.3.2.2. *Katecheza rodzinna*

Polskie Dyrektorium Katechetyczne stwierdza za *Dyrektorium Ogólnym i Katechizacji,* że „rodzina chrześcijańska jest uprzywilejowanym miejscem katechezy" (PDK 126, DOK 318). *Program Nauczania Religii* stwierdza, że nawiązanie kontaktu z rodziną na etapie

[322] Por. A. Zellma, *Pielgrzymki do skantuariów jako forma katechezy parafialnej dzieci i młodzieży,* tamże.
[323] Por. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania - gimnazjum,* tamże.
[324] Por. J. Szpet*, Inicjacja chrześcijańska...* dz. cyt., s. 15 - 29.

gimnazjalnym katechizacji nie jest łatwe, ale konieczne[325]. Współcześni rodzice z jednej strony zapatrzeni bez pamięci w swoje pociechy, z drugiej bezradni w kwestii wychowania potrzebują jasnych wskazań dotyczących tak ważnej kwestii jaką jest przekazywanie wiary. Katecheza rodzinna jest uważana jest za chronologicznie pierwszą i niezwykle istotną dla religijności ze względu na silne relacje emocjonalne zachodzące między członkami rodziny. Dzięki więzom pokreświeństwa dokonujące się w niej świadectwo życia i słowa ma największą siłę oddziaływania zarówno w sensie pozytywnym jak i negatywnym[326]. Działalność duszpasterska i katechetyczna dotycząca dzieci i młodzieży jest w zasadzie przedłużeniem i uzupełnieniem tego, co młodemu pokoleniu winna przekazać rodzina. Rodzina, ze względu na wyjątkową siłę powstających w niej więzi, może być środowiskiem dającym poczucie szczęścia, ale także, z tej samej przyczyny, miejscem szczególnie silnych psychicznych urazów. Dobra rodzina jest człowiekowi potrzebna w każdym okresie życia. Rodzina to także naturalne i uprzywilejowane miejsce dojrzewania wiary. Życie rodziny, w której realizuje się na co dzień program ewangeliczny, jest najpełniejszą katechezą, a przeżywane tam zdarzenia codzienne sprawiają, że Bóg ujawnia się jako wartość czytelna[327]. *Polskie Dyrektorium* Katechetyczna przypomina także, że obecnej rzeczywistości, która zmusza oboje rodziców do podjęcia pracy zawodowej, znaczny ciężar wychowania spada na dziadków. Tym samym przejmują oni również zadania katechezy rodzinnej (PDK 129).

Dotychczasowe analizy prowadzą do do istotnego wniosku: mimo podejmowanych prób zaradzenia zaistniałej sytuacji (wzmocnienie znaczenia katolickich ruchów młodzieżowych, lepsze wykorzystanie rekolekcji szkolnych, rozwinięcie służby ministranckiej, ruchu pielgrzymkowego) katecheza młodzieży gimnazjalnej potrzebuje dalej idących zmian koncepcji zarówno szkolnego nauczania religii i jak i katechezy parafialnej[328]. Czwarty rozdział niniejszej pracy będzie próbą zarysowania modelu pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej w realiach szkoły skorelowany z katechezą parafialną w nawiązaniu do katechumenatu pierwotnego, z tym zastrzeżeniem, że mamy tu do czynienia z osobami już ochrzczonymi a zatem nie możemy odtwarzać struktury katechumenatu starożytnego w sposób mechaniczny[329]. Zanim to nastąpi trzeba jeszcze

[325] Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program Nauczania Religii*, Kraków, 20 września 2001, s. 106.
[326] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 37.
[327] Por. J. Stala, *Współpraca rodziny, szkoły i parafii w realizacji zadań wychowawczych,* w: (red.) K. Kantowski, *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004, s. 139-149.
[328]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 373.
[329] Por. Tamże.

przeanalizować materiały do katechezy parafialnej.

3.4. Formy przygotowania w materiałach katechezy parafialnej

W celu stworzenia modelu katechezy integralnej obejmującej wszystkie środowiska katechetyczne należy przebadać używane obecnie materiały do katechezy parafialnej. Trzy diecezje stworzyły własne materiały do katechezy przygotowującej do sakramentu bierzmowania. Zostaną one poddane krótkiej analizie, natomiast szczegółowo zostaną przeanalizowane materiały poznańskie, spełniające postulat korelacji i współpracy środowisk.

3.4.1. Materiały krakowskie „Wypłyń na głębię"

Redaktorem serii jest T. Panuś, który kierował zespołem autorskim z krakowskiego środowiska katechetycznego. Imprimatur datowany jest na lipiec 2001, a zatem materiały powstały przed zatwierdzeniem jakiegokolwiek z ogólnopolskich programów katechetycznych. Tytułem serii są słowa, które w czerwcu 2001 roku padły z ust Jana Pawła II i skierowane były do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich, na Ogólnopolskim Spotkaniu Młodych. Materiały pod wspólnym tytułem „Wypłyń na głębię…" zawierają podręcznik dla kandydatów z podtytułem „Refleksje dla kandydatów do bierzmowania"; trzy części materiałów dla katechety (cz. I – „Osoba", cz. II - „Wspólnota", cz. III – „Kościół"); zeszyt z celebracjami i konferencjami; zeszyt z testami. Wszystkie materiały oprócz podręcznika mają formę wkładek do skoroszytu, co ułatwia ich kopiowanie i korzystanie z poszczególnych modułów bez konieczności transportowania na spotkanie wszystkich.
Autorzy wychodząc z założenia, że o kształcie Kościoła w Polsce w XXI wieku będzie decydowało obecne pokolenie młodzieży oraz dostrzegając, że katecheza szkolna jest niewystarczającą formą duszpasterstwa, wpisują się w nurt poszukiwań nowej formy katechezy przy parafii, która w przypadku gimnazjalistów ma przygotować ich do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Twórcy materiałów nawiązują tutaj do przytaczanego wcześniej zdania z *Polskiego Dyrektorium Katechetycznego,* które stwierdza, że parafia, jest uprzywilejowanym miejscem katechezy przygotowującej do przyjęcia sakramentów świętych (por. PDK 107). Autorzy proponują w oparciu o *Polskie Dyrektorium Katechetyczne* (a ściślej o dokumenty II Polskiego Synodu Plenarnego – przyp. j.z.) trzyletni system przygotowania

do bierzmowania dla młodzieży gimnazjalnej. Materiały dla kandydatów i dla katechety mają stanowić dopełniające się części. Celem refleksji ma być pomoc samemu kandydatowi w indywidualnym przygotowaniu do bierzmowania, a celem materiałów dla katechety, pomoc w prowadzeniu grupy. Jako cel formacji kandydatów do bierzmowania wyznaczono refleksję nad własną wiarą, przemyślenie prze niego tego, w co Kościół wierzy, przeżycie radości wiary i ożywienie modlitwy. W opinii autorów język i przykłady zawarte w materiałach są zrozumiałe dla młodego człowieka. Katechezy z tych materiałów przeprowadzano w szkole i spotkały się z pozytywnym odbiorem zarówno uczniów, jak i katechetów.

Tematy w materiałach dla kandydatów zostały podzielone na trzy bloki: osoba (10 jednostek tematycznych), wspólnota (10 jednostek tematycznych), Kościół (23 jednostki tematyczne). W materiałach dla ucznia znajduje się także aneks zawierający rachunek sumienia, zasady czytania Pisma Świętego, „Mały katechizm" i modlitwy oraz świadectwo bierzmowania. Zauważyć można już przy tak pobieżnej analizie duży akcent na wspólnotowy filar katechumenalny. Wnioski dotyczące pozostałych elementów katechumenalnych (sakramenty, Słowo Boże) będzie można wysnuć dopiero po szczegółowej analizie treści poszczególnych jednostek. Podręcznik kandydata otwiera słowo Metropolity Krakowskiego Kardynała Franciszka Macharskiego, w którym podkreśla wymiar wiary jako bogactwa człowieka, oraz dojrzałości chrześcijańskiej jako celu katechezy młodzieży gimnazjalnej. Kolejny element to krótkie wprowadzenie, które charakteryzuje treść i formę podręcznika. Każda część książki (oznaczona innym kolorem) to materiał do pracy podczas jednego z trzech lat przygotowań do sakramentu bierzmowania. Autorzy zachęcają jednak nie tylko do systematycznej i sukcesywnej pracy z podręcznikiem, ale do traktowania go jako swoistego leksykonu lub poradnika, do którego można wielokrotnie powracać. Szata graficzna ma ułatwić takie właśnie korzystanie z podręcznika. Siedem znaków (sześć zdjęć wykadrowanych w formie koła i jeden piktogram) wskazuje na poszczególne rodzaje treści zawarte w podręczniku. Fragment obrazu „Niewierny Tomasz" wskazuje na świadectwo życia konkretnego człowieka (np. Robert Friedrich, Dariusz Malejonek, David Pierce, Tomasz Budzyński, Piotr Żyżelewicz); człowiek płynący kajakiem po jeziorze – to tytułowe wezwanie „Wypłyń na głębię", czyli zaproszenie do refleksji nad własną wiarą; człowiek siedzący na pomoście to zaproszenie do osobistej modlitwy; otwarta księga z różańcem to zachęta do spotkanie ze słowem Bożym; zdjęcie Katedry Wawelskiej wskazuje na fragmenty przedstawiające nauczanie Kościoła; uśmiechnięty anioł – tematy pomagające odkryć radość płynącą z wiary. Piktogram przedstawiający symbol Ducha Świętego to propozycja krótkiej modlitwy, pomagającej otwierać się na Boga i rozmawiać z Nim. Każdy temat kończy się

podsumowaniem („Zapamiętaj"). W pierwszym roku przygotowań uczeń prowadzony jest do odkrycia swojej tożsamości jako człowieka i chrześcijanina, sensu życia, własnej grzeszności, nawrócenia, powołania, sensu cierpienia, komunikacji z drugim człowiekiem i z Bogiem (modlitwy), obrazu Boga. W drugim roku formacji uczeń ma odkryć wspólnotę, przyjaźń i miłość, rodzinę, Kościół. W trzecim roku przygotowań do bierzmowania poruszane są tematy bezpośrednio związane z tym sakramentem. Tematyka katechez dotyczy Bożej miłości, grzechu, miłosierdzia Bożego, wiary, śmierci, zmartwychwstania, Ducha Świętego, sakramentów świętych, Kościoła, dorosłości i dojrzałości, darów Ducha Świętego, powołania, liturgii, rzeczy ostatecznych, Najświętszej Maryi Panny, uzależnień, bycia świadkiem wiary.
W konstrukcji treściowej jednostek dominuje model katechezy egzystencjalnej. Wychodzi ona od doświadczeń życiowych i rzuca na nie światło słowa Bożego, co ma prowadzić do nowego spojrzenia na życie, odkrycia woli Bożej i przemiany. W całości tematów dostrzega się wyraźnie brak jednej zasady porządkującej treść. Powstaje wrażenie dużego rozdrobnienia i nielogicznego przechodzenia z tematu na temat. Poza tym wiele tematów powtarza się w kolejnych latach formacji, co miałoby swoje uzasadnienie gdyby za każdym razem następowało pogłębienie treści. Porównując poruszane zagadnienia z modelem katechumenalnym, trudno jest wyraźnie wskazać na zbieżność, choć nie można również powiedzieć, że elementów katechumenalnych tam w ogóle nie ma. Na okładce podręcznika dla uczniów zamieszczono kilka opinii adresatów katechezy, które pokazują specyficzną perspektywę analizowanych materiałów[330]. Zastanawia fakt, że wypowiedziach uczniów nie pojawia się temat wiary, modlitwy, ewangelii, Kościoła, Boga. Powstaje w związku z tym pytanie, czy materiały spełniają funkcję ewangelizacyjną i wtajemniczającą skoro opinie uczniów dotyczą głównie interesującej i nowatorskiej formy podręcznika?

We wprowadzeniu do materiałów metodycznych autorzy rozbudowują myśli, które pojawiły się we wstępie do podręcznika ucznia. Następuje krótka analiza religijności współczesnej młodzieży i konkluzja o płytkiej religijności człowieka XXI wieku. Środkiem,

[330] „Po przeczytaniu tematów nie żałuję, że zgodziłam się na skomentowanie ich, ponieważ poruszyły mnie i dały odpowiedź na nurtujące mnie pytania. Wszystkie katechezy są dla mnie zrozumiałe. Poruszają tematy, na które wielokrotnie próbowałam sama w swoim życiu odpowiedzieć (Dominika S.)". „Podręcznik jest bardzo nietypowy. Nigdy nie spotkałam się z podręcznikiem, który by mnie zaciekawił tak, jak ten. Inne książki mówią o czystej teorii, masa formułek i regułek – istna nuda. Ten natomiast skłania do czegoś więcej – do zastanowienia się nad sobą" (Monika Z.). „Czytałem propozycje do nowego katechizmu, bardzo mnie zainteresowały. W książce odnajduję wiele różnych historii z życia codziennego. Dzięki lekturze książki mogę dowiedzieć się, jak kochać i zaprzyjaźnić się z innymi" (Kuba D.). „Po przeczytaniu tej książki stwierdziłyśmy, że bardzo nam się podoba. Opowiada o zwykłych ludziach, takich jak my, o ich życiu, kłopotach oraz rodzinie…"(Klaudia I., Kasia B.). Jest także jedna opinia katechety: „Same katechezy skłaniają do zaangażowania i dyskusji. Młodzież chętnie podejmuje poruszane w nich problemy…Katechezy wyzwalają wiele emocji i rodzą wiele pytań, co również stwarza dla katechety szereg okazji, by po raz kolejny podjąć trud przedstawienia ewangelicznych prawd i zasad życia wspólnotowego" (katechetka s. Maria P.)

który ma nie tylko zatrzymać proces sekularyzacji i dechrystianizacji, ale także prowadzić do dojrzałej wiary jest katecheza parafialna. Autorzy sugerują, że dobrze prowadzona katecheza parafialna może uczynić z jej uczestników współpracowników katechety w zakresie katechezy szkolnej. Twórcy serii odwołują się do dziesięcioletnich doświadczeń Archidiecezji Krakowskiej w tej materii. Przestrzegają przed traktowaniem spotkań z młodzieżą w parafii jako kolejnej lekcji religii. We wstępie został też zarysowany schemat kolejnych trzech lat przygotowań. W pierwszym roku nauczania proponuje się spotkania raz w miesiącu, czyli dziesięć katechez w ciągu roku. Katechezy są poświęcone poznaniu samego siebie, zagadnieniom moralności, systemu wartości, odkrywaniu właściwego obrazu Boga (patrz. wyżej - analiza treści podręcznika). W drugim roku podczas dziesięciu kolejnych spotkań, tematy dotyczą wspólnoty, relacji między ludźmi, wzajemnej komunikacji, Kościoła, parafii. Jest możliwość przeprowadzenia cyklu comiesięcznego lub dziesięciotygodniowego. W trzecim roku materiału proponują cykl katechez poświęconych Kościołowi i sakramentom. Większa ilość katechez umożliwia położenie mocniejszego akcentu na rozwój życia chrześcijańskiego, którego uwieńczeniem będzie bierzmowanie. Autorzy programu zachęcają by na spotkaniach tworzyć atmosferę inną niż na szkolnej katechezie, położyć nacisk na stronę przeżyciową. Istotną rolę przypisuje się nabożeństwom i celebracjom. Każda katecheza przewidziana jest na około 45 minut i pod względem metodycznym składa się z trzech części: wstęp, rozwinięcie, zakończenie. Wstęp i rozwinięcie wprowadzają i pogłębiają temat poprzez różnorodne metody pracy z grupą, wykorzystując metody aktywizujące. Zakończenie to refleksja modlitewna, czas, który stwarza szansę na pogłębienie relacji z Bogiem poprzez modlitwę. Materiały dla katechety zawierają scenariusze katechez, celebracje liturgiczne, aneks zawierający materiały gotowe do powielania i wykorzystania podczas katechez oraz propozycje konferencji dla rodziców i świadków bierzmowania. Ostatni zeszyt materiałów dla katechety zawiera testy sprawdzające wiadomości kandydatów. Autorzy proponują przeprowadzenie po każdym roku katechezy *scrutinium* w formie testu. Aby młodzież mogła doświadczyć radości bycia wspólnotą, małym Kościołem, autorzy zalecają by organizować wyjazdowe rekolekcje, dni skupienia, nocne czuwania. Szczegółowa analiza materiałów dla katechety dostarcza nam następujących wniosków. Do każdej katechezy w podręczniku ucznia, stworzono scenariusz spotkania zapisany według zasad konstruowania scenariuszy. Podano cel, wprowadzenie teologiczne, uwagi metodyczne (metody, środki, pomoce dydaktyczne), wykorzystaną literaturę i proponowany plan katechezy. Następnie bardzo szczegółowo opisano kolejne etapy spotkania, co sprawia, że może je poprowadzić odpowiednio przygotowany animator nie będący wykształconym katechetą. Prowadzący

może w materiałach znaleźć nawet konkretne sformułowania i całe zdania, które powinny być w taki lub podobny sposób przez niego wypowiedziane. Nawiązano w ten sposób do metodyki konspektów „oazowych", które F. Blachnicki i środowisko Ruchu Światło-Życie tworzyło na potrzeby spotkań w małych grupach prowadzonych prowadzonych przez świeckich animatorów. Do każdej katechezy można w zeszycie z testami odnaleźć załączniki urozmaicające katechezę poprzez rozmaite metody aktywizujące. W metodyce dominuje pogadanka, praca z tekstem, metody plastyczne, drama, dyskusja. Zeszyt z celebracjami jest integralną częścią materiałów dla katechety. W zamyśle autorów konkretne propozycje celebracji mają wtajemniczać w liturgię, zwłaszcza w Eucharystię i w Kościół. Pierwszym punktem jest Eucharystia na zakończenie szóstej klasy połączona z wręczeniem „Wyznania wiary" (por. PDK 107).

W gimnazjum materiały zalecają liturgiczne rozpoczęcie przygotowania do bierzmowania w dwóch wersjach: w czasie Eucharystii (zawierającą egzorcyzm oraz modlitwę wstawienniczą wspólnoty) lub nabożeństwa słowa. Spotkanie w kościele nawiązuje do chrztu (z odnowieniem przyrzeczeń chrzcielnych) i zawiera także dwie wersje, w zależności od okresu liturgicznego. Pod koniec Wielkiego Postu proponuje się nabożeństwo wręczenia krzyży także na dwa sposoby. Ten etap przygotowań kończy nabożeństwo przekazana „Modlitwy Pańskiej". W celebracjach liturgicznych najwyraźniej widać nawiązanie do katechumenatu starożytnego. W czasie bezpośredniego przygotowania zaleca się nabożeństwo dopuszczenia do sakramentu bierzmowania oraz nabożeństwo przyjęcia w wigilię uroczystości, co jest także nawiązaniem do starożytnych rytów „przyjęcia" i „wybrania". W krótkim czasie po przyjęciu sakramentu bierzmowania zachęca się do odprawienia Mszy Świętej dziękczynnej za dary otrzymane w sakramencie. W materiałach z celebracjami umieszczono także teksty i komentarz do liturgii sakramentu bierzmowania oraz formularze dwóch Mszy Świętych z konferencją dla rodziców kandydatów do bierzmowania. Jest to wyraźna realizacja postulatu współpracy środowisk katechetycznych. Zeszyt zatytułowany „Testy" zawiera materiały pomocnicze do kopiowania (teksty do pracy w grupach i indywidualnej, opowiadania, tabelki itp.), konferencje i testy obejmujące wiedzę ogólną, którą powinien posiadać kandydat do bierzmowania. W pierwszym roku przygotowań proponuje się test składający się z 20 pytań, w drugim z 25, a w trzecim z 40 pytań. Do każdego testu jest dołączony klucz odpowiedzi.

3.4.2. Materiały kieleckie „Otrzymacie Jego moc”

Program nauczania religii opracowany przez ks. Tadeusza Śmiecha nosi tytuł „W drodze do Ojca” (nr AZ-3-02/9 z 10 VII 2002). Dla celów katechezy parafialnej stworzono *Katechizm bierzmowanych „Otrzymacie Jego moc“* (Imprimatur 1992), *Przewodnik metodyczny* (Imprimatur 1994) i *Scenariusze spotkań liturgicznych przed bierzmowaniem* (Imprimatur 1997) oraz zestaw arkuszy do kopiowania w teczce zawierającej pomoce dla animatora prowadzącego spotkania w małej grupie. We wstępie do podręcznika autorzy przedstawiają cel materiałów katechetycznych. W zamyśle autorów poprzez kontakt ze słowem Bożym (m.in. przepisywanie wyznaczonych fragmentów do katechizmu) adresat katechezy ma dokonać uporządkowania dotychczasowej wiedzy religijnej, zastanowienia się nad swoją wiarą, odnalezienia swojego miejsca przy Bogu oraz przyznania Bogu należnego miejsca w swoim życiu. Twórcy katechizmu zachęcają, by zaczynać indywidualną pracę z katechizmem modlitwą pacierzową (Ojcze Nasz, Zdrowaś Maryjo, Wierzę w Boga, Dekalog, Akt wiary, Akt nadziei, Akt miłości, Modlitwa o wiarę, nadzieję i miłość, Pod Twoją obronę). Modlitwy te w katechizmie nie są tylko wydrukowane, ale także wyjaśnione, a uczeń jest w specyficzny sposób wtajemniczany w treść modlitw przez tekst odautorski. Autorzy katechizmu podkreślają wagę modlitwy w przygotowaniu do bierzmowania. Katechizm stanowi 14 katechez podzielonych na 4 działy oraz *Obrzędy bierzmowania.* Tytuły działów to nieco zmodyfikowane tzw. „Cztery prawa życia duchowego”[331] („Bóg kocha ciebie i ma wobec ciebie wspaniały plan”, „Człowiek jest grzeszny i oddalony od Boga”, „Jezus Chrystus jest darem Boga Ojca dla mnie”, „Ty w wielkim planie Boga”). Warto tu zaznaczyć, że krytyczna analiza „Czterech praw…” z punktu widzenia teologii katolickiej, stawia wiele problemów, które uniemożliwiają przyjęcie w pełni tej swoistej ewangelizacyjnej metodyki[332]. Wracając do podręcznika zauważamy, że na marginesie treściom katechez towarzyszą piktogramy. „Czytający chłopiec” – w miejscu, w którym katechizm zachęca do przeczytania fragmentu z Pisma Świętego, „Pisząca ręka” – w miejscu, w którym katechizowany powinien przepisać fragment z Pisma Świętego, „Znak zapytania” – przy pytaniach, które inspirują do refleksji nad życiem duchowym kandydata, „Znak wykrzyknika” – przy treściach, które należy opanować pamięciowo, „Znak pięciolinii z nutami” – przy pieśniach pojawiających się na końcu katechezy zwykle obok krzyżówki, która podsumowuje

[331] „Cztery prawa duchowego życia” zostały opracowane w 1956 r. przez Billa Brighta, protestanta, założyciela ruchu „Campus Crusade for Christ” (w Polsce Ruch Agape, obecnie Ruch Nowego Życia).
[332] A. Siemieniewski, *Przyjąłem Jezusa i narodziłem się na nowo!,* http://www.apologetyka.katolik.pl/gorące-polemiki/kerygmat-po-katolicku/832-przyjem-jezusa-i-narodziem-si-na-nowo, [dostęp: 6.02.2014]

opracowywane treści. Tematyka katechez dotyczy miłości Bożej, Pisma Świętego, grzechu, nawrócenia, sakramentu pokuty i pojednania, wiary, Ducha Świętego, bierzmowania, Eucharystii, życia chrześcijańskiego. Zestawiając materiały do katechezy parafialnej i szkolnej dostrzegamy podobieństwo w postaci wykorzystania schematu „Czterech praw duchowego życia". Przewodnik metodyczny we wstępie zawiera genezę powstania katechizmu oraz główne jego cele. Redaktor T. Śmiech wraz z zespołem autorskim wyraża pragnienie rozbudzenia i pogłębienia wiary katechizowanych oraz pomocy im w osobistym przyjęciu Jezusa Chrystusa jako Pana i Zbawiciela. Twórcy zaznaczają, że podręcznik jest owocem głębokiego przeżycia rekolekcji w ramach „Ewangelizacji 2000". Zrezygnowano w nim z tradycyjnej formy pytań i odpowiedzi (przedsoborowy model katechizmu – przyp. j.z.), a jego treść została oparta o podstawowe prawdy Ewangelii („Cztery prawa duchowego życia" – przyp. j.z.). Autorzy zachęcają też do włączenia w przygotowanie kandydatów do bierzmowania jak najszerszego parafialnego otoczenia kandydatów. Spotkania parafialne mają się odbywać w małych, jednorodnych grupach. Podkreśla się wagę modlitwy towarzyszącej formacji. Zaplanowane są również wspólne celebracje, zaleca się okresowe wspólne spotkanie na Eucharystii. Sugeruje się także cztery „zaliczenia" indywidualne w trakcie formacji, aby dać katechecie obraz pracy grupy. Zaliczenie danej części katechizmu umożliwia przejście do następnego etapu formacji. Wśród szczegółowych celów spotkań przygotowujących do sakramentu bierzmowania odnajdujemy filary katechumenalne: wtajemniczenie w Słowo Boże, sakramenty i wspólnotę Kościoła. Rozdział zerowy pełni funkcję organizacyjną oraz wtajemniczającą w modlitwę. Pozostałe cztery rozdziały są skorelowane z tematami „Katechizmu bierzmowanych". Większość jednostek została opracowana według schemat: cele, metody, środki (w formie tabeli), wprowadzenie, podanie prawdy, pogłębienie, zastosowanie, zakończenie. Ten sam schemat zastosowano w materiałach metodycznych do lekcji religii „W drodze do Ojca". Wśród różnorodnych metod dydaktycznych znajdują się podające, aktywizujące, liturgiczne, biblijne. Materiały do pracy w parafii są uzupełnione ponadto o „Spotkania liturgiczne przed bierzmowaniem" autorstwa W. Zięcia, które proponują wypróbowane w praktyce celebracje liturgiczne. Autorskie propozycje celebracji są uzgodnione z programem, ale jednocześnie otwarte na własną inicjatywę prowadzącego. Autorzy zwracają uwagę na fakt, że pojęcie „liturgia" w Nowym Testamencie jest używane nie tylko na oznaczenie celebracji kultu Bożego, lecz także na głoszenie Ewangelii i pełnienie czynów miłości. Aby liturgia nabrała tak pełnego znaczenia i stała się katechezą należy zadbać o piękno celebracji oraz na stopniowe angażowanie kandydatów w przygotowanie i przeprowadzenie spotkań. Konspekty celebracji

zawierają plan spotkania w punktach (od 8 do 20), przebieg spotkania (wprowadzenie, czytanie słowa Bożego, myśli do katechezy, modlitwa wiernych, Modlitwa Pańska, Błogosławieństwo oraz pieśni wykorzystywane podczas celebracji). W tworzeniu tego swoistego rytuału wykorzystano między innymi pomoce formacyjne Ruchu Światło – Życie do „Dziesięciu kroków ku dojrzałości chrześcijańskiej", które mają charakter ściśle katechumenalny a nazywany są „deuterokatechumenatem". Poradnik animatora zawiera wstęp ze szczegółową instrukcją dla animatora. Autorzy uświadamiają animatorowi jego odpowiedzialne zadanie, uzasadniają podział kandydatów na małe grupy, przedstawiają cel spoktań, zarys planu spotkania i zadania animatora. W strukturze i metodyce spotkań wyraźnie widać wpływy „oazowe". Konspekty spotkań są wydrukowane na pojedynczych kartkach i razem z kartami dla uczestników są wygodne do kopiowania. Na kartach dla uczestników znajdują się tabelki do wypełnienia (np.: wykonywanie określonego zadania w poszczególne dni tygodnia). Praca w małych grupach, pochylanie się nad słowem Bożym w klimacie modlitwy realizuje w pełni postulaty katechumenalne. W tym samym kierunku zmierzają celebracje oraz katechezy.

3.4.3. Materiały poznańskie „Przygotowanie do sakramentu bierzmowania"

Pomoc w przygotowaniu do bierzmowania, która powstała w Poznaniu w 2003 r. cieszy się popularnością w kilku diecezjach[333]. W skład pakietu wchodzą wchodzą trzy podręczniki dla kandydatów, na każdy rok przygotowań, przewodnik metodyczny i celebracje liturgiczne. We wstępie do przewodnika metodycznego autorzy (J. Szpet i D. Jackowiak) omawiają funkcję poszczególnych elementów podręcznika. Wskazują na *Modlitwa*, pojawiającą się na początku i na końcu lub tylko na końcu katechezy, która ma otwierać młodzież na miłość Boga. W wielu przypadkach są to modlitwy zaczerpnięte z Biblii. Jest to realizacja postulatu by katecheza parafialna wychowywała do modlitwy. *Zastanów się* to dział zawierający problem egzystencjalny, który ma zaciekawić i pobudzić do stawiania pytań. *Głos Boga* zawiera fragmenty z Pisma Świętego ma otwierać młodego człowieka na przemieniającą moc Boga. *Pamiętaj* zawiera kontynuację poprzednich bloków i wzywa do przeniesienia poznanych treści w życie i do dawania świadectwa wierze. Z samego wstępu wynika, że celem materiałów katechezy parafialnej tego etapu jest wtajemniczenie w modlitwę i sakramenty, w Słowo Boże i wspólnotę Kościoła.

[333] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 354.

3.4.3.1. Podręcznik dla ucznia i przedwodnik metodyczny

Podręczniki ucznia zostały wydane w formie trzech czterdziestostronnicowych zeszytów o wymiarach 205 na 100 mm. Podręcznik do klasy pierwszej i drugiej zawiera 8 jednostek, a dla klasy trzeciej 14 jednostek. Przeanalizujemy teraz treść poszczególnych podręczników.

Podręcznik dla klasy pierwszej nosi tytuł *„Wielkość człowieka stworzonego przez Boga”,* który wynika bezpośrednio z wytycznych *Programu Nauczania Religii*[334]. W treści podręcznika wyraźnie jest zaakcentowana obecność Słowa Bożego oraz modlitwy. Istotne jest jednak wykorzystanie tych elementów w sposób katechumenalny, a nie poglądowy. Tematy nie posiadają charakteru wyraźnie wtajemniczającego. Część „Zastanów się” zawiera pytania, które mobilizują do refleksji nad osobistą relacją z Bogiem, zgodnie z tematem wiodącym. Jest zatem internalizacja wartości.

	Temat	Zastanów się	Głos Boga	Pamiętaj	Modlitwa
1	-	W	S	S	SM
2	-	-	S	-	-
3	-	W	S	-	M
4	-	W	S	-	M
5	-	-	S	-	M
6	-	W	S	S	M
7	-	M K	S	-	M
8	-	W	S	S K	M

Tabela 7. Elementy wtajemniczenia w podręczniku do katechezy parafialnej do klasy pierwszej gimnazjum

Podręcznik dla klasy drugiej nosi tytuł „*Życie w społeczności Kościoła”,* co sugeruje akcent położony na wtajemniczenie we wspólnotę. Jest więcej niż w pierwszej klasie wtajemniczenia w życie sakramentalne, co koreluje z kolejnym etapem przygotowania do sakramentu bierzmowania. W segmentach „Zastanów się” i „Pamiętaj” pojawiają się pytania skłaniające do osobistej refleksji nad omawianymi treściami. Trzy tematy są sformułowane

[334] Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program Nauczania Religii*, dz. cyt., s. 105.

w sposób sugerujący wtajemniczenie.

	Temat	Zastanów się	Głos Boga	Pamiętaj	Modlitwa
1	-	W	S	W	M
2	-	-	S	W	M
3	-	M	S	M W	M
4	-	S W	S	-	M
5	M	M W	S	M W K	M
6	K	M K	S	M K	M
7	K	K	S	K W	M
8	-	-	S	M W	M

Tabela 8. Elementy wtajemniczenia w podręczniku do katechezy parafialnej do klasy drugiej gimnazjum

Podręcznik dla klasy trzeciej nosi tytuł „*Na drodze do dojrzałości chrześcijańskiej”*. W wielu elementach treściowych, które brzmią katechumenalnie pojawia się ten sam motyw stawiania ucznia jako biernego obserwatora pewnej rzeczywistości – brakuje wyraźnego zaproszenia do doświadczenia wiary. Jest wyraźny akcent na przygotowanie do sakramentu bierzmowania zarówno pod względem liturgicznym jak i osobistego przeżycia sakramentu. Ukazane są także konsekwencje sakramentu bierzmowania, chociaż niewiele jest elementów wtajemniczających w rzeczywistość Kościoła. Analiza materiałów metodycznych umożliwi stwierdzenie na ile treści przedstawione w podręcznikach są wykorzystane katechumenalnie w przebiegu katechezy.

	Temat	Zastanów się	Głos Boga	Pamiętaj	Modlitwa
1	W	W	S	M W	M
2	-	K	S	M	M
3	-	M	S	W	M
4	-	-	S	S	M
5	-	-	S	W	M
6	-	-	S	M	M
7	-	-	S	W	M

8	-	-	S	-	M
9	-	W	S	-	M
10	-	-	S	-	M
11	-	W	S	-	M
12	-	-	S	-	M
13	-	-	0	M W S	M
14	-	-	S	M W S K	M

Tabela 9. Elementy wtajemniczenia w podręczniku do katechezy parafialnej do klasy trzeciej gimnazjum

W przewodniku metodycznym przy treściach zaczerpniętych z Pisma Świętego najczęściej pojawia się określenie: interpretacja, analiza, komentarz albo podsumowanie[335]. W przewodniku pojawiają się też próby medytacji i pogłębionej refleksji nad słowem Bożym. Kolumna „Przebieg katechezy" zawiera wyszczególnione elementy katechumenalne przypadające na każdy punkt jednostki katechetycznej. Należy zwrócić uwagę na fakt, że na 5 – 7 punktów tworzących jednostkę katechetyczną, mamy od 1 do 6 elementów katechumenalnych. Niewiele jest (zwłaszcza w drugiej klasie – „Życie w społeczności Kościoła") wtajemniczenia w rzeczywistość Kościoła. W kilku katechezach cel w sferze postawy nie zawiera rzeczywistych postaw (II7 – kandydat wskaże sposoby budowania „cywilizacji miłości", II11 – kandydat opisze przejawy życia wiarą na co dzień, II12 – kandydat wskaże okoliczności dawania świadectwa).

	Cele	Przebieg katechezy	Modlitwa
I1	S M	S M S S S	M
I2	S	S S M S	M
I3	S W	S S S M S	M
I4	W	M S S S S W	M
I5	S S	M S S S	M
I6	S	M S S S M	M
I7	-	M S S W	M S
I8	M	M S S W S M	0

[335] patrz katecheza II1 – katecheza na temat sumienia, w której w ostatnim punkcie zostają odczytane fragmenty z Pisma Świętego; katecheza III 3 o dojrzałości duchowej.

II1	-	M S	M
II2	S S	S	M
II3	M	M S S M W	M
II4	W	M S S W	M
II5	S M	M S M S W	0
II6	S K	K W S M	M
II7	S K	S M K M K	M
II8	K	K M S	M
III1	S M	S S M W	M
III2	M W	K M M S S M	M
III3	W	M S	M
III4	W M	K S S S S	M
III5	K	S S S	M
III6	S M	M S W	M
III7	S	M S S	M
III8	M	M S S S M	M
III9	S W	S S S	M
III10	S M W	M S S M S	M
III11	K S W	K S S S S	M
III12	-	K S	M
III13	M W	M M S M S M M	M
III14	M	S M M K S S K	M

Tabela 10. Elementy wtajemniczenia w przewodniku metodycznym do katechezy parafialnej młodzieży gimnazjalnej

3.4.3.2. Celebracje liturgiczne

Ta części materiałów do katechezy parafialnej w pełni realizuje postulat wtajemniczenia na płaszczyźnie treści. Na każdym poziomie proponuje się trzy nabożeństwa. Dodatkowo w klasie trzeciej pojawia się liturgia sakramentu bierzmowania i Msza Święta z okazji pierwszej rocznicy przyjęcia sakramentu bierzmowania.

Materiały dla klasy pierwszej zawierają formularz Mszy Świętej na rozpoczęcie przygotowań do bierzmowania ze specjalnym obrzędem wprowadzającym w parafialne przygotowanie do bierzmowania. Jest on uformowany na wzór przyjmowania do posług w czasie formacji do kapłaństwa (lektorat, akolita, kandydatura). Każdy kandydat zostaj wywołany imiennie (w przypadku małych grup) lub cała grupa podejmuje dialog z celebransem. W obecności wspólnoty parafialnej młodzież wyraża swoje pragnienie rozpoczęcia przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Jest tu zrealizowany postulat dobrowolności, tak istotny w modelu katechumenalnym oraz podkreślenie osadzenia kandydata we wspólnocie Kościoła, która wspiera go swoim świadectwem i modlitwą. Kandydaci otrzymują materiały formacyjne i składają razem ze wspólnotą wyznanie wiary. Nabożeństwo drogi krzyżowej jest przeznaczone do wykorzystania w Wielkim Poście. W rozważaniach kolejnych stacji pojawiają się nawiązania do przygotowania do sakramentu bierzmowania. Kandydat jest wezwany do przenoszenia owoców sakramentu w codzienne życie. Odkrywa też prawdę o swojej grzeszności i Bożym Miłosierdziu. Stacje oprócz rozważania tajemnic męki Jezusa Chrystusa mają wymiar modlitwy – prośby o dojrzałą wiarę, o życie zgodne z Ewangelią. Na czerwiec podręcznik celebracji liturgicznych przewiduje nabożeństwo słowa z odnowieniem przyrzeczeń chrztu. Idea przewodnia nabożeństwa jest zgodna z posoborowym postulatem wtajemniczenia pochrzcielnego. Czas przygotowań do bierzmowania jest właściwym momentem na pogłębienie rozumienia sakramentu chrztu i jego konsekwencji w życiu chrześcijanina. Forma nabożeństwa nawiązuje do celebracji okresu katechumenatu, które oparte były na założeniu, że nie tyle formacja intelektualna co przede wszystkim doświadczenie działania Bożego prowadzi do nawrócenia.

Na październik w drugim roku formacji podręcznik celebracji przewiduje wtajemniczenie w modlitwę różańcową, odmawianą według schematu z listu św. Jana Pawła II *Rosarium Virginis Mariae*. Po zapowiedzi tajemnicy następuje odpowiedni fragment z Pisma Świętego, chwila ciszy, która jest początkiem kontemplacji i odmówienie dziesiątki różańca. W materiałach pojawia się zalecenie by różaniec odmawiać przed wystawionym Najświętszym Sakramentem i przeplatać modlitwę śpiewami prowadzonymi przez scholę młodzieżową. Podręcznik zawiera rozważania do tajemnic światła. W Wielkim Poście w ramach przygotowań do sakramentu bierzmowania odprawiamy nabożeństwo pokutne. Materiały zawierają cały formularz nabożeństwa wraz z czytaniami i komentarzami do nich. W liturgii słowa mamy czytanie z Księgi Rodzaju o grzechu pierwszych ludzi (Rdz 3, 1-19)

lub proroctwo Izajasza o prawdziwym poście (Iz 58, 1-11), Psalm 32, czytanie z listu św. Pawła o nowym stworzeniu (2 Kor 5, 17-12) i Ewangelię o dwóch synach i miłosiernym ojcu (Łk 15, 11-32). Następuje krótka homilia i rachunek sumienia, do którego pytania znajdują się w podręczniku. Uwieńczeniem nabożeństwa jest indywidualna spowiedź kandydatów, w czasie której wspólnota modli się i śpiewa. W czerwcu, w oktawie Bożego Ciała kandydaci uczestniczą w Eucharystii. Podręcznik proponuje formularz mszalny ubogacony o wprowadzenia, komentarze i myśli do homilii. Młodzież można zaangażować w liturgię, aby wtajemniczenie nabrało pełniejszego wymiaru.

Ostatni rok formacji przygotowującej do przyjęcia sakramentu bierzmowania rozpoczyna się nabożeństwem ze złożeniem podań do biskupa. Kandydaci uczestniczą w nim razem z rodzicami i przynoszą własnoręcznie napisane podania o udzielenie sakramentu z uzasadnieniem. Liturgia słowa przewidziana na tą celebrację zawiera czytanie z Dziejów Apostolskich o Zesłaniu Ducha Świętego (Dz 2, 1-11), rozważanie, modlitwę i wyznanie wiary. Kandydaci podchodzą do ołtarza i składają na nim swoje podania. Na koniec kandydaci klękają, odmawia się nad nimi litanię do Ducha Świętego i otrzymują błogosławieństwo. W adwencie przewidziana jest adoracja Najświętszego Sakramentu przeżywana w klimacie oczekiwania na przyjęcie sakramentu bierzmowania. Materiały zawierają rozważania, modlitwy i propozycje śpiewów. W Wielkim Poście ma się odbyć nabożeństwo połączone z wręczeniem krzyży, na które są zaproszeni także rodzice i świadkowie bierzmowania. Podręcznik zawiera schemat całego nabożeństwa składający się z: wprowadzenia do liturgii, aktu pokuty, liturgii słowa (Lb 21, 4b-9 – *Wąż z brązu znakiem ocalenia,* Ps 78, Flp 2, 6-11 – *Chrystus uniżył samego siebie, dlatego Bóg Go wywyższył,* J 3, 13-17 – *Krzyż narzędziem zbawienia*), homilii, poświęcenia krzyży, prefacji o krzyżu świętym, krótkiej adoracji krzyża, przekazania krzyży przez świadków bierzmowania (rodziców) kandydatom, modlitwy wiernych i komunii św. Nabożeństwo ukazuje krzyż jako znak miłości Boga i umożliwia kandydatom osobiste przyjęcie tej prawdy. Materiały zawierają również komentarze i propozycje śpiewów w czasie udzielania sakramentu bierzmowania, modlitwę wiernych i komentarz do procesji z darami, w której nowobierzmowani niosą: zapaloną świecę, chleb, wino, wodę i kwiaty. Ostatnim elementem podręcznika jest formularz Mszy Świętej z okazji rocznicy przyjęcia sakramentu bierzmowania, która jest okazją do refleksji nad owocami przyjętego przed rokiem sakramentu.

Podsumowując należy stwierdzić, że w programie i podręcznikach oraz materiałach do katechezy parafialnej znajduje się wiele treści, które można wykorzystać katechumenalnie, jednak przed-założenie, że na katechezie mamy do czynienia z młodzieżą wierzącą i praktykującą prowadzi do tego, że wymiar katechumenalny jest praktycznie niewidoczny. Akcentuje się wymiar poznawczy zapominając o wtajemniczeniu[336]. T. Panuś analizując m.in. materiały do katechezy parafialnej przygotowującej do bierzmowania wydane w Poznaniu stwierdza, że w *oparciu o pomoce katechetyczne służące przygotowaniu do bierzmowania można zaproponować pewien model tego przygotowania, adekwatny do mentalności dzisiejszego gimnazjalisty i wyrastający z nauki zawartej w dokumentach katechetycznych*[337]. Pozostaje jednak pytanie jaki model mógłby być realizowany we współpracy środowisk: parafii, rodziny i szkoły? Rozdział czwarty pracy podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie w jaki sposób te trzy środowiska mogą pomóc młodemu człowiekowi w inicjacji w chrześcijaństwo.

[336]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 462-463.
[337] T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania…*, dz. cyt., s. 57-74.

Rozdział IV. Model integralny pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej wynikający z synchronizacji działań w rodzinie, parafii i szkole

W toku podejmowanych prób syntezy opracowań historycznych, analiz materiałów katechetycznych i struktury organizacyjnej, zarysował się model pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej. Zostanie on uzupełniony w niniejszym rozdziale o pewne nowatorskie pomysły, jak również doświadczenia duszpasterskie. Jako model jest ze swej natury systemem założeń, pojęć i zależności między nimi, pozwalającym opisać (modelować) w przybliżony sposób jakiś aspekt rzeczywistości[338]. Model ten zatem nie rości sobie prawa do bezpośredniego zastosowania w katechezie, czy duszpasterstwie. Może natomiast z powodzeniem stanowić punkt orientacyjny przy tworzeniu programów katechetycznych i duszpasterskich. Pamiętać jednak należy o tym, że katecheza jest rzeczywistością dynamiczną i wymaga nieustannej refleksji. Dokumenty, programy, podręczniki niczego w katechezie nie rozstrzygają raz na zawsze[339]. Ponadto nie ma jednego modelu nauczania religii[340], stąd pluralizm rozwiązań, w który wpisuje się niniejsza propozycja. Zróżnicowanie modeli katechetycznych wynikaja ze zróżnicowania konstekstów katechezy, które sprawiają, że mimo, iż zachowuje ona swój własny charakter, kładzie się w niej różne akcenty. Zależą one od warunków prawnych i organizacyjnych, koncepcji dydaktycznej, cech osobowych nauczycieli i uczniów oraz relacji nauczania religii w szkole z katechezą rodzinną i parafialną. Model przedstawiony tutaj nie rości sobie prawa do rozstrzygnięć kategorycznych i ostatecznych. Jest bardziej próbą zwrócenia uwagi na pewne istotne elementy, które powinny znaleźć się w katechezie młodzieży gimnazjalnej XXI wieku, aby katecheza ta prowadziła do wyznaczonego celu, realizowała zadania i spełniała wszystkie swoje funkcje. Autor wychodzi z założenia, że nie można oddzielać środowisk katechetycznych kategorycznymi barierami. W szkole, w parafii i w rodzinie katecheza dotyczy tego samego ucznia, któremu trzeba przekazać Dobrą Nowinę i doprowadzić go do jedności z Chrystusem. Rzeczywistość świecka i kościelna przenikają się w pewien sposób na terenie parafii i szkoły. Kościół jest obecny w szkole przez wierzących uczniów i nauczycieli,

[338] Por. *model*, w: (red.) R. Łąkowski, Encyklopedia powszechna PWN, Warszawa 1984.
[339] Por. K. Nycz, *Szkoła miejscem katechezy,* w: (red.) S. Dziekoński, *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 13-22.
[340] Por. R. Murawski, *Działanie katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium Ogólnego i Polskiego,* tamże s. 55-70.

a szkoła obecna w Kościele przez parafian, którzy są uczniami i nauczycielami[341]. Podkreślał to już Jan Paweł II w Adhortacji *Catechesi Tradendae*, stwierdzając, że „*obok rodziny i w łączności z nią szkoła stwarza katechezie możliwości nie do pogardzenia”.* Papież wyrażał pragnienie, by umożliwić wszystkim katolickim uczniom robienie postępów w formacji duchowej poprzez nauczanie religijne uzależnione od Kościoła, udzielane przez szkołę, na terenie szkoły, w parafii lub ośrodku duszpasterskim. Te różne środowiska katechizowania zależą od realiów danego kraju (por. CT 69). Zawsze jednak dostrzegana jest komplementarność szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej wynikająca z tego, że podmiotem działającym jest w obu przypadkach Kościół[342], a adresatem ten sam młody człowiek. Zarysowuje się zatem coraz wyraźniej postulat integralności katechezy w wielu wymiarach. Katecheza powinna być integralna nie tylko ze względu na treść, ale także pod względem przebiegu całego procesu katechetycznego. Sięgając na początku jeszcze raz do dokumentów magisterium Kościoła trzeba zauważyć, że *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* zaleca by stworzyć całościowy program katechetyczny wspólnoty chrześcijańskiej. Należałoby powiązać i zintegrować ze sobą katechezę wtajemniczającą dorosłych, dzieci i młodzieży oraz katechezę stałą (DOK 72)[343]. Wysuwa się zatem wyraźnie na czoło postulat integralności czyli całościowego objęcia formacji młodego człowieka do dojrzałości w wierze. *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* daje również wskazówkę odnośnie do formy tej integralnej katechezy. Stwierdza, że „*wśród form katechezy młodzieżowej, stosownie do sytuacji, należy przewidzieć katechumenat młodzieżowy odpowiedni do wieku szkolnego, katechezę wtajemniczenia chrześcijańskiego, katechezę na określone tematy, inne spotkania okazjonalne i nieformalne."*(DOK 185). Mając na uwadze przytoczone przesłanki oraz analizy i syntezy wcześniejszych trzech rozdziałów pracy, niniejszym zostanie przedstawiony zarys modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej.

4.1. Założenia modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej

Nie ma wątpliwości odnośnie do słuszności katechezy przygotowującej do

[341] Por. K. Nycz, *Szkoła miejscem katechezy,* tamże s. 13-22.
[342] Tamże.
[343] Por. R. Murawski, *Działanie katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium Ogólnego i Polskiego,* tamże s. 55-70.

bierzmowania w parafii, rodzinie i szkole[344], trwają jednak dyskusje na temat modelu takiej katechezy[345]. Zanim zostanie przedstawiona propozycja modelu integralnego wtajemniczenia trzeba krótko scharakteryzować inne modele katechetyczne i na ich tle pokazać wyjątkowość modelu integralnego.

Podstawowym modelem katechezy jest model pedagogii Jezusa Chrystusa[346]. *Dyrektrorium Ogólne o Katechizacji* wskazuje na ten model, zauważając, że jego cechami są:

- przyjęcie drugiego człowieka, zwłaszcza ubogiego, nic nie znaczącego w oczach ludzkich, grzesznika, jako umiłowanego przez Boga,
- szczere głoszenie Królestwa Bożego,
- styl delikatnej i silnej miłości, wyzwalającej od zła i rozwijającej życie,
- naglące zaproszenie do życia ukierunkowanego przez wiarą w Boga, nadzieję Królestwa, miłość bliźniego,
- wykorzystanie bogactw komunikacji międzyosobowej, jak słowo, milczenie, metafora obraz. (DOK 140).

Przemiany modeli katechetycznych zostały opisane szczegółowo w rozdziale pierwszym analizującym historię katechumenatu chrzcielnego. Tutaj należy zwrócić uwagę na istotny dla współczesnej katechezy moment odnowy posoborowej. Po Soborze Watykańskim II model katechezy uległ zasadniczym przeobrażeniom. Wcześniej katecheza uczyła o rzeczywistości zbawczej, po Soborze Watykańskim II zaczęła proponować inicjację w tę rzeczywistość[347].

Posoborowa katechetyka fundamentalna wymienia m.in następujące modele: kerygmatyczny, antropologiczny, katechezy ewangelizacyjnej i integralnej. Model katechezy integralnej jest oparty na dokumentach Kościoła i doświadczeniu duszpasterskim, łącząc wartości rozmaitych kierunków katechetycznych w organiczną i nierozerwalną całość[348]. Na katechezę integralną wskazują dokumenty katechetyczne Kościoła (por. CT 30, DOK 111-112, PDK 35). Podkreśla się w nich, że katecheza ma przedstawiać całą prawdę unikając selektywności. Postulat integralności dotyczy przede wszystkim treści. Jeśli mowa jest o modelu integralnym, dotyczy on rzeczywistości znacznie szerszej ale poprzez analogię

[344] W warunkach polskich należy traktować nauczanie religii w szkole jako część katechezy, tj. jako specyficzną jej formę (por. PDK 82).

[345] Por. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania…*, dz. cyt., s. 57-74.
[346] Por. P. Tomasik*, Formacja kleryków...* dz. cyt., s. 266-293.
[347] Por. E. Młyńska, *Inicjacja do sakramentu Eucharystii i pokuty klasy I-III,* w: (red.) K. Kantowski, *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004, s. 28-45.
[348] M. Majewski, *Integralna katecheza*, w: (red.) E. Gigilewicz, Encyklopedia Katolicka, Lublin 1997, s. 335-336.

można stwierdzić że model integralny katechezy ma obejmować wszystkie środowiska (rodzina, parafia, szkoła)[349], posługiwać się różnymi formami spotkań (spotkania w dużej grupie, w małej grupie, indywidualne), formować za pomocą działania na różnych poziomach (intelektualnym, emocjonalnym, wolitywnym), wykorzystywać rozmaite formy przekazu, nie zapominając oczywiście o postulacie integralności treści orędzia ewangelicznego. Integralność bowiem, to także troska o całego człowieka: jego duszę, ciało, umysł i serce[350]. Nieocenione zasługi w stworzeniu fundamentów katechezy integralnej mieli teoretycy katechezy. We Francji J. Colomb (1902-1979), w Niemczech A. Exeler (1926-1983), w Austrii J. E. Korherr[351]. Warto podkreślić, że jako pierwszy w katechetyce polskiej postulat katechezy integralnej, wiernej Bogu i człowiekowi, wysunął Mieczysław Majewski[352]. Należy Jednak wyraźnie rozgraniczyć pojęcie modelu katechezy integralnej i modelu integralnego katechezy. W pierwszym przypadku chodzi integralność samej katechezy, a w drugim o integralność działania katechetycznego przede wszystkim poprzez zintegrowanie środowisk katechetycznych. Model katechezy integralnej może być zatem częścią modelu integralnego katechezy.

Wtajemniczenie młodzieży gimnazjalnej jest w zasadzie wtajemniczeniem w sakrament dojrzałości chrześcijańskiej. Dla szerszego kontekstu tworzenia modelu integralnego trzeba przywołać dokumenty soborowe i posoborowe, w których pojawia się zagadnienie katechezy przygotowującej do sakramentu bierzmowania. W dokumentach Soborowych warto wskazać Konstytucję *Lumen Gentium*, która określając istotę sakramentu bierzmowania, wyznaczył cel, który powinna realizować katecheza integralna młodzieży gimnazjalnej. Tym celem jest jeszcze ściślejsze związanie się z Kościołem, oraz uzdolnienie przez moc Ducha Świętego do szerzenia wiary słowem i czynem oraz do jej bronienia (por. KK 11). Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego* katecheza przed bierzmowaniem powinna obudzić zmysł przynależności do Kościoła Jezusa Chrystusa także w wymiarze lokalnej wspólnoty parafialnej, która ponosi szczególną odpowiedzialność za przygotowanie kandydatów do bierzmowania (por. KKK 1390). II Polski Synod Plenarny ustalając wiek przyjęcia sakramentu bierzmowania kierował się stopniem dojrzałości, która przekłada się na właściwe motywy i gruntowne przemyślenie decyzji przystąpienia do sakramentu. Synod

[349] Por. R. Murawski, *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Europie*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 25-46.
[350] Por. P. T. Goliszek, *Katecheza parafialna nowoewangelizacyjną…*, dz. cyt., s. 121-138.
[351] Por. J. Kostorz, *Katecheza integralna,* http://katechetyka.diecezja.opole.pl/lex/kat-integr.htm, [dostęp 21.05.2015]
[352] Zob. M. Majewski, *Propozycja katechezy integralnej*, Łódź 1978.; M. Majewski, *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej*, Kraków 1995.; M. Majewski, *Tożsamość Katechezy integralnej*, Kraków 1995.

postanawił, że do sakramentu będzie dopuszczana młodzież trzecich klas gimnazjum (por. PSPL 112). Wytyczne dotyczące przygotowania do sakramentu bierzmowania pojawiające się w dokumentach Kościoła wskazują na konieczność stworzenia modelu integralnego katechezy.

Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce w odniesieniu do katechezy dzieci i młodzieży w parafii stwierdza, że wspólnota parafialna jest uprzywilejowanym miejscem dla katechezy przygotowującej do przyjmowania sakramentów świętych (PDK 107). Według *Podstawy programowej Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* przygotowanie do sakramentu bierzmowania w parafii, wykorzystując osiągnięcia uczniów związane z nauką religii w szkole, ma realizować funkcję wtajemniczenia. *Podstawa Programowa* zwraca także uwagę na konieczność współpracy katechety z rodzicami na terenie szkoły (PPK 4.5). *Program Nauczania Religii* z 2001 w etapie gimnazjalnym wspomina, że katecheza szkolna powinna być prowadzona w korelacji z działaniami podejmowanymi w parafii[353]. Z dokumentów katechetycznych wyłania się zatem zarys współpracy środowisk katechetycznych, będący istotną cechą modelu integralnego katechezy. Konieczność tej współpracy wynika z faktu, że funkcje katechezy (nauczanie, wychowanie, wtajemniczenie) nie są ograniczone do żadnego z tych środowisk, ale występują w każdym z nich jednakże z różnym natężeniem. Szkoła, która ma uczyć i wychowywać, może i powinna także wtajemniczać, pomimo szeregu głosów przeciwnych takiej koncepcji. Można podać szereg konkretnych praktycznych rozwiązań realizowania w szkole wymiaru wtajemniczenia[354].

Problemem, który rysuje się bardzo wyraźnie jest brak podstawy programowej dla katechezy parafialnej. Stworzenie takiej ujednoliciłoby na przykład przygotowania do sakramentu bierzmowania[355]. Przy tworzeniu modelu trzeba opierać się na bardzo ogólnych wytycznych dokumentów katechetycznych oraz na konkretnych doświadczeniach duszpasterskich i katechetycznych. W opracowaniach pojawiają się sugestie by zaadaptować istniejącą *Podstawę Programową* do potrzeb katechezy w parafii oraz katechezy rodzinnej[356].

Program, który realizowałby założenia modelu integralnego powinien również nosić znamiona integralności. Koncepcja tworzonego programu katechezy zależy od celu jaki przyświeca jego twórcom. Współczesna typologia programów nauczania próbuje

[353] Por. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program Nauczania Religii*, dz. cyt., s. 103-104.
[354] Por. R. Bednarczyk, *Wtajemniczenie jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 181-191.
[355] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 333.
[356] Zob. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania…*, dz. cyt., s. 57-74.

odpowiedzieć na pytanie: po co uczyć? W zależności od odpowiedzi na to pytanie wyróżniamy trzy modele programów: analityczny, hermeneutyczny i krytyczny[357]. Poszukując programu optymalnego dla katechezy trudno wskazać jednoznacznie na jeden z wymienionych modeli. Pierwszy z nich kładzie nacisk na przekazanie określonej ilości wiedzy, drugi jest wspólnym poszukiwaniem rozwiązań konkretnych problemów a trzeci kładzie nacisk na zmianę, która ma się dokonać pod wpływem zdobytej wiedzy. W modelu integralnym katechezy program powinien przekazać określoną ilość wiedzy (analityczny), powinien również dać światło wiary na rozwiązanie konkretnych problemów (hermeneutyczny) oraz powinien doprowadzić do zmiany – nawrócenia odbiorcy katechezy (krytyczny). Jeśli kryterium rodzaju programu miałby być cel nauczania to trzeba rozważyć stworzenie programu dydaktycznego (celem jest uzyskiwanie wiedzy), doświadczalnego (celem jest samodzielne konstruowanie wiedzy poprzez m.in. metody problemowe) lub zadaniowego (cele jest opanowanie konkretnej umiejętności)[358]. W modelu integralnym akcent dydaktyczny należałoby położyć na działania szkolne, doświadczalny na formację w parafii, a zadaniowy na katechezę rodzinną.

4.1.1. Elementy katechumenalne w modelu integralnym

Paweł VI w adhortacji *Evangelii Nuntiandi* o ewangelizacji w świecie współczesnym, stwierdził, że dziesiejsze warunki (rok 1975), wymagają katechizacji w postaci katechumenatu dla młodzieży i dorosłych, która powinna przebiegać równolegle z nauczaniem religii dzieci (por. EN 44).

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji stwierdza, że proces dojrzewania wiary ma charakter stopniowy. Przywołując *Obrzęd Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych* podkreśla cztery etapy procesu: prekatechumenat, katechumenat, czas oczyszczenia i oświecenia, czas mistagogii (por. DOK 88). Ta koncepcja sięgająca czasów patrystycznych ma być źródłem światła dla współczesnej katechezy wtajemniczającej. Wstęp do posoborowej księgi liturgicznej *Obrzędy Bierzmowania* zwraca uwagę na związek pomiędzy sakramentami chrztu, bierzmowania i Eucharystii[359]. Nazywa je *drogą chrześcijańskiego wtajemniczenia* (iter christianae initiationis). Określenie to uwydatnia wzajemną łączność i dynamizm, które

[357] Por. P. Tomasik, *Zasady tworzenia programów nauczania religii*, dz. cyt., s. 19.
[358] Por. Tamże.
[359] Por. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne w:Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy Bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice, 2009, s. 17-26.

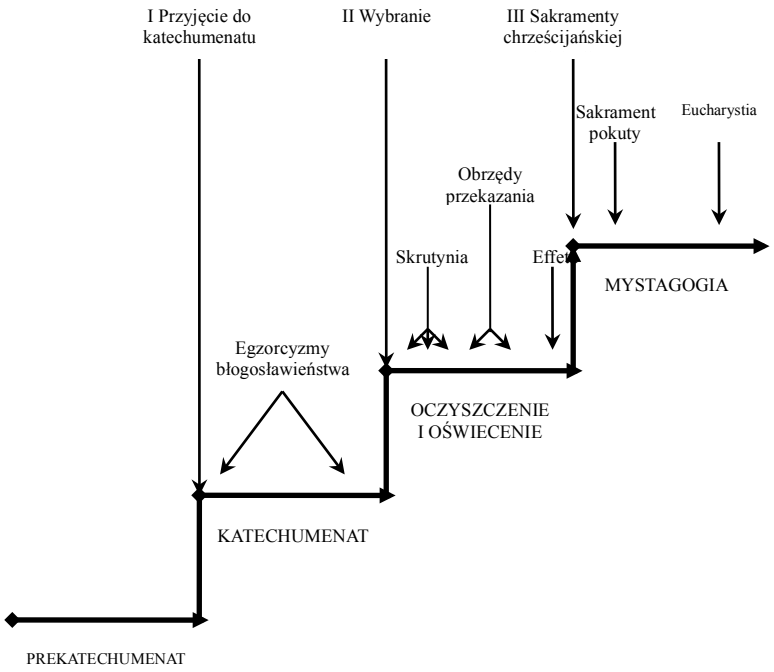
sprawiają, że są one jakby „drogą" prowadzącą człowieka w głąb misterium Kościoła[360]. Wtajemniczenie w sakrament bierzmowania i poprzez sakrament we wspólnotę Kościoła powinno więc odbywać się w łączności z pewną formą wtajemniczenia w przeżywanie własnego chrztu i zjednoczenia z Chrystusem w Eucharystii. W niniejszej pracy doświadczenia katechumenatu Kościoła pierwszych wieków stanowią punkt wyjścia do stworzenia pochrzcielnego katechumenatu młodzieży. Do doświadczeń starożytnego Kościoła w kwestii modelu katechezy odwoływali się już inny autorzy opracowań zagadnienia[361].

Szkolna lekcja religii powinna nosić znamiona katechezy ewangelizacyjnej[362]. Mówi się też wyraźnie, że w obecnej sytuacji polskiej młodzieży Kościół powinien podjąć dzieło prekatechumenatu i prekatechezy[363]. Z drugiej strony konieczne wydaje się podjęcie procesu katechumenatu, a więc od szkolnej ewangelizacji należałoby przejść do kościelnego katechumenatu, co umożliwi korelację wszystkich ośrodków katechezy w celu formowania chrześcijanina na miarę XXI wieku[364]. Można zatem dostrzec wyraźny rys katechumenalny w schemacie: prekatechumenat – ewangelizacja - katecheza. Model katechezy katechumenalnej nosi znamiona katechezy integralnej[365], a zatem osiągnięcia katechumenatu starożytnego mogą być po odpowiednim przystosowaniu wykorzystane we współczesnej katechezie i spełnią założenia modelu integralnego. Na podstawie wyżej wymienionych wytycznych dokumentów Kościoła dotyczących katechizacji młodzieży na tym etapie edukacyjnym oraz licznych opracowań można dojść do wniosku, że optymalnym rozwiązaniem jest przyjęcie modelu katechumenatu pochrzcielnego jako sposobu wtajemniczenia gimnazjalisty w wiarę[366]. Jest to model w pełni realizujący zasadę integralności. Przymiotnik „pochrzcielny" wynika z faktu, że uczestnicy tej katechezy zostali wcześniej ochrzczeni ale nie zostali poddani ewangelizacji a tym bardziej wtajemniczeniu i mistagogii chrześcijańskiej.Katechumenat jest określany jako istotna forma katechezy w obliczu ateizmu i indyferentyzmu współczesnej młodzieży. Niewystarczająca okazuje się katecheza, która zakłada u adresatów wiarę i jej praktykowanie. Konieczne jest sięgnięcie do fundamentów przepowiadania, a więc do preewagnelizacji i ewangelizacji, a następnie katechumenatu w sensie ścisłym. W nawiązaniu do starożytnej instytucji katechumenatu

[360] Por. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego…*, dz. cyt., s. 10.
[361] Zob. J. Bagrowicz, *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006.
[362] Por. A. Offmański, *Ewangelizacja jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*, w: "Studia Katechetyczne", T. 7 (2010), Warszawa, s. 192-214.
[363] Por. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, s. 196.
[364] Por. A. Offmański*, Ewangelizacja jako zadanie...* dz. cyt., s. 192-214.
[365] Por. E. Młyńska, *W poszukiwaniu katechezy dorosłych*, w: "Więź", T. 45 (2003), nr 12 (542), s. 49-57.
[366]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 326.

uwydatnić należy jego cechy charakterystyczne, jakimi są: etapowość i wtajemniczenie[367], wykorzystując sprawdzone praktyki katechezy Kościoła pierwszych wieków.

Model wtajemniczenia katechumenalnego najintensywniej rozwijał się przez pierwsze IV wieki istnienia Kościoła. Już od czasów apostolskich istniała jednak wyróżniona struktura trzyetapowa i dwustopniowa (patrz. rozdział I). Głównymi etapami były: kerygmat, katecheza, wspólnota; głównymi stopniami: nawrócenie i chrzest. W „złotym okresie" katechumenatu ta struktura rozbudowała się do wieloetapowej drogi wtajemniczenia. Można było jednak wyróżnić nadal trzy etapy: prekatechumenat, katechumenat, mistagogia. Ostatecznie Sobór Watykański II i posoborowe księgi liturgiczne wykształciły współczesny model wtajemniczenia chrześcijańskiego. W tym miejscu przywołany zostanie jeszcze raz schemat katechumenatu chrzcielnego dorosłych z *Obrzędów Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych.*

rys. 7. Schemat katechumenatu w OICA[368]

Wśród poszukiwań dotyczących praktycznego wprowadzania katechumenatu dla dzieci i młodzieży należy przywołać wskazania Cz. Krakowiaka, A. Sielepin i W. Świeżawskiego. Cz. Krakowiak szczegółowo opisał poszczególne stopnie i etapy

[367]Por. Tamże, s. 51.
[368] Na podstawie A. Sielepin, *Wejdźcie…*, dz. cyt., s. 23.

zaznaczając, że osobnym zagadnieniem jest formacja katechumenalna dzieci, młodzieży i dorosłych już ochrzczonych, którzy jednak nie otrzymali właściwej formacji religijnej[369]. Siostra A. Sielepin przedstawiła praktyczne zasady wprawdzania katechumenatu, odwołując się do wspomnianego eseju Karola Wojtyły, w którym liturgia, słowo Boże i Kościół zostały ukazane jako trzy istotne punkty oparcia integracji życia chrześcijańskiego[370]. Biskup W. Świeżawski nazwał katechumenat „polikliniką" Kościoła, która przyjmuje różnych ludzi, z różnymi problemami i sposobami myślenia i prowadzi ich do wiary dojrzałej[371].

Ten model jest w pewien sposób obecny w katechezie szkolnej i parafialnej. Widoczny jest już na etapie przygotowania do Pierwszej Komunii Świętej. W opracowaniach zwraca się uwagę na inicjacyjny wymiar katechezy na tym etapie[372].

Pomysł uformowania przygotowania do sakramentów w parafii na wzór katechumenatu nie jest nowy. Ks. Stanisław Hartlieb w podpoznańskiej parafii w Konarzewie wprowadził w latach 70 tych XX wieku przygotowanie do pierwszej komunii świętej na wzór katechumenatu starożytnego. Znaki, obrzędy, skrutynia, błogosławieństwa, wyznanie wiary to tylko niektóre z elementów katechumenalnych pojawiających się w jego autorskim programie[373]. Kolejnym jest etap przygotowań do sakramentu bierzmowania, który w opinii autora pracy mógłby być jeszcze intensywniej wykorzystany jako katechumenat pochrzcielny. Jak zauważono w poprzednich rozdziałach zarówno w rzeczywistości szkoły jak i parafii, widoczny jest rys katechumenalny charakteryzujący się etapowością i stopniowalnością ale jest to ciągle niewystarczająco zagospodarowana przestrzeń wtajemniczenia w wiarę. Katecheza na etapie ponadgimnazjalnym, stanowiąca przygotowanie dalsze do sakramentu małżeństwa, mogłaby także przejąć elementy katechumenatu pochrzcielnego.

Podsumowując należy stwierdzić, że posoborowa księga *Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenie Dorosłych* będąca współczesną aplikacją starożytnego katechumenatu[374] może stać się konkretną pomocą w kształtowaniu integralnego modelu pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej. Realizuje on w pełni postulat stworzenia środowiska wzrostu wiary i opiera się na katechumenalnym „trójnogu": słowo Boże, sakramenty, wspólnota.

---

[369] Por. C. Krakowiak, *Katechumenat dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*, w: "Anamnesis", T. 1 (1996), nr 8, s. 20.
[370] Por. A. Sielepin, *Praktyczne zasady wprowadzania katechumenatu*, w: tamże s. 16.
[371] Por. W. Świeżawski, *Dlaczego i jak wprowadzać katechumenat w diecezjach i parafiach?*, w: tamże s. 17.
[372] Zob. K. Maciejewska, *Eucharystia w katechezie inicjacyjnej: studium porównawcze podręczników dla ucznia do programu Jesteśmy dziećmi Bożymi*,"Poznań 2009.
[373] Por. S. Hartlieb, *Przed I Komunią Świętą. Nabożeństwo Nałożenia Białej szaty*, w: "Msza Święta", T. 2 (205) (1974), s. 40
[374] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 392.

W celu wykorzystania w modelu integralnym schematu katechumenalnego należałoby odpowiednio dostosować wytyczne IV i V rozdziału *Obrzędów Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych*[375]. Rozdział czwarty opisuje „Przygotowanie do bierzmowania i eucharystii dorosłych, którzy przyjęli chrzest jako dzieci, ale nie otrzymali pouczenia w wierze", a rozdział piąty to „Obrzędy wtajemniczenia dzieci, które osiągnęły wiek katechizacyjny", a nie zostały jeszcze ochrzczone. W modelu integralnym adresatem katechezy jest młodzież, która została ochrzczona, ale nie otrzymała pochrzcielnego wtajemniczenia w chrześcijaństwo. Stopnie (obrzęd przyjęcia do katechumenatu; skrutynia, czyli obrzędy pokutne; sprawowanie (odnowienie) sakramentów wtajemniczenia) i łączące je etapy katechumenalne zawierają bogatą liturgię ze znakami liturgicznymi, czytaniami, dialogicznymi formułami i komentarzem teologicznym.

4.1.2. Adresat katechezy

Podczas tworzenia modelu pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży należy zwrócić uwagą na adresata działalności katechetycznej, który jest w zasadzie adresatem katechezy przygotującej do sakramentu bierzmowania[376]. W *Catechesi tradendae,* adhortacji apostolskiej o katechizacji w naszych czasach, opublikowanej w 1979 roku, odnaleźć można charakterystykę „dorastających" adresatów katechezy (znajdującym się pomiędzy „dziećmi" a „młodzieżą). Jan Paweł II stwierdza, że na tym etapie młody człowiek odkrywa samego siebie i swój własny świat wewnętrzny, razem z budzącym się uczuciem miłości i naturalnym popędem seksualnym. Adresat katechezy tego etapu nosi w sobie pragnienie nawiązywania kontaktów społecznych i głęboką radość, związaną z odkrywaniem życia. Jest to jednak także czas niepokojących poszukiwań, frustracji, nieufności wobec innych, zamknięcia się w sobie, pierwszych klęsk i goryczy (por. CT 38).

Zgodnie z Ustawą z dnia 8 stycznia 1999 r.[377] edukacją w gimnazjum objęta jest młodzież między 13 a 16 rokiem życia. W związku z obowiązkiem szkolnym sześciolatków od 2014 roku[378] zakres ten zmieni się na odpowiednio 12 i 15 rok życia.

Według charakterystyki *Podstawy Programowej* (por. PPK 4) religijność młodzieży

[375] Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, dz. cyt., s. 138-168.
[376] Zob. J. Stala, *Dzisiejszy bierzmowany. Problemy i wyzwania* Kielce 2005.
[377] Dz. U. z 1999 r. Nr 12, poz. 96.
[378] Ustawa z dnia 27 stycznia 2012 r. zmieniająca ustawę o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r. Nr 0, poz. 176).

tego etapu rozwojowego podlega rozmaitym czynnikom i przez to jest trudna do jednoznacznego zdefiniowania. Ze względu na dużą zmienność uczuć młodzież zaczyna przeżywać również wątpliwości religijne, co powoduje niestałość i niepewność w tej dziedzinie. Młody człowiek w tym okresie z łatwością odrzuca dotychczasowe autorytety, jest krytyczny wobec Kościoła i osób reprezentujących go. Zdarza się, że konflikty z rodzicami przenosi na sferę religijną. Często odrzuca poglądy religijne wyznawane przez rodziców i oficjalnie głoszone przez Kościół. Duży wpływ na sferę religijną młodzieży gimnazjalnej mają problemy związane z dojrzewaniem seksualnym, które jest źródłem kryzysów religijnych, odrzucenia nauki Kościoła i nie przystępowania do sakramentów. Przez intensywny rozwój intelektualny rozpada się obraz świata widziany z perspektywy dziecka. Młodzież zaczyna postrzegać krytycznie rzeczywistość i relatywizować wartości. W rozwoju religijności widać kopiowanie cech religijności dziecięcej takich jak: antropomorfizm (nadawanie Bogu cech człowieka), animizm (ożywianie przedmiotów martwych) i rytualizm magiczny (magiczne traktowanie obrzędów religijnych). Proces dojrzewania w wymiarze religijnym powinien dokonywać się na drodze interioryzacji (przyjęcie wartości religijnych za swoje), absolutyzacji (uczynienie z wiary centrum życia) i socjalizacji (włączenie do wspólnot wiary). W życiu religijnym powinna się w tym okresie dokonać zasadnicza przemiania polegająca na przejściu z religijności dziecięcej w początki religijności i wiary dojrzałej. Często dochodzi do kryzysu religijności i wiary, czasami następuje odejście od praktyk religijnych i od osobistej relacji z Bogiem, nierzadko z powodu pierwszych, świadomych grzechów śmiertelnych i lęku, bądź wstydu przed spowiedzią. Kryzys młodzieńczy przeżyty w oparciu o pomoc rodziców i wychowawców prowadzi do ukształtowania dojrzałej osobowości, którą cechuje mocne poczucie własnego "ja", zdolność do angażowania się w wartości i ideały[379].

Czas ten w życiu młodego człowieka to okres poważnych przemian biologicznych, intelektualnych i psychicznych. Ze względu na dysproporcję między poziomem rozwoju na różnych płaszczyznach często dochodzi do rozmaitych konfliktów osobowościowych. Te konflikty wynikają między innymi z napięcia powstającego między potrzebą samodzielności, a ograniczeniami narzucanymi przez rodziców, pomiędzy dążeniem do niezależności, a potrzebą oparcia, między wizjami idealnymi, a realnymi obrazami rzeczywistości. W tym czasie młody człowiek przeżywa kryzys tożsamości[380]. Skupiony na sobie jest przekonany, że

[379] Por. D. Jackowiak, *Kim jesteś gimnazjalisto?*, w: "Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła", T. 4 (2006), Poznań, s. 9 -14.
[380] M. Dziewiecki, *Portret współczesnych nastolatków*, w: "Zeszyty Formacji Katechetów", T. 6 (2006), nr 4,

ciągle podlega krytyce innych, dlatego zastępuje zdrową krytykę krytykanctwem używając go jako obrony. Młodzież identyfikuje w tym czasie wolność z robieniem tego, na co ma ochotę. Takim postawom towarzyszy dodatkowo zmienność nastrojów i uczuć. Kryzysy w życiu młodzieży gimnazjalnej odbijają się negatywnie na relacjach między osobowych. Wymagają one od wychowawców wiedzy, serca i zapału, a także cierpliwości i mądrości, aby pomóc młodemu człowiekowi w kształtowaniu własnego, autonomicznego wnętrza, w przechodzeniu od wychowania do samowychowania i w konsekwencji nawiązywania dojrzałych relacji ze społecznościami, w których żyją. Znamiennym zjawiskiem jest popularność portali społecznościowych, gdzie bezpośrednie relacje międzyosobowe są zastąpione czymś, co trzeba nazwać formą autoprezentacji oczekującej na akceptację innych.

Opublikowany w sierpniu 2011 roku Raport Kancelarii Prezesa Rady ministrów *Młodzi 2011*[381], który powstał w wyniku prac interdyscyplinarnego zespołu pod kierunkiem ministra Michała Boniego przedstawił obraz współczesnej młodzieży z perspektywy socjologicznej. Pokolenie młodzieży 2011 roku urodziło się w rzeczywistości transformacji ustrojowej jako w „świecie zastanym", a więc nie musiało uczyć się nowego ustroju (gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie). Z tego powodu ci młodzi ludzie lepiej poruszają się w tym świecie niż poprzednie pokolenia, które musiały się go uczyć od nowa. Jest to młodzież, która nie tyle chce zmieniać świat, co się do niego zaadaptować. Wszechobecny konsumpcjonizm przeniósł środek ciężkości z tego, co wspólne i publiczne, na to, co jednostkowe i prywatne. Na pytanie o rzeczy ważne młodzież odpowiada: udane życie rodzinne, przyjaźń, interesująca praca (prawie 80% odpowiedzi), prestiż i szacunek oraz bycie użytecznym i dobre wykształcenie (około 70%), duże pieniądze i barwne życie (około 60% odpowiedzi), spokojne życie (tylko 40%). Młodzi chcą więc mieć życie bezpieczne pod względem finansowym, wygodne i jednocześnie niemonotonne. Zwraca uwagę fakt dbałości o brak nałogów i unikanie złego towarzystwa. Z autocharakterystyk wynika, że młodzież jest uczciwa i szanująca innych (ponad 90%), rodzinna, przyzwoita, uczuciowa (ponad 80%), skromna, oszczędna, zwyczajna (prawie 70%), religijna, krytyczna i ambitna (prawie 60%). Najmniej młodych ludzi określiło się jako „myślący o kraju" (niecałe 40%). Z innych danych warto przytoczyć opinię, że ślub sakramentalny jest istotny i ważniejszy od cywilnego (82%), choć według autorów Raportu wynika to z rytualizacji stosunku do religii. Świadomość moralna młodych katolików w odniesieniu do małżeństwa i rodziny ulega procesom

Radom, s. 37-42.

[381] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Raport Młodzi 2011*.
http://zds.kprm.gov.pl/sites/default/files/pliki/mlodzi_2011_printerfriendly.pdf (dostęp 18.02.2015)

pluralizacji i relatywizacji, wyraźnie słabnie rygoryzm w kwestiach związanych z seksualnością. Wyrazem przywiązania młodzieży do demokracji jest ich niechętny stosunek do zbyt silnej pozycji Kościoła w państwie. W ich opinii Kościół powinien być oddzielony od państwa i nie zajmować się polityką. Pogląd taki wyraża 73% młodzieży. Opinie na ten temat są bardzo sprecyzowane i od lat nie ulegają istotnym zmianom. Nawet ci, którzy określają się jako głęboko wierzący i regularnie praktykujący na ogół wyrażają przekonanie, że Kościół nie powinien „mieszać się do polityki”[382].

Trzeba, zatem przyjąć, że adresatem katechezy są zasadniczo osoby ochrzczone, ale w praktyce potrzebujące ewangelizacji, a nie jedynie pogłębionego przekazu depozytu wiary. Szukając przyczyn braku wtajemniczenia młodzieży A. Sielepin wymienia: wychowanie laickie, sterowaną ateizację, nieskuteczność katechizacji, degenerację rodziny, destruktywną rolę środków masowego przekazu, niewystarczającą troskę o przygotowujących się do dojrzałego chrześcijaństwa[383]. Zanurzeni w środowisku konsumpcyjnym, nastawionym na indywidualną przyjemność, mający już doświadczenie grzechu, młodzi potrzebują Dobrej Nowiny o miłości Boga do grzesznika. Ewangelia powinna być przekazana w sposób, który nie tyle będzie naśladował współczesną pop-kulturę medialną ile zaistnieje jako coś, co może pomóc w rozwiązaniu konkretnych problemów i doświadczeniu życiowego spełnienia.

4.1.3. Osoby odpowiedzialne

Deklaracja o Wychowaniu Chrześcijańskim akcentuje się konieczność wychowania eklezjalnego mającego na celu włączenie młodzieży w życie wspólnoty wierzących i wzięcie za nią odpowiedzialności (por. DWCh 2). Za przekaz wiary są odpowiedzialni rodzice, dlatego *Polskie Dyrektorium Katechetyczne* postuluje by wykorzystać spotkania z rodzicami młodzieży przygotowującej się do bierzmowania w celu katechizowania tychże rodziców (PDK 103). Rodzina jest pierwszym miejscem katechezy wtajemniczającej w chrześcijaństwo.

Niewątpliwie drugim istotnym miejscem wtajemniczenia jest wspólnota parafialna. Wśród osób odpowiedzialnych za przygotowanie do sakramentu bierzmowania w parafii wymienia się: kapłanów, katechetów, animatorów wywodzących się z kościelnych ruchów młodzieżowych (PDK 107, zob. PSPL 83). Postulat formacji w małych grupach jest możliwy

[382] Tamże. http://zds.kprm.gov.pl/sites/default/files/pliki/mlodzi_2011_printerfriendly.pdf (dostęp 18.02.2015)
[383] A. Sielepin, *Praktyczne zasady wprowadzania katechumenatu*, dz. cyt., s. 16.

przy stworzeniu ekipy animatorów świeckich, którzy sami poddani regularnej formacji mogą skutecznie wtajemniczać w wiarę młodsze pokolenie. Dokumenty Kościoła przykładają dużą wagę do świadectwa chrześcijańskiego młodzieży wobec swoich rówieśników (por. EN 72, DWCh 8). Warto także zwrócić uwagę na fakt, że dojrzałość danej wspólnoty parafialnej mierzy się tym, na ile jest ona wspólnotą inicjacyjną i wychowującą w wierze[384]. To żywa wspólnota staje się środowiskiem, które przyjmuje młodego człowieka, daje mu doświadczenie wiary i pomaga w procesie wychowania wiary dojrzałej. Według M. P. Dominguesa[385], parafia ma olbrzymie, choć zaniedbane możliwości ewangelizacyjne. Są one możliwe do zrealizowania przy zachowaniu kilku istotnych zasad:

- pełna akceptacja religijności ludowej,
- przygotowanie do sakramentów powinno być rozumiane jako okoliczność ewangelizacyjna - zwłaszcza w przygotowaniu do skakramentów inicjacji chrześcijańskiej,
- kontaktowanie się z całą rodziną i z wszystkimi składającymi się na nią pokoleniami, co umożliwia skuteczne oddziaływanie przez jednych na drugich,
- duszpasterstwo ogólne jako dogodny punkt wyjścia do organizowania przez parafię ewangelizacji globalnej.

Mówi on także o koniecznym ewangelizacyjnym nastawieniu parafii, które przejawia się m.in. we włączeniu się parafii w duszpasterstwo zespołowe, odnowie chrześcijańskiej tkanki parafii, popieraniu odpowiedzialnego udziału świeckich.

Mówiąc o osobach odpowiedzialnych za katechezę młodzieży trzeba wziąć pod uwagę także katechetów szkolnych. Środowisko szkolne, jeśli ma stać się miejscem preewangelizacji i ewangelizacji prowadzącej do katechumenatu parafialnego, musi być przeniknięte osobistym świadectwem wiary katechetów. W tej płaszczyźnie również należałoby zwrócić uwagę na formację katechetów do katechezy w wymiarze ewangelizacyjnym. Osoby odpowiedzialne za katechezę powinny pełnić rolę integracyjną pomiędzy trzema środowiskami katechetycznymi. Jeśli za katechezę rodzinną bezpośrednio są odpowiedzialni chrześcijańscy rodzice, za katechezę w parafii duszpasterz, a za katechezę w szkole katecheta to powstaje postulat kontaków rodziców z duszpasterzem, duszpasterza za katechetą, katechety z rodzicami. Kontakty te powinny być nakierowane na integrowanie działań katechetycznych. Należy także szukać konkretnych sposobów integracji tych środowisk.

[384] Por. D. Kurzydło, *Katecheza dorosłych a katecheza parafialna,* w: (red.) K. Kantowski, *Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości*, Warszawa 2004, s. 90-111.
[385] Por. M. P. Domingues*, Parafia jako miejsce...* dz. cyt., s. 299-312.

Szukając dróg związania lekcji religii z parafią należy zwrócić uwagę i wykorzystać możliwości jakie dają celebrowane dla społeczności szkolnej na terenie parafii nabożeństwa, praca grup duszpasterskich czy rekolekcje wielkopostne. Pomocą mogą być między innymi grupy duszpasterskie dzieci i młodzieży tworzone i działające na terenie szkoły i parafii. Szczególną szansą kościelnej socjalizacji jest czas rekolekcji wielkopostnych oraz pielgrzymki[386].

4.1.4. Ewangelizacyjne ukierunkowanie treści katechezy

Dokumenty katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce nie pozostawiają wątpliwości, co do zadań katechezy szkolnej w aktualnej sytuacji społeczno – religijnej. Nowa sytucacja w jakiej znalazła się polska katecheza po roku 1990 daje szansę na ewangelizację, czyli dotarcie do zdystansowanych do wiary ochrzczonych żyjących w zdechrystianizowanych środowiskach (por. PDK 57). Nowa szansa duszpasterska zwiększenia zasięgu odbiorców Dobrej Nowiny umożliwia także przezwyciężenie stereotypów dotyczących wiary i życia religijnego (por. PDK 84, zob. CT 69, PSPN 51)[387]. Jednym z założeń powinno być zatem ewangelizacyjne ukierunkowanie treści i metod tak w katechezie parafialnej jak i w szkolnym nauczaniu religii.

Katecheza młodzieży gimnazjalnej według *Podstawy Programowej* ma być ukierunkowana na wyznanie i rozumienie wiary, co powinno stanowić program i przedmiot przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania. Biorąc pod uwagę aktualną sytuację młodego człowieka w konteście religijnym w katechezie tego etapu szczególnie trzeba podkreślić i wyeksponować treści ewangelizacyjne[388]. Spotkania katechetyczne powinny być raczej celebracjami i ukazywać poszczególne sakramenty Kościoła i wynikające z nich zadania młodych w Kościele (PDK 107). Treści katechezy parafialnej wynikają z celów katechetycznych i skorelowane są z treściami nauki religii w szkole (PPK 4.5.2). Głównym rysem katechezy etapu gimnazjum jest uzdolnienie do świadectwa[389]. Jednak aby katechizowany mógł być świadkiem, sam najpierw musi spotkać się z wyraźnym i przemawiającym świadectwem wiary swojego katechety i wspólnoty Kościoła. Takie jest ogólne założenie dotyczące treści katechezy.

[386] Por. J. Szpet, *Podstawa Programowa…*, dz. cyt., s. 23-42.
[387] zob. też DOK 72; PDK 20; PDK 13 (por DOK 78); PDK 56 (por. DOK 62); PDK 56 (por. DOK 194).
[388] Zob. A. Offmański, *Koncepcja katechezy o charakterze ewangelizacyjnym według zasad katechumenatu*, Szczecin 2010.
[389] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 119.

Jeśli chodzi o układ treści to w typologii programów nauczania istnieją trzy koncepcje: liniowa (dane zagadnienie omawiane jest tylko raz), spiralna (ułożenie treści w kolejne cykle i kilkakrotne omawianie tych samych zagadnień z tym, że na wyższym poziomie), koncentryczna (zakłada powrót do tych samych treści w pewnych odstępach czasu w celu ich utrwalenia)[390]. Wydaje się, że w integralnym modelu pochrzcielnego wtajemniczenia nie tyle ważna jest ilość przekazanych informacji, co dogłębne ich zrozumienie i przyjęcie, dlatego najwłaściwszy wydaje się model trzeci. Należy wziąć także pod uwagę kryteria selekcji treści nauczania (teologiczne, trwałości wiedzy, przydatności, potrzeb uczących się) i hierarchizacji treści (teologiczne, przydatności, motywacyjne, przyswajalności)[391].

Konieczne jest przede wszystkim głoszenie kerygmatu w formie dostosowanej do możliwości współczesnej młodzieży[392]. Zasadnym wydaje się odejście od modelu czysto dydaktycznego w kierunku świadectwa, doświadczenia wspólnoty Kościoła, wspólnej modlitwy. Chodzi bardziej o pobudzenie do refleksji, „budzenie głodu za Panem Bogiem"[393] niż o przekaz wiedzy, czy uzupełnianie niedostatków katechezy szkolnej w warstwie informacji. Chodzi o to by młody człowiek doświadczył „jak słodki jest Pan" (por. 1P 2,3), by odkrył, że wiara jest nie tylko doświadczeniem intelektualnym ale, że dotyka także serca. Ks. K. Pawlina w oparciu o badania stwierdza, że „97% młodzieży uważa, iż doświadczenia życiowe są dobrym punktem wyjścia w przekazie Ewangelii"[394]. Chodzi przede wszystkim o doświadczenie miłości (85%), poświęcenia (69%) i cierpienia (68%). Konieczne jest też podjęcie próby wtajemniczenia na głębszym poziomie, czyli mistagogii[395]. Według teoretyka katechezy integralnej M. Majewskiego treścią katechezy ma być: teologia, kerygmat zaczerpnięty z Pisma Świętego, kultura, historia zbawienia oraz życie ludzkie rozważane w duchu Ewangelii. Katecheza ta ma być bardzo silnie związana z doświadczeniem religijnym i świadectwem wiary[396].

[390] P. Tomasik*, Zasady tworzenia programów nauczania religii*, dz. cyt., s. 19.
[391] Tamże.
[392] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 444-466.
[393] Por. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania…*, dz. cyt., s. 57-74.
[394] Cyt. za: tamże.
[395] Zob. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 466-533.
[396] J. Stala, *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, Tarnów 2010, s. 189-191.

4.2.Środowiska katechetyczne

W teorii katechezy integralnej wyjątkową rolę przypisuje się rodzinie podkreślając jednocześnie, że Kościół i szkoła powinny być środowiskami, w których, w harmonijnej współpracy, treści przekazywane w "Kościele domowym" są nadal rozwijane i pogłębianie[397]. W modelu integralnym katechezy współpraca środowisk katechetycznych jest czynnikiem zasadniczym. Zostaną teraz scharakteryzowane poszczególne środowiska oraz ukazana zostanie ich rola w modelu integralnym katechezy z podkreśleniem konieczności współpracy środowisk.

4.2.1. Parafialna katecheza wtajemniczająca

Katechizm Kościoła Katolickiego przypomina, że obecny obrzęd chrztu świętego stosowany w przypadku chrztu niemowląt, jest skrótem etapów wtajemniczenia chrześcijańskiego, czyli katechumenatu. Stąd chrzest dzieci ze swej natury wymaga katechumenatu pochrzcielnego, który ma być nie tyle nauczaniem, ale pomocą w rozwoju łaski chrztu (por. KKK 1231). *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podaje niektóre elementy katechumenatu chrzcielnego, które powinny być źródłem inspiracji dla katechezy pochrzcielnej (DOK 91). Należą do nich:

- funkcja wtajemniczająca
- odpowiedzialność całej wspólnoty chrześcijańskiej (katecheci, kapłani, rodzice chrzestni)
- charakter paschalny i duchowość chrzcielna
- inkulturacja - przyjęcie katechumenów z ich więzami kulturowymi
- proces formacyjny i prawdziwa szkoła wiary
- intensywność i integralność formacji
- stopniowość i etapowość
- związek z symbolami i znakami, szczególnie biblijnymi i liturgicznymi
  stałe odniesienie do wspólnoty chrześcijańskiej

Zgodnie ze wskazaniami dotyczącymi przygotowania do sakramentu bierzmowania zawartymi w *Polskim Dyrektorium Katechetycznym,* spotkania formacyjne powinny odbywać

[397] Tamże.

się przynajmniej jeden raz w miesiącu i posiadać charakter katechetyczny (por. PDK 107). Powinny one nosić cechy katechezy katechumenalnej (por. PPK 4.1). Katechumenat chrzcielny nie może być odtwarzany mechanicznie, ale powinien stać się inspiracją do katechezy pochrzcielnej. *Podstawa programowa* precyzuje, że czas formacji ma trwać trzy lata nauki w gimnazjum, a spotkania odbywać się przynajmniej jeden raz w miesiącu dla klasy I i II, przynajmniej dwa razy w miesiącu dla klasy III. Co do formy to mają to być spotkania ogólne wszystkich kandydatów, celebracje w kościele parafialnym oraz praca w grupach (PPK 4.5.2). We wszystkich diecezjach najczęściej spotykane formy spotkań to: spotkania w małych grupach, spotkania wszystkich kandydatów i celebracje[398].

Podczas przygotowań, które koordynował autor pracy, zastosowano następujące formy spotkań i metody wtajemniczające[399]:

- spotkania w małych grupach. W klimacie „domowym" przy „herbacie i ciastku", stosowane były metody aktywizujące i integrujące. Wspólnie odmawiany był brewiarz, oglądane były krótkie film ewangelizacyjne, prezentacje poruszające kluczowe tematy związane z wiarą i nawróceniem. Miała miejsce również dyskusja z uzwględnieniem zasad partnerskiego stylu komunikacji[400],
- spotkania z małżeństwami. W jednej z parafii kilka małżeństw zaangażowanych w życie Kościoła prowadziło spotkania w małych grupach. Ich osobiste świadectwo wiary i przygotowane wcześniej katechezy spotykały się niezmiennie z wielkim uznaniem kandydatów do bierzmowania. Spotkania duszpasterza z małżeństwami umożliwiały ukierunkowanie katechezy, rozwiązywanie rodzących się problemów i wsparcie katechizujących małżeństw,
- katechezy ewangelizacyjne. Raz w miesiącu w kościele parafialnym prowadzone były katechezy ewangelizacyjne z wykorzystaniem multimediów, z zastosowaniem zasady poglądowości, z włączeniem do katechezy śpiewu i różnych sposobów aktywizacji uczestników,
- Msze Święte wtajemniczające. Podczas wyznaczonych wcześniej Mszy Świętych parafialnych, na które zapraszani byli kandydaci do bierzmowania, komunikatywnym i obrazowym językiem tłumaczone były znaki liturgiczne[401] oraz wygłaszana była homilia. Takie Msze Święte odbywały się trzy razy w ciągu jednego etapu

[398] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 334.
[399] Większość opisanych form przygotowań została sprawdzone w praktyce w dwóch parafiach poznańskich: Chrystusa Odkupiciela w latach 2005-2010 i św. Jakuba Większego Apostoła w latach 2010-2012
[400] Zob. A. Zellma*, Partnerski styl*... dz. cyt., s. 76-84.
[401]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 479.

edukacyjnego,

- nabożeństwa paraliturgiczne. Zostaną tu wspomniane dwa, które zaczerpnięte zostały z materiałów Ks. Zbigniewa Pawła Maciejewskiego[402]. Jednym z nich była specjalnie przygotowana i prowadzona adoracja Najświętszego Sakramentu[403], drugim personalizowany „list od Boga", który każdy z kandydatów zabierał z ołtarza[404]. W tych nabożeństwach postawiono silny akcent na wykorzystanie osobistych doświadczeń religijnych[405],
- osobista rozmowa – skrutynium. Na początku przygotowań i tuż przed bezpośrednim przygotowaniem do przyjecia sakramentu przeprowadzana była indywidualna, kilkunastominutowa rozmowa z każdym kandydatem. Podczas tego spotkania chodziło nie tylko o sprawdzenie wiedzy ale także motywacji i nastawienia oraz osobistego doświadczenia wiary. Większość osób podczas takiego spotkania ukazywało się z innej, lepszej strony niż na spotkaniach w dużej, czy małej grupie. Wielu dzieliło się bardzo osobistymi doświadczeniami życiowymi,
- internet. Na internetowym portalu społecznościowym został stworzony profil dla młodzieży przygotowującej się do sakramentu bierzmowania. Tam umieszczane były najważniejsze informacje organizacyjne (terminy spotkań itp.), linki do ciekawych artykułów i wartościowych filmów. Była to też przestrzeń na ewentualne pytania i sugestie kandydatów oraz na uzupełnianie zaległości związanych z nieobecnością na spotkaniach. Na podkreślenie zasługuje fakt, że po przyjęciu sakramentu bierzmowania pojawiły się tam bardzo pozytywne opinie na temat czasu przygotowań, samego przebiegu liturgii bierzmowania, osobistych doświadczeń i skutków tego sakramentu,
- Parafialna grupa Oazowa. Osoby, które nie uczestniczyły we wszystkich w katechezach przygotowujących do bierzmowania, w ramach uzupełnienia były zapraszane na cotygodniowe spotkania grupy oazowej. Dla wielu z nich był to

[402] Zob. Z. P. Maciejewski, *Cztery kroki do miłości: jak usłyszeć, poznać i dotknąć Boga?*, 2012.
[403] Po wystawieniu Najświętszego Sakramentu miała miejsce krótka katecheza na temat uzdrawiającego dotknięcia Boga w Eucharystii w opariu o Ewangleię o kobiecie chorej na krwotok, która dotknęła szaty Jezua i została uzdrowiona (Mk 5, 25-34). Po katechezie młodzież została zaproszona do indywidualnego podchodzenia do ołtarza i krótkiej modlitwy z dłonią położoną na podstawie monstrancji. Wszyscy obecni w kościele podeszli mimo początkowego skrępowania. Wiele osób głęboko przeżyło ten moment.
[404] Używając funkcji edytorskiej tzw. korespondecji seryjnej został wydrukowany dla każdego uczestnika „list od Pana Boga", w którym Autor zwraca się po imieniu do adresata. W treści listu znajdowała się parafraza tekstu z Iz 41, czyli osobiście skierowana do adresata wiadomość o tym, że Pan Bóg go kocha i przebacza jego grzechy. Listy znajdowały się na ołtarzu w podpisanych kopertach. Podobnie jak w przypadku „adoracji z dotknięciem" reakcja młodych ludzi była bardzo pozytywna.
[405]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 118.

początek pogłębionej formacji w ruchu Światło- Życie, która trwa nadal także po przyjęciu sakramentu,

- przygotowanie uroczystości bierzmowania stało się okazją do zaangażowania rodziców i kandydatów. W tej kwestii jest jeszcze wiele niewykorzystanych możliwości. Przede wszystkim należałoby bardziej zaangażować młodzież i rodziców w samą liturgię oraz przygotowanie do niej na różnych płaszczyznach,
- książeczka „pierwszopiątkowa". Po doświadczeniach kilku poprzednich parafii i wielu problemach z „indeksami" ta forma sprawdzania obecności została ograniczona do minimum. Sprawdzana była tylko spowiedź raz w miesiącu. Nabożeństwo pokutne odbyło się bezpośrednio przed sakramentem bierzmowania.
- deklaracja o rezygnacji z narkotyków zaproponowana przez biskupa celebrującego sakrament współgrała z pragnieniem młodych ludzi by być wolnym od nałogów. Kolejnym wartym podkreślenia pomysłem była deklaracja życia w czystości seksualnej do momentu zawarcia związku małżeńskiego[406].
- spotkania z rodzicami. Katecheza powinna objąć przynajmniej trzy spotkania w ciągu roku: na początku formacji, w trakcie jej trwania oraz przy końcu (PDK 103), indywidualne spotkania z Rodzicami, list do rodziców[407]. Ta kwestia zostanie szczegółowo opisana w punkcie o katechezie rodzinnej.
- wspólny wyjazd na dzień skupienia[408] jako realizacja postulatu ewangelizacji i katechezy poprzez duszpasterstwo pielgrzymkowe[409], którego skuteczność potwierdzają doświadczenia duszpasterskie. Pielgrzymka może pełnić dwie funkcje: integracyjna początku przygotowań i potem w klimacie końca przygotowań[410].
- stworzenie grupy wolontariuszy, którzy odwiedzają chorych w pobliskim szpitalu, bądź w porozumieniu z duszpasterzem chorych w domach na terenie parafii. Grupa

[406] Młodzież podpisuje wydrukowany formularz z deklaracją. Wszystkie formularze są zebrane i niesione w procesji z darami podczas Mszy Świętej z sakramentem bierzmowani. Jest też możliwość wpisania się do księgi deklaracji, którą symbolicznie przekazuje się głównemu celebransowi.
[407] Zob. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania…*, dz. cyt., s. 57-74.
[408] Wyjadz taki zorganizowałem w kolejnej, podpoznańskiej parafii przy pomocy rodzin z Domowego Kościoła. Wyjechaliśmy na trzy dni w pierwszym tygodniu września. Gimnazjaliści po wakacjach przeżyli już pierwszy tydzień w nowej szkole i z wielką radością wyjechali ze „starymi" przyjaciółmi na rekolekcyjny „weekend". Czas został zaplanowany na wzór rekolekcji ewangelizacyjnych ruchu „Światło-Życie". Młodzież brała udział w Eucharystii, konferencjach rekolekcyjnych, spotkaniach w małych grupach z animatorem, adoracji, nabożeństwie pokutnym, odnowieniu przyrzeczeń chrzcielnych. Zorganizowaliśmy także takie rozrywki jak kino rekolekcyjne, zajęcia sportowe, szkołę tańca itp. Na 100 osób przyjmujących kilka dni później sakrament bierzmowania na wyjazd rekolekcyjny zgłosiło się 30. Część z nich stworzyła później grupę w ramach parafialnego duszpsterstwa młodzieży.
[409] Por. A. Zellma, *Pielgrzymki do sanktuariów…*, dz. cyt.
[410] Por. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania - gimnazjum,* tamże.

może prowadzić także parafialną świetlicę dla dzieci oraz pomagać w organizacji wakacyjnego wypoczynku dla parafialnych grup dziecięcych.

– inne przykładowe rozwiązania i ich zastosowania w praktyce pojawiają się w licznych opracowaniach[411].

[411] W kilku diecezjach powstały materiały do katechezy parafialnej przygotowującej do sakramentu bierzmowania (Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 333-349.)Elementy katechumenalne można zauważyć w materiałach diecezji przemyskiej (Wydział Katechetyczny Kurii Diecezji Radomskiej. *Bierzmowanie. Opis przygotowania, http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/?bierzmowanie,17* [dostęp 18.02.2015]) i radomskiej (Por. *Instrukcja w sprawie przygotowania młodzieży szkolnej do sakramentu bierzmowania, w: Synod archidiecezji przemyskiej 1995-2000. Statuty i aneksy.*, Przemyśl, 2000, s. 317-320.) (postulat wtajemniczenia, stopniowość i etapowość, skrutinia dopuszczające). W dokumentach Kościoła na temat katechezy młodzieży przygotowującej się do bierzmowania mowa jest o przygotowaniu dalszym (całość katechizacji w szkole podstawowej oraz całościowa formacja religijna zdobywana w gimnazjum), bliższym (pełne trzy lata gimnazjum) i bezpośrednim (trzecia klasa gimnazjum) (Por. T. Panuś, *Inicjacja do sakramentu bierzmowania…*, dz. cyt., s. 57-74.). Ks. Paweł Mąkosa w obszernej monografii na temat katechezy młodzieży gimnazjalnej w Polsce, czerpiąc inspirację z katechumenatu zaproponował następujące etapy rozwoju współczesnej katechezy młodzieży gimnazjalnej: 1. Preewangelizacja i doprowadzenie do otwarcia na Dobrą Nowinę głoszoną w Kościele katolickim. 2. Głoszenie kerygmatu chrześcijańskiego mające na celu wzbudzenie wiary. 3. Katecheza systematyczna, przekazująca w sposób pogłębiony i integralny orędzie chrześcijańskie. 4. Katecheza mistagogiczna, prowadząca do powtórnego odkrycia sakramentów Eucharystii oraz pokuty i pojednania, a także przygotowująca do przyjęcia sakramentu bierzmowania (Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 538.). Ks. Zbigniew Paweł Maciejewski, stworzył własny program (Zob. Z. P. Maciejewski, *W stronę dojrzałości - próby wychodzenia z impasu. Zarys parafialnego przygotowania do bierzmowania*, w: "Katecheta", T. 6 (2008), Poznań, s. 57-60.), którego założenia zaprezentował na łamach miesięcznika „Katecheta", poprzedzając go obszerną krytyką obecnie istniejącego modelu przygotowania młodzieży gimnazjalnej do bierzmowania (Zob. Z. P. Maciejewski*, Chipowanie wiernych.*, dz. cyt., s. 57-60.). Program ten również nosi wyraźne cechy katechumenatu pochrzcielnego. W toku pracy nad tematem autor miał okazję zapoznać się z materiałami formacyjnymi *Confirmed in the Spirit* stosowanymi w Archidiecezji Chicago (USA), wydanymi przez Loyola Press a Jesuit Ministry Chicago w 2014 r (z Imprimatur umożliwiającym stosowanie ich w każdej parafii Kościoła Katolickiego w Stanach Zjednoczonych) oraz w Diecezji Rottenburg-Stutgart (Niemcy). Pierwszy pakiet stworzony przez Siostry Notre Dame Chardon z Ohio zawiera *Catechist Guide* (materiały metodyczne), *Young People's Book* (podręcznik kandydata), *My confirmation Journal* (zeszyt ćwiczeń), *Resource DVD* (materiały video na płycie), *Sponsor and Candidate Magazine* (książka pomagająca w podjęciu rozmowy świadka bierzmowania z kandydatem), *Director Guide* (materiały metodyczne dla organizatora katechezy, plan ukazujące w skrócie zarys treści). Uzupełnieniem pakietu są materiały znajdujące się na stronie internetowej www.loyolapress.com/confirmation. Według twórców program może być realizowany w parafii lub w szkole. Autorzy nazywają program kompletnym, elastycznym, wieloskładnikowym przygotwaniem do sakramentu bierzmowania, który zaprasza i wychowuje młodych katolików aby wzrastali w wierze i dzięki mocy Ducha Świętego podjęli zadanie stania się dojrzałymi uczniami Jezusa Chrystusa[411]. Program formacyjny jeset zbudowany w taki sposób, że można go dostosować do różnych warunków parafialno-szkolnych. Zawiera w sobie liczne propozycje w formie modułów, które kierujący przygotowaniem może dowolnie konfigurować. Materiały metodyczne dla katechisty oraz podręcznik kandydata może być używany w edukacji religijnej, w grupach parafialnych, w szkołach katolickich lub w katechezie rodzinnej. Zawartość można dopasować do dużych grup, małych grup lub nauczania indywidualnego (także przez animatora). Katechista jest zaproszony do indywidualnej modlitwy przed przygotowaniem do każdej katechezy, a na początku każdej jednostki otrzymuje „3-minutowy" skrót całości. Materiały prowadzą katechistę krok po kroku przez każdą katechezę. Zawierają konspekty spotkań w formie tabelarycznej. Tytuły siedmiu rozdziałów to: Umocnieni w Duchu, Umocnieni w uczniostwie, Umocnieni w wierze, Umocnieni w miłości, Umocnienie w świętości, Umocnieni w Kościele, Umocnieni w świadectwie, Umocnieni w łasce. Podręcznik w podtytule zawiera trzy wyrazy: przygotowanie, nauka i celebracja. Każda jednostka zawiera takie elementy jak: zaangażowanie (doświadczenie egzystencjalne), poznawanie (praca z tekstem), refleksja (modlitwa), odpowiedź (podsumowanie i odniesienie do życia). Zeszyt ćwiczeń kandydata może być uzupełniany podczas lekcji, podczas rekolekcji lub innych specjalnych wydarzeń parafialnych. Może też być wypełniany w ramach pracy domowej. Zeszyt stanowi miejsce do zapisu osobistych przemyśleń. Każda sekcja zeszytu nawiązuje do rozdziału w podręczniku. Kandydat za pomocą słów, rysunków i schematów tworzy własną notatkę. Pomocą są pytania otwarte, reprodukcje obrazów itp. Książka „Faith to faith" zawiera sześć rozmów do przeprowadzenia

Istotnym kryterium tworzenia pochrzcielnego modelu wtajemniczenia w środowisku parafialnym jest zastosowania jako narzędzia ewaluacyjnego „trójnogu" katechumenalnego. Wszystkie powyżej opisane elementy katechezy parafialnej mieszczą się w jednym z trzech wymiarów katechechumenalnych: martyria (głoszone słowo), liturgia (sprawowanie sakramentów świętych) i diakonia (czynna miłość bliźniego).

4.2.2. Przygotowanie dalsze w ramach katechezy szkolnej

Dyrektorium Ogólne o Katechizacji stanowi o tym, że katecheza szkolna będąca *oryginalną posługą słowa* (DOK 73) włącza się w całokształt działań katechetycznych, a więc także wtajemniczających. Poniżej zostaną omówione pewne elementy katechumenalne, który są już z powodzeniem wykorzystywane w katechezie szkolnej oraz propozycje nowatorskie. Wśród elementów katechumenalnych w nauczaniu religii należy podkreślić:

- świadectwo chrześcijańskie katechety. Tym, co daje szansę na skuteczne przyciągnięcie do Kościoła lub zniechęcenie do niego jest jakość świadectwa chrześcijańskiego katechety. W realiach szkoły chodziłoby tutaj o sprawiedliwe, pełne miłości i troski podejście nauczyciela religii do swoich uczniów[412]. Wpisuje się ono w działanie preewangelizacyjne i może prowadzić do otwarcia serc słuchaczy na Dobrą Nowinę. Aby to świadectwo było czytelne i autentyczne potrzeba wspomnianej już wyżej permanentnej formacji katechetów w duchu ewangelizacyjnym, a także pomocy w kształtowaniu dojrzalej osobowości oraz udoskonalanie kompetencji komunikacyjnych. Katecheta jest świadkiem wiary także wobec grona pedagogicznego i pracowników szkoły, co wymaga od niego autentyczności i szczerości w każdej szkolnej sytuacji. Katecheta jest wreszcie świadkiem wiary wobec rodziców swoich uczniów, z którymi może i powinien nawiązywać relacje nie tylko w sytuacjach problemowych. Katecheci duchowni zauważają zapotrzebowanie

---

z kandydatem przez świadka bierzmowania, rodzica lub nauczyciela. Tematy rozmów to: Jezus, Wiara, Sprawiedliwość, Wspólnota, Modlitwa, Królestwo Boże nadeszło. Materiał DVD to trzy filmy: Powołanie Marty (historia nastolatki, która próbuje odkryć znaczenie sakramentu dojrzałości), Ryt Bierzmowania (film dokumentalny o liturgii bierzmowania), Żyć w Duchu (seria świadectw). Materiały metodyczne dla organizującego przygotowanie (proboszcz, katecheta) zawierają wszystko, co potrzebne do zaplanowania programu, rekolekcji, spotkań i celebracji sakramentalnych. Dostrzegamy w modelu amerykańskim podejście katechumenalne. Materiały poddane analizie wyraźnie wskazują na pragnienie autorów aby wtajemniczyć młodego człowieka w słowo Boże, modlitwę, sakramenty, wspólnotę Kościoła. Dodajmy, że program ten powstał jako owoc wieloletnich doświadczeń katechetycznych i jako odpowiedź na pogłębiający się kryzys Kościoła w Stanach Zjednoczonych.

[412]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 407.

wśród młodzieży na kierownictwo duchowe. W realiach szkoły możliwy jest dyżur katechety – księdza gotowego do rozmowy lub sprawowania sakramentu pokuty i pojednania,

- budowanie wspólnoty. Stworzenie w rzeczywistości szkoły środowiska wtajemniczenia chrześcijańskiego jest mocno utrudnione przez brak wspólnoty wiary. Podczas gdy na lekcji religii budowanie wspólnoty jest prawie niemożliwe, okazją do takich działań staje się wszelka aktywność pozalekcyjna. W praktyce sprawdza się wspólna modlitwa podczas dużej przerwy w auli, lub innym miejscu, gdzie istnieje możliwość odcięcia się od szkolnego gwaru i chwili modlitwy. Uczniowie bardzo chętnie przedstawiają swoje „szkolne" intencje, a te chwile wspólnej modlitwy stają się umocnieniem w codziennych zmaganiach. Jest to propozycja atrakcyjna tylko dla pewnej grupy uczniów, ale ta grupa staje się świadectwem wobec innych, ewagnelicznym zaczynem przemieniającym rzeczywistość szkolną. W ramach tzw. „dziewiętnastej" godziny[413] pojawia się możliwość zorganizowania kręgu biblijnego, klubu filmowego, scholi, grupy „Caritas", przygotowania „Jasełek" szkolnych, Drogi Krzyżowej[414] w ramach wielkopostnych rekolekcji. Wszystko po to, by budować wspólnotę szkolną za pomocą małych wspólnot. Wspólnotowość jest odpowiedzią na jedną z podstawowych potrzeb ludzkich, która niezaspokojona rodzi cierpienie samotności, frustracje uczniów, nauczycieli i rodziców. Wspólnotowość umożliwia rozwój społeczny gimnazjalisty , który w tym okresie doświadcza wielu napięć w tak istotnych dla niego rejonach jak rodzina, szkoła, klasa szkolna, grupa rówieśnicza. Katecheza tego etapu musi mieć swój udział w wychowaniu do wspólnoty nie zapominając, że dobrą wspólnotę budują czynniki Boskie i ludzkie[415],
- szkolne rekolekcje wielkopostne. Inną propozycją są rekolekcje szkolne będące ciągle niewykorzystaną szansą na pogłębione wtajemniczenie w chrześcijaństwo. Istnieje wiele ciekawych i sprawdzonych pomysłów na dobre rekolekcje. Wśród

[413] Karta Nauczyciela, artykuł 42 ust. 2 pkt 2.: *W ramach czasu pracy, o którym mowa w ust. 1, oraz ustalonego wynagrodzenia nauczyciel obowiązany jest realizować: inne zajęcia i czynności wynikające z zadań statutowych szkoły, w tym zajęcia opiekuńcze i wychowawcze uwzględniające potrzeby i zainteresowania uczniów, z tym że w ramach tych zajęć: nauczyciel szkoły podstawowej i gimnazjum, w tym specjalnych, jest obowiązany prowadzić zajęcia opieki świetlicowej lub zajęcia w ramach godzin przeznaczonych w ramowych planach nauczania do dyspozycji dyrektora szkoły, z wyjątkiem godzin przeznaczonych na zwiększenie liczby godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych, w wymiarze 2 godzin w tygodniu.*

[414] Na przykład w formie musicalu rockowego, widowiska teatralnego itp.

[415] Por. E. Pilarek, *Wychowanie do życia wspólnotowego w katechezie gimnazjalnej*, w: "Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła", T. 4 (2006), Poznań, s. 61-76.

proponowanych pojawiły się na przykład rekolekcje w formie gry miejskiej[416]. Coraz badziej popularna w ostatnich latach forma interaktywnego poznawania historii i zwiedzania zabytków doskonale sprawdza się także jako narzędzie ewangelizacji i wtajemniczenia. Ramowy plan rekolekcji składa się z trzech elementów: dzień pierwszy – gra uliczna, dzień drugi – nabożeństwo pokutne z liturgią słowa, dzień trzeci – Msza Święta i ogłoszenie wyników. Sama gra składa się z trzech etapów: pierwszy zapowiada rekolekcje i przygotowuje uczestników (można go przeprowadzić w sposób tradycyjny lub internetowy; uczniowie są dzieleni na zespoły 5-7 osobowe, które wspólnie odpowiadają na pytania pojawiające się stopniowo na stronie internetowej rekolekcji w miarę zbliżania się momentu ich rozpoczęcia; pytania moblizują do sięgnięcia po Pismo Święte i uczestniczenia w liturgii parafialnej), drugi etap – uliczny wymaga przygotowania osób, rekwizytów i materiałów, a więc angażuje w przygotowanie rekolekcji grupę animatorów. Gracze muszą odczytywać informacje, wykonywać zadania (posłuchać muzyki, kupić gazetę, odwiedzić kościół, odczytać informacje zapisane kredą na chodniku itp.). Kolekcjonowane po drodze informacje tworzą hasło, które umożliwia otrzymanie ostatniej, najważniejszej informacji potrzebnej do odnalezienia skarbu – prawdy. Jak widać, chociażby z tego krótkiego opisu, rekolekcje w formie gry miejskiej angażują uczniów na różnych poziomach a więc spełniają postulat integralności. Dobrze dobrana tematyka gry i przemyślane treści sprawiają, że także postulat wtajemniczenia może być skutecznie zrealizowany.

Inną formą lepszego wykorzystania czasu rekolekcji szkolnych, jest zorganizowanie rekolekcji „wyjazdowych". Stwarzają one szansę na nawiązanie głębszych relacji na linii katecheta – uczeń oraz uczniów między sobą. W takim klimacie staje się możliwa integralna formacja katechizowanego w duchu katechumenalnym.

- podręczniki szkolne. Przedstawiona w drugim rozdziale pracy analiza programów i podręczników do nauczania religii wykazała, że począwszy od sformułowania tematu i celów, poprzez treści i przebieg katechezy, niewystarczająco jest uwzględniony postulat katechumenalny, choć nie jest on całkowicie zaniedbany. Program „Wierzyć Chrystusowi" (nr AZ-3-01/1) podkreśla, że adresat katechezy powinien wiarą odpowiedzieć na działanie Jezusa Chrystusa w historii zbawienia i postuluje aby uczniowie równolegle z katechezą szkolną pogłębiali swoją znajomość

[416] J. Bartoszyńska, S. Dąbrowski, *„Poszukiwacze prawdy…". Rekolekcje wirtualne czy realne?*, w: "Katecheta", T. 1 (2010), Poznań, s. 30-41.

Chrystusa w trakcie spotkań mających charakter inicjacyjny i liturgiczny odbywających się w parafii zamieszkania. Program „Przyjąć blask Bożej prawdy" (nr AZ-3-02/2) podejmuje wymóg integralności procesu katechetycznego, zawiera elementy ewangelizacyjne, uwrażliwia na obecność i działanie Boga poprzez słowo Boże, ukazuje postaci histsorii zbawienia, ma wymiar egzystencjalny, podejmuje zagadnienie wtajemniczenia we wspólnotę Kościoła i motywuje do dawania świadectwa. Program „Iść za Jezusem" (nr AZ-3-02/3) próbuje wtajemniczyć katechizowanego w słowo Boże i podkreśla konieczność internalizacji wartości. Program „W drodze do Ojca" (nr AZ-3-02/9) oraz program „Jezus Drogą, Prawdą i Życiem" (nr AZ-3-02/10) zawierają w założeniach wszystkie elementy katechumenalne. Podręczniki, jako pomoc w procesie pedagogicznym, skierowane do odbiorców na różnym poziomie dojrzałości osobowej i wiary, powinny zawierać w sobie trzy katechumenalne etapy: ewangelizację (poprzedzoną pre-ewangelizacją), katechechumenat właściwy i mistagogię. Istotne jest także oparcie podręcznika na trzech filarach katechumenalnych: słowie Bożym, sakramentach, i wspólnocie. Niezmiernie ważne jest, by tematy i treści miały kontekst egzystencjalny współczesnej młodzieży.

W kwestii preewangelizacji pewne propozycje przedstawia w swojej pracy Paweł Mąkosa, ujmując wszystkie w nurt „poszukiwania prawdy o świecie i człowieku"[417] z nastawieniem apologetycznym. Pojawiają się tam na przykład „drogi" św. Tomasza, zasada entropii, „ucieczka" galaktyk. Inna kategoria „dowodów" na istnienie Boga, to chociażby refleksje nad samym procesem myślenia, funkcjonowaniem sumienia, pragnieniem szczęścia czy fenomen religijności jako taki. Katecheza preewangelizacyjna powinna też posiadać rys apologetyczny, aby dać młodemu człowiekowi konkretne, racjonalne argumenty do dyskusji w gronie rówieśników na temat wiary. Chodzi o to, by usunąć uprzedzenia w stosunku do chrześcijaństwa i Kościoła Katolickiego oraz od strony pozytywnej wzbudzić przekonanie o wiarygodności tychże. Wymiar apologetyczny katechezy koresponduje z naturalną w tym wieku skłonnością do krytycznego analizowania podanych prawd, szukania logicznych i spójnych odpowiedzi. Paweł Mąkosa proponuje, aby przedstawić fakty dowodzące historyczności Jezusa Chrystusa i Jego zmartwychwstania. Z pomocą przychodzi teologia fundamentalna oraz pozachrześcijańskie źródła historyczne.

[417]Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 415-424.

Wskazanie na wewnętrzne dowody wiarygodności Ewangelii stanowi fundament przyjęcia Dobrej Nowiny. Istnieje wiele popularnych opracowań omawiających te zagadnienia w sposób, który można bezpośrednio przenieść do katechezy[418].

Drugą grupą zagadnień, którą trzeba podjąć jest wiarygodność Kościoła katolickiego, jako pochodzącego w prostej linii od Chrystusa. Kościoła, który jest godny zaufania mimo słabości ludzi, którzy go tworzą[419]. Na kolejnym etapie wtajemniczenia dobre efekty można dostrzec przez zastosowanie schematu ewangelizacyjnego „Czterech Praw Życia Duchowego", przeniesionych na grunt katolicki przez założyciela ruchu „Światło – Życie" – Franciszka Blachnickiego[420]. W swoich pismach katechetycznych podkreśla, że całość przepowiadania powinna posiadać rys kerygmatyczny. Kerygmat według F. Blachnickiego to coś więcej niż nauka, gdyż nie chodzi w niej o wyjaśnianie pojęć, lecz przede wszystkim o sprawozdanie z historycznych wydarzeń, które są Bożym wezwaniem i zaproszeniem. Z rozważań F. Blachnickiego dotyczące kerygmy wypływają konkretne wnioski katechetyczne, które mogą znaleźć swoje odbicie także w tworzeniu podręczników szkolnych. Głównym jest stwierdzenie, że nie „można przeprowadzić prostej linii od wykładów teologicznych do katechezy". Celem katechezy nie jest przekazywanie podręcznikowej wiedzy teologicznej przy zastosowaniu odpowiednich metod dydaktycznych. Skoro koniecznym wydaje się gruntowne studium teologii podczas katechezy, to potrzeba „nadania jej rumieńców" poprzez ujęcie kerygmatyczne[421]. Jeśli chodzi o kolejne etapy wtajemniczenia jakimi są właściwy katechumenat i mistagogię, to obecnie funkcjonujące materiały katechetyczne spełniają główne ich założenia. Wynika to z przyjętego założenia, iż na lekcji religii znajdują się uczniowie wierzący i praktykujący, których wiara wymaga pogłębienia, a praktyka umocnienia na etapie mistagogicznym. Wydaje się, że wystarczające będzie uzupełnienie materiałów katechetycznych o mocno podkreślony etap preewangelizacji i ewangelizacji. Także w tym środowisku katechumenalnym powinny być uzględnione istotne wymiary: martyria, liturgia i diakonia.

---

[418] Zob. P. Descouvemont, *Przewodnik po trudnościach wiary,* Kraków 2012. V. Messori, *Opinie o Jezusie,* Kraków 1993. R. Tesorierio, *Powody aby wierzyć,* Kraków 2010.

[419] Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży…*, dz. cyt., s. 433-444.

[420] Por. F. Blachnicki, *Oaza nowego życia pierwszego stopnia − Podręcznik*, Krościenko 2001. A. Siemieniewski, *„Cztery prawa życia duchowego" – potrzeba teologicznego pogłębienia*, w: Historia duchowości: http://www.tillit.pl/siema.1/index.php?option=com_content&view=article&id=86:cztery-prawa-ycia-duchowego-potrzeba-teologicznego-pogbienia&catid=38:historia-duchowoci&Itemid=56 [dostęp 9.10.2012]

[421] Por. F. Blachnicki, *Kerygmatyczna Odnowa Katechezy*, Warszawa 2005, s. 178-190.

4.2.3. Katecheza rodzinna wychowująca do wiary

Jednym z istotnych wniosków wyniakających z analizy organizacyjno metodycznej, było podkreślenie wagi rodziny, jako środkowiska katechetycznego. Aby to środowisko było rzeczywiście katechetyczne, a nie „antykatechetyczne" potrzeba dobrze zaplanowanej i realizowanej katechezy dorosłych. Pierwszym zadaniem takiej katechezy winno być ewangelizowanie rodziców, drugim uzdolnienie ich do przekazywania wiary własnym dzieciom. Aktualnie istniejej szereg materiałów do katechezy dorosłych[422], jak i praktycznych rozwiązań kwestii organizacyjno-metodycznych[423]. Pochrzcielny model wtajemniczenia zakłada rozbudowanie katechezy dorosłych zarówno w środowisku szkolnym jak i parafialnym. Katecheza taka polegałaby na uzdalnianiu chrześcijańskich rodziców do skutecznego wtajemniczania w wiarę swoich dzieci. Jest to jeden z kluczowych elementów warunkujących owocność modelu wtajemniczenia młodzieży.

Ciekawym i przynoszącym dobre owoce rozwiązaniem jest model hiszpański *Catequesis familiar*[424]. Ten model katechezy został rozpowszechniony w krajach Ameryki Południowej. Jego zasadnicza idea wiąże się z kolejnością duszpasterskich oddziaływań: „do dzieci przez rodziców". Model składa się z trzech elementów, którymi są: spotkania katechetyczne (katechezy) dla rodziców, spotkania (katecheza) w rodzinie, spotkania parafialne (katechezy) dla dzieci. Katechezy są prowadzone zasadniczo przez ludzi świeckich. Podstawą są spotkania rodziców w małych grupach, podczas których porusza się całą gamę tematów począwszy od ściśle teologicznych, po dzielenie się codziennymi doświadczeniami. Katechetyczne spotkania rodziców prowadzi wybrana para małżeńska, która wcześniej spotyka się z zespołem księży i katechetów w celu oceny i przygotowania kolejnej katechezy. Dla rodziców – uczestników katechez – jest to czas ich własnej formacji, który może potem znaleźć przedłużenie w ramach katechezy dorosłych. Centrum modelu *catequesis familiar* stanowią cotygodniowe spotkania – rozmowy rodziców i dzieci w domu rodzinnym. Podczas tej domowej katechezy poruszane są podstawowowe katechizmowe tematy z tym, że silnie

[422] Dla przyładu: (red) S. Łabendowicz, *Wyznawać wiarę dzisiaj. Katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Sandomierz 1999; A. Orczyk, *Chrystus naszą nadzieją. Katechezy dla dorosłych*, Sandomierz 2003; Z. Marek, *Taka jest wiara Kościoła. Katechizm dla dorosłych*, Kraków 2009. *Katechezy dla dorosłych* stworzone w Szkole Katechistów Archidiecezji Poznańskiej, http://www.katecheza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=8:katechezy-dla-doroslych&catid=1:blog&Itemid=16 [dostęp 9.10.2012]

[423] Por. *Projekt wstępny Katechezy Dorosłych Archidiecezji Poznańskiej*, http://www.katecheza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=7:zarys-projektu&catid=1:blog&Itemid=16 [dostęp 9.10.2012]

[424] Zob. R. Chałupniak, *Rodzina i Katecheza - dwa wyzwania współczesnego Kościoła*, w: "Sympozja", T. 54 (2003), nr Osoba - małżeństwo - rodzina u progu XXI wieku, Opole, s. 51-64.

„zakorzenione" w problemach konkretnej rodziny. Matka i ojciec są dla dziecka katechetami, którzy tłumaczą najważniejsze prawdy wiary, czytają razem Pismo Święte, odkrywają chrześcijaństwo jako „ich religię". W parafii dzieci spotykają się w małych grupach, które prowadzą przygotowani wcześniej animatorzy. Dla dzieci są to spotkania uzupełniające, a nie podstawowe. Katecheza poszerza i pogłębia tematykę katechezy rodzinnej poprzez zaangażowanie w liturgię, śpiew i zabawę. W niektórych przypadkach animatorami są młodzi ludzie, którzy przyjęli sakrament bierzmowania. *Catequesis familiar* jest w gruncie rzeczy uaktualnieniem katechezy wczesnochrześcijańskiej, która główny akcent kładła na formację dorosłych, poprzez których orędzie chrześcijańskie trafiało do młodszych.

Wśród konkretnych propozycji umożliwiających chrześcijańskim rodzicom skuteczne przekazywanie wiary można wskazać sposób na wtajemniczenie w rok liturgiczny w rodzinie. „Rytuał rodzinny"[425], „Rytuał domowy"[426] to dwie spośród wielu „domowych" ksiąg liturgicznych zawierających wyrastającą z wielowiekowej tradycji obrzędowość dotyczącą świąt chrześcijańskich, czytania z Pisma Świętego i teologiczne komentarze. Jedną z form wtajemniczania dzieci przez rodziców w modlitwę jest praktyka niedzielnej modlitwy brewiarzowej stosowana we wspólnotach Drogi Neokatechumenalnej[427]. Rodzina jako środowisko wtajemniczenia powinna również spełnić założenia trójnogu katechumenalnego, a zatem *martyrii, liturgii i diakonii.*

W przypadku rodzin z różnych powodów niezdolnych do przekazywania wiary dobrym rozwiązaniem są „rodziny zastępcze", czyli małżeństwa, które włączają się w katechumenat parafialny. Prowadząc spotkania w małych grupach dają także świadectwo chrześcijańskiego życia, gdyż spotkania odbywają się zwykle w ich domach.

4.3. Propozycja modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej

W konstruowaniu modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej wzięto pod uwagę etapy i stopnie katechumenalne oraz środowiska katechetyczne. W katechumenacie pochrzcielnym, analogicznie do katechumenatu

[425] J. Wysocki, W. D. Rolników, *Rytuał rodzinny*, Włocławek 1999.
[426] R. Nowacki, U. Haśkiewicz, G. Sztandera, S. Adrich, *Rytuał domowy: rok rodziny katolickiej*, Włocławek 2010.
[427] Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II, *Doktorat Honoris Causa Kiko Arguello. Luadacja*, 2013, s. 34.

chrzcielnego (por. DOK 88-89) formacja odbywa się w czterech etapach:

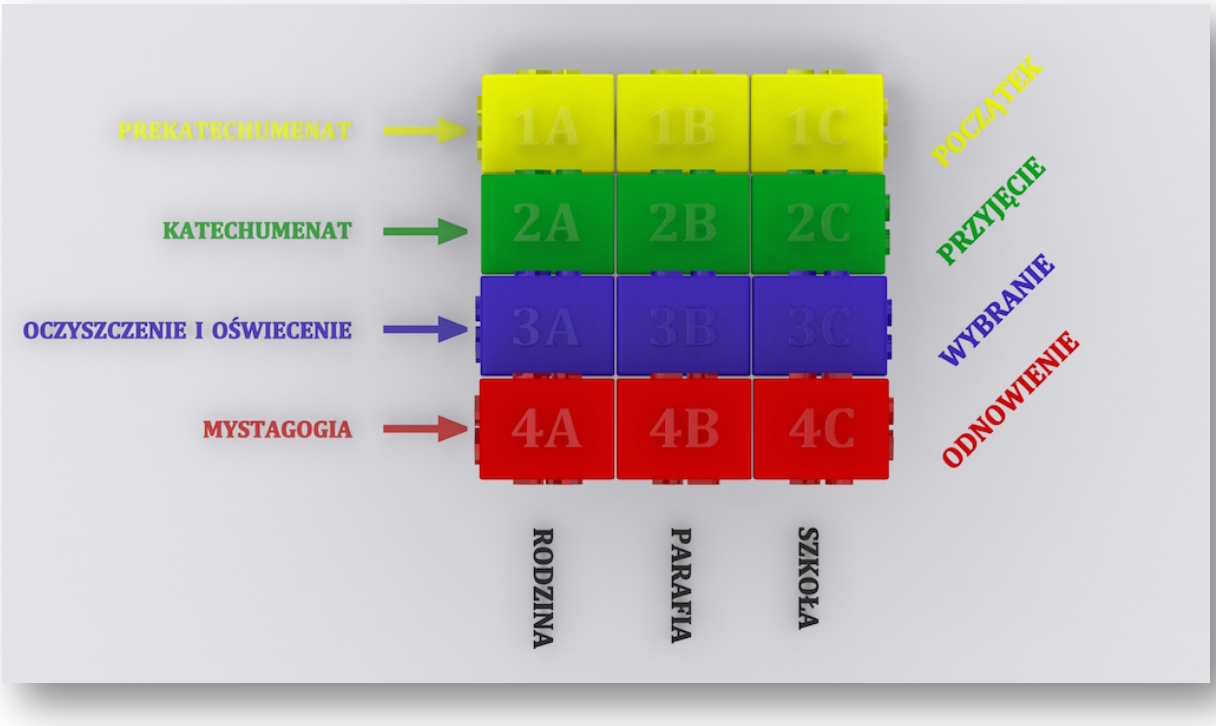
- prekatechumenat, w którym ma miejsce ewangelizacja prowadząca do nawrócenia i głoszenie kerygmatu; w tym okresie kandydatów nazywa się „sympatyzującymi" (por. OICA 12), czyli już skłonnymi do wiary ale jeszcze nie pełni wierzącymi,
- katechumenat w sensie ścisłym, jako etap formacji wtajemniczającej, zostaje zapoczątkowany przyjęciem do katechumenatu, „powierzeniem Ewangelii" (por. OICA 93), wypełniają go egzorcyzmy i błogosławieństwa oraz katecheza biblijna; w tym okresie kandydatów nazywa się „katechumenami" (por. OICA 17-18), czyli mocno zdecydowanymi iść za Jezusem,
- czas oczyszczenia i oświecenia, to okres intensywniejszego przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania, w którym ma miejsce „przekazanie Symbolu" (por. OICA 25) i „przekazanie Modlitwy Pańskiej" (por. OICA 25) oraz skrutynia i obrzęd „Effeta"; okre rozpoczyna się „wybraniem", a kandydatów nazywa się „wybranymi" (por. OICA 24), czyli wezwanymi do przyjęcia sakramentu bierzmowania i odnowienia sakramentu chrztu,
- czas mistagogii rozpoczyna się celebrowaniem sakramentu bierzmowania, a istotą jego jest pełniejsze wtajemniczenie w sakrament Eucharystii, pokuty i pojednania oraz we wspólnotę Kościoła; okres ten ma uformować z „neofity" wiernego chrześcijanina, dojrzałego w wierze i czynnie włączającego się w życie wspólnoty chrześcijańskiej,

Propozycja połączenia etapów katechumenalnych z kolejnymi latami nauki w gimnazjum to: prekatechumenat – klasa 1, katechumenat – klasa 2, oczyszczenie i oświeceni – klasa 3, mistagogia – czas po przyjęciu sakramentu bierzmowania.

Środowiska, w których ma być realizowany model integralny to rodzina, parafia i szkoła. W katechezie rodzinnej akcent jest położony na wychowanie wiary, w katechezie parafialnej na wtajemniczenie, w katechezie szkolnej na nauczanie religii (por. DOK 60-76). Nie ma jednak kategorycznych podziałów i zarówno treści jak i formy katechetyczne mogą być wykorzystywane, z pewnymi modyfikacjami we wszystkich środowiskach. Treści katechetyczne opierają się na „trójnogu katechumenalnym": martyria, liturgia i diakonia. Martyria, czyli głoszenie słowa, ma wyraźne ukierunkowanie ewangelizacyjne.

Jako podsumowanie, analogicznie do schematów katechezy katechumenalnej umieszczonych w pracy, zostanie przedstawiona propozycja graficznego ujęcia modelu integralnego katechezy jako pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej. Schemat graficzny powstał z nałożenia się trzech rzeczywistości: środowisk katechetycznych,

etapów katechumenalnych, a w końcowej fazie także stopni katechumenalnych zaczerpniętych z *Obrzędów Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych.*

Rys. 8. Propozycja modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej. (grafika J. Machalski)

Legenda:

Środowiska katechetyczne

A. rodzina
B. parafia
C. szkoła

Etapy katechumenalne (kolejne lata przygotowań – kolejne klasy)

1. prekatechumenat (kolor żółty) – klasa 1
2. katechumenat (kolor zielony) – klasa 2
3. oczyszczenie i oświecenie (kolor niebieski) – klasa 3
4. mistagogia (kolor czerwony) – po przyjęcie sakramentu bierzmowania

Stopnie katechumenalne – progi, które musi przekroczyć kandydat

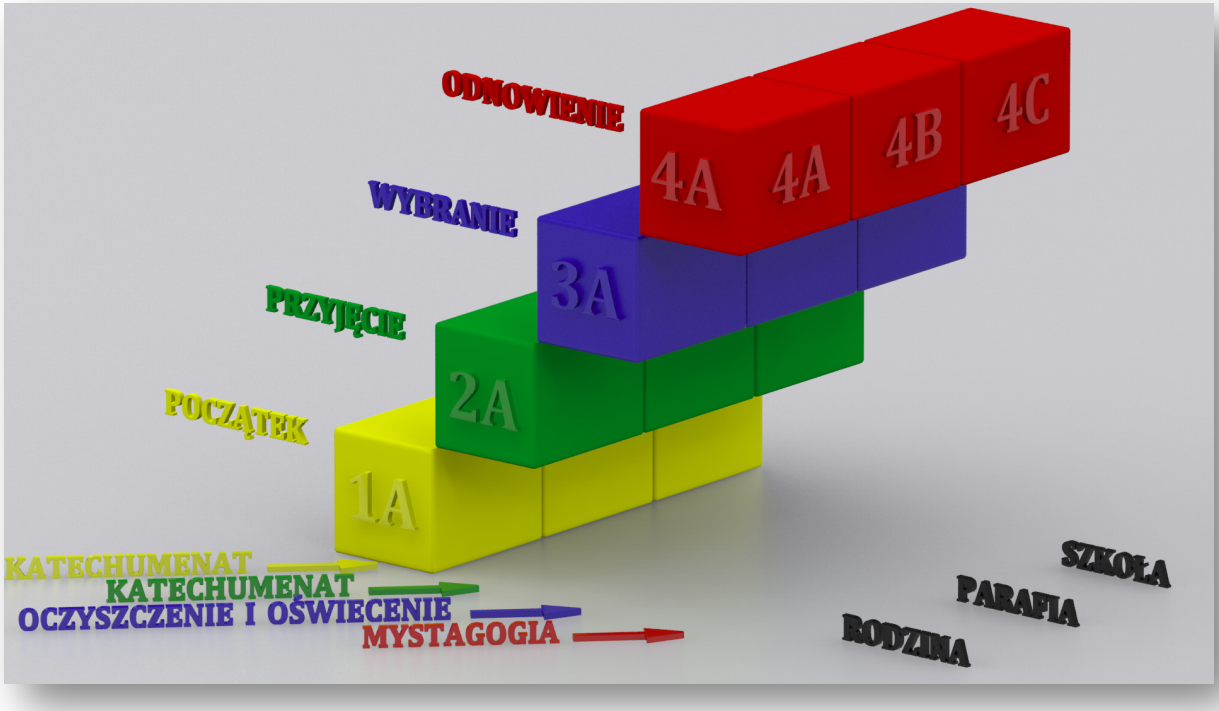
„Początek”

„Przyjęcie”

„Wybranie”

„Odnowienie przyrzeń chrztu i celebracja sakramentu bierzmowania”

Dla większej plastyczności schematu stworzono również model trójwymiarowy.

Rys. 9. Model integralny pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej połączony ze stopniami katechumenalnymi (grafika J. Machalski)

Schemat może stać się pomocą w tworzeniu konkretnego programu katechezy integralnej opartego na zaprezentowanym w pracy modelu. Schemat graficzny ułatwi harmonijne połączenie wszystkich elementów, wyeliminuje powtórzenia i zapobiegnie opuszczeniu istotnych treści.

W rozdziale czwartym zostały najpierw syntetycznie przedstawione główne założenia modelu integralnego. Synteza ta była wynikiem analiz przemian historycznych modelu katechumenalnego oraz analiz materiałów katechetycznych dla młodzieży gimnazjalnej. Zostały omówione główne elementy katechumenalne, osoby odpowiedzialne za katechezę oraz adresat działań katechetycznych. Podkreślono ewangelizacyjne ukierunkowanie treści, a następnie opisano poszczególne środowiska katechetyczne biorące udział w modelu integralnym. Rozdział zakończony został propozycją graficznego przedstawienia pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej w ujęciu modelu integralnego katechezy.

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszej pracy były poszukiwania modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej w świetle materiałów katechetycznych. Na podstawie syntetycznego ujęcia historii katechumenatu w rozdziale pierwszym oraz analizy materiałów katechetyczncyh i organizacyjno – metodycznej w rozdziałach drugim i trzecim powstał zarys modelu katechezy w rozdziale czwartym rozprawy.

Synteza historii katechumenatu pokazała jego początki, które sięgają czasów apostolskich i pierwszego głoszenia kerygmatu o śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa. Już od początku istnienia Kościoła pojawił się kilkuetapowy proces przygotowania do sakramentu chrztu świętego. Głoszony kerygmat było początkiem drogi wiary, która dojrzewała w sercu katechumena otoczonego troską wspólnoty Kościoła. W miarę upływu czasu następowało „ukościelnienie" początkowo głównie osobistej i bardziej spontanicznej praktyki prowadzenia do wiary dojrzałej. Do roku 313 trwał nieprzerwanie rozwój etapów i stopni katechumenalnych wynikający z troski Kościoła, by nie chrzcić pochopnie ale dogłębnie zbadać motywację kandydata i umożliwić mu dawanie znaków nawrócenia. „Złoty wiek" katechumenatu czyli przełom III/IV w. to czas, kiedy najpełniej rozwinęła się praktyka przygotowania katechumenów do chrztu. Szereg przyczyn, wśród których istotny był przełom historyczny 313 roku, doprowadziło do postępującej degradacji praktyki katechumenalnej. Powstał „skondensowany" katechumenat wielkopostny, który z jednej strony był odpowiedzią na zwiększenie się liczby kandydatów do chrztu, a z drugiej krokiem w kierunku rytualizacji tego sakramentu. W średniowieczu na znaczeniu zyskał pochrzcielny katechumenat w rodzinie, który skutecznie wtajemniczał ochrzczone w wieku niemowlęcym dzieci. W kolejnych stuleciach rodziców, którzy sami nie mając należytego wtajemniczenia nie potrafili wtajemniczać w chrześcijaństwo swoich dzieci, wyręczył Kościół tworząc katechumenat parafialny. Ostatnim etapem degradacji praktyki katechumenalnej było przeniesienie katechezy do szkół publicznych w okresie oświecenia, co spowodowało redukcję procesu wtajemniczenia do minimum. Sobór Watykański II położył nacisk na konieczność powrotu do katechumenatu, jako najskuteczniejszego narzędzia formacji chrześcijan dojrzałych i zdolnych przekazywać wiarę kolejnym pokoleniom.

W części terminologicznej analizie etymologicznej poddane zostały kluczowe dla pracy terminy: wtajemniczenie, inicjacja, katechumenat i wychowanie wiary. Pierwszy z nich ma korzenie biblijne i używany jest w znaczeniu przekazywania określonej wiedzy nieznanej

wszystkim, wprowadzania w obrzędowość religijną (przedchrześcijańską), w relację do Boga, do wspólnoty, stanu bycia doskonałym w sensie religijno-moralnym, wprowadzenia w sprawowanie czynności. Termin inicjacja nie pojawia się w Piśmie Świętym prawdopodobnie dlatego, że wynikał z kontekstu obrzędowości pogańskiej, z którą był związany. W refleksji teologicznej oraz w różnych tradycjach religijnych termin ten rozumiany był jako punkt w czasie, ale także jako etap procesu inicjacyjnego. W tym procesie wyróżniały się dwie cechy: etapowość i stopniowość. Termin katechumenat opisany wcześniej w perspektywie historycznej, w części terminologicznej został zestawiony z nowożytną ideą katechumenatu pochrzcielnego. Ostatnim omawianym terminem istotnym dla pracy było wychowanie wiary, które wskazuje na konieczność stworzenia środowiska wychowawczego, a dokładniej nawiązania współpracy środowisk. W dalszej części, na podstawie analiz historycznych i terminologicznych, został opisany „trójnóg katechumenalny", czyli najważniejsze elementy konstytuujące proces wtajemniczenia. Elementami tymi są: *Martyria* (głoszenie słowa Bożego i słuchanie go), *Liturgia* (sprawowanie sakramentów i uczestnictwo w nich), *Diakonia* (budowanie wspólnoty przez czynną miłość). Schemat ten w kolejnym rozdziale posłużył do analizy materiałów katechetycznych.

W drugim rozdziale poddane zostały analizie materiały katechetyczne, które powstały w oparciu o *Podstawę Programową Katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce z* 2001 roku. Analizie poddanych zostało pięć ogólnopolskich programów nauczania religii („Wierzyć Chrystusowi", „Przyjąć blask Bożej Prawdy", „Iść za Jezusem", „W drodze do Ojca", „Jezus Drogą, Prawdą i Życiem") oraz osiem serii podręczników wraz z obudową („W drodze do Emaus", seria „radomska", seria „lubelska", „Odsłonić Twarz Chrystusa", seria „warszawsko-praska", „W drodze do Ojca", seria „hiszpańska" i seria „poznańska"). Szczegółowej analizie poddane zostały materiały serii „poznańskiej" postulującej synchronizację nauczania religii w szkole oraz przygotowania do sakramentu bierzmowania w parafii. *Podstawa Programowa* z 2001 roku powstała po 10 latach od powrotu lekcji religii do szkoły, będącego skutkiem przemian społeczno-politycznych w Polsce. Dokument zakładał, że na szkolne lekcje religii będą uczęszczać młodzi ludzie, którzy wierzą i praktykują. W związku z tym mało było zasadniczych elementów katechumenalnych w *Podstawie Programowej, a* co za tym idzie w programach, planach wynikowych i podręcznikach oraz materiałach metodycznych. Rzeczywistość okazała się jednak inna od założeń teoretycznych, a szybko postępujący proces laicyzacji społeczeństwa doprowadził do sytuacji, w której powstała nagląca potrzeba położenia większego akcentu na ewangelizację i katechumenat. Wiele elementów

katechumenalncyh obecnych w materiałach katechetycznych może być wykorzystanych w tworzeniu modelu katechezy jako pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży.

Analiza programu i materiałów do katechezy parafialnej została poprzedzona ukazaniem parafii jako środowiska wtajemniczenia chrześcijańskiego, a bierzmowania jako celu parafialnej katechezy dla gimnazjalistów. Opisana została organizacja przygotowań do przyjęcia sakramentu bierzmowania z wyróżnieniem osób odpowiedzialnych, formy i treści katechez. Analiza oprócz zjawisk pozytywnych ukazała braki przede wszystkim w płaszczyźnie osobistego świadectwa katechety oraz współpracy środowisk katechetyczcnych: rodziny, parafii i szkoły. Analizie poddano następnie materiały do katechezy parafialnej stworzone przez trzy polskie diecezje: krakowską („Wypłyń na głębię"), kielecką („Otrzymacie Jego moc") i poznańską („Przygotowanie do sakramentu bierzmowania"). W materiałach stwierdzono znacznie większą ilość elementów katechumenalnych niż w materiałach do nauczania religii w szkole. Jednak zauważono także akcentowanie wymiaru poznawczego na niekorzyść wtajemniczenia. Postulat stworzenia pochrzcielnego katechumenatu realizowanego w rodzinie, parafii i szkole wyłonił się jeszcze wyraźniej na końcu tego rozdziału.

Rozdział czwarty pracy to propozycja modelu integralnego pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej. Najpierw zostały przedstawione założenia modelu wynikające z posoborowej teologii katechezy i katechetycznych dokumentów Kościoła. Opisano także teoretyczny model pojawiający się w opracowaniach polskich i zagranicznych katechetyków. Następnie ukazane zostały jeszcze raz elementy katechumenalne z podkreśleniem ich roli w modelu integralnym, opisany został współczesny adresat tego etapu katechezy oraz osoby odpowiedzialne za katechizowanie. Jako element modelu przedstawiono także sposoby selekcji i hierarchizacji treści katechetycznych. Ostatnim etapem opisywania modelu integralnego było szczegółowe rozpisanie zadań katechetycznych na poszczególne środowiska: rodzinę, parafię i szkołę. Na zakończenie przedstawiony został graficzny schemat ukazujący model pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej z uwzględnienim synchronizacji działań w trzech środowiskach katechetycznych.

Oryginalność pracy warto podkreślić w kilku punktach. W rozdziale pierwszym stworzone zostały wykresy etapów i stopni katechumenalnych na każdym etapie historii katechumenatu, czego brakuje w dostępnej literaturze. W rodziale drugim została dokonana szczegółowa analiza materiałów katechetycznych przy użyciu stworzonego na potrzeby pracy narzędzia badawczego, a wyniki przedstawiono w układzie tabelarycznym. Rozdział drugi i trzeci pełni funkcję deksryptywną, natomiast w czwartym przestawiono szereg propozycji,

które są praktycznym zastosowaniem postulatów katechumenalnych we współczesnej katechezie.

Niedoskonałością pracy jest pozostanie w płaszczyźnie badań teoretycznych i oparcie jej na materiałach, które sukcesywnie są wycofywane z użycia. Praca zyskałaby na wartości, gdyby uzupełnić ją o badania ankietowe wśród gimnazjalistów. Pomimo tych mankamentów wszystko model integralny pochrzcielnego wtajemniczenia młodzieży gimnazjalnej może być wykorzystany w praktyce szkolnej i parafialnej. Został on już częściowo wykorzystany w praktyce, co zastało w pracy zaznaczone.

Napisany 60 lat temu artykuł Karola Wojtyły przywołany we wstępie pracy, był zwiastunem „wiosny" Kościoła – „wiosny" polegającej na ponownym odkryciu katechumenatu starożytnego i jego zawdziwiającej skuteczności. W swoim wystąpieniu w auli soborowej w 1962 roku, podczas dyskusji nad tekstem konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, K. Wojtyła wysunął tezy, które były rewolucyjne na owe czasy:

„*Inicjacji chrześcijańskiej nie dokonuje się tylko przez chrzest, ale poprzez katechumenat, w czasie którego osoba dorosła przygotowuje się do prowadzenia swojego życia jako chrześcijanin. Oczywiste więc, że inicjacja jest czymś więcej niż tylko przyjęciem chrztu*."[428]

K. Wojtyła, świadek wiary Kościoła polskiego, widział jasno kruchość „*chrześcijaństwa*" wobec sekularyzacji i apostazji współczesnego człowieka. Przeżył doświadczenie dyktatury nazistowskiej, a później komunistycznej, widział Kościół otoczony nową falą pogaństwa, wyrażonego przez ideologie totalitarne XX wieku. W wielu przemówieniach i działaniach jego pontyfikatu rozbrzmiewała historyczna pamięć o tej wypełnionej apokalipsie – przeżytej przez niego osobiście – jaką była tragedia drugiej wojny światowej, obozy, łagry, miliony zmarłych, straszliwe niesprawiedliwości. Kościół i chrześcijanie są wezwani, by odpowiedzieć na niebezpieczeństwo nowego barbarzyństwa, o wiele poważniejszego niż to dawne. Dla świętego Jana Pawła II reewangelizować oznaczało oddalić widmo nowej apokalipsy, która grozi zniszczeniem człowieka i społeczeństwa[429].

Pięćdziesiąt lat od rozpoczęciu Soboru Watykańskiego II trzeba stwierdzić, że katecheza ciągle jeszcze nie wprowadziła w życie jego istotnych postanowień i może właśnie dlatego przeżywa widoczny kryzys. Niniejsza praca w zamyśle autora ma stanowić

[428] (red) R. Skrzypczak, *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Warszawa 2011, s. 181-182.
[429] Por. G. Gennarini, *Ponowne odkrycie katechumenatu według Karola Wojtyły i zatwierdzenie Drogi Neokatechumenalnej,* http://www.camminoneocatecumenale.it/new/default.asp?lang=pl&page=statuto02_10 [dostęp 27.09.2012]

impuls do refleksji nad możliwościami wyjścia z tego kryzysu drogą katechumenatu pochrzcielnego.

BIBLIOGRAFIA

1. Pismo Święte

Biblia Tysiąclecia. Wydanie V. Pallottinum Poznań 2000

2. Źródła

2.1. Dokumenty papieskie

Benedykt XVI, List apostolski w formie «motu proprio» *Porta fidei* ogłaszający rok wiary, Rzym 11 października 2011, tł. pol. Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2011.

Jan Paweł II, *Catechesi Tradendae*. Posynodalna adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach., Watykan 16 października 1979.

Jan Paweł II, *Homilia do nauczycieli* 4 maja 1983, za: A. Offmański, Jezus Chrystus jedynym źródłem nadziei. Inspiracje wychowawcze Jana Pawła II w adhortacji Ecclesia in Europa; http://www.fidesetratio.org.pl/files/plikipdf/offmanski6.pdf , [dostęp 31.05.2015].

Jan Paweł II, Przemówienie w trakcie "Ad limina apostolorum" 1993, w: L'Osservatore Romano, T. 14, 1993 s. 17.

Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*. Posynodalna adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym, Watykan 8 grudnia 1975.

2.2. Dokumenty Kongregacji

Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Watykan 15 sierpnia 1997.

2.3. Księgi liturgiczne

Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy Bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2009.

Konferencja Episkopatu Polski, *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2007.

2.4. Dokumenty Kościoła

Instrukcja w sprawie przygotowania młodzieży szkolnej do sakramentu bierzmowania, w: *Synod archidiecezji przemyskiej 1995-2000. Statuty i aneksy.*, Przemyśl 2000.

Katechizm Kościoła Katolickiego, II wydanie poprawione, Poznań 2012.

Neocatechumenale Iter. Statuta, tł. Pol. *Droga Neokatechumenalna. Statut*. Zatwierdzenie definitywne, Lublin 2008.

Conferenza Episcopale Italiana, *Evangelizzazione e sacramenti* 1973.

II Polski Synod Plenarny (1991-1999), *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, Warszawa 2001.

Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program Nauczania Religii*, Kraków 20 września 2001.

Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 20 czerwca 2001.

Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa Programowa Katechezy, Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

Konferencja Episkopatu Polski. Komisja Wychowania Katolickiego, Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych. Program studyjny., Poznań 1999.

Sobór Watykański II, *Ad gentes*. Dekret o działalności misyjnej Kościoła 7 grudnia 1965.

Sobór Watykański II, *Gaudium et Spes*. Konstytucja Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym 7 grudnia 1965.

Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis*. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim 28 października 1965.

Sobór Watykański II, *Lumen Gentium*. Konstytucja dogmatyczna o Kościele 21 listopada 1964.

Sobór Watykański II, *Sacrosanctum Concilium*. Konstytucja o liturgii świętej 4 grudnia 1963.

Krakowiak C., *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski: 1966-1993*, Lubelskie Wydawn. Archidiecezjalne, Lublin 1994.

2.5. Dokumenty oświatowe

Karta Nauczyciela, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 (Dz. U. z 2014 r. poz. 191 i 1198 oraz z 2015 r. poz. 357)

Nowelizacja Ustawy o Systemie Oświaty podpisana przez Prezydenta RP 9 lutego 2012. (Dz.U. z 2012 r. poz. 176)

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Raport Młodzi 2011*.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach z dnia 14 kwietnia 1992 r., zmodyfikowane dnia 30 czerwca 1999 r. (Dz. U. z 1999 r. nr 67, poz. 753)

2.6. Dokumenty patrystyczne

Augustyn, De catechizandis rudibus, tł. pol. W. Budzik, Poznań 1930

Augustyn, De fide et operibus, tł. pol. W. Budzik, Poznań 1930

Flawiusz J., Wojna żydowska. tł. pol. J. Radożycki, Warszawa 1992

Justyn, Apologia, tł. pol. L. Misiarczyk, Kraków 2004.

Hipolit rzymski, Tradycja Apostolska, ALP 1, 308-309

Tertulian, Apologetyk, tł. pol. J. Sajdak, Poznań 1947.

Tertulian, De batpismo, tł. pol. E. Stanula, ATK PSP, Warszawa 1970

2.7. Programy nauki religii i katechezy parafialnej

J. Szpet, D. Jackowiak, Podstawa Programowa i program kształcenia religijnego młodzieży. Projekt, Poznań 2001.

nr AZ-3-01/1 z 20 IX 2001, Wierzyć Chrystusowi;

nr AZ-3-02/2 z 27 II 2002, Przyjąć blask Bożej Prawdy, opr. J. Szpet, D. Jackowiak;

nr AZ-3-02/3 z 27 II 2002, Iść za Jezusem, opr. P. Tomasik;

nr AZ-3-02/9 z 10 VII 2002, W drodze do Ojca, red. T. Śmiech;

nr AZ-3-02/10 z 22 VII 2002, Jezus Drogą, Prawdą i Życiem, opr. M. Krawczyk, B. Misiek, W. Osial.

2.8 Materiały do nauki religii w szkole

Podręczniki ucznia serii „*W drodze do Emaus”*:

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-11, *Jezus uczy i zbawia*, red. Z. Marek, WAM Kraków (wyd. z 2004)

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/1-11, *Jezus działa i zbawia*, red. Z. Marek, WAM Kraków (wyd. z 2005)

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/1-11, *Jezus prowadzi i zbawia*, red. Z. Marek, WAM Kraków (wyd. z 2006)

Materiały metodyczne:

Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-31-01/1-11, red. A. Hajduk, A. Walulik, Kraków 2005 (Program edukacji religijnej, Podręcznik metodyczny, płyta CD z tekstami i nagraniami)

Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-32-01/1-11, red. A. Hajduk, A. Walulik, Kraków 2005 (Program edukacji religijnej, Założenia podręczników dla katechety i dla ucznia, Podręcznik metodyczny, płyta CD z tekstami i nagraniami)

Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-33-01/1-11, red. A. Hajduk, Z. Marek, A. Walulik, Kraków 2006 (Konferencje dla rodziców, Program edukacji religijnej, Podręcznik metodyczny, płyta CD z tekstami i nagraniami)

Podręczniki ucznia serii „radomskiej”:

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-2, *Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku*, red. S. Łabendowicz, Ave, Radom 2002

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/1-2, *Jezus Chrystus zbawia*, red. S. Łabendowicz, Ave, Radom 2002

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/1-2, *Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła*, red. S. Łabendowicz, Ave, Radom 2002

Materiały metodyczne:

Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy gimazjum, red. S. Łabednowicz, Ave, Radom 2002

Podręcznik metodyczny do religii dla II klasy gimazjum, red. S. Łabednowicz, Ave, Radom 2002

Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy gimazjum, red. S. Łabednowicz, Ave, Radom 2002

Podręczniki ucznia serii *„lubelskiej"*

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-6, *Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku*, red. R. Lis, *Gaudium*, Lublin 2004

Klasa II gimnazjum nr AX-32-01/1-6, *Jezus Chrystus zbawia*, red. R. Lis, *Gaudium*, Lublin 2005

Klasa III gimnazjum nr AX-33-01/1-6, *Jezus Chrystus mocą Ducha Świętego uczy i posyła*, red. R. Lis, *Gaudium*, Lublin 2006

Materiały metodyczne:

Podręcznik metodyczny do I klasy gimnazjum, red. R. Lis, *Gaudium,* Lublin 2004 (zawiera plan wynikowy)

Podręcznik metodyczny do II klasy gimnazjum, red. R. Lis, *Gaudium,* Lublin 2005 (zawiera plan wynikowy)

Podręcznik metodyczny do III klasy gimnazjum, red. R. Lis, *Gaudium,* Lublin 2006 (zawiera plan wynikowy)

Podręczniki ucznia serii *„Odsłonić twarz Chrystusa"*

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/1-8, *Szukam was*, red. W. Kubik, WAM, Kraków 2006

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/1-8, *Jestem z wami*, red. W. Kubik, WAM, Kraków 20

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/1-8, *Chodźmy razem*, red. W. Kubik, WAM, Kraków 2008

Materiały metodyczne:

Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-31-01/1-8, red. W. Kubik, G. Łuszczak, WAM, Kraków 2006, (Wprowadzenie do podręcznika, Program nauczania religii, Plan wynikowy, Wprowadzenie do katechez i scenariusze, materiały do kserowania)

Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-32-01/1-8, red. T. Czarnecka, M. Juda-Mieloch, W. Kubik, G. Łuszczak, WAM, Kraków 2007, (Wprowadzenie do podręcznika, Program nauczania religii, Plan wynikowy, Wprowadzenie do katechez i scenariusze, materiały do kserowania)

Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-32-01/1-8, red. T. Czarnecka, M. Juda-Mieloch, W. Kubik, G. Łuszczak, WAM, Kraków 2008, (Wprowadzenie do podręcznika, Program nauczania religii, Plan wynikowy, Wprowadzenie do katechez i scenariusze, materiały do kserowania)

Podręczniki ucznia serii „poznańskiej":

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/2-0, *Słowo Boga jest blisko Ciebie*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2000

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/2-0, *Wolni przez miłość*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2000

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/2-0, *Żyjąc z innymi, dla innych*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2000

Materiały metodyczne:

Przewodnik metodyczny dla pierwszsej klasy gimnazjum, red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 2005

Przewodnik metodyczny dla drugiej klasy gimnazjum, red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 2005

Przewodnik metodyczny dla trzeciej klasy gimnazjum, red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 2001

Podręczniki ucznia serii *„warszawsko-praskiej"*:

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/3-0, P. Tomasik, *Słowo blisko Ciebie*, Wydawnictwo Warszawsko-Praskie, Warszawa 1999

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/3-0, P. Tomasik, *Dom na skale*, Wydawnictwo Warszawsko-Praskie, Warszawa 2000

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/3-0, P. Tomasik, *Tak niech świeci wasze światło*, Wydawnictwo Warszawsko-Praskie, Warszawa 2001

Materiały metodyczne:

Poradnik dla nauczyciela religii w I klasie gimnazjum, P. Tomasik, Kuria Biskupia Diecezji Warszawsko-Praskiej, Warszawa 1999

Poradnik dla nauczyciela religii w I klasie gimnazjum, P. Tomasik, Kuria Biskupia Diecezji Warszawsko-Praskiej, Warszawa 2000

Poradnik dla nauczyciela religii w I klasie gimnazjum, P. Tomasik, Kuria Biskupia Diecezji Warszawsko-Praskiej, Warszawa 2001

Podręczniki ucznia serii „*W drodze do Ojca”*:

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/9-0, *W moim Kościele*, red. T. Śmiech, *Jedność*, Kielce 2008

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/9-0, *W miłości Ojca*, red. T. Śmiech, *Jedność*, Kielce 2008

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/9-0, *W życiu i w prawdzie*, red. T. Śmiech, *Jedność*, Kielce 2008

Materiały metodyczne:

Przewodnik metodyczny kl I gimnazjum, B. Nosek, *Jedność,* Kielce 2008

Przewodnik metodyczny kl II gimnazjum, T. Śmiech, *Jedność,* Kielce 2008

Przewodnik metodyczny kl III gimnazjum, red. T. Śmiech, *Jedność,* Kielce 2004

Podręczniki ucznia serii „hiszpańskiej”:

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-02/10-0, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Drogą*, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-02/10-0, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Prawdą*, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Klasa III gimnazjum nr AZ-33-02/10-0, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Jezus Życiem*, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Materiały metodyczne:

Podręcznik metodyczny dla klasy I gimnazjum, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Podręcznik metodyczny dla klasy II gimnazjum, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Podręcznik metodyczny dla klasy III gimnazjum, P. de la Herrán, J. Próchniewicz, *Apostolicum* i Wyd. *Piotra i Pawła,* Ząbki 2001

Podręczniki obcojęzyczne:

Confirmed in the Spirit, Loyola Press a Jesuit Ministry Chicago 2014 r (*Catechist Guide*, *Young People's Book*, *My confirmation Journal*, *Resource DVD*, *Sponsor and Candidate Magazine*, *Director Guide.*

2.9 Materiały do katechezy parafialnej

Podręczniki ucznia i materiały metodyczne:

T. Panuś, *Wypłyń na głębię… Refleksje dla kandydatów do bierzmowania,* Kraków 2001

Red. T. Panuś, *Wypłyń na głębię…Materiały dla katechety* (cz. I – Osoba, cz. II – Wspólnota, cz. III – Kościół, Testy, Celebracje, Konferencje), Kraków 2001

Red. T. Śmiech, B. Nosek, *Otrzymacie Jego moc. Katechizm bierzmowanych,* Kielce 2008

Red. T. Śmiech, B. Nosek *Otrzymacie Jego moc*. *Przewodnik metodyczny,* Kielce 2008

W. Zięć, *Otrzymacie Jego moc. Spotkania liturgiczne przed bierzmowaniem,* Kielce 1997

T. Śmiech, *Otrzymacie Jego moc. Poradnik animatora,* Kielce 2008

Red. J. Szpet, D. Jackowiak, *Wielkość człowieka stworzonego przez Boga. Przygotowanie do sakramentu bierzmowania rok pierwszy*, Poznań 2005

Red. J. Szpet, D. Jackowiak, *Życie w społeczności Kościoła. Przygotowanie do sakramentu bierzmowania rok drugi*, Poznań 2005

Red. J. Szpet, D. Jackowiak, *Na drodze do dojrzałości chrześcijańskiej. Przygotowanie do sakramentu bierzmowania rok trzeci*, Poznań 2005

Red. J. Szpet, D. Jackowiak, *Przygotowanie do sakramentu bierzmowania. Przewodnik metodyczny*, Poznań 2003

P. Kuś, W. Przeczewski, *Celebracje liturgiczne. Sakrament bierzmowania.* Poznań 2003

3. Literatura przedmiotu

Dziewiecki M. *Portret współczesnych nastolatków*. w: Zeszyty Formacji Katechetów, T. 6, Radom, 2006 s. 37-42.

Hanc W. *Bierzmowanie - sakramentem ekumenicznym*. w: Ateneum Kapłańskie, T. 75, 1983 s. 229-235.

Jackowiak D. *Kim jesteś gimnazjalisto?* w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 4, Poznań, 2006 s. 9 -14.

Maciejewski Z. P. *Chipowanie wiernych. Krytycznie o przygotowaniu do bierzmowania*. w: Katecheta, T. 5, Poznań, 2008 s. 57-60.

Maciejewski Z. P. *W stronę dojrzałości - próby wychodzenia z impasu. Zarys parafialnego przygotowania do bierzmowania*. w: Katecheta, T. 6, Poznań, 2008 s. 57-60.

Mąkosa P., *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, KUL, Lublin 2009.

Panuś T., *Inicjacja do sakramentu bierzmowania - gimnazjum*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 57-74

Pilarek E. *Wychowanie do życia wspólnotowego w katechezie gimnazjalnej*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 4, Poznań, 2006 s. 61-76.

Stala J., *Dzisiejszy bierzmowany. Problemy i wyzwania* Kielce 2005

Szpet J. *Inicjacja chrześcijańska w katechezie młodzieży gimnazjalnej*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 4, Poznań, 2006 s. 15 - 29.

Tomasik P., *Programy i podręczniki do nauczania religii w gimnazjum*, w: Wychowanie młodzieży w średnim wieku szkolnym, T. 2, Tarnów 2007 s. 381-399

4. Literatura pomocnicza

Alberich E., *Katecheza dzisiaj: podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. CISOWSKI M., Wydaw. Salezjańskie, Warszawa 2003.

Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Warszawa 2005.

Bagrowicz J., *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000.

Bagrowicz J., *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006.

Bartoszyńska J.Dąbrowski S. *„Poszukiwacze prawdy…". Rekolekcje wirtualne czy realne?* w: Katecheta, T. 1, Poznań, 2010 s. 30-41.

Bednarczyk R. *Wtajemniczenie jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 181-191.

Bettelheim B., *Symbolic wounds: puberty rights and the envious male*, Crowell-Collier,1962.

Blachnicki F. *Nowe próby ujęcia katechezy inicjacyjnej*. w: Katecheta, T. 12, 1968 s. 10-16.

Blachnicki F., *Oaza nowego życia pierwszego stopnia − Podręcznik*, wyd. 8, Krościenko 2001.

Blachnicki F. *Ordo initiationis christianae adultorum*. w: Collectanea Theologica, T. 43, 1973 s. 51-55.

Blachnicki F., *Sympatycy, czy chrześcijanie? Katechumenat na dzisiejszą godzinę*, Kraków 2003.

Blachnicki F., *Kerygmatyczna Odnowa Katechezy*, Wydanictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Brennan P. M., *The Vocation of the Child*, William B. Eerdmans Publishing Company,2008.

Bulgakov S. N.Paprocki H., *Prawosławie: zarys nauki Kościoła prawosławnego*, Orthdruk,1992.

Calster S. V. *Nowa Ewangelizacja. Metoda prospektywna a nowa ewangelizacja*. w: Communio, T. 8, Poznań, 1993 s. 350-357.

Chałupniak R. *Rodzina i Katecheza - dwa wyzwania współczesnego Kościoła*. w: Sympozja, T. 54, Opole, 2003 s. 51-64.

Chałupniak R., *Sekularyzacja szkolnej lekcji religii a narodowe dyrektoria katechetyczne we Włoszech, w Niemczech i w Polsce*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 249 - 265

Charytański J. *Katecheza o sakramentach*. w: Ateneum Kapłańskie, T. 68, 1965 s. 62-81.

Colomb J., *Pour un catechisme efficace*, Vitte, Lyon 1948.

Czarnecka T. *Szukam was. Podręcznik dla gimnazjalistów. Wydawnictwo WAM. Kraków 2006*. w: Katecheta, T. 10, 2006 s. 77-80.

Domingues M. P. *Parafia jako miejsce ewangelizacji*. w: Communio, T. 8, Poznań, 1993 s. 299-312.

Dujarier M., *Krótka historia katechumenatu*, Poznań 1990.

Dziekoński S. *Wychowanie jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 149-165.

Dziekoński S., *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 103-122

Dziekoński S., *Funkcja wychowawcza katechezy parafialnej.*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 112-120

Eliade M., *Birth and Rebirth. The Religious Meanings of Initiation in Human Culture*, New York 1958.

Federowicz S., *Bardzo krótka historia katechumenatu*, Kraków 2007.

Fröhlich R., *Historia Kościoła w datach. Wybrane zagadnienia*, Kielce 2006.

Gądecki S. *Świadomość powołania i posłania katechety*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 7-15.

Gianetto U. *L'iniziazione cristiana nel progetto cat. italiano. Una proposta unitaria di fondo: un quadro globale di formazione cristiana dalla iniziazione alla catechesi permanente*. w: Rivista diocesana di Roma, T. 25, 1984 s. 1074-1094.

Goliszek P. T., *Katecheza parafialna nowoewangelizacyjną formą głoszenia kerygmatu*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 121-138

Górska L., *Wizje zawodu nauczyciela w Polsce u progu trzeciego tysiąclecia*, Szczecin 2000.

Krakowiak C. *Katechumenat dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*. w: Anamnesis, T. 1, 1996 s. 20.

Kurzydło D., *Katecheza dorosłych a katecheza parafialna*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 90-111

Luarentin A.Dujarier M., *Catechumenat. Donnes de l'histoire et perspectives nouvelles*, Paris 1969.

Łabendowicz S. (red.), *Wyznawać wiarę dzisiaj. Katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Sandomierz 1999.

Macharski F., Koperek S., Leśniak M., *Archidiecezja krakowska na przełomie tysiącleci*, Uniwersytet Jagielloński, 2004.

Maciąg A., *Cel i zadania katechezy parafialnej w kościele rzymskokatolickim na Ukrainie*, w: Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii, T. 91, Opole 2006 s. 71-81

Maciejewska K. *Eucharystia źródłem i szczytem życia katechety*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 53-74.

Maciejewska K., *Eucharystia w katechezie inicjacyjnej: studium porównawcze podręczników dla ucznia do programu Jesteśmy dziećmi Bożymi*,"Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny, Poznań 2009.

Maciejewski Z. P., *Cztery kroki do miłości: jak usłyszeć, poznać i dotknąć Boga?*, Wydawnictwo Natan,2012.

Maertens T., *Histoire et pastorale du rituel du catechumenat et du bapteme*, Bruges 1962.

Majcher E., *Inicjacja chrześcijańska*, w: Wokół katechezy posoborowej, Opole 2004

Majewski M., *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej*, Kraków 1995.

Majewski M., *Propozycja katechezy integralnej*, Łódź 1978.

Majewski M., *Tożsamość Katechezy integralnej*, Kraków 1995.

Manders H., *Adult baptism and the catechumenate*, Paulist Press, New York, 1967.

Marczewski M., *Teologia Parafii*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 8 -16

Marek Z., *Taka jest wiara Kościoła. Katechizm dla dorosłych*, Kraków 2009.

Mazzarello M. L., *La catechesi parrocchiale in Italia*, w: Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii, T. 91, Opole 2006 s. 91-98

Misiaszek K., *Wspólnota chrześcijańska (parafia) jako podmiot katechezy*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 17-27

Młyńska E. *W poszukiwaniu katechezy dorosłych*. w: Więź, T. 45, 2003 s. 49-57.

Młyńska E., *Inicjacja do sakramentu Eucharystii i pokuty klasy I-III*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 28-45

Mokrzycki B., *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983.

Murawski R., *Historia katechezy*, w: Historia katechezy i katechetyka fundamentalna, Tarnów 2003

Murawski R. *Katechumenalny wymiar katechezy cz. 1*. w: Katecheta, T. 2, 2008 s. 5-16.

Murawski R. *Katechumenalny wymiar katechezy cz. 2*. w: Katecheta, T. 4, 2008 s. 4-12.

Murawski R. *Katechumenalny wymiar katechezy cz. 3*. w: Katecheta, T. 6, 2008 s. 3-10.

Murawski R. *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Europie*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 25-46.

Murawski R., *Wczesnochrześcijańska katecheza*, Płock 1999.

Murawski R., *Istota i specyfika katechezy parafialnej*, w: Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii, T. 91, Opole 2006 s. 131-144

Murawski R., *Działanie katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium Ogólnego i Polskiego*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 55-70

Murawski R., *Historia katechezy: Katecheza w pierwszych wiekach*, Wydawnictwo Salezjańskie,2011.

Murawski R., *Katecheza chrzcielna w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostolskich*, Wydawnictwo Salezjańskie,1990.

Nonis P. *Ewangelizacja a katecheza*. w: Communio, T. 8, Poznań, 1993 s. 96-100.

Nowacki R., Haśkiewicz U., Sztandera G.Adrich S., *Rytuał domowy: rok rodziny katolickiej*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2010.

Nowak I. *Osobowość Nauczyciela w świetle koncepcji Marii Grzegorzewskiej*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 105-113.

Nycz K., *Szkoła miejscem katechezy*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 13 - 22

Offmański A. *Ewangelizacja jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 192-214.

Offmański A., *Koncepcja katechezy o charakterze ewangelizacyjnym według zasad katechumenatu*, Szczecin 2010.

Offmański A. *W poszukiwaniu tożsamości kapłana katechety*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 33-52.

Offmański A., *Ewangelizacyjny charakter katechezy w ujęciu "Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce"*,"w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 71-82

Orczyk A., *Chrystus naszą nadzieją. Katechezy dla dorosłych*, Sandomierz 2003.

Osial W., *Historia katechizmu: geneza i rozwój katechizmu w Kościele katolickim od I do XVI wieku*, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego,2013.

Paciuszkiewicz M., *Katechuchenat dawniej i dziś*, Warszawa 2004.

Panuś T. *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Polsce*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 252-265.

Panuś T., *Konieczność katechezy parafialnej*, w: Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii, T. 91, Opole 2006 s. 117-129

Pawlina K. *Religijność Polskiej młodzieży*. w: Wychowawca, T. 10, 2002 s. 8-10.

Pisula R., *Kerygmat Apostolski dzisiaj*, Norbertinum, Lublin 2005.

Przybyłowicz J., *Wyzwania pastoralne w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 123 - 185

Rozen B., *Nauczyciele i wychowawcy w wierze w świetle Dyrektorium katechetycznego Kościoła w Polsce*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 83-100

Rubinkiewicz R., *Wstęp do Nowego Testamentu*, Pallottinum, Poznań - Warszawa 1996.

Schwillus H., *Doświadczenie katechezy parafialnej w Niemczech*, w: Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii, T. 91, Opole 2006 s. 35-46

Sielepin A. *Praktyczne zasady wprowadzania katechumenatu*. w: Anamnesis, T. 1, 1996 s. 16.

Sielepin A., *Wejdźcie do Kościoła*, Kraków 2005.

Skrzypczak R. (red.), *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Warszawa 2011.

Stala J., *Współpraca rodziny, szkoły i parafii w realizacji zadań wychowawczych*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 139-149

Stala J., Historia katechezy i katechetyka fundamentalna, Tarnów, 2010.

Świeżawski W. *Dlaczego i jak wprowadzać katechumenat w diecezjach i parafiach?* w: Anamnesis, T. 1, 1996 s. 17.

Szewczyk R. *Osobowość nauczyciela religii*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 217-234.

Szpet J., *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999.

Szpet J. *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Europie*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 235-251.

Szpet J. *Inicjacyjna funkcja katechezy*. w: Horyzonty Wiary, T. 7, 1996 s. 55-72.

Szpet J. *Inspiracje katechetyczne Evangelii Gaudium*. w: Katecheza, rodzina, parafia i szkoła, T. 11, Poznań, 2013 s. 49-64.

Szpet J. *Profesjonalizm i pasja katechety inspirujące kreatywność ucznia*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 85-97.

Szpet J., *Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2002.

Szpet J., *Podstawa Programowa Katechezy*, w: Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003 s. 23-42

Szrejter J. *Katecheta wychowawcą kreatywnego i refleksyjnego ucznia na przykładzie św. Jana Marii Vianneya*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 17-32.

Tomasik P. *Formacja kleryków do pracy nauczycieli religii*. w: Studia Katechetyczne, T. 7, Warszawa, 2010 s. 266-293.

Tomasik P. *Zasady tworzenia programów nauczania religii*. w: Katecheta, T. 45, Poznań, 2001 s. 19.

Vodicar J., *Parish Catechesis in Slovenia*, w: Katecheza parafialna - reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii, T. 91, Opole 2006 s. 57-66

Whiting J. W. M., Kluckhohn R.Anthony A., *The Function of Male Initiation Ceremonies at Puberty*,1958.

Wojtyła K. *Katechumenat XX wieku*. w: Znak, T. 34, 1952 s. 287-296.

Wysocki J.Rolników W. D., *Rytuał rodzinny*, Wydaw. Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 1999.

Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II, Doktorat Honoris Causa Kiko Arguello. Luadacja 2013.

Zellma A. *Partnerski styl komunikowania nauczyciela religii jako czynnik warunkujący refleksyjność ucznia*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 76-84.

Zellma A., *Pielgrzymki do skantuariów jako forma katechezy parafialnej dzieci i młodzieży*, w: Katecheza w parafii. Poszukiwanie tożsamości, Warszawa 2004 s. 150-160

Zjawin J. *Jak nie zniechęcić się katechizowaniem. Na podstawie 'De catechizandis rudibus' św. Augustyna*. w: Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła, T. 7, Poznań, 2009 s. 99-104.

5. Encyklopedie i słowniki

Encyklopedia Katolicka, T. 7, Lublin 1997

Słownik Katechetyczny, (red.) J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007

Mały Słownik Teologiczny, (red.) M. Kowalewski, Poznań 1960

Leksykon Teologii Fundamentalnej, (red.) M. Rusecki, Lublin – Kraków 2002

Wielki Słownik Grecko – Polski Nowego Testamentu, R. Popowski, Vocatio, Warszawa 1997

Słownik Łacińsko – Polski, wg słownika H. Menge, H. Kopia, Warszawa 1996

Encyklopedia Powszechna PWN, (red.) R. Łąkowski, wyd III, Warszawa 1984

Słownik Wyrazów Obcych PWN, J. Tokarski, Warszawa 1980

Słownik Wyrazów Obcych i zwrotów obcojęzycznych, W. Kopaliński, Warszawa 1988

6. Źródła internetowe

http://www.intratext.com/IXT/ENG0432/_P2D.HTM

[dostęp 24.07.2012]
http://www.apologetyka.katolik.pl/gorące-polemiki/kerygmat-po-katolicku/832-przyjem-jezusa-i-narodziem-si-na-nowo
[dostęp: 6.02.2014]
http://zds.kprm.gov.pl/sites/default/files/pliki/mlodzi_2011_printerfriendly.pdf
[dostęp 18.02.2015]
http://www.premier.gov.pl/centrum_prasowe/wydarzenia/raport_quot_mlodzi_2011_quot_,7530/
[dostęp 27.06.2012]
http://www.synodradomski.pl/wydzialkatechwww/?bierzmowanie,17
[dostęp 18.02.2105]
http://www.tillit.pl/siema.1/index.php?option=com_content&view=article&id=86:cztery-prawa-ycia-duchowego-potrzeba-teologicznego-pogbienia&catid=38:historia-duchowoci&Itemid=56
[dostęp 9.10.2012]
http://www.katecheza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=8:katechezy-dla-doroslych&catid=1:blog&Itemid=16
[dostęp 9.10.2012]
http://www.katecheza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=7:zarys-projektu&catid=1:blog&Itemid=16
[dostęp 9.10.2012]
http://www.camminoneocatecumenale.it/new/default.asp?lang=pl&page=statuto02_10
[dostęp 27.09.2012]
http://www.fidesetratio.org.pl/files/plikipdf/offmanski6.pdf , [dostęp 31.05.2015]